An intricate woodcut-style decorative border surrounds the text. It features two winged cherubs (putti) on the left and right sides, holding up the top of the frame. At the top center is a floral crest with a cherub's face. The border is filled with elaborate scrollwork, acanthus leaves, and floral patterns. The text is centered within this decorative frame.

ДРУКАРНЯ
ПОЧАЇВСЬКОГО
УСПЕНСЬКОГО
МОНАСТИРЯ
ТА ЙІ СТАРОДРУКИ

*Пам'яті видатного історика
українського книговидання
Ярослава Дмитровича Ісаєвича
присвячується*

Репродукція твору Т. Г. Шевченка «Почаївська лавра з півдня»
(1846; акварель)

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

**ДРУКАРНЯ
ПОЧАЇВСЬКОГО
УСПЕНСЬКОГО
МОНАСТИРЯ
ТА ЇЇ СТАРОДРУКИ**

Збірник наукових праць

КИЇВ
2011

BC522054

УДК 002.2(477)«18»:094:2-523.6

ББК Ч617.4(4укр)729+Э372.27-647.2+Ч611.63(4укр)464

Друкарня Почаївського Успенського монастиря та її стародруки : зб. наук. праць / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 263 с.

ISBN 978-966-02-5961-4

кафедра історії
24.07.12

Збірник статей є своєрідним підсумком кількарічного «Почаївського проекту», здійснюваного в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського та Бібліотеці Російської академії наук. У статтях розкривається історія Почаївського Свято-Успенського монастиря та, насамперед, його друкарні в найбільш плідний період її діяльності (1734–1830), видання якого є стародруками. У науковий обіг вводяться нові матеріали, зокрема з візитаційних описів монастиря; представлено огляди почаївських збірок двох академічних бібліотек – України та Росії, розглянуто питання редакційної підготовки книг у XVIII ст., художнього оформлення почаївських стародруків, тематичного, жанрового репертуару, мови видань цієї друкарні. Збірник доповнюють бібліографічні покажчики почаївських стародруків та список публікацій з теми.

Для істориків книговидання, філологів, мистецтвознавців, бібліотекарів, працівників музейних та архівних установ, де зберігаються стародруки, а також усіх, хто цікавиться історією вітчизняної культури.

Редакційна колегія

О. С. Онищенко, акад. НАН України, д-р філос. наук (голова)

В. П. Леонов, д-р пед. наук (співголова) (Росія)

П. Т. Тронько, акад. НАН України, д-р іст. наук

Г. І. Ковальчук, д-р іст. наук (заст. голови)

В. Ю. Омельчук, д-р іст. наук

Н. В. Заболотна, канд. філол. наук

А. А. Романова, канд. іст. наук (Росія)

Рецензенти

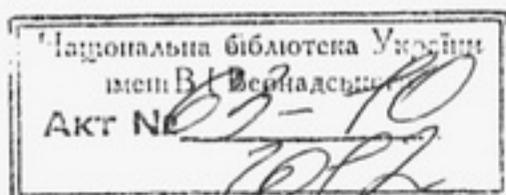
д-р іст. наук, чл.-кор. НАН України *Л. А. Дубровіна*

канд. іст. наук *С. Р. Кагамлик*

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ISBN 978-966-02-5961-4

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2011

ПЕРЕДМОВА

У стародруках, зокрема українських, поширеною була практика на початку книги звертатися до читача на зразок: «Предмова до чительника», «Къ читателеви», «До того, кто будетъ читати», «Предословіе ко люботщаливому читателю», «Сказаніе учително о составленіи и ползі сей книги»¹, або, як у «Тератургімі» Афанасія Кальнофойського, «Do łaskawego czytelnika» тощо.

Отже, ласкаві читачі, дотримуючись давніх традицій, пропонуємо вашій увазі збірник статей, який є певним узагальненням інформації про Почаївську друкарню та її стародруки на сьогодні. Проект «Кириличні видання друкарні Почаївського монастиря 18 – першої третини 19 ст. Історико-книгознавче дослідження. Каталог. Збереження», ініційований директорами двох академічних бібліотек – Росії та України – В. П. Леоновим і О. С. Онищенком, і підтриманий Російським гуманітарним науковим фондом і Національною академією наук України (РГНФ № 05-01-91115а/Ук), був розрахований на три роки (2005–2007). Основними виконавцями роботи були співробітники науково-дослідного відділу рідкісних книг Бібліотеки Російської академії наук (БАН) і відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Тема роботи була зумовлена перш за все тим, що почаївські стародруки є найменш дослідженими в порівнянні з іншими кириличними виданнями. Діяльність Почаївського культурного осередку була донедавна ще недостатньо відомою, але, як показало дослідження, видавничий спадок почаївської друкарні дуже цікавий і своєрідний. Крім того, на багатьох примірниках залишилися сліди їх побутування в різних книжкових зібраннях упродовж сторіч. Маргінальні записи на примірниках іноді мають окреме джерельне значення документа певної епохи, тим більше, що читачами та користувачами уніатських видань Почаївської лаври часто були православні. Це зовсім по-новому представляє культурні та релігійні реалії того часу.

Ми пишаємося тим, що саме для цього збірника видатний український вчений, історик, книгознавець, українознавець, академік Національної академії наук України, директор Інституту українознавства імені І. П. Крип'якевича НАН України Ярослав Дмитрович Ісаєвич підготував основний нарис щодо історії та характеристики Почаївської друкарні. На жаль, це була остання в житті дослідника стаття – 24 червня 2010 року його не стало.

У збірнику вміщено також статті співробітників Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, а також наших петербурзьких колег, які свою участь у нашому спільному «Почаївському» проекті завершили випуском «Почаевского сборника»², подавши там описи всіх почаївських стародруків із фондів Бібліотеки Російської академії наук.

¹ Маслов С. І. Українська друкована книга XVI–XVIII вв. – К. : ДВУ, 1925. – С. 50.

² Почаевский сборник / Отв. ред. Н. В. Колпакова; Сост. М. Ю. Гордеева, А. А. Романова и др. – СПб, 2007. – 216 с.

Титул книги «Почаевский сборник»

Багато років досліджує історію Почаївської лаври та діяльність Почаївського видавничого осередку директор Музею книги і друкарства України В. Г. Бочковська³, її публікація, що ґрунтується на архівних документах візитацій Почаївського монастиря, також представлена в збірнику. Р. Є. Кисельов, який розпочинав наш проект, ось уже кілька років працює в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України; лексиці української мови в почаївських стародруках була присвячена його кандидатська дисертація⁴, а також і стаття в нашому виданні.

Ми намагалися розглянути Почаївську друкарню та її видання всебічно, включаючи питання історії друкарні, редакційної підготовки книг, їх художнього оформлення, тематичного та жанрового репертуару видань, характеристики окремих книг. Вважаємо за необхідне доповнити збірник наукових статей списками почаївських стародруків, надрукованих кириличним і латинським шрифтами. Варто підкреслити, що під час виконання «Почаївського проекту» виявлено кілька почаївських видань, відсутніх у бібліографії українських стародруків Запаска – Ісаєвича та в польській бібліографії К. Естрайхера. Переконані, що для всіх дослідників буде корисним бібліографічний показник публікацій про Почаївську друкарню, який, не претендуючи на абсолютну повноту, гідно представляє основний спектр досліджень за темою. Маємо також зазначити, що відділ стародруків та рідкісних видань НБУВ завершує підготовку детального наукового попримірникового каталогу почаївських видань НБУВ; на порталі НБУВ, на сторінці відділу стародруків та рідкісних видань, представлено ґрунтовну інформацію «Почаївські стародруки у фондах НБУВ («Почаївський проект»)», що включає, крім загальних відомостей, електронний каталог, електронну колекцію повнотекстових копій і зразок наукового опису видання і його примірників. Готується до виставлення на порталі НБУВ альбом зразків художнього оформлення почаївських стародруків.

Авторський колектив збірника сподівається, що представлений матеріал буде корисним для всіх дослідників стародрукованої книжності та дасть поштовх для нових студій.

³ Бочковська В. Г. Каталог видань Почаївського та Унівського монастирів XVIII–XX ст. з колекції Музею книги і друкарства України / В. Г. Бочковська, Л. В. Хауха, В. А. Адамович. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 360 с.

⁴ Кисельов Р. Є. Лексика української мови в почаївських виданнях XVIII – першої третини XIX ст.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2005. – 20 с.

Ярослав Ісаєвич,

директор Інституту українознавства НАН України, академік НАН України, д-р іст. наук

КНИГОВИДАННЯ І ДРУКАРСТВО В ПОЧАЄВІ: ІНІЦІАТОРИ ТА ВИКОНАВЦІ

Коли згадують друкарство у Почаєві, то природно, що йдеться про друкарню Почаївського Свято-Успенського монастиря, який від свого заснування до 1713 р. був православним, після того належав до унійної церкви (католицької церкви греко-візантійсько-руського обряду), а 1831 р. царською владою його насильницьки передано православній церкві Російської імперії. Основна частина пропонованої читачам статті відтворює факти і висновки з виданої 2002 р. монографії автора цих рядків¹. Вона писалася на підставі узагальнення матеріалів, зібраних у каталозі «Пам'ятки книжкового мистецтва», укладеному Я. Запаском та Я. Ісаєвичем². Посилання на книги, зареєстровані в цьому каталозі, позначено в тексті скороченням З.І. та номерами бібліографічних описів. У зв'язку з тим, що за останні десятиріччя виявлено низку невідомих раніше документів і стародруків, стаття принципово відрізняється від відповідного розділу монографії 2002 р. Зрозуміло, автор не мав тоді змоги скористуватися виданим 2007 р. Бібліотекою Російської академії наук каталогом, в якому почаївські друки описані найдокладніше³. Слід також мати на увазі й те, що ряд питань повніше висвітлено у статтях цього збірника.

Відразу маємо підкреслити, що Почаївська друкарня була видавничо-друкарським закладом. Монастир як видавець богослужбових книг, і автори, які замовляли монастиреві друкування своїх релігійних і світських (часто освітніх і навчальних, іноді художніх) творів, забезпечили високе місце Почаївського осередку в житті України

¹ Докладніше про це: *Ісаєвич Я.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Л., 2002. Див. за географічним покажчиком.

² *Запаско Я., Ісаєвич Я.* Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. – Львів, 1984. – Кн. 2, ч. 1–2.

³ *Романова А. А.* Книгоиздательская деятельность Почаевского монастыря (1732–1830) // *Почаевский сборник.* – СПб, 2007. – С. 8–14.

(особливо Правобережжя) та Білорусії впродовж першого періоду діяльності друкарні, приблизно з початку 1730-х рр. до кінця XVIII ст.

У період розквіту монастиря монахи та паломники поширювали легенди про його давню історію⁴. Своєрідним їх підсумком є стаття у «Тернопільському енциклопедичному словнику», де можна прочитати, що Свято-Успенську Почаївську лавру «заснували київські монахи – втікачі від татаро-монголів (1240 р.)», причому додано, що «заслуговує на увагу повідомлення (1629 р.) українського вченого М. Смотрицького про виникнення монастиря IX – початок X ст. після хрещення (872) Галичини і Західної Волині»⁵. На щастя, у тому самому енциклопедичному словнику вміщено побудовану на документальних матеріалах статтю авторитетного в наукових колах історика В. Собчука, в якій стисло викладено висновки з цілком надійних джерел: «1442 року великий князь литовський Казимир IV Ягеллончик надав маєток Почаїв кременецькому вйтові, 1451 передав слугі Васькові Стрільцю; згодом Почаїв належав панам Бережецьким, на початку XVI ст. – заможному українському шляхетському роду Гостських (Гойських). 1597 р. вдова луцького земельного судді Я. Гостського Ганна з Козинських (А. Гойська) заснувала у маєтку православний чоловічий Успенський монастир і виділила йому 10 волок землі (бл. 200 га) та 6 сімей підданих, які по сусідству зі с. Почаїв (нині с. Старий Почаїв) започаткували нове поселення»⁶.

Загальновідомо, що книговидання й друкарство у Почаєві розпочалося в 1618 р., коли тут опубліковано унікальну для свого часу книжку «Зерцало богословії» Кирила Транквіліона Ставровецького – першу в Україні спробу самостійно викласти християнську догматику, переважно ґрунтуючись на спадщині візантійських богословів⁷. Про те, наскільки поважали в православній церкві перший почаївський друк, свідчать його переписи як мовою оригіналу, так і в російських перекладах (їх С. І. Маслов налічив 51)⁸; тепер їх відомо значно більше. Передрук «Зерцала богословії» вийшов 1692 р. в Уневі, 1790 р. – у Почаївській василіанській друкарні. Ймовірно, жоден інший україномовний твір тієї доби не копіювався так часто.

Не раз висловлювався погляд, що К. Т. Ставровецький був мандрівним друкарем. Слушніше було б називати вченого монаха мандрівним видавцем. Фахівцем, який обслуговував його перші друкарні у 1618–1619 рр., де книжки видавалися накладом видавця, був «майстер ремесла друкарського» Тимофій Олександрович Вербицький⁹. У пізніших дилетантських публікаціях називали низку почаївських видань на-

---

⁴ Він спорадично називався «лаврою» вже у другій половині XVIII ст.

⁵ Не називаємо автора цитованої тут статті, оскільки він передає перекази, створені не ним. Можливо, він додав лише, що землі Західної Волині та Галичини прийняли християнство 872 року. Див.: Тернопільський енциклопедичний словник. Т. 3. – Тернопіль: Збруч, 2008. – С. 129.

⁶ Там само. – С. 127.

⁷ Маслов С. И. Кирилл Транквилион Ставровецкий и его литературная деятельность. – К., 1984. – С. 137.

⁸ Там само. – С. 209–214.

⁹ Докладніше про це див.: Ісаєвич Я. Українське книговидання... – С. 200–201.

За таких умов за потрібну церкві та культурі й вигідну для себе справу взялися дві порівняно великі василіанські монастирські друкарні – Унівська і Почаївська. Ініціатором відновлення першої з них стала Львівська єпархія, що видавала, як і в перший період друкарства в Уневі, переважно літургійні, богословські, релігійно-моралізаторські та навчальні книжки, деякі з них українською книжною мовою.

Заснував василіанську Почаївську друкарню Феодосій Рудницький-Лубенецький, єпископ-помічник луцько-острозький¹². Як показало нещодавнє дослідження Володимира Пилиповича¹³, цей ієрарх був видатним богословом, переконаним, що для унійної церкви ряд важливих тлумачень догматики й обрядів (зокрема щодо Таїнства Євхаристії) не збігаються ні з римо-католицькою догматикою, ні з тими звичаями, які стали обов'язковими для Києва і Чернігова після згадуваних жорстоких наказів царя Петра I та синоду, натомість відображають традиції українського православ'я, узаконені виданнями Петра Могили.

Почаївська друкарня досить швидко перевершила Унівську за розмахом і різноманітністю діяльності; остання проіснувала лише до початку 1760-х рр.¹⁴ Значною мірою це пояснювалося більшими можливостями Почаївського монастиря. Чудотворна ікона Богородиці і відбиток стопи Божої Матері («стопки») на скелі, з якого витікало чудотворне джерело, приваблювали до Почаєва паломників, і їхні пожертви забезпечували матеріальну незалежність монастиреві, до того ж давали ширші можливості збуту книг. У 1743 р. Почаїв став однією з двох резиденцій протоігумена Чину Василіан. Різноманітності культурних ініціатив, пов'язаних з Почаєвом, сприяла співпраця почаївських видавців не лише з монахами інших василіанських монастирів і монастирських колегіумів, але і з православними київськими митрополією та лаврою, всупереч заборонам церковної і світської влади. Потреба розпочати друкування кириличним і латинським шрифтами відчувалася на українському Правобережжі також тому, що видання василіанського Супрасльського монастиря (Західна Білорусія) в Україні поширювалися в обмеженій кількості¹⁵.

У Почаєві книговидання полегшувалося також і тим, що тут ще з попереднього століття було налагоджено друкування аркушевих гравюр. Відомо, що 1704 р. славетний гравер Никодим Зубрицький, перебуваючи у Почаєві, виконав аркушевий

¹² В оригінальних кириличних виданнях він називає себе саме Феодосієм, в польсько-латинських Теодозієм Лубенецьким-Рудницьким, в різних випадках послідовність прізвищ різна. Багато українських дослідників, в тому числі і автор цих рядків, помилково іменували його Теодозієм Любенецьким.

¹³ Пилипович В. Невідомий український богослов XVIII ст. Теодозій Рудницький-Любенецький, єпископ Луцький та Острозький // Каллофонія. – Львів : Вид-во УКУ, 2008. – № 2–4. – С. 149–153.

¹⁴ Перелік унівських друків 1648 – початку 1760-х рр. див.: Мицько І. Святоуспенська лавра в Уневі. – Л., 1998. – С. 222–253.

¹⁵ Див.: *Cubryńska-Leonarczyk M.* O początkach drukarstwa w Supraślu // Z badań nad dawną książką. Studia ofiarowane profesorowi Alodii Kaweckiej-Gryczowej w 85-lecie urodzin. T. 1. – Warszawa, 1991. – S. 194; *Ваврик М.* Церковні друкарні і видання в Українській католицькій церкві 17 стол. // *Analecta Ordinis Sancti Basilii Magni.* – 1974. – Sec. 2, vol. 9(15); В помощь составителям сводного каталога старопечатных изданий кирилловского и глаголического шрифтов / *Лабынцев Ю. А.* – Москва, 1978. – Вып. 3. – 54 с.

мідерит «Облога Почаївського монастиря турками в 1675 і чудесне врятування його Богородицею»¹⁶.

Як згадувалося, фундатором друкарні був колишній ігумен монастиря, а на той час (з 1727 р.) луцький єпископ-помічник (від 1751 р. єпископ) Феодосій Лубенецький-Рудницький. Безпосередньо займався організацією нового підприємства ігумен Гедеон Козубський¹⁷. У 1730 р. розпочалося виготовлення для друкарні шрифту майстром із Заслава Іваном Доликевичем, який раніше працював у Києві, і двома ремісниками-євреями з Сокаля. Для роботи в друкарні запрошено з Підкаменя здібного гравера Андрія Голоту, який перед цим вдосконалював свою майстерність у Києві, Вільнюсі, Львові.

Упродовж 1730–1731 рр. у Почаєві видано деякі дрібні друки, серед яких єпископські листи, проскомидія, пісня на честь колишнього почаївського ігумена Йова Желіза – проголошеного святим православного подвижника, релігійного письменника, шанованого і греко-католиками¹⁸.

На подання Львівського братства, трибунал папської нунціатури у Варшаві заборонив Почаївському монастиреві у вересні 1732 р. «друкарню засновувати і друкувати руською мовою». Однак уже в жовтні ігумен Гедеон Козубський домогся королівського привілею на право мати друкарню, яка, мовляв, вже давно в монастирі існувала¹⁹. Ішлося про схарактеризовану вище друкарню Кирила Транквіліона Ставровського, що справді в 1618 р. діяла у Почаєві, – монастир міг вважати її своєю. Відзначимо, що ім'я Транквіліон передано як Транквелион, тобто за традиційним російським читанням літери «ѣ». Так чи інакше, в 1736 р. отримано ще один королівський привілей з підтвердженням права на книговидання²⁰. Після довгого судового процесу львівська Ставропігія таки домоглася в 1771 р. королівської заборони Почаєву видавати ті книги, що їх друкувало братство.

Першим великим книжковим виданням Почаївської друкарні, як і перед тим (1733)²¹ Унівської, став Службник, випущений у світ двома варіантами – один з титульним аркушем, датованим 1734 р., інший – 1735 р. (З.І., 1229, 1236). Вже це видання вирізняється ошатністю, зокрема оригінальністю композиції та оздоб титульного аркуша. Гарно видрукувані та оформлені й інші богослужбові друки – Мінея празнична (Анфологійон), Псалтир (1737, 1750 та ін.), Службник (1744, 1765, 1791), Апостол (1759, 1768, 1780, 1783), Євангеліє (1759, 1780) та інші. Лише для багатих парафій були доступними місячні Мінеї служебні: ця 12-томна книга видавалася в Україні лише чотири рази (в Почаєві у 1761 р.; в Києві у 1750, 1774 і 1787 рр.).

¹⁶ *Свенцицкая В. И.* Народная украинская гравюра XVIII в. на меди // Федоровские чтения. 1980. – Москва, 1984. – С. 116, 118.

¹⁷ *Tylavskyj I.* Monasterio di Počaiiv. La sua tipografia e le sue edizioni // *Analecta Ordinis Sancti Basilii Magni.* – 1983. – Sec. 2, vol. 4(10), fasc. 1–2. – P. 239–249.

¹⁸ *Огієнко І.* Історія... – С. 195.

¹⁹ *Щуровський А.* До питання про початки Почаївської друкарні // *Записки Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка.* – 1895. – Т. 9. – С. 2–3 (misc.).

²⁰ *Вольнские епархиальные известия.* – 1909. – Ч. неофиц. – С. 782.

²¹ Перед ним в Уневі вийшла менша за обсягом книжка українською писемною мовою «Собраніє припадков...» (1732), а в Почасві – згадувані дрібні публікації для паломників та церковної адміністрації.

Хоча Почаївська друкарня була греко-католицькою, вона найчастіше передруковувала богослужбові тексти з православних видань. Це пояснюється як прагненням продавати свої книги православним, так і переконанням про достатню канонічність текстів з українських православних друкарень. У п'ятитомній Біблії 1798 р. титульний аркуш також запозичено з київського видання цієї книги, причому вміщене на ньому зображення лаврської Успенської церкви композиційно майже ідентичне зображенню церкви, теж Успенської, Києво-Печерської лаври. У календарі, доданому до Почаївської Біблії, є й дні пам'яті святих, канонізованих православною церквою, наприклад, 21 вересня – віднайдення мощей св. Дмитра Ростовського (Туптала). У той же час, для забезпечення унійних парафій текстами, затвердженими Замоїським собором, друкувалися окремими брошурами «Возслідования праздником Пресв. Таїни Євхаристії, Состраданія Пресв. Богородици і блаженнаго священномученика Йосафата от святого собора Замоїского преподаним». У бібліографії відомі почаївські видання цих богослужінь, датовані 1741, 1742, 1757 та 1762 рр., і унівські видання 1738 і 1745 рр., причому кожне з них зафіксоване в кількох примірниках²².

На найширше коло читачів, зокрема паломників, і далі були розраховані чергові видання збірника «Гора Почаевская». У бібліотеках збереглися видання 1742, 1757, 1772, 1793 рр. (З.І., 1422, 2002, 2646, 3681). Перше з них прикрашають гравюри: форта, зображення почаївської Богородиці (зв. титулу), «Чудо на горі Почаївській» (арк. 44 зв.), заставки, кінцівки, різностильові ініціали. У кінці книги вміщені духовні пісні «Весело співайте, чолом ударяйте», «Житіє Йова Желіза», «Історія о мощех... Варвари, іже обрїтаються в церкві монастиря Почаевського» (зі згадкою про пошесть на Поділлі й Волині 1714 р.). «Житіє Йова Желіза» видавалося й окремо.

Почаївська друкарня, як ніяка інша, дбала про видання богословських і релігійно-моралізаторських книг, звертаючи особливу увагу на запити та потреби парафіяльного духовенства. Серед них привертають увагу «Богословія нравоучительная» (в розмовній мові – «казуси») з додатком «Лексикона сиріч словесника словенского» – церковнослов'янсько-польського словника (сім видань); книга священника Йосифа Торжевського «Образ примиренія грїшнаго человека с Богом» (1756); збірник проповідей «Народовіщаніє...» (1756, 1768, 1778)²³; книга Федора Басарабського «Письмена си єсть начатки догмато-нравоучительныя богословіи образом Народовіщанія» (1771); «Сімя слова Божія на ниві сердец... человеческих сіяного, си єсть... на неділи... і праздники... поученія от іноков Почаевского монастиря із различных авторов давнїйших же і настоящо проповідовавших собранная і простым языком, простїйшаго ради іже по всех народа, сложенная» (1772, 1781); «Єгхїрїдіон о священствї» – переклад італійського твору за його латинською версією (1775); перекладені й відредаговані Юліаном Добриловським «Науки парохїалнія на неділи и свята урочистыя...

²² Булига О. С. Друкарня Почаївського Святоуспенського монастиря: Аналіз видань із збірки Рівненського краєзнавчого музею // Роль християнства в утвердженні освіти, науки та мистецтва: історія, уроки, перспективи. – Рівне, 2000. – С. 52. Пор.: З.І., 1310, 1395, 1421, 2001, 2241.

²³ Видання 1765 р. мало назву «Слово к народу кафолическому чрез монахов чина св. Василя Великого... званію катихистичному прилежающих в повіті Кременецком року Божого 1756 проповіданое» (З.І., 2369). Наступні названі «Народовіщаніє или слово к народу кафолическому...» (З.І. 2497, 2910).

Гравюра з видання «Гора Почаевская» 1793 р.

на простий и посполитый язык рускій преложенія» (1792, 1794)²⁴; «Слово о святом соединеніи» єпископа мукачівського Михайла Мануїла Ольшавського (1769)²⁵.

Про популярність катехитичних видань і проповідницьких посібників свідчать їх передруки. У 1764 р. у Почаєві вийшло з благословення протоархімандрита василіан Іпатія Білінського друге церковнослов'янське видання знаменитої книги святого латинської церкви Фоми Кемпійського «О подражаніи Христа» – передрук з виданого в 1647 р. у Дельському монастирі (Румунія) перекладу, здійсненого Орестом Настурелом. Характерно, що виданий унійною друкарнею переклад твору римо-католицького богослова невдовзі був переписаний і відредагований російським православним священиком – протопопом Стефаном Светлим-Забелкіним²⁶. Як бачимо, представники конфесій, які в публічному житті декларували свою непримиренність, цінували релігійно-культурницьку працю одні одних. Природно, що друкарня Почаївського монастиря видавала також матеріали, пов'язані з життям василіанського чину (постанови конгрегацій, каталоги монахів) і його колегіумів (повідомлення про екса-

²⁴ Польськомовне видання цієї книжки вийшло раніше у Вільносі.

²⁵ Див.: Максименко Ф. П. Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках. – Л., 1975. – С. 71–89.

²⁶ Круминг А. А. Распространение в России румыно-славянского издания книги Фомы Кемпийского «О подражании Христу» // Федоровские чтения. 1979. – М., 1982. – С. 158, 164, 183, 184.

ЖИТІЄ БЛАЖЕННАГО
ОЦЯ НАШЕГО ІОВА
ЖЕЛІЗЯ.

БІЛШЕГО ІГОМЕНА СЧІА ТВОРО-
НИА, ОБЩІ ЖИТЕЛННА ЛАУРН ПОУЧІВ-
ІКІА, Ш ІГОМОНАТА ДОПДА С҃УЩІНА
БГШ СПИСАНОС, ПОНИМЪ ІГОМЕНА ЕМА-
ШАГО ТОМЖДЕ СЧІА ОБІТІАН.

НЕЙМИНІ ТОМШ, НОН САМОН ВІЩІН,
МНОГОКОЛѢЗНИКОМЪ ОЛОМЪ ВЪ
КІСХОМА ЗАВѢЧѢ ІОВА ЕЛЖЕННІВШІИ
ОЦЯ НАШЕ ІОВЕ, НЕ ТОУІН С҃У ПОДОБ-
ІА, КО ПАЧЕ РІКЪ ВО ВІВХУ ЖИТІА ПРО-
ТІВНОСТЕХЪ ДАЛІЧЕ ПРИЗВІДЕ; ТОМЪ
ВО ПОПІВІНІИМЪ БЖІИМЪ, СКОРЕШЪ Ш
СКОРЕН, КОЛѢЗНИ Ш КОЛѢЗНИІ РАЖ-
ДАХУСА; СІН ЖЕ САМОНЗВОЛНѢ Ш
ІНОСЧН ЖИТОУАНШАГО ЖИТІА ПРІХО-
ДАШЕ СТИПІИ, НИЩАДНШ ТОМШКА.
ГОДОМА БѢ Ш ПРІДѢЛА ПОПІВІКНУ

ВЪ ЗІМАН

«Житіє Йова Желіза» (Почаїв, 1790)

Й. Торжевський.
«Образ примиренія грішного чоловіка с Богом».
1756 р.

мени, тези диспутів, програми вистав, посібники тощо). Постійно почаївські майстри обслуговували й потреби луцько-острозької єпархії, зокрема, друкували єпископські грамоти і статuti церковних братств.

До найменше досліджених серед релігійних видань належать латинські й польські друки та їх фрагменти церковнослов'янською і українською мовами латинським шрифтом, призначені для уніатів (можливо, частково і для полонізованих православних). Вони з різних причин донедавна мало цікавили бібліотекарів і книгознавців. Тому більшість із них відсутні в наукових книгозбірнях, що засвідчує каталог Запaska – Ісаєвича. Деякі відомі лише з виданого 1760 р. рекламного аркуша «такси» почаївських друків²⁷. Серед них: *Josaphatidos seu de nece Beati Josaphat*; *Gora poczawska*; *Akathist o N. M. Pannie łacinski u polski*; *Akathist o N. M. P. polski*; *Officium u zycie S. Onnufrego*; *Reguły S. O. N. Bazylego W.* У 1793 р. Акафіст опубліковано у перекладі Гната Филиповича з церковнослов'янської на латинську мову (З. І., 3719).

Цікавою сторінкою історії Почаївської друкарні є її внесок у подальший розвиток нотодрукування. У 1750 р. нею за супрасльським друком 1697 р. перевидано «Послідованіє постригу... в малый иноческій образ и в великій», в якому тропар «Обятія отча» супроводиться нотами (З.І., 1704), а близько 1773 р. Почаївська друкарня видала збірник духовних пісень з нотами про Богородицю в чудотворній Почаївській іконі, св. Варвару та ін.²⁸ У 1766 р. у Почаєві вийшов у світ нотний Ірмологіон, відредагований порівняно з львівським першодруком 1700 р. і доповнений нотною азбукою (перевидано в 1775 і 1794 рр.) і Осмогласник (перевидано 1793 р.)²⁹.

З усіх друкарень України, пов'язаних із церквами східного обряду, Почаївська друкарня мала чи не найбільше видань, кажучи по-теперішньому, замовних, тобто тих, де видавничо-друкарський комплекс виконував тільки друкарські, а не видавничі функції. Велику частку серед них становили польськомовні та латинські твори. Слід згадати публікації історичних документів, польські переклади творів Цицерона та Саллюстія, підручники з фізики Ф. Шашкевича та геометрії Т. Свежавського, курси риторики латинською мовою. Різноманітною була творчість Тимофія Щуровського. Варті уваги його «*Poesis didactica*» 1770 р. (виклад прозою і віршами деяких питань теології та натурфілософії) і «*Ethologia czyli nauka dla młodzi szkolney*» (1772 р., містила віршовані «Передмову мудрості з умілістю» та «Етику» і прозову «Розмову про мету людського щастя»)³⁰. Багато почаївських польськомовних і латинських друків тематично пов'язані з культурою і церквою українців та білорусів східного обряду. За дуже неточними підрахунками частка латинських та польських друків у Почаївській друкарні (42 % за назвами) була меншою, ніж у друкарні Супрасльського василіансь-

²⁷ Маслов С. Такса книгъ в Типографіи святаго обители Почаевскія обрѣтающихся // Етюди з історії стародруків. – К., 1928. – Вип. XI–XII. – С. 39.

²⁸ Факсимільна публікація: Пісні до Почаївської Богородиці / Упоряд., коментарі і дослідження Ю. Медведика. – Л.: Ін-т українознавства ім. Івана Крип'якевича НАНУ, 2000.

²⁹ Ясиновський Ю. П. Українські нотні видання XVIII ст. // Бібліографія українознавства, 2: Бібліографія та джерела музикознавства. – Львів, 1994. – С. 24–25.

³⁰ Т. Щуровський друкувався також у Супрасльській василіанській друкарні. Про його почаївські друки див.: Запaska Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. – Л., 1984. – Кн. 2, ч. 2. – С. 25, 28, 109.

кого монастиря (50 %) ³¹. За обсягом у Почаєві церковнослов'янські кириличні друки переважали в кілька разів видання латинським шрифтом.

Почаїв обслуговував також і потреби інших друкарень. Так, львівська друкарня А. Піллера видала підручники, написані Анджеєм Крупінським на рівні тодішньої медицини. Найбільший з них – «Опис найпоширеніших хвороб і способів їх лікування... для вжитку цирульників і загального користування» (1324 с.) – в кінці містив анатомічні таблиці. Портрет автора був виконаний А. Гочемським у Почаєві (З.І., 278). З тамтешніми василіанами Крупінський мав і раніше зв'язки, надрукував у них у 1782 р. книжку про мінеральні води, зокрема, про джерело в Козині, неподалік від Почаєва (З.І., 3146).

У 1781 р. префект друкарні Спиридон Коберський отримав дозвіл луцького єпископа Кипріяна Стецького на друк книг для російських старообрядців, і в листопаді наступного року друкування їх почалося під наглядом Феофілакта Терентьєва, що прибув зі старообрядницького посаду Клинци (тоді – на півночі Чернігівщини, тепер – Брянська область Росії). Замовник – купець з Клинців Василь Железніков, який навчився друкарському ремеслу в Почаєві, встановивши контакти з фахівцями з інших міст (так, у Ямполі він наймав гісерів – ливарників шрифту), відкрив разом зі своїм батьком Яковом і купцем Дмитром Рукавішниковим друкарню у Клинцях ³². У другій половині 80-х рр. XVIII ст. на деякий час співпраця Почаєва зі старообрядцями припинилася, але в середині 90-х рр. цього століття для них надруковано Пандекти і Тактикон Никона Черногорця; конкретний замовник у цьому випадку невідомий. Дослідниками зафіксовано не менше 30 (за іншими даними – 41) старообрядницьких почаївських друків, часто з неправдивою датою видання. На оформленні деяких з них позначився вплив українського друкарства. Пізніше, на початку XIX ст., книги зі вказівкою на Почаїв як місце друку видавала клинцівська друкарня Акіма Карташова ³³. Оскільки на час видання другої частини другого тому каталогу Запасака – Ісаєвича облік видань старовірів російськими вченими не був завершений, до львівського каталогу увійшли псевдопочаївські друки для старообрядців (позначені як почаївські, але видані в інших місцях).

Інвентар Почаївської друкарні є свідченням того, що в ній вже на самому початку працювало три верстати (два з них нові) з усіма інструментами, були численні шрифти, матриці та обладнання для виготовлення шрифту, «повна скринька» дереворитних дощок, палітурна майстерня. Префектами (керівниками) були монахи: в 1739–1741 рр. Адріян-Антон Громачевський, наприкінці XVIII ст. – Спиридон Ко-

---

³¹ *Pidtypczak-Majerowicz M.* Bazylianie w Koronie i na Litwie. Szkoły i książki w działalności zakonu. – Warszawa; Wrocław, 1986. – S. 77.

³² *Починская И. В.* Старообрядческое книгопечатание XVIII – первой четверти XIX в. – Екатеринбург, 1994. – С. 45–49, 123–137; *Вознесенский А. В., Мангилев П. И., Починская И. В.* Книгоиздательская деятельность старообрядцев. – Екатеринбург, 1996. – С. 11, 19–20.

³³ *Починская И. В.* Старообрядческое книгопечатание... – С. 48–50; *Вознесенский А. В., Мангилев П. И., Починская И. В.* Книгоиздательская деятельность... – С. 15, 19; *Jaroszewicz-Pieresławcew Z.* Starowiercy w Polsce i ich księgi. – Olsztyn, 1995. – S. 82–86, 158–160; *Вознесенский А. В.* Кириллические издания старообрядческих типографий конца XVIII – начала XIX века. Каталог. – Ленинград, 1991; *Почаевский сборник.* – СПб, 2007.

берський, редакторами і коректорами в 30-х роках – Адріян Лясковський, Арсен Сіницький.

Доброго слова заслуговують майстри, які забезпечили високомистецьке оформлення книг. Це, зокрема, на початку діяльності друкарні – Андрій Голота і Йосиф, в середині XVIII ст. – Йосиф Гочемський, в 70–80-х рр. – Адам Гочемський. Справжніми мистецькими витворами були деякі титульні сторінки – «форти». Слід відзначити дбайливе ставлення до краси шрифтів і компонування сторінок³⁴. Творчі зв'язки почаївських граверів з київськими сприяли поліпшенню мистецького рівня друків обох друкарень. Заслугою Почаївської друкарні було також упровадження специфічно українського, дуже елегантного курсиву. Його генезу показав наочно С. Маслов, навівши репродукції 1720-х рр. з рукопису Димитрія Ростовського і фрагмент з почаївського друку «Сім'я слова Божія» 1772 р.³⁵

Як видно з вище викладеного, хоча Почаївська друкарня належала до василіанського чину, діяльність її виходила за вузькоконфесійні межі. Подібно до того, як київські, новгород-сіверські, чернігівські видання використовувалися не тільки православними, але й католиками візантійського обряду, так і почаївські видання поширювалися серед православних не тільки в Україні, а й за її межами. Безперечно, на репертуар та оформлення книг Почаївської друкарні вплинула також і полонізація частини василіанських ченців і вищого унійного духовенства. Втім, цей процес, який щойно розпочався, ніколи не завершився, а головне, в складі василіанського чину, в тому числі й серед керівників Почаївської друкарні, були діячі, які свідомо протистояли латинізації догматики й обряду та полонізації мови.

Умови для діяльності друкарні склалися не надто легко. Контроль над змістом книг з боку Ватиканської нунціатури у Варшаві, загальне погіршення статусу української культури і мови, неприхильні для Греко-католицької церкви постанови сейму Речі Посполитої 1791 р., – все це не створювало атмосфери для культурних ініціатив. У окремих випадках повторювалася ситуація 1651 р.: діячам української культури приписували не тільки ідеологічне обґрунтування національних програм, але й безпосередній зв'язок зі збройною боротьбою, що в більшості випадків не було правдою³⁶. Під час так званої «Волинської тривоги» 1788 р., коли місцеве панство боялося повторення Коліївщини, практичні поради у «Книжиці для господарства», що вийшла попереднього року, розглядалися як підступна алегорія. Дійшло до того, що рецепт консервування горіхів піском у горщиках коментувався так: «Ми добре розуміємо, що горіхи – це кулі, пісок – порох, а горщики – гармати»³⁷. Невідомо, з чийого боку була спровокована така інтерпретація, і чи за автентичним джерелом вона опублікована. Хоча такі звинувачення були чимось винятковим, безглузді чутки в атмосфері підозрливості до всього, що не польською мовою і не латинським шрифтом надруковано, можна вважати виявом закорінення відповідно спрямованих ментальних стереотипів серед тієї частини шляхти, що вороже ставилася до всього «руського» обряду – не лише до православ'я, але й до унії.

³⁴ Запаско Я. П. Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст. – Л., 1971. – С. 238–251.

³⁵ Маслов С. І. Етюди з історії стародруків. – К., 1925. – Вип. 1–8. – С. 78–80.

³⁶ Ісаєвич Я. Українське книговидання... – С. 264, 306.

³⁷ Временник Ставропигийского института на 1923 год. – Л., 1922. – С. 140–141.

Попри все, цензурний контроль над Почаївською друкарнею не був настільки суворим і принизливим, як у Російській імперії, не стосувався подробиць внутрішнього життя церкви, як це було, починаючи з указів 1720–1721 рр. у Гетьманщині і Слобідській Україні XVIII ст. Тому Почаївська друкарня змогла продовжити впровадження в друк української мови і таким чином піти шляхом, започаткованим на початку XVII ст. (і навіть пізніше) друкарнями острозькою, трьома київськими, чернігівською, Сльозки, львівською Шеліги та деякими іншими.

Оцінюючи в цілому значення Почаївської друкарні до 1800 р. включно, хотілося б виділити три особливо важливі для України публікації. Першою великою друкованою збіркою духовних пісень, яка відіграла унікальну роль і в літературному процесі, і в культурному житті, став Почаївський Богогласник, виданий 1791 р., але з датою «1790» (З.І., 3510). Хоч упорядниками та видавцями були монахи-василіани, вони опублікували, поряд з віршами і колядами василіанських поетів, також і твори православних авторів – Дмитрія Ростовського (Дмитра Туптала), Георгія Кониського, Григорія Сковороди та інших³⁸. Упродовж наступних років ця книга перевидавалася у Почаєві (1805, 1806, 1825), Перемишлі (1834), Львові (1850, 1886). Враховуючи популярність укладеної уніатами антології, почали друкувати її під такою назвою зі змінами (які ще не вивчені) православні друкарні в Києві (1884, 1885, 1887, 1889), Холмі (1894, 1900, 1903), Почаєві (1900, 1902, 1908) і навіть у Петербурзі (1900, 1902, 1905)³⁹. Мабуть, жоден інший стародрук, особливо його перше видання, не мав такого три-

Богогласник 1790 р.

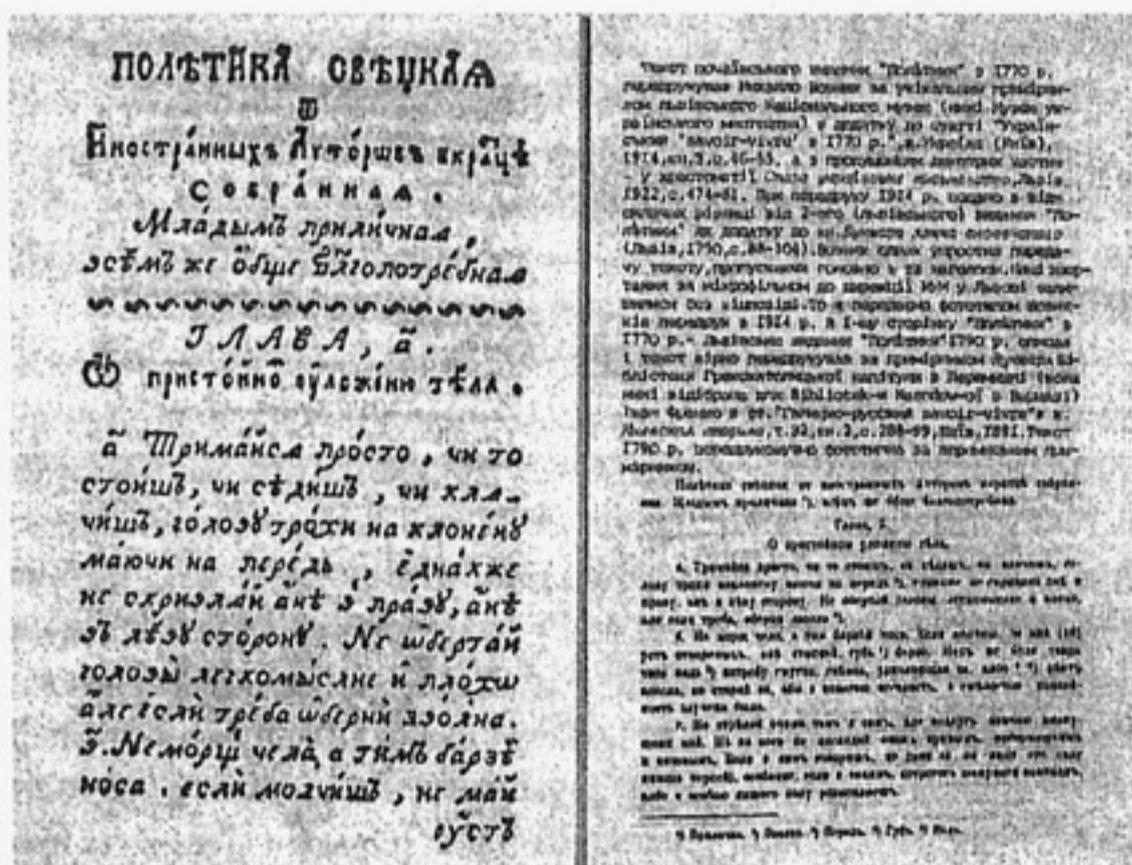
³⁸ Франко І. Духовна й церковна поезія на Сході й на Заході: Вступ до студій над «Богогласником» // Франко І. Я. Збір. творів у 50-ти тт. – К., 1983. – Т. 39; Медведик О. «Богогласник» – визначна пам'ятка української музичної культури XVII–XVIII століть // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. – 1996. – Т. 232. – С. 59–80.

³⁹ Українські письменники: Біо-бібліографічний словник. – К., 1960. – Т. 1. – С. 247–248; Гнатюк О. Українська духовна барокова пісня. – Варшава; К., 1994. – С. 11, 44. До речі, черговий Холмсько-Підляський Богогласник надруковано зовсім недавно.

вало впливу як на рукописну книжність, так і на словесний та музичний фольклор. На прикладі Богогласника яскраво видно пов'язаність шкільної та монастирської культури з фольклорними джерелами і той факт, що незалежно від обряду, українські друкарні в багатьох випадках робили спільну справу.

Богогласник 1790 р. досить розповсюджений, зокрема його примірники збереглися у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, Національному музеї у Львові, Центральному державному архіві України в Києві, Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника, Кременецькому краєзнавчому музеї, Бібліотеці АН Литви (З.І., 3510).

На відміну від Богогласника, скомпонований у Почаєві poradnik про засади чемної поведінки для молоді «Політика свіцькая» (1770), зберігся в одному примірнику в Національному музеї у Львові. І. Франко подав його докладний опис і здійснив передрук за текстом, уміщеним у книзі «Буквар языка славенского» (Львів, 1790)⁴⁰. М. Возняк вперше опублікував пам'ятку за оригінальною версією⁴¹. Дуже цінну репродукцію (фототипію) здійснено визначним українським філологом Олексом Горбачем⁴². Завдяки науковому авторитету автора і його зв'язкам з мовознавцями-славістами в світі, ця публікація, хоча здійснена мінімальним тиражем, була великим внеском у популяризацію почаївського унікату. Врешті, тепер маємо найточнішу публікацію і детальний лінгвістичний аналіз тексту в праці львівського дослідника писемної мови Дмитра Гринчишина⁴³. Переконалим є висновок, що основа мови «Політики свіцької» –

«Політика свіцькая» (фототипія)

⁴⁰ Див.: Франко І. Галицко-русский «savoig vivre» // Киевская Старина. – 1891. – Т. 32. – С. 281–299.

⁴¹ Возняк М. «Український "savoig-vivre"» // Україна. – 1914. – Кн. 3. – С. 46–55.

⁴² Горбач О. Два почаївські стародруки. – Мюнхен, 1985. – С. 46–55, 88–104.

⁴³ Гринчишин Д. Політика свіцкаа – унікальна Почаївська пам'ятка кінця XVIII століття // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. – 2003. – Т. 246. – С. 246–263.

народнорозмовна з церковнослов'янськими елементами, при цьому народнорозмовна мова представлена тут уже як певна система, а не як поодинокі елементи. Отже, у «Політиці свіцькій» яскраво відображено процеси утвердження української писемно-літературної мови на народній основі.

Можливо, ще важливішою для лінгвістів є двомовна книжка, яку найчастіше цитують за українським заголовком: «Книжиця для господарства, указующая, як ратовати в хоробах всякую скотину, то есть коні, воли, вівці, козы, свині, як білити полотно, як боронити пашні от саранчи, як ратоватися от джуми, як губыти гуселницю од капусты, як ловыты рыбу, як губыти мыши и щурі, як ратовати людей, которых собаки скаженіи покусали, як ратовати человека, который не в давном времени з ума зыйдет» (З.І., 3435). Зміст книжечки ширший, ніж її довгий заголовок. Ще цікавіше те, що текст місцевого походження, а не з чужинецьких джерел. Але перед початком є ще титул польською мовою «Książka Lekarstw Końskich» (традиційна для Польщі назва ветеринарних і сільськогосподарських порад) і передмова, сам текст кириличним шрифтом, а після цього частина розділів у змінній послідовності – латинським. Наявність текстів двома шрифтами – цінне свідчення про те, як українці вимовляли літери кириличного алфавіту. Попри те, що основна кирилична частина практично українська, на титульній сторінці, в заголовках розділів і деяких місцях тексту чимало книжнослов'янізмів, які читалися на український лад (ѣ як і, г як латинське h тощо). У короткій польській передмові підкреслювалося, що подібні польські книжки на практичні теми для шляхтичів є хіба тільки забавкою. Натомість, вони дуже потрібні мовою, яку вживає і розуміє поспільство, тобто простолюди, у воєводствах Волинському, Київському, Подільському і Брацлавському. Видавці радять всім обивателям і їх підданам навчитися читати руською мовою, щоб такі книжечки стали доступними. Далі заохочують молодь, священиків грецького обряду і всіх предстоятелів спонукати парафіян вчитися читати «слов'янською» мовою, тобто українською. Такі книжки, мовляв, потрібні руському краю.

Хочеться завершити цю частину унікальним документом початку ХІХ ст., який засвідчує, що Спиридон Коберський, дуже діяльний почаївський ігумен, підтримував дружні стосунки з керівником Києво-Печерської друкарні Юстином. Як пояснював пізніше Юстин, обидва друкарі, «враховуючи свою належність до однієї нації і давнє знайомство», домовилися про своєрідний консорціум: Спиридон надсилав до Києва дрібні почаївські видання, Юстин додруковував до них титульні аркуші з позначенням Київської друкарні й частину тиражу пересилав у Почаїв. Ці вкрай незаконні, навіть злочинні, з точки зору світських і духовних влад з обох боків кордону, дії було розкрито 1801 р.⁴⁴ Варто задуматися, що означало твердження про «одну націю» в устах вченого київського монаха, який не тільки належав до іншої конфесії, але й був підданим іншої імперії. Варто задуматися над тим, чи в усіх відношеннях мають рацію ті сучасні та найсучасніші автори, які заперечують тяглість українського етносу, вважають, що українська нація почала формуватися в часи відродження народів східноєвропейського регіону другої половини ХІХ–ХХ ст.

---

⁴⁴ Труды Киевской духовной академии. – 1904. – № 7. – С. 418–431.

У науці дуже мало відомі друки останнього періоду належності Почаївської друкарні василіанам (перші три десятиріччя ХІХ ст.), і ще менш відомі видання православної лаври з початку 30-х років ХІХ ст. до Першої світової війни. Очевидно, повторювалися традиційні видання для паломників про чудеса, пов'язані з відбитком стопи Богородиці, про врятування монастиря від нападу турків, а також релігійно-моралізаторська література. На складі зберігалися греко-католицькі богослужбові книги, і лавра не побоялась їх продавати ненависним уніатам в недалеку Галичину (кордон з якою видно з тераси лаврської церкви) і трохи далі – в Закарпаття, де на такі книги був особливий попит. Справа в тому, що жодному з мукачівських унійних єпископів не вдалось добитися згоди церковної (єгерського католицького митрополита) і світської влади Угорщини на відкриття друкарні⁴⁵. У 1862 р. велику партію почаївських видань закупив львівський купець Михайло Димет для продажу не лише в Галичині, але й на Закарпатті; виданий Диметом того ж року каталог використовувався пізнішими бібліографами⁴⁶.

З 60-х років ХІХ ст. у Почаєві почали виходити видання певного наукового значення. Це, насамперед, журнал «Волинские епархиальные известия», що його друкував Почаївський монастир до 1908 р. і лише після цього друкарня в Житомирі. Редакція працювала в недалекому Кременці. Одним із перших редакторів став М. Петров, викладач Волинської духовної семінарії, яка на той час діяла в Кременці. Кожний номер мав дві частини – офіційну і неофіційну. Перша з них, яка містила розпорядження церковної влади, відомості про переміщення священників та деякі статистичні дані, теж є джерелом з життя краю. Ще важливіша частина – неофіційна, що друкувала розвідки переважно з церковної історії регіону, почасти краєзнавчі нариси різного рівня. Короткі анотації та найцікавіші, з точки зору автора, статті вміщено в бібліографії, укладеній Ігорем Лозов'юком і опублікованій у польськомовному «Волинському щорічнику»⁴⁷. Потребує вивчення тижневик «Почаевская лавра» (1887–1917). Протягом 1906–1909 рр. виходив щоденний російськомовний часопис «Почаевские вести», редактором-видавцем якого став відомий своїми шовіністично-чорносотенними поглядами архімандрит Віталій (Максименко).

У 1939 р. радянська влада передала південну частину Волині до Тернопільської області. Мало хто тоді сумнівався, що головним мотивом було включення до регіону з греко-католицькою більшістю такого потужного осередку православної церкви, яка повністю виконувала завдання тодішньої союзної влади. Почаїв став районним центром Тернопільської області. Як і в кожному райцентрі, тут з'явилася газета під назвою «Сталінський шлях» (1939–1941 рр.), а в 1945–1950 рр., до переходу Почаєва в Кременецький район, була «Почаївська правда» – орган райкому КП(б)У і районної ради депутатів трудящих. Вона була безнадійно офіціозною і нудною, як всі такі

⁴⁵ Мишанич О. Література Закарпаття ХVІІ–ХVІІІ ст. – К., 1964. – С. 22–23; Див. також Ісаєвич Я. Українське книговидання... – С. 285.

⁴⁶ Каталог включав 50 видань, два з яких (Молитовник, «1700 р.», насправді 1770 р.; Акафисти «1708 р.», насправді 1808 р.) були помилково датовані. Див.: *Tylavskyj I. Monasterio di Počaiiv...* – Р. 252–253, 261–262.

⁴⁷ *Łozowiuk I. Bibliografia artykułów naukowych ogłoszonych w «Wołyńskich Eparchialnych Wiadomościach» w latach 1867–1915 (całość wydawnictwa) // Rocznik Wołyński. – Równe, 1938. – Т. 7. – S. 367–437.*

«органи». Все ж добре, що «Тернопільський енциклопедичний словник» оприлюднив інформаційні статті про ці тижневики. «Районки», які зрідка також давали матеріали про місцеве життя, тепер є джерелом для аналізу методів пропаганди за тоталітарного режиму.

У наш час публікації, позначені як видання Почаївської лаври, виходять у різних містах Російської Федерації й України. Звичайно, сучасні псевдопочаївські видання не мають жодного стосунку до почаївських стародруків.

Попри те, що Почаївській друкарні, яка діяла у XVIII ст., віддається належна шана у підручниках і монографіях з історії української культури, церкви та науки, її мивщина досліджена ще недостатньо, тому можливостей для дальших студій велика кількість.

Книгозбірні, які були попередницями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Короленка, стали депозитаріями почаївських стародруків і рукописних матеріалів про Почаївську друкарню. В останні роки головна бібліотека держави є координаційним центром вивчення цих матеріалів – як єдиної на той час друкарні, що цілеспрямовано впроваджувала в друк українську книжну мову на народній основі. Сподіваюся, що згуртовані заслуженою українською бібліотекою книгознавці продовжуватимуть «Почаївський проект».

Галина Ковальчук,

зав. відділу стародруків та рідкісних видань
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, д-р іст. наук

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЧАЇВСЬКИХ СТАРОДРУКІВ
У НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО:
ТРАДИЦІЇ, СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ**

В історії української книжкової культури почаївські стародруки посідають особливе місце – і за своєю тематикою, і за конфесійною належністю, і за художнім оформленням, і за використанням живої української мови, і за своїм розповсюдженням як серед уніатів, так і серед православних. Незважаючи на значну кількість згадок про Почаївську друкарню в науковій і науково-популярній літературі і навіть на окремій публікації (див. бібліографію наприкінці збірника), до останнього часу діяльність друкарні Почаївського монастиря лишалася малодослідженою. Така картина спричинена різними факторами.

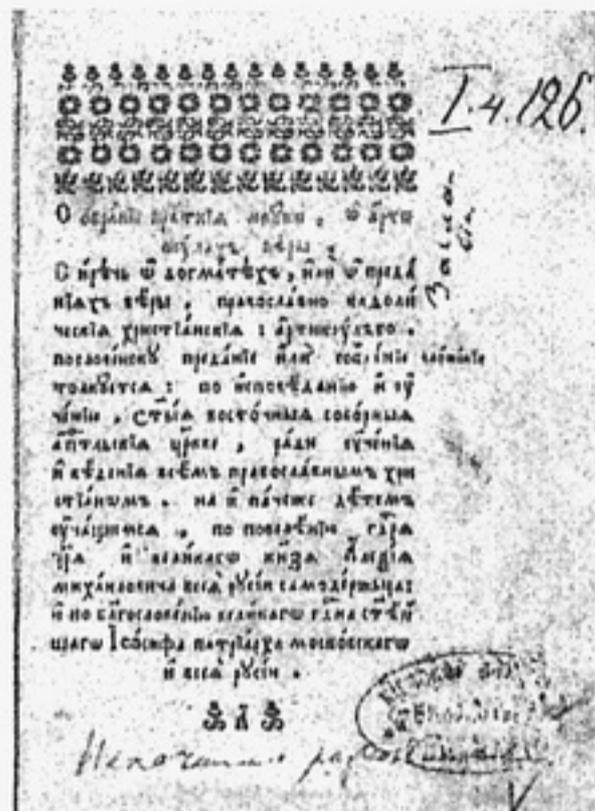
Зокрема, на нашу думку, основними причинами недостатньої уваги до почаївських стародруків було те, що, як у XIX ст. у Російській державі, так і в XX ст. в СРСР, вивчення цієї теми гальмувалося саме через конфесійну належність друкарні до греко-католиків, що сприймалося певною мірою як щось вороже до більшості православного населення країни. Після поділу Речі Посполитої і приєднання території Волині, в т. ч. Почаєва, до Російської імперії на початку 1830-х рр., а також присвоєння Почаївському монастирю статусу Лаври – вищого рівня православних монастирів, книговидання в цій друкарні втрачає самобутність. Оригінальність тематики, мови замінюється випуском канонічних текстів Російської православної церкви, подібно до інших друкарень, що випускали книги церковнослов'янським шрифтом: Києво-Печерської лаври, Московської Синодальної друкарні тощо. Такі видання становили, безперечно, цінність для релігійного життя країни, але, по суті, були тільки тиражуванням канонічних текстів, і в цьому сенсі не становлять наразі значної історико-культурної цінності, на відміну від тих друків, що були видані до 1830 р. У радянський

час усі літургійні та інші видання релігійної тематики вважалися атеїстичною державою «опіумом для народу», і якщо стародруки, з огляду на їх поважний вік, збиралися в державних сховищах, то видання церковнослов'янським шрифтом XIX–XX ст. – ні. Більше того, відомі непоодинокі випадки, коли таку літературу у великій кількості нищили як з ідеологічних позицій, так і з матеріальних: паперу хронічно не вистачало, і видання «шкідливі», «застарілої тематики» тоннами здавали на макулатуру, особливо в 20–30-х рр., тому зараз вони є рідкісними. Реєстрації друку не було, і створити повний реєстр таких видань представляється майже неймовірним, а без них адекватно уявити книжкову культуру того часу, повноцінний видавничий репертуар неможливо.

Варто відзначити ще один фактор, який впливав на розширення кола користувачів почаївських стародруків. Почаївська друкарня випускала певні видання на замовлення старообрядників; у свою чергу старообрядники, випускаючи книжки в своїх, часто нелегальних, друкарнях, зазначали на них, свідомо фальсифікуючи вихідні відомості, Почаїв як місце виходу. Сьогодні це створює неабияку проблему для бібліотекарів і інших спеціалістів, які описують стародруки. Певну допомогу надають відповідні каталоги та покажчики петербурзького вченого А. Вознесенського (див. бібліографію). Але про такі речі було відомо і в кінці XVIII – на початку XIX ст. Наприклад, відомий дослідник старовини, київський митрополит Євгеній (Є. О. Болховітінов), чия бібліотека розпорошена в фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ), на таких примірниках із власної бібліотеки робив відповідні уточнення. Зокрема на титульному аркуші книги «Собрание краткія о артикулах віри» (Почаїв, 1783 р.) він зазначив: «Напечатано раскольниками» (шифр книги у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ (далі – ВСРВ) Кир.2451). Євгеній, як і належить православному митрополиту, боронив православну віру і досить негативно ставився до прибічників інших конфесій. Так, у «Словаре историческом писателей духовного чина» (СПб, 1827, С. 204–206) він зазначив: «...польские униаты и католики в Малороссии всегда старались истреблять книги, в защиту православия писанные и в малороссийских типографиях печатанные. Для сего-то немного таких книг уцелело и в тамошних библиотеках...». Насправді, як з'ясовано в наш час, і православні, і уніати активно використовували в побуті і навіть у церквах книги, видані в друкарнях не своїх конфесій. Це підтверджують, крім архівних джерел, далеко не поодинокі випадки відсутності титульних аркушів у кириличних стародруках: з огляду на хронічну нестачу книжок, окремі служителі видаляли титул з вихідними відомостями, а канонічний текст використовували.

Ще однією причиною недостатньої вивченості діяльності Почаївської друкарні є те, що її архів за XVIII ст. не зберігся.

Так історично склалося, що Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського має одну з найбільших збірок почаївських стародруків. Вони надійшли різними шляхами: частково з бібліотеки самої Почаївської лаври через Київську духовну академію (КДА), зокрема, після наказу Синоду 1874 р. передати найцінніші книги і рукописи до КДА; частково безпосередньо з КДА (передана до Всенародної бібліотеки України, нині НБУВ, 1923 р.); з Волинського древньосховища, де осідала значна кількість почаївських видань, а можливо – і з самої друкарні Почаївської лаври, яка працювала там до 1917 р. включно. Загальна кількість почаївських стародруків НБУВ

«Собраніє краткія о артикулах віри».
1783 р.

сягає майже 1400 примірників понад 160 видань кириличним шрифтом і понад 260 примірників 126 видань латинським; крім них у бібліотеці є почаївські видання, що вийшли після 1830 р. – не стародруки.

Маємо підкреслити, що традиція вивчення почаївських стародруків у нашій бібліотеці, зокрема, у ВСРВ, була започаткована Сергієм Івановичем Масловим, тодішнім завідувачем відділу, ще в 20–30-х рр. ХХ ст. З виданих ним 12 «Етюдів з історії стародруків» два присвячено почаївським виданням: 8-й – «Курсивний шрифт почаївських видань з другої половини ХVІІІ ст.» (К., 1925), та розділ «Такса книг в Типографії святия обители Почаевскія обрїтаюущихся» у 12-му етюді – «До історії книготорговельних реєстрів ХVІІІ ст.» (К., 1928, с. 33–40).

Щодо особливого церковнослов'янського курсивного шрифту, виготовленого за зразком українського скоропису ХVІІ – початку ХVІІІ ст., С. І. Маслов називав кілька почаївських видань, де такий шрифт використовувався: «Письмена си єсть начатки догмато-нравоучителныя богословіи» Федора Басарабського 1771 р., «Сім'я слова Божія» 1772 р., «Устав церковнаго пінія» 1780 р. Насправді, цей шрифт широко використовувався в почаївських виданнях. Курсив розміром 1,5 мм застосовували переважно серед півуставного шрифту для набору цитат із Св. Письма та з творів Отців церкви. Інколи курсивний шрифт займає цілі сторінки. Варто додати: характеризуючи загалом шрифти українських стародруків у роботі «Українська друкована книга ХVІ–ХVІІІ вв.», Сергій Іванович підкреслює, що Почаївська друкарня (котра, зауважимо, чи не найбільше серед українських друкарень видавала книжок польською та латинською мовами, огляд цих видань є у пропонованому збірнику) зовсім не користувалася готичними шрифтами¹. У цьому ж виданні автор зазначає, що Почаївська друкарня, як і Києво-Печерська, випускала окремі гравюри – з текстом або без нього².

¹ Маслов С. І. Українська друкована книга ХVІ–ХVІІІ вв. – К. : ДВУ, 1925. – С. 56.

² Там само. – С. 62.

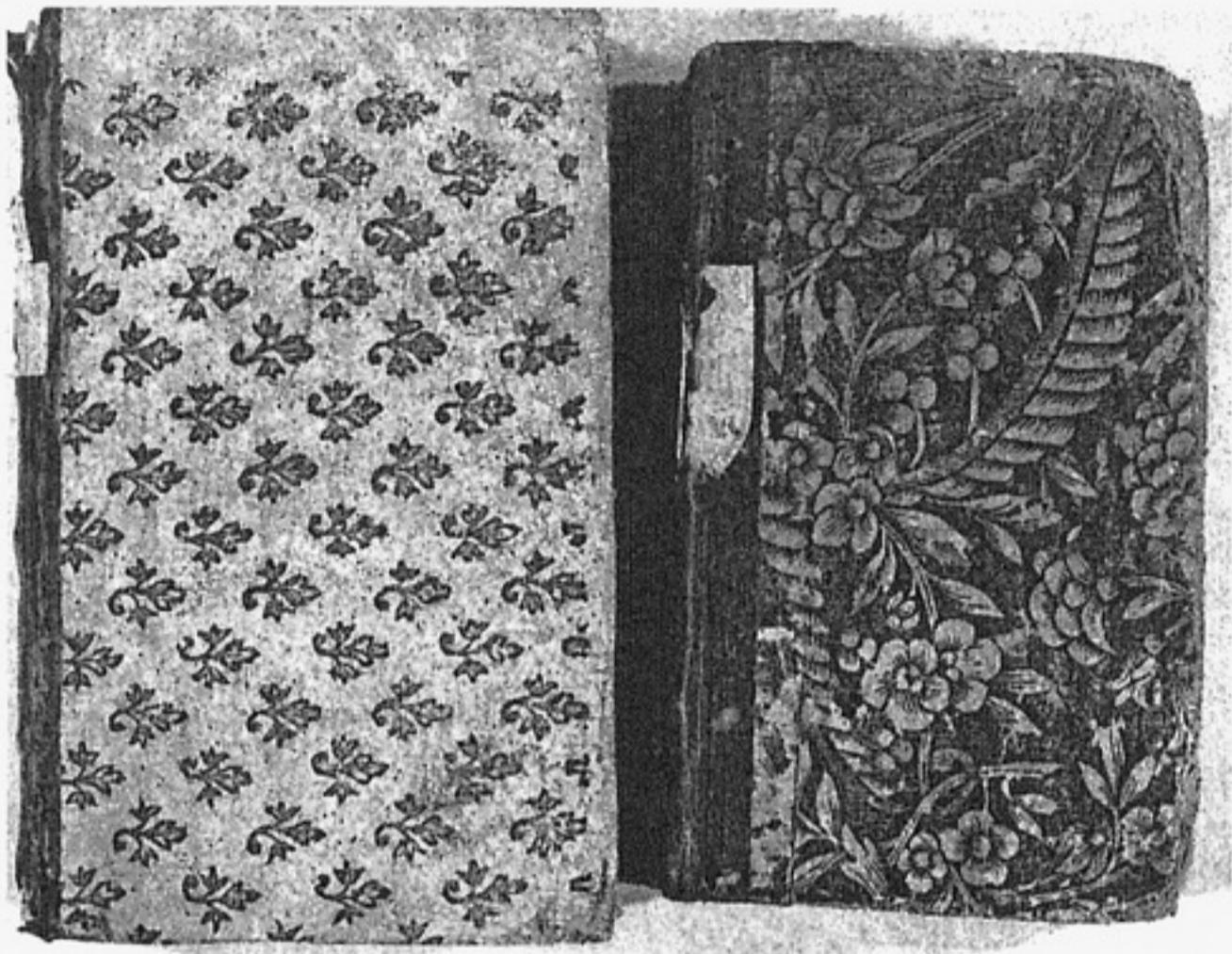
Зразок використання курсивного шрифту

С. І. Маслов чи не перший в історії вітчизняного книгознавства розглянув питання ціноутворення на стародруки, проаналізувавши, як уже зазначено вище, почаївську «Таксу книг» 1760 р. і «Табель цены книгам печатанным в типографіи Кієвопечерскія лавры» 1774 р.³ – дуже рідкісні видання. Почаївська «Такса» – це найдавніший український книготорговельний каталог, що дійшов до наших часів. Учений детально описав це видання за єдиним збереженим примірником, який він оглянув у Державній публічній бібліотеці в Ленінграді (нині – Російська національна бібліотека в Санкт-Петербурзі). Окрім наведення цін на книги, значення має і поданий тут сам перелік почаївських видань: наведено всього 46 видань (29 церковнослов'янських, 14 польських, 2 латинських і 1 латинською та польською мовою), які достовірно були випущені, продавалися безпосередньо друкарнею, щоправда, роки виходу книжок не зазначено. Вказано тільки назви, формат і ціни, які залежали, як видно з цього документа, від наявності оправи (наприклад, *Апостолъ шправный* – 24 (злотих), *Апостолъ нешправный* – 21). Для польських і латинських книжок вказано: «w orgawie» чи «in scudo». Отже, друкарня випускала книжки в різних варіантах – сам блок книги (дешевше) чи в оправі (дорожче), причому оправи могли бути також різні («в простой оправі» чи «под маргінес», остання дорожча, та ще й інколи саме така «в пуделку» – у футлярі), що також впливало на вартість книг. На сьогодні у тогочасних футлярах ми, на жаль, не маємо почаївських друків, але репрезентативно значна кількість примірників почаївських видань у однакових чи дуже схожих оправах (картон, вкритий шпалерами на кришках оправи з ритмічним орнаментом чи лініями, і шкіряний корінець) із абсолютно різних історичних зібрань дозволяє стверджувати, що це і є, власне, видавничі оправи, виготовлені в Почаївській друкарні.

Дуже цікаві спостереження щодо особливостей почаївських стародруків містяться в неопублікованих матеріалах до наступних «Етюдів» у архіві С. І. Маслова⁴, хоча тоді (на початку 30-х рр. ХХ ст.) на обліку у відділі було лише 65 почаївських видань. Цікавими нам здалися, зокрема, спостереження щодо поміток при корінці в почаїв-

³ Маслов С. І. До історії книготорговельних реєстрів ХVIII ст. // Маслов С. І. Етюди з історії стародруків: XI–XII. – К. : ВУАН, 1928. – С. 25–51: Відбиток із «Записок Іст.-філол. відділу». – Кн. 20. – С. 68–93.

⁴ Інститут рукопису НБУВ (далі – ІР), фонд 33, од. зб. 196, арк. 2, 3, 7, 33, 23, 112.

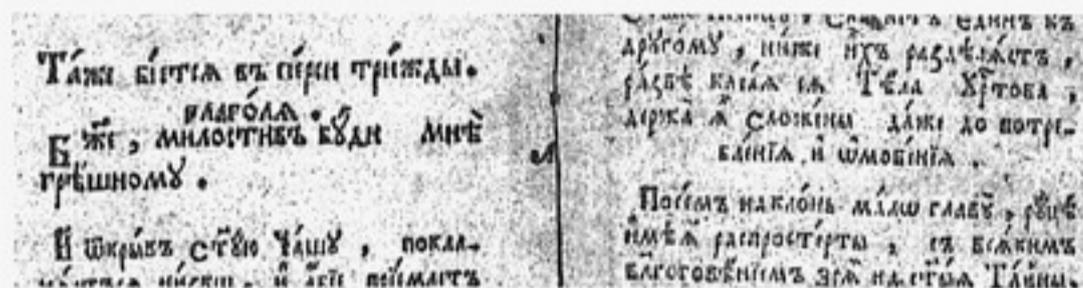
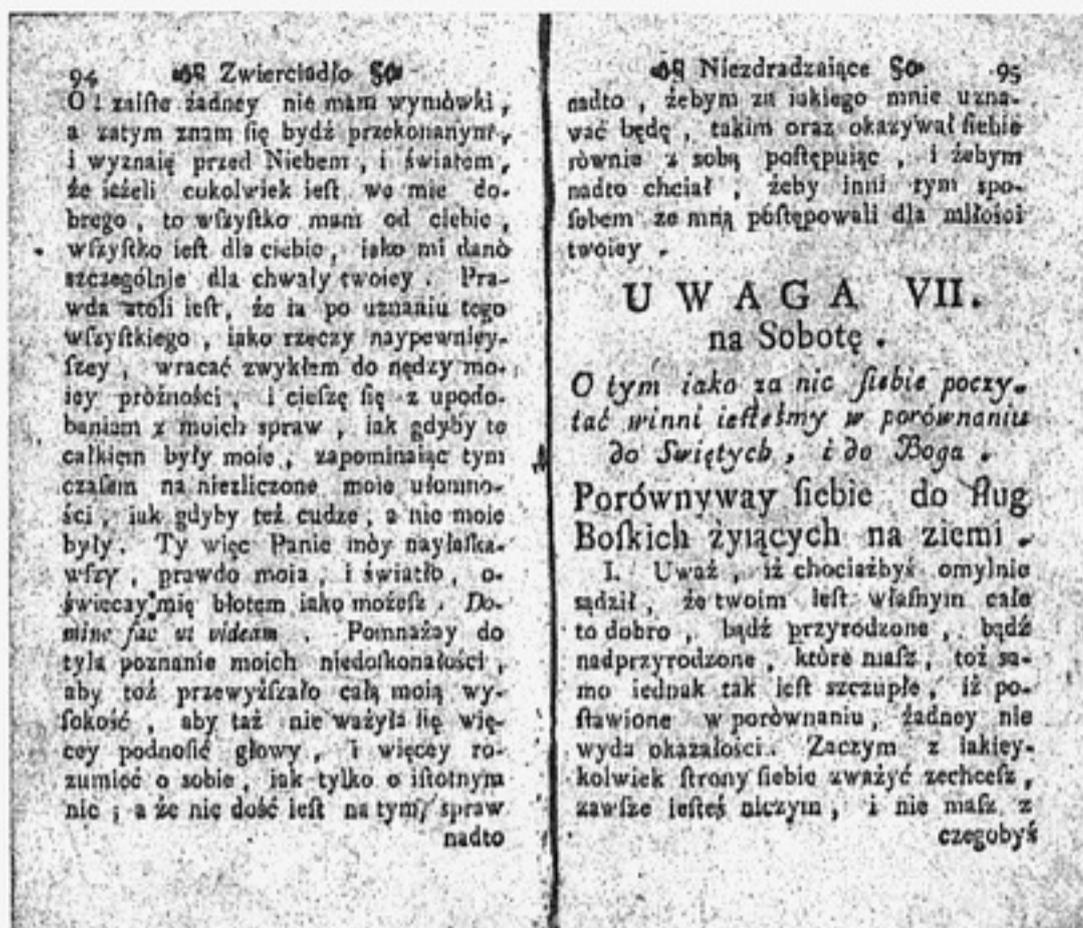
Зразки видавничих оправ

ських виданнях XVIII ст., наприклад, у виданні «Богословія нравоучительная»⁵. Ми перевірили: дійсно, на зворотах певних, нумерованих кирилицею, аркушів, спочатку кратних 4, посередині сторінки при корінці надруковано літеру М, проте не дуже послідовно. Зокрема, такий знак надруковано на аркушах 20, 28, 36, 40, 44, 56, 64, 68, 80, 96, 103, 113, 136, 140, 156, 163, 174, 191, 199, далі на звороті нумерованого [115 другого рахунку], за змістом – «Оглавление вещей, в книзі сей обрїтающихся». Ще один приклад такого роду позначок – літеру Г – С. І. Маслов навів з польськомовного почаївського видання: *Pinamonti I. P. Synagoga...* (1792 р.). Наша перевірка двох примірників цього видання, що зберігаються у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, виявила, крім цієї позначки, ще літери М і Д, причому зновтаки проставлені не систематично: на звороті арк. 8, 28, 40, 109 і на лицевому 132 – літера Д, вірніше її частинка, оскільки аркуші сильно затягнуті в корінець; на звороті 48, 64 і на лицевому боці арк. 83 – літера М; на звороті 53 і 57 арк. – літера Г; є залишки позначок, зашиті в корінець, і на інших аркушах. 25 листопада 1933 р. С. І. Маслов занотував⁶ думку В. Н. Вайсблата, досвідченого книгознавця та мистецтвознавця, який тоді працював у відділі стародруків (звільнений 3 вересня 1934 р.)⁷, що такі помітки – це позначення друкарських верстатів, на яких друкували той чи інший аркуш книги. Сьогодні російська дослідниця О. О. Гусева, вивчаючи російські видання XVIII ст., довела, використовуючи архівні документи, що подібні позначки у вигляді окремих

⁵ Там само, арк. 25.

⁶ Там само, арк. 46.

⁷ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 3689.

Позначки почаївських друкарів у центрі розвороту

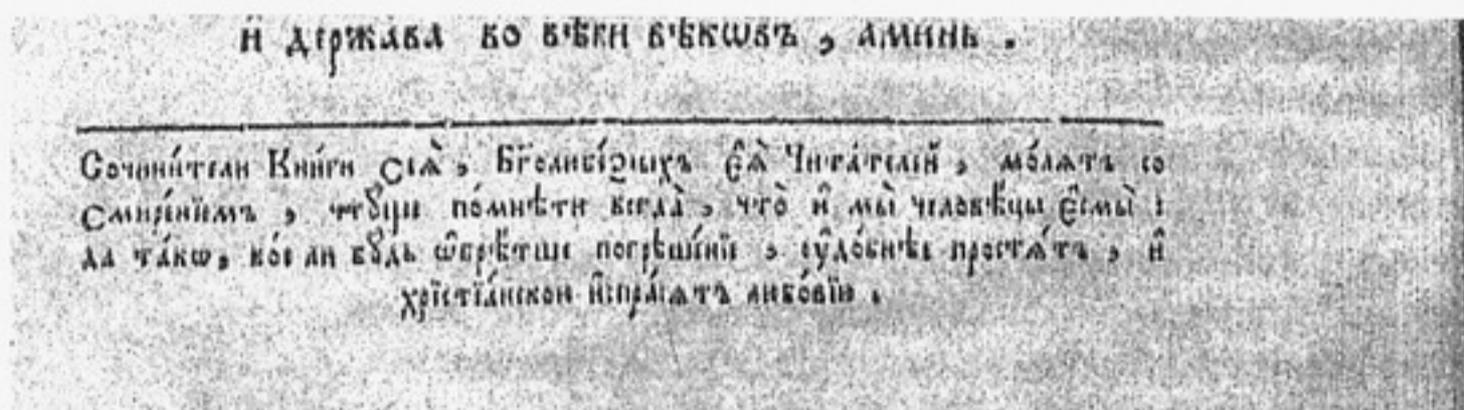
літер є клеймами друкарів⁸. Отже, припущення С. І. Маслова і В. Н. Вайсблата були правильні (шкода, що тоді це не було введено в науковий обіг): почаївські друкарі, хай епізодично, позначали друкарські аркуші особистими клеймами (ініціалами). При вибірковій перевірці інших почаївських видань нами були виявлені аналогічні позначки у вигляді заголовних літер на розворотах таких видань: Pinamonti G. P. *Zwierciadło niezdradzające...* (1790 р., літера Д, але іншого написання, ніж у вище зазначеному прикладі); Akvarez E. *De institutione grammatical libri tres* (1782 р. – латинська літера W); Чин іерейського наставлення в пути вічних життя (1776 р., літера С); Служебник (1765 р., літера Л); Літургія... Іоанна Златоустаго (1765 р., літери А, М) та ін. Ці спостереження, за відсутності архівних джерел, дозволяють одержати уявлення про кількість «тередорщиків»-друкарів почаївської друкарні другої половини XVIII ст. і, за умови подальших детальних досліджень, допоможуть прослідкувати за якістю тих чи інших видань залежно від майстерності певного друкаря.

Важливими є відомості про джерела надходження рідкісних почаївських стародруків, зокрема 25 червня 1931 р. С. І. Маслов занотував, що у відділ надійшов «Треб-

⁸ Гусева А. А. Свод русских книг кирилловской печати XVIII века типографий Москвы и Санкт-Петербурга и универсальная методика их идентификации. – М. : Индрик, 2010. – 1252 с.

ник малий от Великаго Євхологіона собран» 1778 р. – «Пожертвован Владимиром Георгиевичем Равичем-Мрочковским. У Ундольского, Бычкова, Родосского, Миловинова и Свенцицкого издание это не отмечено»⁹. У властивій йому манері все відмічати і фіксувати, С. І. Маслов охайно записав на форзаці цього примірника (шифр Кир. 2437п) відомості про дар. Подібного роду записи С. І. Маслова є і на інших кириличних стародруках відділу.

Учений звертав увагу й на дуже цікаві тексти передмов і післямов до стародруків, зокрема, він виписав звернення до читачів на останній (643-й) сторінці почаївського видання 1772 р. «Сімя слова Божія»¹⁰. Почаївські стародруки він досліджував і пізніше, наприклад, підготувавши на 1 вересня 1944 р. невеличку розвідку «Політика свіцька» – poradnik доброго тону»¹¹.

«Сімя слова Божія». 1772 р.

Звільнення С. І. Маслова в листопаді 1937 р. з відділу, несприятлива для досліджень кириличних стародруків (переважно релігійної тематики) політична обстановка, війна, евакуація фондів, їх поступове повернення і величезні проблеми з налагодження бібліотечної роботи (розстановка, перевірка фондів, їх облік, опис) безумовно не сприяли науковим дослідженням почаївських стародруків. Інвентаризація та каталогізація фондів відділу розпочалися 1951 р. У підрозділі, який тоді було перейменовано на відділ рідкісної та цінної книги, працювали три співробітники: завідувач відділу Степан Йосипович Петров, головний бібліотекар Антон Антонович Карамішев (до жовтня 1951 р.), а з березня 1951 р. – старший редактор Федір Захарович Шимченко. За рік було описано майже 6 тисяч книг, серед них і масив почаївських стародруків.

У 1958 р. вийшов друком підготовлений у відділі каталог «Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII вв.: Описание» (один з перших у Радянському Союзі), укладачі С. Й. Петров, Я. Д. Бирюк, Т. П. Золотар, відповідальний редактор чл.-кор. АН УРСР П. М. Попов. Основну роботу з опису кириличних стародруків виконала Тетяна Петрівна Золотар. Тут подано описи 1291 видання, серед них, за нашими підрахунками, 120 почаївських (разом із варіантами видань). Описи тут переважно короткі, включають основні бібліографічні відомості і вказівку на кількість примірників у Бібліотеці, без зазначення шифрів, хоча є досить розлогі коментарі, які переважно

⁹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 196, арк. 27.

¹⁰ Там само, арк. 100.

¹¹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 370.

стосуються варіантів або рідкості видання. Особливості примірників не подавалися, але при таких обсягах і навантаженні на трьох співробітників (одночасно у відділі готувалися і виходили друком каталоги видань гражданським шрифтом С. Петрова, описувалися іноземні стародруки і йшло доопрацювання каталогу інкунабул, велися карткові каталоги, обслуговувалися читачі, влаштовувалися виставки, проводилися екскурсії і т. п.) завдання наукових досліджень кириличних стародруків не ставилися.

У 1967 р. розпочався масовий опис кириличних стародруків, які зберігалися поза приміщенням відділу, у Філії № 1 на Подолі, в будинку колишньої Києво-Могилянської академії. Усього було заінвентаризовано й каталогізовано близько 5,5 тисяч примірників. Це колосальна, абсолютно необхідна робота, але на наукові дослідження цих раритетів часу вона не залишала, та й в ті атеїстичні часи це було не актуально. Діяльність ця продовжувалась сплесками: в 1971, далі в 1988 р.

Отже, робота з опрацювання фондів кириличних стародруків, у т. ч. почаївських, з уведення їх до наукового обігу має в НБУВ давні корені, пройшла ряд історично обумовлених етапів. Кількома поколіннями бібліотекарів було підготовлено ґрунт для більш детальних наукових досліджень, для чого необхідними є, крім усього іншого, відповідна наукова кваліфікація співробітників, знання ними історії друкарства, мистецтва книги, давніх мов, палеографії та багато іншого.

Новий етап дослідження саме почаївських стародруків розпочався у відділі вже на початку 2000-х років, коли молодий науковий співробітник відділу Р. Є. Кисельов почав вивчати українську мову в почаївських стародруках (див. його статтю у збірнику). У цей же приблизно час до НБУВ звернувся директор Бібліотеки Російської академії наук В. П. Леонов (родом з Почаєва) з пропозицією здійснити спільне для двох академічних бібліотек – Росії та України – дослідження почаївських стародруків з їхніх фондів. Тема була зумовлена тим, що почаївські стародруки є найменш дослідженими в порівнянні з іншими кириличними (додамо, що й латинськими і польськими) виданнями. Безперечно, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в особі її генерального директора О. С. Онищенка погодилася на цю пропозицію. Спільний трирічний проект (2005–2007 рр.) був фінансово підтриманий Російським гуманітарним науковим фондом і Президією Національної академії наук України (проект № 05-01-91115а/Ук).

Основними завданнями проекту були: відпрацювання методики детального наукового опису кириличних стародруків однієї друкарні, в цьому разі – монастирської; укладання повного наукового каталогу усіх примірників почаївських стародруків, що збереглися в обох бібліотеках – як необхідної джерельної бази для подальших досліджень історії самої друкарні та її видань; укладання якомога повнішого списку всіх почаївських стародруків як складової частини репертуару української книги; виявлення біографічних відомостей про осіб, дотичних до діяльності друкарні чи до підготовки її видань; установлення особливостей редагування книжок у XVIII ст., зокрема в почаївському видавничому осередку; з'ясування історії взаємостосунків уніатського видавництва з цензурою, а також з діячами православних осередків книговидання; дослідження художнього оформлення та поліграфічного виконання почаївських стародруків; виявлення характерних особливостей оправ, які виготовляли-

ся в самій друкарні; вивчення української мови почаївських стародруків як унікального явища в історії вітчизняної культури; аналіз книгорозповсюдження почаївських видань за провенієнціями; виявлення особливостей читання виданих у Почаєві книжок – відтворення маргінальних записів читачів або власників книжок; реставрація найбільш пошкоджених примірників почаївських стародруків; виготовлення і виставлення у відкритий доступ цифрових копій найбільш цінних за змістом видань.

Хронологічні межі запланованого дослідження, які диктувалися, з одного боку, початком видавничої діяльності Почаївського монастиря (початок 30-х рр. XVIII ст.), а з другого боку – визнаними в книгознавстві межами стародрукованої книжності (1830 р.), дивним чином майже збігаються з уніатським періодом в історії Почаївського монастиря: 1713–1831. Це був не просто найплідніший період в історії Почаївської друкарні. В ході дослідження переконливо доведено, що Почаївська друкарня в той час була однією з найпотужніших на східнослов'янських землях, а крім того, оскільки вона не входила до складу Російської імперії і не підкорялася відомому указу Петра I 1720 р., що забороняв українським друкарням видавати будь-що, крім передруків давніх російських видань, ця друкарня мала порівняно широкий тематичний, жанровий, мовний репертуар видавничої продукції.

Можемо констатувати, що завдання «Почаївського проекту» виконані авторським колективом, в якому брали участь як співробітники відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ (О. О. Железняк, Н. В. Заболотна, Р. Є. Кисельов, Г. І. Ковальчук), так і співробітники відділу образотворчих мистецтв (Г. М. Юхимець, І. І. Цинковська), реставратори (Л. В. Бабутіна, Н. О. Будзан); оцифрували 20 найрідкісніших почаївських видань та художнє оздоблення почаївських стародруків Ю. А. Мордвінов, О. І. Петренко; електронну презентацію «Почаївського проекту» (що включає історичну довідку про друкарню, авторський колектив, список публікацій, електронний каталог почаївських стародруків і прив'язані до нього повнотекстові цифрові копії видань, зразки художнього оздоблення, наукового опису примірників) представила на сайті НБУВ К. В. Лобузінна (<http://192.168.2.2/divisions/vsd/pochajiv/index.html>).

Таке глибоке дослідження діяльності однієї друкарні, її видань і примірників є дуже важливим у науково-методичному аспекті історико-книгознавчих досліджень, у розвитку книжкового пам'яткознавства. Проект ще раз підтвердив слушність, доцільність дослідження історії конкретного видавничого осередку і збережених на сьогодні примірників його видань, з метою уточнення бібліографічного репертуару певної епохи та регіону, вивчення читачезнавства та історичних зібрань і колекцій, мистецтва книги, а в цілому – книжкової культури певної доби. Це плідний напрямок історико-книгознавчих досліджень у бібліотеках, який варто розвивати. Зокрема у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського завершується ґрунтовне дослідження ще однієї маловідомої друкарні та її стародруків – Бердичівської друкарні босих кармелітів, продукція якої виявилася дуже вагомою та різноплановою (с. н. с. І. О. Римарович). Дуже детально, з описом філіграней, вивчає особливості примірників видань Івана Федорова та Петра Мстиславця н. с. відділу Н. П. Бондар. У таких дослідженнях самі примірники стародруків з бібліотечних, архівних, музейних фондів, із приватних бібліотек є основним джерелом відо-

мостей про книжкову культуру свого часу, про історію друкарства, палітурництва, мистецтва книги, про історію книгокористування (читання), про історію бібліофіліства та бібліотечної справи, про історію культури загалом. І почаївські стародруки, що були об'єктом нашого дослідження, становлять яскраве підтвердження цьому.

Наталія Заболотна,

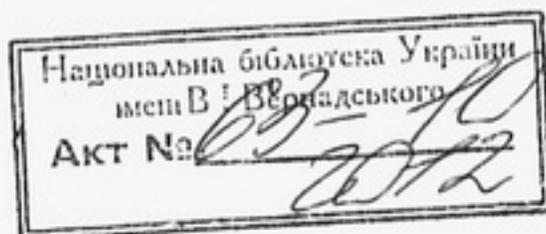
старший науковий співробітник відділу стародруків та рідкісних видань
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, канд. філол. наук

**ПОЧАЇВСЬКІ КИРИЛИЧНІ СТАРОДРУКИ
З ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ
ТА ДРУКАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) володіє найбільшою в світі збіркою почаївських кириличних стародруків. Згідно з каталогом Я. П. Запаска та Я. Д. Ісаевича «Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні» (Львів, 1984), у друкарні Почаївського Успенського монастиря оо. василіян протягом 1734–1800 рр. вийшло майже 250 кириличних книг, враховуючи видання, призначені для старообрядців (аркушеві видання в цьому каталозі не наведені). На початок 2010 р. тільки у відділі стародруків та рідкісних видань (далі – ВСРВ) НБУВ зберігаються 1374 примірники 162 видань почаївських кириличних стародруків, які охоплюють роки видання з 1734 по 1826, що є основною масою цих книг у фондах бібліотеки. Почаївські стародруки наявні також у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій та відділі формування музичного фонду НБУВ. Навіть зіставивши ці цифри, можна дійти висновку, що багато видань представлено значною кількістю примірників, і так воно є в дійсності. Наприклад, 31 примірник Требника 1741 р., 38 примірників Служебника 1755 р., 26 примірників Октоїха 1758 р., 29 примірників Тріоді пісної 1767 р., 44 примірники Тріоді цвітної 1768 р., 23 примірники Требника 1771 р., 43 примірники Октоїха 1774 р.¹ та багато інших.

Така ситуація зумовлена зокрема тим, що почаївські кириличні стародруки надходили до НБУВ з бібліотек, архівів та музеїв, де вже зберігалися великими масивами – понад 25 примірників одного видання. Джерелами надходжень таких масивів почаївських кириличних стародруків стали духовні та світські заклади, як-то

¹ Заболотна Н. В., Кисельов Р. Є. Почаївський проект: робота над каталогом // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 2. – С. 21–23.

Бібліотеки Київських духовних академії та семінарії, Древньосховище Подільського єпархіального історико-статистичного комітету в м. Кам'янці Подільському (пізніше – Музей Подільського церковного історико-археологічного товариства), Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету, Волинське єпархіальне древньосховище, Фундаментальні бібліотеки Волинської та Подільської духовних семінарій, Волинське церковно-археологічне товариство (усі перелічені «волинські» за назвою установи розташовувалися в Житомирі) та інші установи.

Певна кількість почаївських кириличних стародруків надійшла до НБУВ із давніх книгосховищ Києва. Поза вже згаданими бібліотеками Київської духовної академії (у тому числі Церковно-археологічним музеєм при ній) та Київської духовної семінарії, звідки багато видань надходили у значних кількостях примірників, це і представлені меншою кількістю одиниць бібліотеки Софійського собору, Києво-Печерської лаври, Михайлівського Золотоверхого монастиря, Університету св. Володимира та Київський музей.

Є у фондах відділу і примірники з Бібліотеки Почаївської лаври, вони мають відповідні записи, датовані 1854 р. Спершу ці книжки потрапили до Бібліотеки Київської духовної академії, а вже звідти перейшли до фондів НБУВ.

Також почаївські кириличні стародруки надходили з бібліотек римо-католицьких освітніх установ, як-то Житомирської римо-католицької духовної семінарії.

Цікавою є передісторія появи деяких почаївських кириличних стародруків у давніх книгосховищах. Так, у Древньосховищі Подільського єпархіального історико-статистичного комітету в м. Кам'янці Подільському в числі інших, переважно греко-католицьких (за прийнятою тоді назвою, уніатських) книг, зібраних по храмах Подільської єпархії згідно з розпорядженням згори², одне з чільних місць за кількістю примірників посідають почаївські кириличні стародруки.

До багатьох давніх книгосховищ перейшли почаївські кириличні стародруки зі збірок давніх василіянських монастирів, насамперед, розташованих на Волині та Холмщині, як-то Тригирського, Білилівського, Низкиницького, Любарського, Білостоцького, Загоровського та інших, а також і на Наддніпрянщині, зокрема Канівського монастиря оо. василіян. Ці книги нині зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ.

Почесне місце у колекції почаївських кириличних стародруків відділу посідають унікальні та дуже рідкісні видання, відомі лише в одному або в незначній кількості примірників. Не завжди ці книжки є виданнями авторських творів чи зразками високого рівня художнього оздоблення та поліграфії – переважно це катехитичні видання або канонічні богослужбові тексти (служб на певні свята, чинів і подібного), видання, невеличкі за форматом і обсягом. Тим не менше, вони є ілюстрацією майстерності почаївських друкарів, а також засвідчують потребу спільноти вірних у подібних виданнях. Про активне використання цих книжок читачами свідчать наявні власницькі записи.

---

² Древнехранилище Подольскаго єпархіального историко-статистическаго комитета въ г. Каменецъ-Подольскомъ. 1. Опись старопечатныхъ книгъ / Свящ. Е. Сѣцинскаго. – Каменецъ-Подольскій, 1902. – С. 1.

У ВСРВ зберігаються два унікальні, відомі в єдиному примірнику в світі кожен, почаївські стародруки, обидва вони літургійного характеру.

Одна з цих книг – **Величання по вся дни в празники господьскія, Богородицы и нарочитых святых...** (Почаїв, 1774; формат 8°, аркушева формула – [1], 71 арк.)³. З елементів художнього оформлення у книзі наявна ілюстрація «Богородиця з Дітям» (96 x 64 мм; мідерит), вміщена на звороті титулу, та виливні прикраси. Примірник походить із Фундаментальної бібліотеки Волинської духовної семінарії, що засвідчене провенієнціями (шифри – № 595 н. к. (запис на верхньому форзаці), Русск. отд. № 760 (наліпка на оправі та верхньому форзаці)), у ВСРВ зберігається під шифром Кир.2421п. Книжка оправлена в картонну, обклеєну папером палітурку, має шкіряний корінець.

Другою унікальною книгою є **Чин діаконскаго служенія...** (Почаїв, 1788; формат 8°, аркушева формула – [1], 35 арк.)⁴. З погляду художнього оздоблення видання є дуже скромним, що зумовлено його функціональністю, – в книзі наявні тільки виливні прикраси. Примірник походить із тієї самої Фундаментальної бібліотеки Волинської духовної семінарії (шифри цієї книгозбірні – № 672. н. к. екз. 3^я (запис червоним чорнилом на верхньому форзаці), Русск. отд. № 825 з. 1 (наліпка на оправі, печатка на титулі)), шифр ВСРВ – Кир.2460п(1). Книжка оправлена в картонну, обклеєну папером, палітурку має корінець і наріжники зі шкіри.

Наявні у примірнику й записи:

1. Мѣць ноемврїи ді день стомѣ о'ць (!) нашемѣ, и Івасафу, прв'никъ іакв фїніѣ процвѣтеть, и іакв кедръ иже въ Лїванѣ оумножитсѣ. Стихъ: Насаждени въ домѣ Г'дни, во дворѣхъ домѣ Б'га нашегѣ процвѣтуть (арк. 31 зв. II рах.; півустав);

2. Та książka jmię xiędza Jakuba Twardochlibowicza: basistego Bad[e]żę głaśnego, die 25 fbris: anno 1806: [P]oczaiow[...] (нижній форзац).

Примірник перебуває у складі власницького конволюта з фрагментами почаївських видань Молитвослова 1776 і 1793 р. Для ВСРВ цей конволют цінний іще й тим, що у відділі немає більше примірників жодного з двох видань почаївських Молитвословів 1776 р. у будь-якому стані.

Повні описи цих книг будуть опубліковані у науковому каталозі почаївських кириличних стародруків, який готується у відділі стародруків НБУВ.

Із найбільш рідкісних і цінних з історико-культурного погляду видань, у тому числі відомих лише в одному примірнику, в НБУВ було виготовлено цифрові фотокопії в електронному форматі.

Актуальним щодо кириличних стародруків є питання виділення варіантів видань, виявлення межі між варіантами одного видання й окремим, зовні подібним, видан-

³ Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. – Л., 1984. – Кн. 2, Ч. 2. – № 2715; Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII вв.: Описание книг, хранящихся в Гос. публ. б-ке УССР. – К., 1958. – № 977.

⁴ Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. – Л., 1984. – Кн. 2, Ч. 2. – № 3440; Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII вв.: Описание книг, хранящихся в Гос. публ. б-ке УССР. – К., 1958. – № 1144; в цих каталогах помилково зазначено, що примірник є дефектним, насправді примірник повний.

ням, яке особливо гостро постає в ході дослідження почаївських кириличних стародруків. Почаївські друкарі, інколи навіть перевидаючи книжку через кілька років після виходу попереднього видання, зберігали зовнішню подібність, як наприклад, Ірмологіони 1775 і 1794 рр.

Для ідентифікації примірників у ході роботи над створенням наукового каталогу застосовується посторінкова звірка, яка потребує великої пильності. Завдяки ній можна виявити зокрема розбіжності в друці примірників одного видання, що є важливим, з одного боку, для атрибуції, а з другого – для отримання непрямих відомостей про способи й технологію правки в тій чи іншій друкарні. Яскравим свідченням цього і є продукція друкарні Почаївського Успенського монастиря.

Діяльність Почаївської друкарні у XVIII ст. проходила цілком у руслі часу. В ту добу ще не було чіткого функціонального розподілу праці між друкарнею та видавництвом, увесь процес підготовки книги до друку відбувався саме в друкарні, й Почаївська типографія тут не була винятком. Тим і спричинена значна кількість різного плану правок, виявлених у ході посторінкової звірки примірників у почаївських кириличних стародруках.

Очевидно, у розмежуванні варіантів видання й окремих видань потрібно зважати на обсяг відмінностей: якщо відмінності між двома масивами примірників стосуються великої кількості аркушів, значних розбіжностей у наборі, наявності й розташування елементів художнього оформлення, то, найімовірніше, йтиметься про два різні видання. Якщо ж відмінності між примірниками не такі разючі, швидше за все, йдеться про варіанти. В кожному разі потрібно умовно реконструювати причини та шляхи появи таких відмінностей.

Метод умовної реконструкції виведе нас на дві групи варіантів, виокремлені залежно від шляхів їх постання. Ними є варіанти видань, що постали в ході складання, і варіанти, що постали внаслідок правки вже зверстаного і віддрукованого тексту.

У першому випадку на певному етапі (коли частина накладу була вже віддрукована) виправляли певні моменти безпосередньо у складанні (помилки у словах, пропущені слова / рядки, помилки у фоліації та колонтитулах, якщо ті набиралися одночасно з основним текстом). Такі виправлення могли належати і до коректорсько-редакторської правки, і до змін у змісті, зумовлених канонічними причинами⁵ або, рідше, волею автора. Трапляється заміна елементів художнього оформлення на інакші при збереженні текстового набору. Причини такої заміни не зовсім ясні: якщо зміну ілюстрації у Мінеї святковій і загальній 1777 р. можна спробувати пояснити канонічними вимогами, то заміну однієї заставки, яка й пізніше активно використовувалася, на іншу логічно пояснити не вдається. Інколи відмінності в наборі ідентичного тексту є суто візуальними і стосуються різної величини пробілів, інакших накреслень тих самих літер, зміщення переносів слів, наявності виносних на місці літер у рядку і т. п. Можна припустити, що в подібному випадку розбіжності в друці спричинені тим, що складені форми внаслідок тих чи інших зовнішніх по-

---

⁵ Див.: Кисельов Р. Є. Специфічні особливості розкриття фондів стародруків (на прикладі варіантів почаївського Трефологіона 1737 р.) // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 9. – С. 290–294.

трясінь було порушено, розсипано, і текст сторінки або його частину довелося скласти наново.

Варто враховувати те, що під час комплектування і зшивання примірників аркуші першого і другого варіантів могли скомбінуватися між собою в різних примірниках по-різному.

Варіанти, що постали внаслідок правки уже зверстаного і віддрукованого тексту, втілюються у наявності:

- вклеєних аркушів (на місці вилучених аркушів, у тексті яких було помічено помилки);
- заклеювання помилкового тексту шматочком паперу, що містить правильний друкований текст; заклеювання зайвих слів та літер шматочками білого паперу (найпоширеніший спосіб правки у Почаївській друкарні);
- забілювання помилкового тексту і штампування поверх білил правильного тексту вручну;
- штампування правильного тексту безпосередньо поверх помилкового без заклеювання або забілювання (стосується переважно колонцифр, сигнатур, кустод і подібних елементів).

У цьому випадку виправлення можуть стосуватися як помилок граматичних, так і тих, що пошкоджують або змінюють зміст.

Відмінності, наявні в наборі, залежно від своєї суті, можуть бути поділені на такі категорії: мовно-стилістична та змістова правка в тексті, відмінності в наборі ідентичного тексту, відмінності в художньому оформленні при ідентичному тексті, також може траплятися поєднання відмінностей у тексті / змісті, наборі й художньому оформленні.

Безпосередньо відмінності у друкованому тексті, які не пов'язані зі змістовими або оформительськими змінами у почаївських кириличних стародруках, є не надто частим явищем. Серед прикладів можна навести «друге» видання Мінеї святкової й загальної 1777 р., де у примірниках Кир.1472п, Кир.5334п, Кир.5335п наявний правильний текст у колонтитулі на арк. 432 зв. II рах.: «М^ець Априллий» (у решті примірників тут помилково: «М^ець Мартъ»).

У Часослові 1777 р. примірник Кир.1514п має вклеєний арк. 35 II рах. Замість молитви за короля тут надруковано молитву за імператорську фамілію Романових, решта тексту на цьому аркуші – ідентичний набір порівняно з рештою примірників. Вклейку було виготовлено між 1795 та 1801 рр., що встановлено за роками життя згаданих у ній персон.

Серед примірників видання «Бесѣды парохіалнія» 1789 р. примірник Кир.5418п є варіантом видання. Основні відмінності полягають в аркушевій формулі та розташуванні розділів. С. [3] – [3] зв. I рах. містять передмову до читача, С. [3] зв. – [8] зв. I рах. – зміст⁶. Текст змісту відповідає другому рахунку і збігається зі змістом у решті примірників. Текст передмови до читача загалом ідентичний із рештою примірників, лише замість «...ко оныхъ поатію лѣчше, и ко созиданію оныхъ полезнѣ...» надруко-

⁶ У решті примірників цього видання на відповідних аркушах вміщено: С. [3] – [9] I рах. – звернення В. Сеницького до митр. Ф. Ростоцького; С. [10] – [11] I рах. – передмова до читача; С. [11] I рах. – повеління про друк від В. Сеницького; С. [12] – [16] I рах. – зміст.

вано «...ко поаѣію оныхъ лѣчше, и ко созиданію полезнѣе...». Титульного аркуша бракує, відбиток від нього на верхньому форзаці, наскільки можливо спостерегти, відрізняється від титулу решти примірників. Аркуші другого рахунку в усьому ідентичні з рештою примірників.

Серед видання книги Й. Т. Торжевського «Образ примиренія грѣшнаго человѣка с Богом...» 1756 р. примірник Кир.2226п є варіантом видання: арк. 2 I рах. не має колонцифри та позначення сигнатури; рядки згори від першого по шістнадцятий виконано інакшим набором; назва передмови не «Даръ Пречестнѣйшымъ...», а «ПРЕДРѢЧІЄ Къ Пречестнѣйшимъ...». Дальший текст видання ідентичний.

Відмінності в наборі ідентичного тексту наявні, наприклад, у виданні Требника 1771 р.: за набором його примірники можуть бути умовно поділені на дві групи. Відмінності набору виявлені на арк. 116, 164, 264 зв., 322, 357, 361 зв., 397 зв., 398, 400, 488 II рах. На арк. 493–508 II рах. у більшості примірників виправлено помилкову нумерацію аркушів. Так само невеликими розбіжностями в наборі певних аркушів характеризується Октоїх 1775 р. в двох частинах.

Відмінності друку наявні і в титулі другої частини в двох примірниках видання «Сѣмя слова Божія...» 1781 р. (шифри ВСРВ – Кир.1560п та Кир.5417п): тут використано інакший набір того самого тексту. Відмінності є в накресленні деяких літер, пробілах, інтервалах, смужка сформована з інших виливних прикрас, на звороті вміщено текст «ЧАСТЬ ВТОРАА». В цих примірниках використано варіант змісту другої частини, який характеризується так само інакшим набором.

У примірнику Кир.1629п видання Величанія праздником... 1789 р. переплутані місцями шпальти сторінок 94 і 95, вони мають інший набір ідентичного тексту. Очевидно, це бракований аркуш, який випадково потрапив у книгу, тимчасом, як у решту тиражу (принаймні, переважну частину) пішов правильний друк.

У виданні Осмогласник от великаго Ірмологіона 1793 р. примірники Кир. 814(2), Кир.1659п та Кир.1660п мають інший набір ідентичного тексту титулу, а саме: інші інтервали, у другому рядку згори – менший кегль, вихідні відомості відокремлено подвійною лінійкою. Практично ці відмінності незначні за обсягом і не відразу впадають в око.

Відмінності в друці титульного аркуша має і Служебник 1755 р.: у примірниках НБУВ з шифрами Кир.2192п, Кир.5295п, Кир.5284п, Кир.5288п текст титулу, вміщений у ту саму форту, має інший набір, ніж у решті тиражу, це стосується і тексту на звороті титулу – передмови до священників. Привертає увагу той факт, що у згаданих примірниках відсутні арк. [2] – [4] I рах., що містять присвяту-передмову до єп. Сильвестра Лубенецького-Рудницького та зображення чудотворної ікони Богородиці Почаївської.

Решта набору в наведених для прикладу виданнях цілком ідентична.

Отже, описані вище випадки являють ознаки варіантів видань і навіть їх частин, як-то титулів, (а не окремих видань), поява яких зумовлена суто технічними причинами; ці дрібні відмінності, тим не менше, необхідно враховувати в ході атрибуції стародруків.

Характерними для почаївських кириличних стародруків є відмінності в художньому оформленні при ідентичному тексті, вони стосуються не лише сюжетних потек-

стових чи цілоаркушних ілюстрацій, але й дрібних елементів художнього оформлення.

Так, в Апостолі 1759 р. відмінності в художньому оформленні обмежуються заміною одних заставок на інші в частині примірників, при цьому набір тексту на цих сторінках залишається незмінним. Між тим, у деяких виданнях подібні модифікації стосуються саме ілюстрацій.

Прикладом цього є Мінея святкова й загальна 1777 р. («II» видання). У 9 з 29 примірників відділу на арк. 194 зв. II рах. вміщено ілюстрацію «Зачаття Анни» роботи Йосифа Гочемського (63 x 100 мм; підпис: I. G.) замість іншої гравюри Й. Гочемського: «Юна Пресв. Діва Марія і св. Анна» (64 x 99 мм; дата: 1757; підпис: I. G.), уперше використаної в Мінеї святковій та загальній (Праздній) 1757 р. Така сама заміна наявна і в одному з примірників Російської національної бібліотеки в м. Санкт-Петербурзі⁷. У ході дослідження примірників цього видання із фондів ВСРВ було також виявлено відмінності у використанні дрібніших елементів художнього оформлення, як-то заставок.

Й. Гочемський.
Зачаття Анни
(Молитва св. праведних
Йоакима та Анни)

Й. Гочемський.
Юна Пресв. Діва Марія
і св. Анна

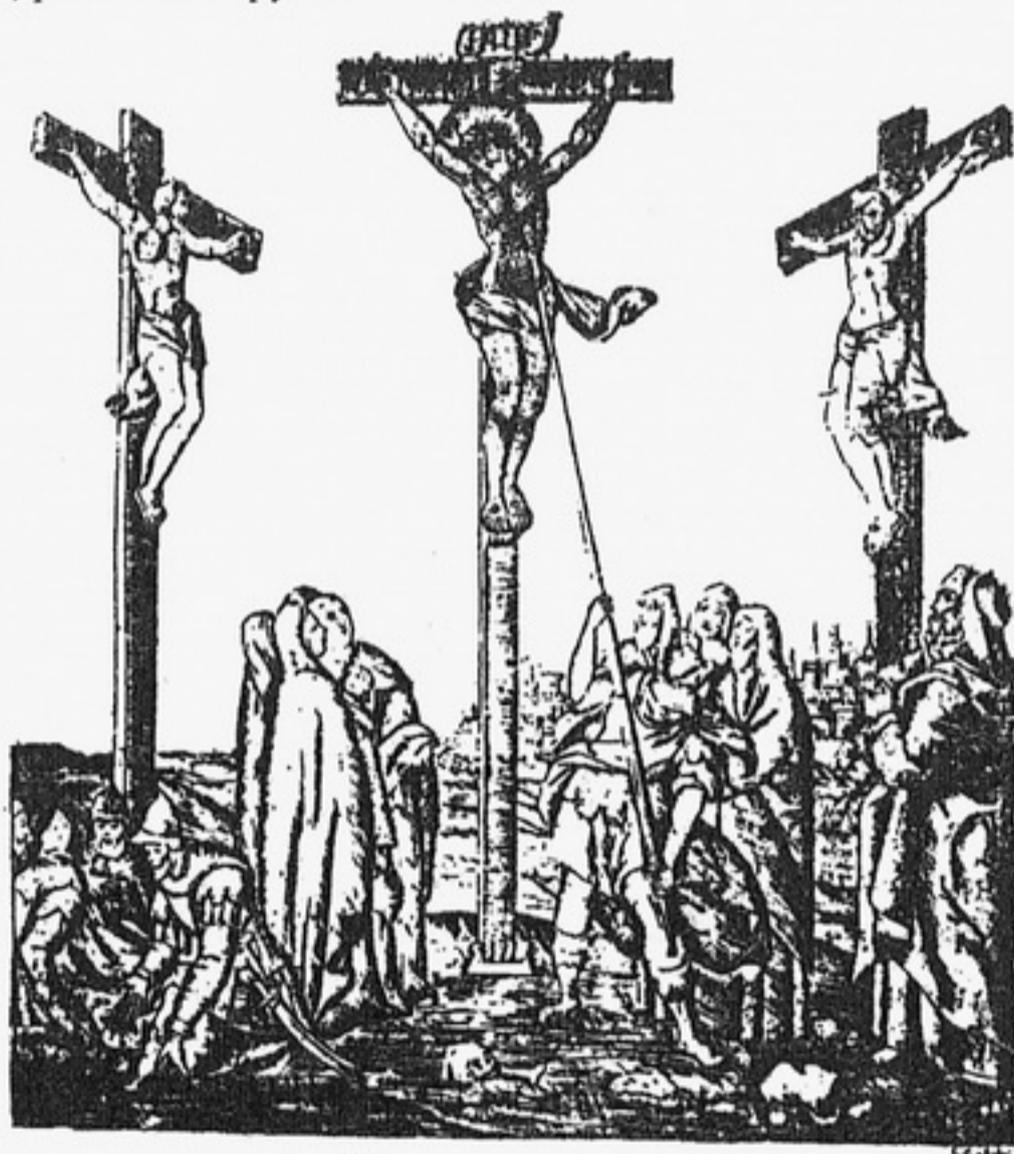
Подібну картину спостерігаємо в Молитвослові 1793 р. (вид. «I»⁸). У примірнику НБУВ Кир.1654п замість наявної в більшості примірників на арк. [8] зв. I рах. ілюстрації «Поклоніння пастирів» тут уміщено ілюстрацію «Мойсей отримує скрижалі заповідей на горі Синай», у примірниках Кир.1655п і Кир.5728п – ілюстрацію «Притча про вбогу вдову».

⁷ Докладно про це видання див.: *Заболотна Н. В.* Почаївські Трефологіони 1777 р. у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ // *Рукописна та книжкова спадщина України.* – К., 2007. – Вип. 12. – С. 70–79.

⁸ *Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д.* Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. – Л., 1984. – Кн. 2, Ч. 2. – № 3691.

У двох примірниках Октоїха 1774 р. з фондів ВСРВ використано варіант титульного аркуша: на лицьовому боці його немає ілюстрації (мідериту «Коронація Богородиці»), ідентичний з рештою примірників текст має інше шрифтове оформлення, на звороті титулу вміщено іншу гравюру роботи Й. Гочемського («Іоанн Дамаскин»; ксилографія, 225 x 150 мм; підпис: I. G.), віршовий текст під якою не гравійований, а складений друкарським способом.

У Службнику 1755 р. поряд із дрібними розбіжностями в художньому оздобленні в частині примірників замість ілюстрації «Голгофа» (170 x 155, мідерит; дата: 1746; підпис: I. G. Sculp.) використано ілюстрацію «Таємна вечеря» (172 x 158 мм, мідерит; підпис: I. G. Sculp.; дата: 1746), яка й описана у каталозі Я. П. Запаска та Я. Д. Ісаєвича⁹, решта набору ідентична.

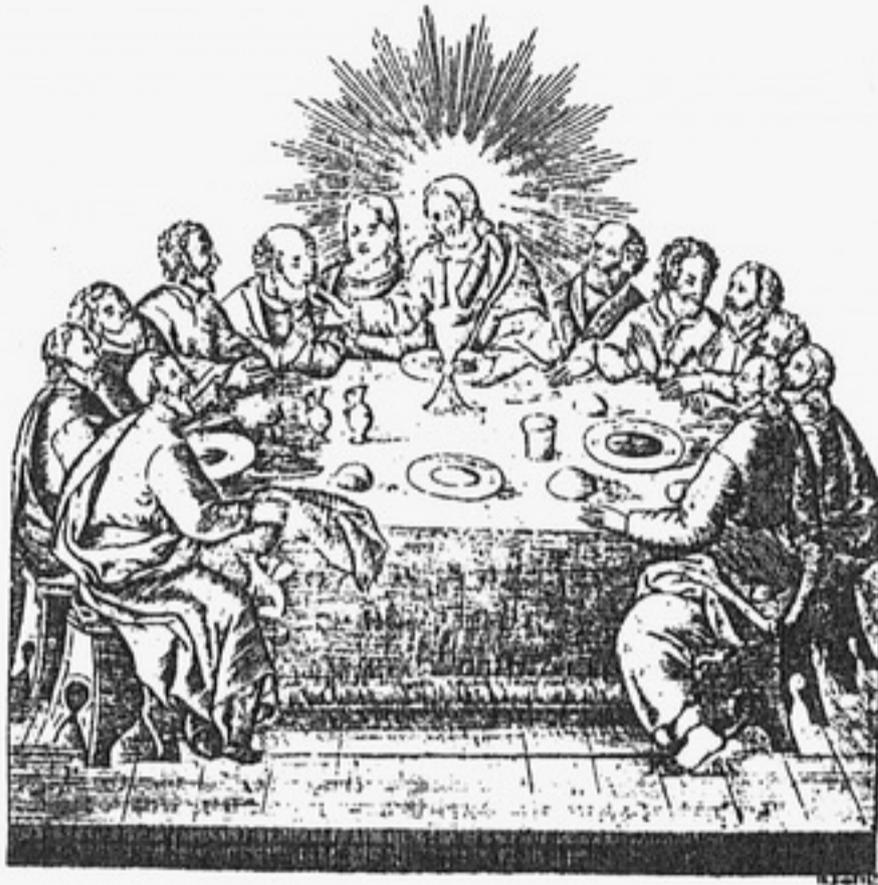

Й. Гочемський. Голгофа

В одному з примірників цього ж видання з фондів ВСРВ (шифр – Кир.2196п) на арк. 6 II рах. на ідентичній гравюрі інакше виконання напису: «:С^т: ІΩΑΝ^с: ЗЛАТО Ѯ^{ст}:» замість «С. ІΩΑΝ: ЗЛАТОѮ^{ст}:», інша гарнітура шрифту, літера Ѯ, найімовірніше, не відлита, а виготовлена ручним способом.

Сукупність відмінностей у тексті та в художньому оформленні часто трапляється в почаївських кириличних стародруках. Прикладами цього є: Мінея святкова й загальна 1737 р., Требник 1741 р. (його примірник із шифром відділу Кир.2129п має арк. 345–348 II рах. іншого набору, також на арк. 347 II рах. вжито іншу кінцівку, яка

⁹ Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. – Л., 1984. – Кн. 2, Ч. 1. – № 1911.

Й. Гочемський. Тасмна вечеря

в решті примірників не зустрічається), Мінеї 1761 р., що характеризуються наявністю варіацій у наборі та художньому оформленні, при цьому розбіжності в наборі часто поєднуються зі змінами у змісті, як-то у вересневій та липневій Мінеях, а також Тріюдь цвітна 1768 р. Варто зазначити, що примірники з відмінностями в наборі характеризуються різним «комплектом» змін і майже не групуються за цією ознакою, тобто, тираж імовірно зшивали після друку всіх – і «варіантних», і «неваріантних» – аркушів.

У ході роботи над укладанням каталогу почаївських кирилических стародруків було виявлено фрагменти видання збірки проповідей Юліана Добриловського «Науки парохіалнія» 1792 р., використані для форзаців у примірнику почаївської Літургії Іоанна Златоуста [1765] р. (шифр НБУВ – Кир.2398п). Імовірно, це є пробні або браковані аркуші, на що вказує використання інакших виливних прикрас для смужки в тексті та відмінність у наборі першого згори рядка на с. 17 II рах. Пор.: «вбраццеть мірь весь, и ѿщетить дѣшѣ свою?» (основний наклад) – «мірь весь вбраццеть дѣшѣ же свою ѿщетить» (варіант).

Характерними для продукції Почаївської друкарні XVIII ст. є варіанти видань, що постають у ході правки.

Як виявилось в ході опису почаївських стародруків для майбутнього друкованого каталогу, насамперед при зіставленні великих масивів примірників того самого видання, почаївські друкарі активно практикували внесення виправлень помічених помилок у вже віддрукований наклад. Така правка втілюється у заміні аркушів, виготовленні заклеюк, забілюванні помилок і штампуванні правильного тексту (літер) вручну.

Понад десяток із досліджених видань характеризують використані для правки заклеюк, що інколи пов'язані з виправленнями канонічного характеру, як у Службни-

ку 1734 р. на с. 31, 85 – 86 II рах., але найчастіше – з виправленням технічних помилок друку – розташування не на тих місцях заголовків молитов і піснеспівів, повторення колонтитулів з минулого розділу в наступному й подібного, це засвідчують зокрема Октоїх 1758 р., Часослов 1760 р., Требник 1771 р., Ірмологіон 1775 р.

У Євангелії 1780 р., «меншому» (за каталогом Я. П. Запаса та Я. Д. Ісаєвича – № 3007), на арк. 122 II рах. в усіх примірниках відділу заклеєна помилкова велика циноброва літера правильною – В, виготовленою друкарським способом (у фразі «Въ тыа дни...»). Через добру якість заклеєнок первісний (помилковий) друк ідентифікувати не вдалося.

Заклейки, пов'язані з помилками у змісті та пропусками слів або словосполучень, мають зокрема Євангеліє 1780 р. «більше» (за каталогом Я. П. Запаса та Я. Д. Ісаєвича – № 3008), Тріодь пісна 1784 р. та Тріодь цвітна 1786 р. Так, у Євангелії поряд із заміною аркуша та – в одному примірнику – поряд з інакшим набором титулу наявні численні заклеєнки. Арк. 27 зв. III рах. має виготовлені друкарським способом заклеєнки замість помилкових текстів: у другому рядку згори наклеєно «Ѡ Матѳеа, зачало, р̄ді.» (у примірнику Кир.1572п та Кир.2446п «Ѡ Матѳеа, зачало, ді.»), у п'ятому – шостому рядках знизу – «Въ тойже с̄тый и великій п̄ато^с, на а̄ м^ч часъ / еу^ліе Ѡ Матѳеа, зачало, р̄і.» Текст під першою заклеєю: «Ѡ Іѡанна зачало, ξ̄в.» під другою: «Еу^ліе в̄і с̄тыхъ стр^стей: / Ѡ Матѳеа, зачало, р̄ді.»

Заклейки, метою яких було закрити вже надрукований, непотрібний у тому чи іншому місці текст, мають Псалтир з тлумаченням 1789 р., в якому на арк. 116 III рах. у 7 рядку згори заклеєно повторене слово «вѣкъ», «Богословія нравоучительная» 1787 р., де в частині примірників на титулі заклеєно зайве слово «Года» (вихідні відомості на титулі завершуються фразою «Рокѡ Бжїа а̄ѡпз Года.») та частина примірників Тріоді пісної 1784 р.

Усі перераховані вище різновиди заклеєнок наявні в Октоїху 1800 р. Таке розмаїття способів правки у цій книзі було зумовлено суто практичною потребою, раціональним підходом почаївських друкарів до своєї роботи.

Спосіб забілювання у Почаївській друкарні застосовувався порівняно нечасто, він вимагав великих затрат часу і високої пильності. Виявляти такі виправлення в ході роботи над каталогом почаївських кирилических стародруків стало непростю справою, оскільки часто колір білил практично не відрізняється за тоном від паперу, в тих же випадках, коли літеру штампували поверх непросохлих білил, утворювалася ляпка, яка на перший погляд мало відмінна від чорнильних або й жирних плям і навіть інколи слідів від воску. Прикладом такого способу правки є Апостол 1759 р. – загалом у виданні виявлено 24 випадки таких виправлень. Досвід опису 11 примірників Апостола 1759 р. показав, що в процесі створення подібних попримірникових каталогів варто пильно придивлятися до кожної плями на тексті – адже таким чином можна виявити сліди коректорської праці давніх друкарів. Забілювання для виправлення друкарських помилок також наявне у частині примірників Часослова 1760 р. та Октоїха 1800 р.

Правка штампом у наборі також використовувалася працівниками Почаївської друкарні, її виявлено в частині примірників Тріоді пісної 1784 р. та Октоїха 1758 р.

Викладені вище способи правки вживалися для невеликих за обсягом виправлень і стосувалися переважно, хоча й не виключно, суто друкарських помилок.

Для радикальних виправлень, які стосувалися важливих змін у змісті (особливо канонічного характеру – переважно вилучення служб певним православним святым, додання служб святым греко-католицької церкви), або численних дрібних правок на одному аркуші в Почаївській друкарні активно послуговувалися таким «методом», як вилучення аркушів із помилками та заміна їх на нові, надруковані окремо. Ось найхарактерніші приклади такої діяльності почаївських друкарів.

Апостол 1759 р.: арк. 195 II рах. вклеєний на місце очевидно забракованого.

Мінея святкова й загальна 1737 р.: у деяких примірниках замінено частину аркушів, що мали низьку якість друку, проте лєвова частка вклеєних аркушів припадає на текст, що зазнав змін канонічного характеру¹⁰.

Мінея, грудень 1761 р.: у примірнику з шифром Кир.5640п набір арк. I II рах. (вклеєний) інакший, ніж у решті накладу, має одноколірний друк.

Євангеліє 1780 р. «більше»: в багатьох примірниках замінено арк. 84 II рах. на аркуш із виправленим набором, надрукований в одну фарбу. Так, первісний варіант набору на лицьовому боці від 15 по 19 рядок включно має текст: «преданіа члвѣческаа: крещеніа чваншвъ и / сткланицъ: и ина подѡбна такшва мнѡга / творите. И глаголаше имъ: добрѣ ѡме- / таєте заповѣдь Бжїю, да преданіе ваше / соблюдете. Мовсей бо рече: чти оца», другий же варіант (виправлений): «преданіа члвѣческаа. Конєць понедѣльникѡ. / крещеніа чваншвъ и сткланицъ: и ина по- / дѡбна такшва мнѡга {тв}орите¹¹. И глаше имъ: / добрѣ ѡметаєте заповѣдь Бжїю, да преда- / ніе ваше соблюдете. Мовсей бо рече: чти оца». У зносі слово «недѣли» у варіанті надруковано з великої літери. Наявні відмінності набору і на зворотному боці цього ж аркуша – в посторінковій зносі: перший варіант: «Среда, ѡі. недѣли. Во время оно, призва Іисъ»; другий варіант: «Среда, ѡі. Недѣли. Во время оно, призвавъ Іисъ» (вжито різні дієслівні форми). Також на звороті арк. 84 II рах. використано інакші накреслення кирилических літер р, ц, щ, у.

Тріодь пісна 1784 р.: у частині примірників арк. 53 II рах. вклеєний, має інший набір звороту: відсутні тексти «Къ тебѣ возведохъ очи мои...» та «Помилѡй насъ Гди...» (в одному примірнику з «автентичним аркушем» на вилучених абзацах сліди клею). У примірнику відділу з шифром Кир.1586п арк. 52 II рах. також уклеєний, має інший набір, одноколірний друк замість двоколірного. У частині примірників також уклеєний арк. 140 III рах.

Октоїх 1800 р.: арк. 216 зв. II рах. у другій шпальті шостому рядку знизу в примірниках відділу з шифрами Кир.2501п, Кир.5300п, Кир.5301п додруковано між рядками пропущений текст «*рождес{тв}о»»; у примірниках Кир.2498п, Кир.5337п, Кир.5365п цей аркуш вклеєний, пропущене слово тут вставлено в текст, у результаті останні шість рядків цієї шпальти в цьому примірнику мають інакший набір.

¹⁰ Кисельов Р. Є. Специфічні особливості розкриття фондів стародруків (на прикладі варіантів почаївського Трефологіона 1737 р.) // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 9. – С. 290–294.

¹¹ Сполученням {тв} позначаємо лігатуру тв, для якої, на жаль, немає знака в сучасних комп'ютерних кирилических шрифтах.

Арк. 219 III рах. у примірниках Кир.2500п, Кир.5337п, Кир.5365п – вклеєний, у Кир.5366п – первісний, на полі звороту додруковано «*борющѣ», яке у клейці вставлено в текст.

У багатьох почаївських кириличних стародруках наявні друкарські додатки, які можна поділити на дрібні видання, що систематично додавалися у друкарні до інших, і фактично є складовими видавничих конволютів, та невеликі (від одного розвороту) додруковані зшитки з текстами певних служб, розділів і подібного, що долучалися до певних видань уже після складання та друку всього тиражу.

Додані розділи (окремі служби, чини та ін.) досить часто трапляються у почаївських кириличних стародруках, що найімовірніше свідчить про намагання Почаївської друкарні робити свою необхідну продукцію актуальною, враховуючи найновіші канонічні вимоги.

Такими розділами є виявлені під час посторінкової звірки в ході роботи над каталогом Служба св. Григорія Двоєслова [не раніше 1790 р., датована за папером] в березневій Мінеї 1761 р., Чин благословіння бджіл у Требнику 1771 р.¹², Служба св. прп. Варлааму та Йоасафу (19 листопада) в Мінеї святковій і загальній 1777 р., «II» виданні¹³, «Собрание краткое подчителнихъ вещей въ книзѣ сей пространѣ написанихъ со наставленіемъ» (фактично – зміст видання) у книзі «Богословіе нравоучителное из Богословія Антоіне, Турнели и Реіффенстуель...» 1779 р. (оскільки решта примірників, у тому числі оправлені у видавничі оправи, такої частини не мають, доцільно вважати зміст дещо пізнішим додатком, який потрапив не до всіх примірників), додаток – чотири аркуші в кінці книги, що містять «Слово при погребеніи», «Наставленіе... къ воспріемникѣмъ...» та «Наставленіе новобрачнымъ» у другому виданні відомої збірки проповідей «Сѣмя слова Божія...» 1781 р.

За браком місця, а також аби уникнути перевантаження розділу сухими дрібними фактами, наводиться лише частина таких прикладів.

У ході дослідження почаївських кириличних стародруків увагу авторки привернула і наявність у деяких примірниках шмуцтитулів, що були надруковані явно пізніше від самого тиражу (не в останню чергу це простежується за папером).

Так, наприклад, примірник першої частини Октоїха 1775 р., що зберігається у відділі під шифром Кир.2427п, має доклеєний шмуцтитул з іншого паперу з текстом: «**ВКТИХЪ** / или / **ОСМОГЛАСНИКЪ** / С: Іванна Дамаскина / и прочіихъ Богодѣхновенныхъ Оцѣ. / для Оунитскихъ црквей / Часть а̄. // Напечатано съ дозволенія / Оунитскаго Епархіального / Начальства».

Примірник із шифром Кир.5100п Тріоді пісної 1784 р. має доданий пізніше шмуцтитул на блакитнуватою папері («біла» дата на папері – [18]19), текст шмуцтитулу: «**ТРИДІОНЪ** / ПОСТНЫЙ / си есть / **ТРИПѢСНЕЦЪ** / для Оунитскихъ црквей // Напечатано съ дозволенія Оунит- / скаго Епархіального Начальства».

---

¹² *Заболотна Н.* Видання почаївського Требника 1771 р. у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 16. – С. 331–335.

¹³ *Заболотна Н.* Почаївські Трефологіони 1777 р. у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 70–79.

До примірника Кир.1649п Требника малого 1792 р. додано шмуцтитул на блакитному папері (такому ж, на якому надруковано й верхній форзац). Текст шмуцтитулу: «ТРЕБНИКЪ / малый / Ѡ / Великаго Свхологіона / СОБРАНЪ / для Оунитскихъ црквей // Напечатано съ дозволеніа / Оунитскаго Епархіального / Начальства».

Характерною ознакою цих шмуцтитулів є наявність на звороті вказівки на друк книги «с дозволення Унитскаго епархиального начальства», тобто, вони були додруковані між 1793 (роком переходу тієї частини України під владу Російської імперії) та 1831 (роком підпорядкування Почаївського Успенського монастиря, який доти належав ордену Чину святого Василя Великого греко-католицької церкви, Російській православної церкві та надання йому офіційного статусу лаври, який використовувався василіянами самочинно вже десятиліття перед тим). А наявність окремо додрукованих шмуцтитулів у книгах значно раніших років видання непрямо свідчить про швидкість розходження накладів деяких видань із Почаївської друкарні: очевидно, деякі видання «залежувалися» в друкарні в настільки істотних кількостях примірників, що дочекалися зміни влади, появи цензури, а отже – потреби в таких додатках.

Актуальним напрямом досліджень почаївських кирилических стародруків є виявлення й атрибуція поряд із друкарськими додатками невеликих самостійних видань. Почаївська друкарня нарівні з рештою продукції випускала невеликі за обсягом книжечки – переважно катехитичну літературу та окремі акафісти. Такі самостійні «дрібні» видання часто не мали вихідних відомостей, а також таких атрибутів, як-то повеління чи дозвіл на друк від єпископа, цензорський висновок і подібні, що дає привід замислитися про їх «легальність»: можливо, почаївські друкарі випускали їх без відома начальства, маючи з поширення недорогих популярних книжечок додаткове джерело заробітку. Ймовірно, пролити світло на це допомогли б архівні матеріали, але, на жаль, почаївський друкарський архів XVIII ст. не зберігся. Як було з'ясовано під час дослідження почаївських стародруків відділу, такі видання дійшли до нас переважно у складі конволютів, і то друкарських. Відмежувати дрібні видання від додрукованих додатків допомагає наявність певних зовнішніх ознак, передусім, виділеного набором заголовка, власних пагінації / фоліації та формули сигнатур, інших параметрів набірної шпальти, ніж у виданні, до якого вони приплетені, і подібного.

До таких видань належить зокрема «Краткое на краткія вопросы и отвѣты способом катихізма Богословія о тайнах церковных и ценсурах собраніе...» [1781] р. (датовано за папером). Видання є витягом (з посиланнями на джерела цитат) з одного з розділів праці французького богослова єзуїта Поля Габрієля Антуана¹⁴, чиї твори неодноразово перевидавалися в Почаєві (імовірно, там же й були перекладені), – «Богословіє нравоучительное...», про що свідчить друкований текст на арк. 24 зв.: «Подобноне (!) сокращеніе сотвориса издавнаго Антоїне, во совѣсти, во законахъ, во Грѣсѣхъ, во Добродѣтеляхъ бгословскихъ, и далѣе Бгословіа тогѡжь (!) Автора». З

¹⁴ Antoine, Paul Gabriel (1678–1743) – автор багатьох праць, серед яких і «Theologia Moralis», що в оригіналі побачила світ 1726 р. у трьох томах; перший том цієї праці, відсилка до якого й подається в заголовку «Краткого... собранія...», вийшов у Почаївській друкарні під титулом «Богословіє нравоучительное» 1776 р.

семи примірників цієї книги в НБУВ п'ять перебувають у складі видавничих конволютів, один – у складі власницького конволюта й один – фрагмент, використаний як форзац в іншому почаївському виданні.

Найяскравішим прикладом невеликих почаївських видань без вихідних відомостей є видання окремих акафістів, включені до почаївських збірників акафістів 1776 та 1798 рр., які також трапляються у складі власницьких конволютів¹⁵. Останнє є свідченням, що такі книжечки також продавалися окремо, поза включенням до видавничих конволютів.

Такими виданнями є Акафісти Покрові Пресвятої Богородиці, Святим безплотним янголам (обидва [1786] р. – датовано за папером), Чесному і Животворчому Хресту Спаса нашого Ісуса Христа ([кінець XVIII ст., не раніше 1776 р.] – датовано умовно за виходом «основного» алігата у видавничому конволюті) й Акафіст св. вмц. Варварі Й. Кроковського [1788] р. (датовано за папером).

Усі перелічені вище дрібні видання окремих акафістів не мають титульних аркушів і вихідних відомостей, це й наводить на думку, що причиною їх виходу в світ була необхідність включити ці акафісти до збірників, які вже вийшли, але наклад випадково чи свідомо, цілеспрямовано виявився більшим від потреби.

Також у ролі подібних додатків могли виступати невеликі оформлені згідно з тогочасними правилами й традиціями видання попередніх років. В основному при цьому від них відокремлювали титул, проте через недогляд у друкарні титул алігата-вставки міг залишитися й потрапити всередину книжки. Так, Акафіст св. вмц. Варварі Й. Кроковського 1773 р., який приєднувався до збірників акафістів 1776 р., вставлений у примірник Кир.243 Іп НБУВ прямо зі своїм титульним аркушем.

Виявити друкарські додатки, зіставляючи масиви примірників одного видання, не становить надто великих труднощів. Зазвичай додаток має власні сигнатури й нумерацію сторінок / аркушів (або ж не має такої взагалі), може відрізнитися гарнітурою шрифту, розміром набірної шпальти й іншими характеристиками друку. Наявність власного титулу, вихідних відомостей та деякі інші ознаки можуть указувати на те, що додаток є окремим виданням, і дати підстави кваліфікувати примірник як алігат у видавничому конволюті.

Друкарські додатки ставлять перед дослідниками багато питань, першим з яких є питання атрибуції таких видань, в ході якої найбільшу складність являє собою встановлення дати виходу. Майже ніколи не буває віднайдена точна дата, а тільки певні умовні межі, з якого по який рік таке видання могло вийти друком. Часто «відправною точкою» в такому разі стає «біла» дата на папері (за наявності такої). Необхідно також урахувувати рік видання основної частини (до якої приєднано додаток) – для нижньої межі – та рік наступного перевидання книги, а також склад перевидання за розділами, до якого міг уже увійти й текст додатка – для встановлення верхньої межі. Дуже важливо враховувати й такі свідчення на конкретних примірниках, як датовані записи. Порівняно з цим набагато легше ідентифікувати місце виходу – насамперед,

¹⁵ Про ці видання детально див.: *Заболотна Н.* Почаївські видання Акафістів у XVIII ст.: приклад компонування видавничих конволютів // *Рукописна та книжкова спадщина України.* – К., 2009. – Вип. 13. – С. 152–168.

за шрифтом, а також і за художнім оздобленням. Загалом почаївські видання характеризуються своєрідним шрифтом, його гарнітура більш гармонійна порівняно з київським лаврським, лінії не такі різкі, як в унівському, до якого загалом існує велика подібність. Специфічно почаївськими є курсивні кириличні шрифти. Для багатьох почаївських кириличних стародруків є характерним поєднання на одній сторінці шрифтів різного кегля, прямих і курсивних, що зорозвужує й увиразнює текст, підкреслюючи певні його частини. Визначити місце видання за існуючими каталогами (і, сподіваємося, майбутніми каталогом почаївських кириличних стародруків НБУВ та ілюстративним альбомом до нього) допоможуть й оригінальні елементи художнього оформлення (за винятком виливних прикрас).

Почаївська друкарня випускала видання не лише у формі окремих книжок, але й у формі вже впорядкованих конволютів – повноцінних і «легальних» видань у поєднанні з такими ж або із «дрібними» «нелегальними». Почаївські видавничі конволюти цікаві тим, що інколи до них включалися не цілі видання, а лише певні їх фрагменти.

На сучасному етапі роботи над каталогом почаївських кириличних стародруків у відділі виявлено такі видавничі конволюти:

Тріодь цвітна 1768 р. (фрагмент видання – від початку до арк. 149 П рах.) + Євангелія чрез всю святую великую страстную седмицу... чтомая 1771 р. (шифри НБУВ – Кир.1337п та Кир.1338п);

Мінея святкова 1777 р. + Величання праздником... 1789 р. (шифр НБУВ – Кир.1448п(1));

Тріодь пісна (з Октоїхом) 1784 р. + Служба у четвер п'ятого тижня посту 1784 р. (шифри НБУВ – Кир.1589п, Кир.1590п, Кир.1591п, Кир.1592п, Кир.1593п, Кир.1594п);

«Богословіе нравоучителное из Богословія Антоіне, Турнели и Реіффенстуель...» 1779 р. + уже згадане «Краткое на краткія вопросы и отвѣты способом катихізма Богословія о тайнах церковных и ценсурах собраніе...» [1781] р. (шифри НБУВ – Кир.1521п, Кир.1525п, Кир.1527п, Кир.1529п, Кир.1532п. У цьому типі конволютів другий алігат вставлено всередину першого, що для видань Почаївської друкарні не виявилось чимось надзвичайним. Напевне, саме подібність у виконанні друку та оформленні прислужилися до того, що тривалий час вставлені до цих конволютів алігати залишалися непоміченими й невідображеними в каталогах відділу);

Богогласник 1790 р. + «Пѣснь пресвятѣй Дѣвѣ Богородицѣ Маріи...» 1791 р. (шифри НБУВ – Кир.825; Кир.1640п; Кир.2503п; Кол. Попова 34) ¹⁶;

---

¹⁶ Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. – Л., 1984. – Кн. 2, Ч. 2. – № 3510; Примірники останнього видання вставлені до примірників Богогласника 1790 р. між зшитками V та AA (після другої частини – пісень на честь Богородиці). Ймовірно, як показало порівняння змісту та друку примірників цього видання із почаївським виданням 1825 р., Богогласник 1790 р. мав би складатися з 292 нумерованих аркушів. Можливо, цифра [296] арк., наведена в каталозі Я. П. Запаска та Я. Д. Ісаєвича, подана з урахуванням видання «Пѣснь пресвятѣй Дѣвѣ Богородицѣ Маріи...» 1791 р., яка входить до складу видавничих конволютів з Богогласником 1790 р.?

[Кроковський Йоасаф]. Акафіст святій великомучениці Варварі... 1773 р. (примірники мають невеликі розбіжності в наборі) + Акафісти различни... 1776 р. (до яких вставлений між арк. 258 і 259 II рах.)¹⁷.

По суті, «королями» серед почаївських видавничих конволютів є згадані видання «Акафісти различни» 1776, а також 1798 р. Усі примірники цих видань у ВСРВ перебувають у видавничих конволютах, у складі яких може бути від двох до чотирьох алігатів (шифри НБУВ – Кир.447, Кир.964, Кир.1307п, Кир.2431п). На матеріалах фондів НБУВ та провідних бібліотек Польщі та Росії загалом виявлено шість варіантів поєднання їхніх складових¹⁸.

Властиві почаївським друкарям творчу вдачу та готовність до нестандартних розв'язань проблеми вповні ілюструє Мінея святкова і загальна (Трефологiон) 1757 р. видання. Як показала практика дослідження цього конкретного видання у ВСРВ, ця книга існувала у трьох, так би мовити, «іпостасях». Існує масив примірників, що включають і святкову, й загальну частини Мінеї, об'єднані під титулом «Празднѣя», який за змістом стосується власне святкової частини. Також у фондах відділу виявлено певну кількість окремо опрацьованих частин Мінеї – святкових і загальних. При цьому окремо опрацьовані святкові частини мали титул «Празднѣя». Серед окремо опрацьованих загальних частин Мінеї у фондах відділу не всі мають титульний аркуш, ті з них, у яких титул наявний, названі «Община». Община існувала у двох варіантах: власне як фрагмент названого видання, що містить служби загальні, та під титулом «Община» з друкарськими доповненнями, що відповідає ознакам, описаним у каталозі Є. Сіцінського¹⁹. Останній варіант може вважатися окремим виданням і заслуговує на більш пильну увагу.

Видання містить 14 зшитків (сигнатури ТТТ – ЮЮЮЮ = арк. 405 – 471 II рах.) від Мінеї святкової й загальної (Праздніі) 1757 р., до якої додруковано власний титул «Община» та чотири зшитки (сигнатури ЮЮЮЮ, WWW, ААА, ХХХХ = арк. 473–492). Додруковані аркуші містять Службу загальну св. отців на собори, якої немає у Праздніі, та Паремії загальні.

Виправлення друкарських помилок виявлено лише у святковій частині Мінеї.

Привертає увагу також наявність однакових за складом конволютів почаївських видань із перемишльськими або супрасльськими виданнями, зокрема наявність вставлених служб або чинів до Службеників на місці вилучених аркушів. Причини та місце практичного втілення цього явища потребують подальшого дослідження. Найімовірніше, витoki такої упорядницької діяльності – в постановах соборів або вищих ієрархів греко-католицької церкви.

До характерних напрямів діяльності Почаївської друкарні належить також виготовлення для частини тиражів видавничих оправ, як шкіряних із тисненням (сліпим,

¹⁷ *Заболотна Н.* Почаївські видання Акафістів у XVIII ст.: приклад компонування видавничих конволютів // *Рукописна та книжкова спадщина України.* – К., 2009. – Вип. 13. – С. 152–168.

¹⁸ Там само.

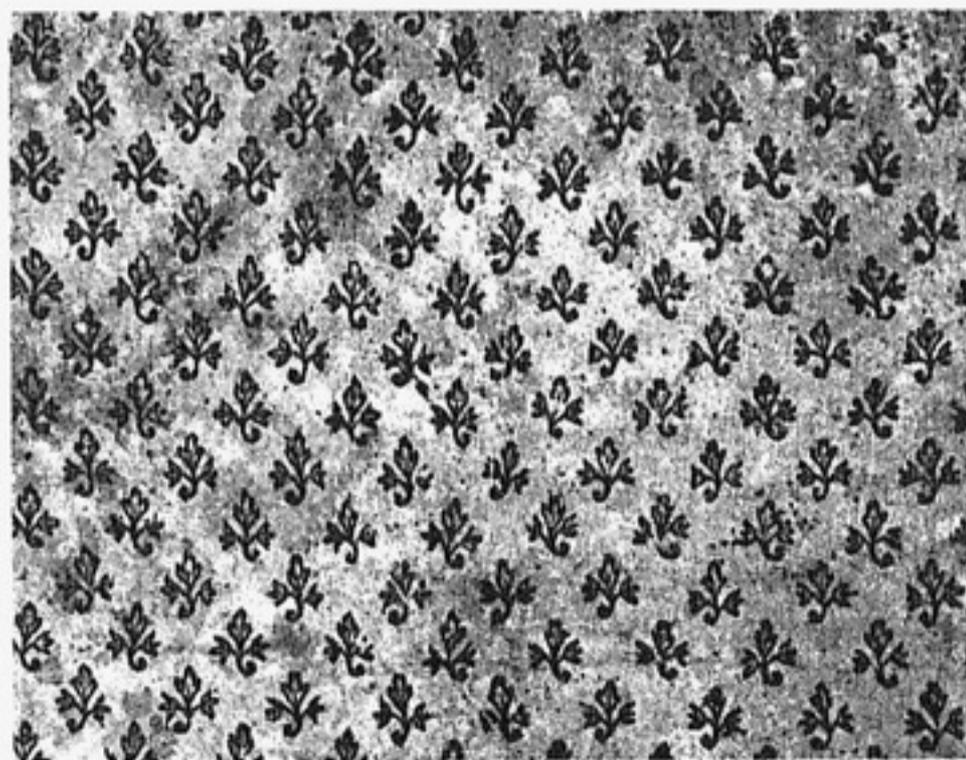
¹⁹ *Древнехранилище Подольскаго епархіального историко-статистическаго комитета въ г. Каменцѣ-Подольскомъ. 1. Опись старопечатныхъ книгъ / Свящ. Е. Сѣцинскаго.* – Каменець-Подольській, 1902. – С. 72. – № 103.

часто золотим і рідше срібним) і застібками, так і картонно-паперових. Ця сфера діяльності друкарні потребує окремого ґрунтовного дослідження.

Загалом у ході зіставлення великих масивів почаївських кириличних стародруків було помічено кілька типів шкіряних із тисненням оправ, основою для яких виступали переважно дошки. Видавничі оправи у Почаївській друкарні виробляли і з картону, обтягнутого шкірою або обклеєного шпалерним папером, який, найімовірніше, виготовляли в самій друкарні.

Зразок паперу, що використовувався для покриття оправ у Почаївській друкарні (в оригіналі – світлі квіти на коричневому або червонястому тлі)

Зразок паперу, що використовувався для покриття оправ у Почаївській друкарні (в оригіналі – чорні трилисники на світлому тлі, можливо, первісно тло було білим або світло-сірим)

На користь того, що оправа конкретного примірника виготовлена саме в друкарні, вказує не лише наявність масивів однотипних оправ, але й часто використовувані для форзаців у таких примірниках аркуші з почаївських видань, найімовірніше, браковані або некомплектні.

Усе вищенаведене було встановлено в ході опису почаївських кирилических стародруків у ВСРВ та дослідження їх у кількох провідних бібліотеках Польщі (Національній бібліотеці, Бібліотеці Варшавського університету та Публічній бібліотеці міста столичного Варшави) та Росії (Бібліотеці Російської академії наук та Російській національній бібліотеці).

Найнезвичайніший зразок почаївського палітурного мистецтва, який трапився авторці, – це примірник другого видання «Сѣмя слова Божія» 1781 р., який зберігається у відділі під шифром Кир.1559п (містить аркуші I, III і IV рахунків – титул, обидва змісти та другу частину книги). Для верхніх форзаца і палітурного аркуша у цьому примірнику використано аркуші з почаївського Службника 1778 р. з текстом послідування вечірні; для нижніх палітурних аркушів і форзаца використано аркуші з почаївського Молитовника польською мовою (кін. XVIII – поч. XIX ст.) у 16° (той самий фрагмент використано двічі). За основу оправи було взято картон, корінець і наріжники виготовлено зі світло-коричневої шкіри, на корінці є тиснені прикраси. Для покриття верхньої та нижньої кришок оправи взято фрагмент цього ж видання книги «Сѣмя слова Божія», а саме арк. 102 і 105 II рах., поверх друкованого тексту зроблено «мармуризацію паперу». Цікаво, що ці використані для оправи аркуші не мають жодних розбіжностей у наборі порівняно з основним накладом, принаймні на зовнішніх (видимих) сторонах, тобто, на них не помітно слідів браку. Імовірно, вони залишилися зайвими після посторінкового складання примірників.

У ході роботи над каталогом почаївських кирилических стародруків у відділі було виявлено ряд видань, відомостей про які немає в сучасній бібліографії:

1. Мінея святкова й загальна = Трефологiон. – 1777. – 2°. – [3], 493, 2 арк., 34 с.²⁰ У ВСРВ зберігається 12 примірників цього видання. Можливо, про це видання зазначено в каталозі Я. П. Запаска – Я. Д. Ісаєвича як про варіанти видання, описаного під № 2860²¹. Один примірник цієї Мінеї зберігається також у Російській національній бібліотеці.

2. Краткое на краткія вопросы и отвѣты способом катихізма Богословія о тайнах церковных и ценсурах собраніе, на экзамен готовящимся потребное, со отсыланіем к пространному описанію тѣх же таин в книзѣ нареченной: Богословіе нравоучителное. – [1781]. Видання невідоме в бібліографії. У ВСРВ зберігається 7 примірників, із яких п'ять – у складі видавничих конволютів і один – фрагмент, використаний для форзаців в іншому виданні²².

²⁰ Древнехранилище Подольскаго епархіального историко-статистическаго комитета въ г. Каменецѣ-Подольскомъ. 1. Опись старопечатныхъ книгъ / Свящ. Е. Сѣцинскаго. – Каменецѣ-Подольскій: Тип.: С. П. Киржацкаго, 1902. – № 140; Славянские книги кирилловской печати XV – XVIII вв. : Описание книг, хранящихся в Гос. публ. б-ке УССР / С. О. Петров, Я. Д. Бирюк, Т. П. Золотарь. – К., 1958. – № 1016.

²¹ Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. – Л., 1984. – Кн. 2, Ч. 2. – С. 36.

²² Заболотна Н. Почаївський проект у 2006 р.: знахідки у фондах відділу стародруків та

3. Акафіст Покрову Пресвятыя Богородицы. – [не раніше 1786] ²³. У ВСРВ – 2 примірники.

4. Акафіст святому Архістратигу Міхаїлу и Гавріїлу, и прочім. – [не раніше 1786] ²⁴. У ВСРВ – 2 примірники.

5. [Кроковський, Йоасаф]. Акафіст святїй великомучениць Варварь. – [1788] ²⁵. У ВСРВ – 2 примірники.

6. Акафіст Честному и животворящему Кресту, Спаса нашего Ісуса Христа. – [1776] ²⁶. У ВСРВ – 3 примірники.

7. Служба св. Григорія Двоєслова. – [не раніше 1790 р.]. У ВСРВ – 3 примірники.

Оскільки робота над каталогом триває, не виключена подальша ймовірність віднайдення видань, невідомих у сучасній бібліографії.

Почаївські кириличні стародруки готують чимало таких несподіванок для дослідника, які часто важко об'єднати за певним принципом чи втиснути в рамки наявних категорій. Одним із цікавих примірників зовні «звичайного» літургійного почаївського кириличного видання є Часослов 1777 р., що зберігається у відділі під шифром Кир.5350п(1) і походить із Бібліотеки Київської духовної академії (шифри КДА – ВХІV1/17⁽¹⁾ та ВХІV1/7) ²⁷ та Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії (шифр ЦАМ КДА – Муз.С.203.). У цьому примірнику між арк. 251 і 252 II рах. (де вміщено службу на свято Благовіщення) вклеєно окрему цілоаркушну гравюру (мідерит) «Благовіщення» форматом 2° з підписом: «Esse ancilla Domini fiat michi Secundum verbum tuum» та авторським підписом: «Stephanus Maÿsteter Erxcudit Augusta Vind.», а між арк. 274 і 275 II рах. (де вміщено службу на день святих апостолів Петра і Павла) вклеєно окрему цілоаркушну гравюру (мідерит) «Святий Петро» у 2° з підписом: «S. Petrus» та авторським підписом: «I. E. Haid. exc. A. V.». Судячи з усього, гравюри було надруковано у Відні (якщо скорочення «Vind.» і «V.» сприймати як «Vindobonae») і вставлено до книжки власником. У зв'язку з тим постає питання про шлях та історію потрапляння віденських (отже, римо-католицьких) гравюр до українського кириличного (отже, східної традиції) видання.

У ході роботи над каталогом здійснювалися численні додаткові атрибуції стародруків, зумовлені тим, що попередній список почаївських стародруків укладався за читацькими каталогами, які містили певні неточності. Зокрема, в деяких випадках було переатрибутовано місце видання, внаслідок чого змінилася попередньо визна-

---

рідкісних видань НБУВ // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – Вип. 19. – С. 224–229. При публікації цієї статті трапилася прикрість: незважаючи на наполегливе прохання автора, не було вилучено рядки про т. зв. Требник 1760 р., які, як виявилося в процесі дослідження, не відповідають реальності.

²³ Почаевский сборник. – СПб, 2007. – № 68. Видання окремих акафістів, про які в розділі є посилання на цей збірник, були виявлені та описані дослідниками в Києві та Санкт-Петербурзі паралельно і незалежно одне від одного.

²⁴ Почаевский сборник. – СПб, 2007. – № 71.

²⁵ Почаевский сборник. – СПб, 2007. – № 73.

²⁶ Почаевский сборник. – СПб, 2007. – № 69–70.

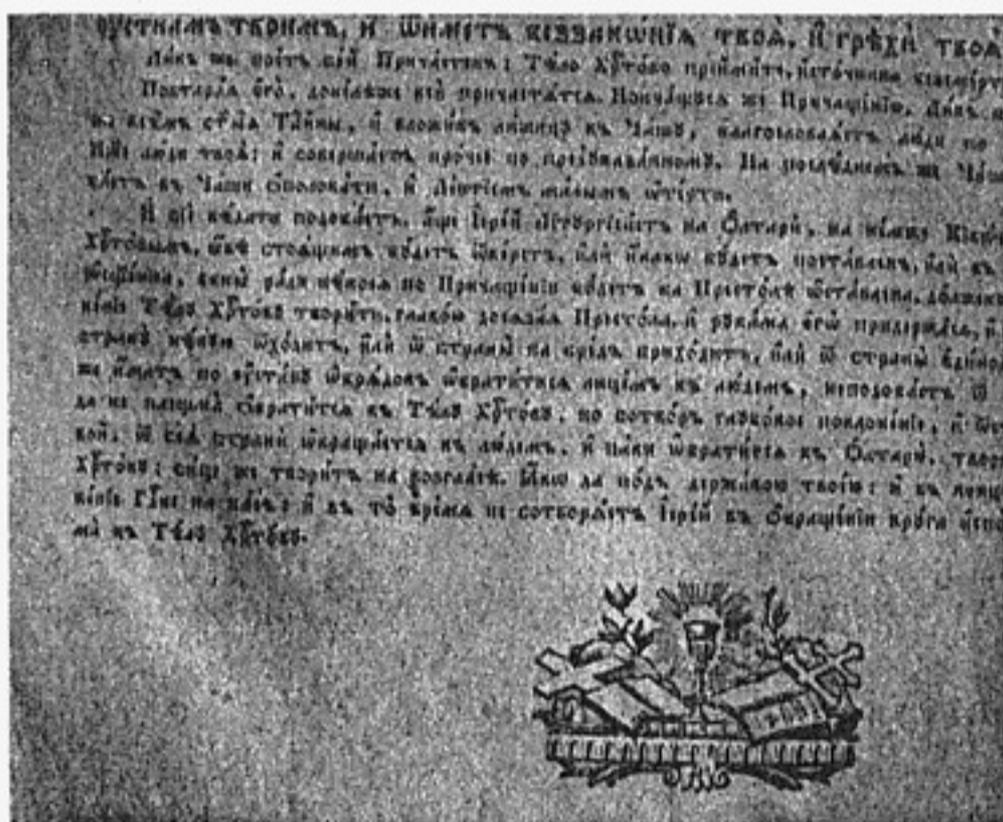
²⁷ Див.: Систематическій каталогъ книгъ Библіотеки Кіевской духовной академіи / Сост. А. С. Крыловскій. – Т. 1, вып. 2. – № 4208 під шифром ВХІV1/17.

чена кількість почаївських кириличних стародруків, доповнювалися масиви видань інших друкарень, як-то Унева, Перемишля, було виявлено цілком «нові» для відділу видання. Так, у фондах відділу було виявлено літургію Іоанна Златоуста, видану в Перемишлі.

<p>ВАНІЕ НАШЕ, СЛАВА ТВОЯ. Слава, и мѣла: ГІИ ПОМІАБІ: ѿ ГІИ СЛА- ГОСЛОВІИ. ѿца ѿца НІДІА. ГІИ ОЦІ:</p> <p>Воскресій иъ мѣрткыхъ Хрѣтосъ Истинный Сіъ нашъ:</p>	<p>ПИСАНИЙ. И писана въ Олтарѣ, каже въ гл҃гоба, Поміаби ма БІИ И прочи ꙗкма ꙗкма</p>
--	---

Фрагмент аркуша з перемишльського видання Літургії Іоанна Златоуста

Фрагмент іншого аркуша з того самого видання Літургії

Як виявилось в ході атрибуції, у відділі є чотири примірники цього видання форматом 2°, обсягом 44 с., надрукованого в одну фарбу, в одну та дві колонки та оздобленого кінцівками і дрібними гравюрами. Примірник Кир.1575п раніше був помилково описаний як почаївський Службеник 1791 р. (власне, як частина Службеника), ще два примірники (Кир.2468п(2) і Кир.2469п(2)) виявлено всередині примірників почаївського Службеника 1791 р. на місці вилучених аркушів із текстом цієї ж літургії,

врешті ще один примірник (шифр НБУВ – Кир.5536п(2)), вставлений всередину супрасльського Службника 1695 р. на місце вилучених аркушів, раніше був помилково описаний як львівське видання I половини XIX ст. Атрибуція ускладнювалася тим, що в найповніший сучасний каталог українських стародруків (*Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д.* Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. – Львів, 1984) – не включено видання з українських етнічних земель, які опинилися за кордонами України. У наявних друкованих каталогах XIX–XXI ст. українських книгозбірень та бібліотек сусідніх країн відповідного видання не було виявлено. Шляхом візуального порівняння цього видання з іншими перемишльськими, наявними у відділі, було виявлено тотожність шрифтів, стилістичну подібність оформлення сторінки та елементів художнього оздоблення й таким чином встановлено місце видання. Приблизне датування цього видання (кінець XVIII – початок XIX ст.) було зроблено за папером.

Почаївські кириличні стародруки є цінними об'єктами досліджень не лише у сфері книгознавства, історії книги, мистецтва книги й мистецтвознавства загалом, філософської та теологічної думки. Це привабливий і благодатний ґрунт для філологічних досліджень у найширших аспектах. Адже крім того, що україномовні почаївські стародруки є мовними та літературними пам'ятками своєї доби, видання Почаївської друкарні, як, зрештою, й будь-які стародруки, є неоціненним вмістилищем скарбів, які ще більшістю належить виявити, зафіксувати й удоступнити для широких наукових досліджень, здійснюючи публікації відповідного рівня. Мова про покрайні записи.

Більшість почаївських стародруків характеризуються великою кількістю покрайніх записів – маргіналій, які потребують пильного і кваліфікованого розшифрування. За змістом маргіналії можна поділити на такі категорії: вкладні, дарчі та власницькі записи, глоси та коментарі до друкованого тексту, записи про важливі або незвичайні факти – історичні події, природні та кліматичні явища, події місцевого або сімейного значення, записи художніх творів (віршів та прислів'їв) та проби пера.

Хоча маргіналії неодноразово привертали увагу науковців (першим на них звернув увагу І. Франко²⁸, який зібрав і систематизував значну їх кількість, а саме – записи проти книгокрадів, що являли собою складову частину багатьох вкладних записів, ґрунтовно вивчали покрайні записи І. Панькевич²⁹ та інші дослідники³⁰), проте ста-

²⁸ *Франко І.* Записи против книгокрадів у старих книгах та рукописах // *Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка.* – 1907. – Т. 77, кн. 3. – С. 173–176.

²⁹ *Панькевич І.* Покрайні записи на підкарпатських церковних книгах // *Наук. зб. т-ва «Просвіта».* – Ужгород, 1929. – Річ. 6. – С. 129–196; 1935. – Річ. 12. – С. 1–36; *Панькевич І.* Покрайні записи на закарпатсько-українських церковних книгах з додатком чотирьох монастирських грамот // *Прага, 1947; Панькевич І.* Матеріали для історії південнокарпатських українців // *Наук. зб. Музею укр. культури у Свиднику.* – Пряшів, 1970. – Т. 4, кн. 2.

³⁰ *Ісаєвич Я. Д.* Літературна спадщина Івана Федорова. – Л., 1989. – 192 с.; *Апанович Е. М.* Вкладные, владельческие, дарственные записи и приписки переписчиков XVI–XVIII вв. на рукописных книгах ЦНБ АН УССР // *История книги и издательского дела.* – Л., 1977. – С. 22–52; *Шамрай М. А.* Маргіналії в стародруках кириличного шрифту 15–17 ст. з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: [Каталог]. – К., 2005. – 334 с.; *Шамрай М. А.* Маргиналии в старопечатных книгах кириллического шрифта XV–XVII вв. как исторический источник // *Федоровские чтения.* – М., 2007. – С. 166–173; *Заболотна Н.*

тус покрайніх записів як мовних пам'яток, а отже – самостійних джерел досліджень ще не усталено на практиці.

Одним із найважливіших завдань наукового попримірникового каталогу почаївських кириличних стародруків НБУВ є цитація всіх наявних на примірниках покрайніх записів (маргіналій) зі збереженням оригінального написання (за винятком діакритик, що зумовлено виключно технічними причинами), і таким чином введення їх у науковий обіг як джерел для багатьох дисциплін, як-то історії мови, краєзнавства й навіть метеорології. Особливо значною є вага цих записів для історико-лінгвістичних дисциплін – історичних фонетики (в цьому плані неможливо переоцінити важливість україномовних записів латиною), лексикології, фразеології, стилістики, а також діалектології³¹. Ретельне відтворення маргінальних записів дасть змогу використовувати їх як джерела для лінгвістичних досліджень після виходу у світ наукового каталогу. Звернімося для прикладу лише до одного з почаївських стародруків – вмістилища покрайніх записів.

«Скарбничкою» покрайніх записів на найрізноманітніші теми є почаївський Молитвослов³², що походить із села під назвою Чернче на Волині (тепер у Камінь-Каширському районі Волинської області). Ці лаконічні записи було зроблено однією рукою, від 1866 по 1893 р., усі вони вміщені в Місяцеслові (заклучній частині Молитвослова) під відповідними днями року. Серед записів є зразки сімейної хроніки – «Филиппъ родился 9 ноября 1862 года въ Мильцахъ» (арк. 254 зв. II рах.), нотатки про надзвичайні ситуації – «1872 года 17го сего ноября въ 7 часовъ вечера у Г. Оленичовой сгорѣлъ амбаръ» (арк. 257 зв. II рах.), «1869 года съ 13го на 14^е число сего мѣца (тобто, березня. – Н. З.) въ 12 часовъ полуночи былъ въ Мильцахъ огромный пожар [...] сгорѣло 5 домовъ» (арк. 317 зв. II рах.), «1869 г. 24 марта домъ Худзицкого сгорѣл отъ поджога въ 7 часовъ утра» (арк. 321 зв. II рах.), зауваги календарного характеру – «1868 г. Рождество Христово было въ среду» (арк. 279 II рах.), відомості про події місцевого значення – «1872 года сего числа (тобто, 28.XI. ст. ст. – Н. З.) открытъ приготовительный классъ» (арк. 265 зв. II рах.).

Але найбільше безіменний власник цього Молитвослова залишив відомостей із синоптичної ситуації, що, ймовірно, могли б зацікавити метеорологів, дослідників погодних аномалій. Як впливає із записів, друга половина XIX ст. на Волині була багата на погодні несподіванки, як-то:

невчасні громи: «25 Januaryi 1866 roku silnie błyskało i grzmiało o godzinie 9. wieczorem co da[...] 3 chaty spalió (sic!)» (арк. 296 II рах.), «1868 г. сего числа (тобто, 25.XI. ст. ст. – Н. З.) гримило съ молніями и съ сильнымъ вѣтромъ и дождемъ, вече-

---

Пам'ятки південнослов'янського кириличного книгодрукування у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 3. – С. 11–20.

³¹ *Заболотна Н.* Маргіналії у почаївських кириличних стародруках (на матеріалах фондів відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) // *Українська історична та діалектна лексика: Зб. наук. пр. – Л., 2007. – Вип. 5. – С. 100–110.*

³² Молитвослов. – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1793. – Вид. «II» (*Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д.* Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. – Л., 1984. – Кн. 2, Ч. 2. – № 3692), шифр НБУВ – Кир.1658п.

ромъ» (арк. 263 зв. II рах.), «1877 г. сего числа (тобто, 16.III. ст. ст. – Н. 3.) вечеромъ былъ сильный громъ съ молніями и дождемъ тепло...» (арк. 318 зв. II рах.),

сильні зливи: «1871. г. 27 мая въ 5 часовъ вечера былъ сильный дождь с градомъ, такъ что позалевало и понесло съ огородов и полей все что было посажено и посѣяно» (арк. 348 зв. – 349 II рах.), «1876 г. сего числа (тобто, 8.IV. ст. ст. – Н. 3.) вечера были ужасныя неугасаемыя молніи съ громом и дождемъ» (арк. 327 зв. II рах.),

невчасні снігопади: «1874 г. 17 апрѣля выпаль снѣгъ на $\frac{1}{4}$ аршина уже на зеленое дерево лежалъ 3 дня» (арк. 331 зв. II рах.), «1876 года сего числа (тобто, 7.V. ст. ст. – Н. 3.) выпаль снѣгъ съ морозомъ и сильнымъ вѣтромъ утромъ и продолжалось чрезъ 3 дня повредило много – сады пропали» (арк. 337 зв. II рах.),

сильні морози: «1870 года с 6^е генваря по 7^е февра... были сильные морозы такъ что люди въ дороги замерзали – также рогатый скоть, гуси и утки замерзали; а съ 1[9] февра... начала роспу[...] [...]» (арк. 286 зв. – 287 II рах.), «1871 г. зима была вообще тяжкая снѣжная морозяная с вѣючими и сильными вѣтрами» (арк. 287 зв. II рах.),

аномаліі, пов'язані з небесними світилами: «24^е марта 1870 г. вечера на сѣверѣ было небо как кровь и кончилось на западѣ» (арк. 322 II рах.), «1872 года сего числа (тобто, 25.I. ст. ст. – Н. 3.) вечеромъ было небо какъ бы кровью обито на востокѣ, сѣверѣ и западѣ почти цѣлую ночь, ясно было какъ днемъ» (арк. 295 зв. II рах.)

та повені: «18^{III/4} 86 г. выпаль снѣгъ лежалъ до 20 вар[...] и позаметало всѣ дороги и улицы. было большое наводненіе [...] седмицы предъ Благовѣщ. по многимъ улицамъ г. Ковля ѣздили лодками» (арк. 313 II рах.).

Отже, на прикладі діяльності друкарні Почаївського Успенського монастиря чину святого Василя Великого можна спостерігати результати найрізноманітніших процесів, пов'язаних із підготовкою видань XVIII ст. до друку, – від коректури, редакторської правки до оформительських робіт, упорядкування конволютів, палітурного мистецтва. Це, як і історія побутування цих стародруків, засвідчена давніми провенієнціями, ознаменована маргінальними записами, знайде своє повне відображення у науковому попримірниковому каталозі почаївських кириличних стародруків з фондів НБУВ, котрий, як щиро сподіваються його автори, стане у пригоді дослідникам кириличних стародруків, історикам, краєзнавцям, мистецтвознавцям і всім, хто цікавиться історією, мистецтвом та культурою України XVIII – початку XIX ст.

Анастасия Романова,

старший научный сотрудник научно-исследовательского отдела редкой книги
Библиотеки Российской академии наук,
канд. ист. наук

**КНИГИ И СУДЬБЫ:
ИЗДАНИЯ ПОЧАЕВСКОГО МОНАСТЫРЯ
В СОБРАНИИ ОТДЕЛА РЕДКОЙ КНИГИ
БИБЛИОТЕКИ РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК**

Собрание старопечатных книг той или иной типографии в современной государственной библиотеке, как правило, складывалось на протяжении по меньшей мере нескольких десятилетий, а иногда и столетий. Основные источники поступления старопечатных книг в публичные и ведомственные библиотеки – частные коллекции и, как исторически получилось, в 1920-е гг. такими источниками стали поступления из Государственного книжного фонда, куда попадали книги из закрывавшихся монастырей, церквей, экспроприированные у организаций и частных лиц. Поступали книги в библиотеки и в результате археографических экспедиций разного времени.

Иллюстрацией этому может служить формирование собрания почаяевских изданий Библиотеки Российской Академии наук (БАН). Почаяевские книги в БАН не хранятся в виде отдельной коллекции, и в большинстве своем не являются раритетами. В Библиотеке отсутствуют первые издания униатской типографии, в том числе Служебник 1734–1735 гг. Источники поступления почаяевских изданий в Библиотеку весьма разнообразны, и поступали эти книги на протяжении второй половины XVIII–XX вв.¹ Судя по владельческим записям, можно утверждать, что сравнительно большие тиражи почаяевских изданий получили распространение и в России, а использование наименования почаяевской типографии различными старообрядческими типографиями – что почаяевские книги имели хорошую репутацию.

Возможно, первой почаяевской книгой, поступившей в БАН, стала «Woysko serdechnych poworekrutovanuch...» – сочинение Иллариона Фалецкого, изданное на польском языке в 1739 г. Судя по переплету, она находилась в известном собрании Радзивиллов, переданном в Библиотеку академии наук по распоряжению императрицы Екатерины II в 1772 г.

¹ Поэкземплярное описание почаяевских изданий в фондах БАН (НИОРК и Славянском фонде) в хронологическом порядке опубликовано в кн.: Почаяевский сборник (СПб, 2007). Там же указаны шифры БАН для упоминаемых ниже книг.

Небольшое собрание кириллических почаяевских изданий Библиотеки Российской академии наук начало формироваться в 1842–1843 гг., когда с собранием библиотеки Российской академии в БАН поступили книги библиофила Александра Сергеевича Ширяева (ум. в 1841 г.). В его коллекции было и наиболее раннее почаяевское издание – «Зерцало богословии» Кирилла Транквиллиона, напечатанное в передвижной типографии в Почаеве в 1618 г., и издание XVIII в. «Богословие нравоучительное» 1779 г.

Несколько крупных коллекций, приобретенных Библиотекой в начале XX в., также включали почаяевские издания. Владельцами таких собраний были: Павел Доброхотов (1814–1900), епископ олонецкий и петрозаводский (1882–1897), а до этого профессор Литовской духовной семинарии в Жировицах, ректор Полоцкой, Рижской, Екатеринославской, Могилевской и Вятской семинарий². Послужной список епископа Павла указывает на то, что ему нередко приходилось иметь дело с представителями греко-римской церкви. С этим, вероятно, связано то, что он собирал как униатские кириллические издания, так и издания латинского шрифта. Его собрание было подарено Библиотеке душеприказчиком еп. Павла (Доброхотова), священником А. П. Воскресенским. Среди принадлежавших епископу Павлу книг были: «Богословия нравоучительная» 1756 г., «Народовещание...» 1768 г., «Чин иерейскаго наставления» 1776 г., старообрядческое «Собрание краткия науки об артикулах веры» 1783 г., «Methodus peragendi Cornelius Sroczyński» 1772, «Indulgentiae brevia» 1788 г.

В 1908 г. Библиотека приобрела собрание Николая Матвеевича Михайловского (1815–1877), статского советника, служившего в Комитете правления Императорской Академии наук. Рукописное наследие Михайловского хранится в виде отдельного собрания также в Санкт-Петербурге, в РНБ, издания XVIII в. остались преимущественно в Нежине, а кириллические издания были куплены Библиотекой академии наук³. На обороте верхней крышки книги обычно имеется экслибрис: «Из собрания старопечатных книг Н. М. Михайловскаго». Почаяевские издания в собрании Михайловского следующие: Минея на сентябрь 1761 г., Апостол 1783 г., Евхологион 1786 г., «Богословия нравоучительная» 1787 г.

В 1927–1928 гг. в библиотечные инвентари была записана крупная коллекция рыбинских дворян Михалковых (подаренная Академии в 1909 г. и перевезенная в Петербург в начале 1910 г.)⁴, также не сохранившаяся как единое целое. Среди принадлежавших Михалковым книг было почаяевское издание на латыни: «Constitutiones examinandae...» 1772 г.

Значительная часть ранних почаяевских изданий, ныне хранящихся в БАН, поступила с собранием филолога, академика Н. К. Никольского (1863–1936), возглавлявшего Библиотеку Академии наук в 1920–1925 гг.⁵ Вероятно, многие из этих книг

² См. подробнее о нем и его рукописном собрании: Исторический очерк и обзор фондов Рукописного отдела Библиотеки Академии наук XIX–XX века. – М.; Л., 1958. – Вып. 2. – С. 112–114.

³ Отчет о деятельности Императорской академии наук по физико-математическому и историко-филологическому отделениям за 1908 год. – СПб, 1908. – С. 36.

⁴ См.: История Библиотеки Академии наук СССР. 1714–1964. – М.; Л., 1964. – С. 284.

⁵ См.: Крапошина Н. В. Никольский Н. К. : биография ученого в архивных документах // Мир

принадлежали еще его отцу, автору нескольких работ по вопросам церковного устава, священнику Константину Никольскому. Из библиотеки Н. К. Никольского в БАН после смерти ученого попали следующие издания: Молитвослов 1741 г., Триодион 1747 г., Служебник 1755 г., «Книжица, содержащая в себе величания» 1763 г., «Буквар языка славенскаго» 1765 г., Ирмологион 1766 г., Евангелие 1771 г., Ирмологион 1775 г., Акафисты различные 1776 г., Триодь 1784 г., Евхологион 1786 г., Ирмологион 1792 г. (с пометой о. Константина Никольского), Требник малый 1792 г., Ирмологион 1794 г., Акафисты различные 1809 г., старообрядческое «Собрание краткия науки об артикулах веры» 1783 г.

Собрание известного слависта Эмилиана Иеронимовича Калужняцкого (1845–1914), члена-корреспондента Отделения русского языка и словесности АН, умершего перед самой Первой мировой войной в Черновцах, в 1917 г. было привезено в Петроград известным археологом П. П. Покрышкиным. В связи с революцией, периодом гражданской войны и переездом Библиотеки в новое здание (1925 г.) запись книг собрания Калужняцкого в инвентари была проведена позже, в 1927 г. Среди печатных книг собрания Калужняцкого были почаевские издания: «Богословия нравоучительная» 1751 г., Молитвослов 1768 г., «Богословия нравоучительная» 1787 г., «Науки парохияльния» 1794 г.

Собрание Римско-католической духовной академии (РКАДА), основанной в 1842 г. и вобравшей в себя фонд Виленской духовной академии и Главной Виленской семинарии, попало в библиотеку после 1918 г., когда РКДА была закрыта. Книги ее некоторое время хранились в одном из католических храмов Петрограда, а позднее были поделены между двумя крупнейшими петроградскими библиотеками – Публичной (ныне РНБ) и БАН⁶. Можно предполагать, что поступление это датируется 1924 г. Среди книг РКДА значительная часть дублетных изданий, которые, вероятно, предполагалось в учебных целях раздавать студентам. Штамп РКДА находится на изданиях: «Богословия нравоучительная» 1756 г., Минея 1761 г. на сентябрь и октябрь, ноябрь и декабрь, январь и февраль, март и апрель, май и июнь, июль и август (по два идентичных экземпляра), Ирмологион 1766 г., Трефологион 1777 г., Евангелие 1780 г., Триодь 1784 г., Евхологион 1786 г. (2 экз.), Осмогласник 1793 г., Ирмологион 1794 г., Октоих 1800 г., Минея общая 1800 г., Лексикон 1804 г. (2 экз.), «Величания праздником» 1818 г. (2 экз.), Псалтирь 1822 г.

Николай Петрович Лихачев (1862–1936) – историк, палеограф, собиратель книг и рукописей, академик, в своей обширной коллекции⁷ хранил небольшое почаевское издание «Песни Пресвятой Богородице».

Значительную часть почаевских изданий БАН составляют издания старообрядцев – напечатанные по их заказу в Почаевской типографии, а также содержащие

русской византистики. – СПб, 2004. – С. 172–206; Исторический очерк и обзор фондов Рукописного отдела Библиотеки Академии наук XIX–XX века. – М.; Л., 1958. – Вып. 2. – С. 184–190.

⁶ См. о собрании РКДА: Книги из библиотеки польского короля Сигизмунда II Августа: каталог / сост. Е. А. Савельева. – СПб, 1994. – С. 5–7.

⁷ См.: Исторический очерк и обзор фондов Рукописного отдела Библиотеки Академии наук XIX–XX века. – М.; Л., 1958. – Вып. 2. – С. 110–111.

ложные выходные данные с указанием Почаева в качестве места издания. К числу первых относится «Соборник» 1782 г. (по каталогу А. В. Вознесенского ⁸ № 297), поступивший из библиотеки Общества старообрядцев поморского согласия (беспоповщинского ответвления приверженцев старой веры), существовавшего в Петрограде до 1920-х гг.) в 1935 г.⁹

«Тактикон» Никона Черногорца, выпущенный в Почаеве в 1794 г. (Вознесенский, № 322), принадлежал Александро-Свирскому монастырю в Олонецкой губернии. Еще одно почаевское старообрядческое издание – Пандекты Никона Черногорца 1795 г. (Вознесенский, № 321) попали в БАН из собрания Ф. М. Плюшкина (1837–1911), купца и собирателя рукописей и книжных редкостей из г. Пскова ¹⁰. Были старообрядческие издания и в собрании еп. Павла (Доброхотова) – «Собрание краткия науки об артикулах веры», б. г. (Вознесенский, № 304), и в собрании Н. М. Михайловского – Канонник 1782 г. (Вознесенский, № 294).

Старообрядческие издания конца XVIII столетия привозились в БАН археографическими экспедициями – так, из археографической экспедиции была привезена Псалтирь конца 1780-х гг. (по каталогу А. В. Вознесенского – № 319). Часть поступивших таким образом книг была подарена Библиотеке академии наук, о чем свидетельствуют два выпущенных без выходных данных издания «Собрания краткия науки об артикулах веры» (по каталогу Вознесенского № 299 – дар председателя Виленской гребенщиковской общины И. И. Егорова, и по каталогу Вознесенского № 298 – подарок А. В. Гладилиной из Кимр, 1968 г.).

Более чем в половине случаев указание на выход издания из Почаевской типографии ложное. Подобные «псевдопочаевские» издания конца XVIII – начала XIX в. подробно изучены в исследованиях А. В. Вознесенского. Издания старообрядческих типографий XIX – начала XX вв. изучены хуже. Многие старообрядческие издания – Канонники, Часословы, Псалтири, Минеи, Цветники, Соборники, Златоусты, Правильники, издания Жития Василия Нового – в большинстве своем в выходных данных дат не содержат, а по бумаге машинного производства могут датироваться второй половиной XIX – началом XX в.

К числу изданий с ложным указанием на Почаев как место выхода относятся, например, следующие книги, хранящиеся ныне в Отделе редкой книги БАН. Из собрания Ф. М. Плюшкина поступил «Устав о христианском житии» начала XIX в. (по Вознесенскому № 88: Клинцы, тип. Ф. и А. Карташевых, не ранее 1808 г.). Из собрания В. И. Барвинка, поступившего в отдел рукописей БАН в 1918 г. ¹¹ и записанного в 1920 г., происходят: «Цветник» около 1814 г. (Вознесенский, № 200, шифр БАН – 7518 сп), и «Цветник» б. г. (шифр БАН – 6277 сп; старый шифр – 18.5.15, собр. Барвинка, № 61; согласно А. В. Вознесенскому (№ 101), издание вышло в типографии Ф. и А. Карташевых в Клинцах, экземпляр с владельческой записью А. И. Лапшиной

⁸ *Вознесенский А. В.* Кириллические издания старообрядческих типографий конца XVIII – начала XIX века: Каталог. – Л., 1991. – 160 с.

⁹ Там же. – С. 183–184.

¹⁰ Там же. – С. 126–128.

¹¹ См.: Исторический очерк и обзор фондов Рукописного отдела Библиотеки Академии наук XIX–XX века. – М.; Л., 1958. – Вып. 2. – С. 49.

и датой – 1855 г.). Запись о принадлежности А. И. Лапшиной содержит и еще один «Цветник» (по Вознесенскому № 35), издание вышло в типографии Ф. Карташева в Клинцах, шифр БАН – 1764 сп. Из собрания Петербургского общества старообрядцев поморского согласия – Канонник 1794 г. (по Вознесенскому № 25 – типография Ф. Карташева в Клинцах; шифр БАН – 5696 сп); Службы, житие и чудеса Николая Чудотворца 1800-х гг. (по Вознесенскому № 87 – издание типографии Ф. Карташева в Клинцах, шифр БАН – 7214 сп), и 1810-х гг. (по Вознесенскому № 198, издание вышло в Махновке или в Янове, шифр БАН – 5707 сп), «Цветники» начала XX в. (шифры БАН – 2313 сп и 7219 сп). Из собрания ярославского краеведа В. В. Лукьянова в БАН поступило псевдопочаевское издание «Цветника» б. г. (по Вознесенскому № 88а, издание вышло в типографии Ф. и А. Карташевых в Клинцах; шифр БАН: 6468 сп, в каталоге Вознесенского шифр не указан). Из собрания М. И. Чуванова поступила Псалтирь (по Вознесенскому № 94, издание вышло из типографии Ф. и А. Карташевых в Клинцах в начале 1810-х гг., шифр БАН – Чув. 156/7697 сп); Часовник б. г. (по Вознесенскому № 78, издание вышло в типографии Ф. и А. Карташевых в Клинцах в середине 1800-х гг., шифр БАН – Чув. 153/7694 сп; в каталоге Вознесенского шифр не указан); «Цветник» (по Вознесенскому № 181, издание вышло из типографии К. Колычева в Янове около 1808 г., шифр БАН – Чув. 155/7696 сп).

Псевдопочаевские издания попадали в БАН в результате археографических экспедиций разного времени. В их числе Часовник, привезенный И. Срезневским в 1903 г. (по Вознесенскому № 140, издание вышло в типографии униатского Троицкого монастыря в Вильно, шифр БАН – 7161 сп); другой Часовник 1794 г., приобретенный в г. Кадников (по Вознесенскому № 31, издание вышло в типографии Ф. Карташева в Клинцах, шифр БАН – 3529 сп). По результатам археографических экспедиций 1960–1980-х гг. в БАН поступили: «Скитское покаяние» (Почаев, б. г. (II пол. XIX в.), шифр БАН – 7414 сп, – получено 10.07.89 от П. И. Брызгалова (г. Нолинск); «Потребник» б. г. (кон. XIX в. (?), шифр БАН – 7241 сп); Псалтирь б. г. (II пол. XIX в.), шифр БАН – 7915 сп; «Цветник» б. г. (Вознесенский, № 174; от П. К. Волковой из Кимр, шифр БАН – 6885 сп), «Устав о христианском житии» (около 1868 г. (по пасхалии), шифр БАН – 7314 сп); Устав (ок. 1909 г. (по пасхалии), 6863 сп).

Поля изданий, включающих святцы, использовались для памятных записей владельцев. Примером может служить Часовник 1778 г. (Вознесенский, № 309, шифр БАН – 3606 сп) с указанием на полях дат рождений и смертей, Часовник из собрания М. И. Чуванова (по Вознесенскому № 78, Клинцы, сер. 1800-х гг., шифр БАН – Чув. 153/7694 сп), содержащий рукописные пометы с указанием на дни именин, смерти, похорон, сороковой день по смерти родственников владельца книги, и еще один Часовник б. г. (около 1809 г., по Вознесенскому № 93, издание вышло в типографии Ф. и А. Карташевых в Клинцах; шифр БАН – 6888 сп). Наиболее интересен в этом отношении Устав ок. 1892 г. (датирован по пасхалии). Экземпляр (шифр БАН – 2312 сп) принадлежал А. А. Ухтомскому¹². В тексте месяцеслова вписаны многочисленные записи почерком, подражающим церковнославянскому шрифту, – о рождении и смерти родственников и знакомых владельца книги, сделанные в одно

¹² Староста Никольской старообрядческой церкви в Петербурге–Петрограде, академик, физиолог. Умер в 1942 в блокадном Ленинграде.

время, хотя точные даты приписаны позднее¹³. На полях пасхалии в Уставе проставлены соответствующие годы от Рождества Христова. В записи на л. 103 об. упомянуто закрытие Никольского храма в 1831 г., что указывает на принадлежность родственников владельца книги к старообрядцам. Указана также дата, когда был взорван Спасо-Преображенский собор в Нижнем Новгороде (ночь с 31 мая на 1 июня 1929 г.). А. А. Ухтомскому же принадлежало псевдопочаевское «Руководство старообрядцев Спасова согласия о крещении, о пострижении иноческом и о покаянии. Собрана из разных святоотеческих писаний» (7416 (1908) г., шифр БАН – 2282 сп).

Почаевское книгопечатание и его наследие в кириллическом книгопечатании – весьма интересное явление. Почаевские издания и издания, выходявшие под маркой Почаева, были весьма распространены, и владельческие пометы на книгах из собраний БАН – еще одно свидетельство тому.

---

¹³ В мартирологе этом присутствуют следующие указания (выдающимися их делают не только указание точных, с упоминанием года, дат, но и полных имен): А. Ф. Ухтомская (ум. 31.10.1913), Н. Ф. Ухтомский (Рыбинск, ум. 21.11.1870), А. Н. Ухтомский (Рыбинск, ум. 24.05.1891), А. Н. Ухтомская (Вослома), игумен Иродион (Петроград, подворье Киево-Печерской лавры, ум. 04.11.1923), М. М. Колкунова (Рыбинск, ум. 17.11.1920), Н. А. Левичев (ум. 30.10.1921), Н. А. Макшеева (ум. 25.11.1941), Н. Я. Перн (ум. 2.11.1923), Е. И. Савич-Заболоцкая (ум. 9.12.1941); Г. И. Щепкин (Колывань, ум. 24.11.1919), И. П. Щепкин (Новониколаевск, ум. 02.01.1920), Е. Т. Щепкина (Новониколаевск, ум. 07.01.1920), А. П. Переславцев (Рыбинск, ум. 01.01.1908), П. Н. Наумова (Головкино, ум. 11.01.1917), Е. П. Алисси (Рыбинск, ум. 17.01.1886), В. П. Смирнов (Рыбинск, ум. 18.01.1818), О. И. Ветюкова (ум. 22.01.1931), Владимир, митрополит Киевский (убит 25.01.1918); И. Лощинская (Сумы, ум. 11.02.1923); Л. М. Цылова (Петроград, ум. 12.02.1919); инокиня А. В. Молодцова (Рыбинск, Софийский монастырь, ум. 19.02.1917), Е. А. Мелентьева (ум. 16.03.1930), В. Д. Зеленский (ум. 15.04.1930), А. Н. Ухтомский (Рыбинск, ум. 16.04.1902), И. Г. Еремин (Рыбинск, ум. 03.05.1927), Ю. А. Филипченко (ум. 07.05.1930), А. И. Мякутин (Ташкент, ум. 08.05.1918), иеросхимонах Феодор (Троице-Сергиева лавра, ум. 18.05.1898), Е. А. Масальская (ум. 18.05.1920), Н. И. Бобровская (ум. 24.05.1941).

Ірина Цинковська,

молодший науковий співробітник відділу образотворчих мистецтв
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Гліб Юхимець,

зав. відділу образотворчих мистецтв
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
канд. мистецтвознавства

ХУДОЖНЄ ОЗДОБЛЕННЯ ПОЧАЇВСЬКИХ СТАРОДРУКІВ

Видання друкарні Почаївського Успенського монастиря відзначаються високим рівнем художнього оздоблення (102 з 229 кириличних видань прикрашають ілюстрації, решту видань оздоблено книжковими прикрасами: заставками, кінцівками, заголовними буквами, орнаментами тощо). Почаївські стародруки прикрашено гравюрами таких відомих українських граверів, як: майстер Йосиф, брати Йосиф та Адам Гочемські, Андрій Голота, Іван, Мануїл, Федір Стрільбицький та інші¹.

Дмитро Олександрович Ровинський, автор відомих довідкових видань про граверів, вже в перших своїх дослідженнях наводить прізвища окремих майстрів, залучених до оформлення почаївських видань. Це – Йосиф Гочемський та Іван Филипович². У працях Д. О. Ровинського, що вийшли після 1870 року, перелік майстрів, які співпрацювали з Почаївською друкарнею, та їхніх творів значно розширився. Крім уже згаданих, у «Подробном словаре...» Д. О. Ровинського наведені стислі відомості і перелік творів Адама Гочемського, Андрія Голоти, Йосифа³.

Грунтовний аналіз історії діяльності Почаївської друкарні, її роль в розвитку української культури подається у працях Івана Огієнка «Історія українського друкарства» та «Фортеця православ'я на Волині – Свята Почаївська Лавра». Зосереджуючи основну увагу на висвітленні історії заснування і діяльності Почаївської друкарні як духовного і культурно-просвітницького центру православ'я на Волині, Огієнко відзна-

---

¹ Я. П. Запаско вважав, що провідними граверами були Йосиф та брати Гочемські, а «... до окремих видань робили гравюри Андрій Голота, Іоиль, Іван, Мануїл, Федір Стрільбицький, монограмісти ІМ і ОГ. На замовлення почаївських друкарів працювали також львівські гравери Іван Филипович і Георгій Вишловський». Див.: *Запаско Я. П.* Мистецтво книги на Україні в XVI – XVIII ст. – Л. : Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – С. 238–239.

² *Ровинский Д. А.* Русские граверы и их произведения с 1564 года до основания Академии художеств. – М., 1870. – С. 130, 185, 315.

³ *Ровинский Д. А.* Подробный словарь русских гравированных портретов : в 2 т. – СПб, 1889. – С. 167–169, 308.

чає водночас, що «Видання почаївські часто мали дуже гарний зовнішній вигляд, – оригінальні черенки, часом розкішні прикраси; взагалі, на окрасу своїх видань в Почаєві звертали пильну увагу. Почаївські книжки добре розходилися по Галичині (часто – і поза нею), і тут вони користалися заслуженою повагою. А те, що багато з них були до того ще й писані українською мовою, то це надало їм чисто національний характер і збільшило їхню вагу»⁴. У колективній монографії «Книга і друкарство на Україні» (третій розділ: «Друкарська справа на західноукраїнських землях (XVI–XVIII ст)», автори Г. І. Коляда та Я. Д. Ісаєвич) художнє оздоблення друків не стало предметом аналізу дослідників. Автори лише констатують «високий рівень поліграфічного виконання» і називають імена граверів Йосифа і Адама Гочемських, Ф. Охримовського, Ф. Стрільбицького та інших⁵. У передмові до «Каталогу стародруків, виданих на Україні» Я. П. Запаско та Я. Д. Ісаєвич, формулюючи загальні принципи художнього оздоблення українських друків XVI – XVII ст., відзначають органічне поєднання поліграфічних, зображальних і декоративних елементів, що слугували зразками для почаївських друкарів та граверів у XVIII ст.⁶ У ґрунтовній праці Ярослава Ісаєвича «Українське книговидання» основна увага приділяється історії діяльності Почаївської друкарні як важливого центру книгодрукування на Волині, детально аналізується репертуар видань кириличного і латинського друку, розкривається роль діячів, пов'язаних з її роботою. Аналіз художнього оздоблення почаївських книг залишився поза увагою дослідника, який, між тим, дав високу оцінку роботам граверів: «Доброго слова, – читаємо у Я. Ісаєвича, – заслуговують майстри, які забезпечили високомистецьке оформлення книг. Це, зокрема, на початку діяльності друкарні, Андрій Голота і Йосиф, в середині XVIII ст. Йосиф Гочемський, в 70 – 80-х рр. Адам Гочемський». Дослідник також звертає увагу на високий художній рівень виконання титульних аркушів, компонування сторінок, елегантність шрифтів, запровадження «специфічно українського» курсиву, підкреслюючи плідність творчих зв'язків почаївських майстрів з київськими граверами⁷.

У 2008 р. був виданий «Каталог видань Почаївського та Унівського монастирів XVIII–XX ст. з колекції Музею книги і друкарства України»⁸. Передмова, в якій автори каталогу висвітлили історію діяльності Почаївської та Унівської друкарень, основна частина з науковим описом видань колекції Музею книги і друкарства України супроводжуються багатим і надзвичайно інформаційно насиченим ілюстративним матеріалом (високоякісні репродукції гравюр: титульні аркуші, герби, ілюстрації,

⁴ *Огієнко І. І.* Історія українського друкарства / упоряд, авт. істор.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. – К. : Либідь, 1994. – (Пам'ятки історичної думки України). – С. 227.

⁵ *Книга і друкарство на Україні* / авт. колектив: О. І. Дей, Я. Д. Ісаєвич, Г. І. Коляда [та ін.]; за ред. М. П. Попова. – К. : Наук. думка, 1965. – С. 64–68.

⁶ *Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д.* Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих в Україні. – Л. : Вища школа, 1984. – Кн. 1 (1574–1700). – С. 16–18; Кн. 2, ч. 1 : (1701–1764). – С. 11; Кн. 2, ч. 2 : (1765–1800). – С. 9–10.

⁷ *Ісаєвич Я. Д.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Л. : Ін-т українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України, 2002. – С. 284.

⁸ *Бочковська В. Г.* Каталог видань Почаївського та Унівського монастирів XVIII–XX ст. з колекції Музею книги і друкарства України / В. Г. Бочковська, Л. В. Хауха, В. А. Адамович. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 359 с.

заставки, кінцівки, ініціали та виливні прикраси). І хоча в передмові і в описах книг автори каталогу не аналізують особливості художнього оздоблення стародруків та творчість певних майстрів і конкретні гравюри, альбом до каталогу дає досить повне уявлення про надзвичайно високий рівень художнього оздоблення почаївських та унівських видань.

Спеціального дослідження, присвяченого художньому оздобленню почаївських стародруків до сьогодні ще немає. У монографіях, наукових статтях з питань історії українського графічного мистецтва XVIII–XIX ст. названа проблема розглядається у контексті характеристики творчого доробку деяких майстрів та загального розвитку історії української гравюри.

Відомий дослідник стародруків Сергій Маслов у своїй праці «Українська друкована книга XVI–XVIII вв.» подає стислий нарис історії вітчизняного друкарства та аналізує основні принципи художнього оздоблення книг різних друкарень протягом трьох століть. Згадуючи Почаївську друкарню, початком її діяльності він називає 1732 р. і наголошує на поширенні «ритування на дереві та міді», виділяючи «Богогласник» 1790 р. як найбільш значуще почаївське видання⁹. В розділі, присвяченому мистецтву художнього оздоблення українських стародруків, С. Маслов зазначає, що «найбільш розкішно орнаментувалися книги, що призначалися для потреб церковного ужитку» й аналізує такі традиційні декоративні елементи української давньої книги, як оправи, ілюстрації, орнаментальні рамки, заставки, кінцівки, початкові літери тощо¹⁰. Елементи художнього оздоблення українських стародруків більш детально досліджено у спеціальній праці Миколи Макаренка «Орнаментация української книжки XVI–XVII ст.»¹¹. На кращих зразках українських стародруків двох століть, коли, на думку вченого, художнє оздоблення книг в Україні досягло найвищої довершеності, він детально аналізує основні зображувальні й орнаментальні елементи українських стародруків: вихідні аркуші, гравюри на їх зворотах, різні типи заставок і кінцівок тощо. «Найбагатша і найвідповідальніша оздоба у старій українській книжці XVI–XVII стол., – читаємо у М. Макаренка, – це вихідний аркуш її, або така звана у друкарів «фор-та». Вихідний аркуш – це обличчя книжки, по якому зустрічає книжку читач»¹². Варто зазначити, що і почаївські видавці не відходили від цієї традиції і замовляли вихідні аркуші найбільш талановитим граверам.

Вагомий внесок у вивчення творчості почаївських граверів зробив відомий український дослідник Павло Попов. У 1926 і 1927 рр. у Києві вийшло друком наукове дослідження Павла Попова «Матеріали до словника українських граверів» та додаток до нього (як доповнення до праці Д. О. Ровинського «Подробный словарь русских граверов XVI–XIX вв.», виданої у двох томах 1895 р.), в яких наведені стислі біографічні відомості про почаївських майстрів і каталожний опис їхніх творів¹³.

⁹ Маслов С. І. Українська друкована книга XVI–XVIII вв. – К. : ДВУ, 1925. – (Науково-популярна бібліотека книгознавства; вип. : 4). – С. 18.

¹⁰ Там само. – С. 58–69.

¹¹ Макаренко М. Орнаментация української книжки XVI–XVII ст. / УНІК. – К., 1926. – 70 с.

¹² Там само. – С. 6.

¹³ Попов П. М. Матеріали до словника українських граверів. – К., 1926. – С. 29, 32, 33, 34, 56, 57, 83, 84, 106, 123; Попов П. М. Матеріали до словника українських граверів. Додаток I. – К., 1927. – С. 24.

Основні принципи художнього оздоблення української друкованої книги XVII–XVIII ст. визначено Павлом Жолтовським у розділі «Графіка» третього тому «Історії українського мистецтва». Відомий український дослідник відзначає «досконалість й оригінальність художнього оформлення» українських стародруків, наголошуючи, що «одним з найважливіших елементів... стає титульна сторінка» і її зворотній бік, на якому містилися у пишних картушах присвяти різним визначним особам або сторінкова фронтиспісна гравюра¹⁴. Сама структура і характер художнього оздоблення української друкованої книги XVII–XVIII ст., на думку П. Жолтовського, тісно пов'язані з мистецтвом рукописної книги та народними художніми традиціями, а її «багате і щедre оформлення... відображало потяг до урочистості, що відповідало смакам замовників – світських і духовних магнатів»¹⁵.

Почаївська друкарня, на переконання П. Жолтовського, в другій половині XVIII ст. була одним з провідних центрів книговидання, де працювало чимало талановитих граверів зі своїм оригінальним стилем художнього оздоблення книг¹⁶.

Висвітленню проблеми художнього оздоблення видань друкарні Почаївської лаври присвячено ґрунтовний розділ у монографії Я. П. Запаска «Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст.». Знаний дослідник української книги також зазначає, що «почаївські друкарі багато дбали про поліграфічне і художнє оформлення своїх видань», велику увагу приділяли якості паперу, чистоті друкованого тексту, красі кириличного шрифту, прагнули до високої художньої якості титульних композицій, фронтиспісів, ілюстрацій, заставок, кінцівок та інших книжкових прикрас, залучаючи досвідчених майстрів-граверів, водночас, не відмовляючись від традиційного в українському друкарстві копіювання з інших видань (київських, львівських) та використання готових гравійованих дощок¹⁷. Разом з тим Я. П. Запаско зазначає, що «...в Почаївській друкарні копіювання не мало великої ваги. Тут були значні творчі сили, завдяки чому створено чимало оригінальних заголовних аркушів, заставок, кінцівок, ініціальних літер, фронтиспісних гравюр та ілюстрацій»¹⁸. Головний висновок, зроблений Я. П. Запаском на підставі мистецтвознавчого аналізу художнього оздоблення ряду видань Почаївської друкарні, полягає в тому, що незважаючи на досить пізні заснування, вона «внесла вагому частку в мистецтво давньої української книги»¹⁹.

Вагомим науковим дослідженням, що поглиблює розуміння проблеми художнього оздоблення давньої української друкованої книги, в тому числі і почаївських стародруків, є монографія Д. В. Степовика, присвячена еволюції образної системи української графіки XVI–XVIII ст.²⁰ На широкому фактичному матеріалі відомим на-

¹⁴ Жолтовський П. М. Графіка / Історія українського мистецтва. – К. : УРЕ, 1968. – Т. 3. – С. 285.

¹⁵ Там само. – С. 285.

¹⁶ Там само. – С. 304–306.

¹⁷ Запаско Я. П. Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – С. 238–239.

¹⁸ Там само. – С. 239.

¹⁹ Запаско Я. П. Мистецтво книги... – С. 250.

²⁰ Степовик Д. В. Українська графіка XVI–XVIII століть. Еволюція образної системи. – К. : Наук. думка, 1982. – 332 с.

уковцем проаналізовано складні теоретичні питання секуляризації графічного образу в українському зрілому бароко, формотворчі засоби та засоби виразності в процесі розвитку мистецтва книги, зміни, що відбувалися в рисунку, композиції, трактуванні простору та часу, а також у жанровій структурі в титульних та текстових ілюстраціях. Не можна не погодитися з висновком Д. В. Степовика, що українська «...графіка швидше за інші види образотворчого мистецтва звільнилась від обмежуючих рамок середньовічного художнього канону і почала всотувати в себе нові мистецькі ідеї місцевого і зарубіжного походження. ...Одним з найважливіших здобутків і підсумків розвитку графіки [XVI–XVIII ст.] було вироблення нового інструментарію образотворчості і основних положень реалістичного методу в мистецтві»²¹.

Стислий аналіз творчості провідних почаївських майстрів та оздоблених ними книг, що вийшли друком у XVIII ст., міститься у нарисі Г. Н. Логвина до видання, присвяченого гравюрам українських стародруків²². Відомий дослідник акцентує увагу на висвітленні творчості двох провідних почаївських майстрів Адама і Йосифа Гочемських. Розглядаючи їх твори в контексті історії розвитку книжкової ілюстрації, Г. Н. Логвин високо оцінює художню майстерність Гочемських, витонченість і поетичність гравюр, відзначає їхню здатність до психологічного трактування реалістичних образів, широкий тематичний і жанровий діапазон²³.

Дослідження художнього оздоблення кирилических почаївських книг – завдання складне і актуальне, адже в зібранні НБУВ зберігаються надзвичайно цінні пам'ятки, що надають можливість дослідити творчість провідних майстрів XVIII ст. й характерні особливості почаївських кирилических видань.

Вже у перших виданнях Почаївської друкарні в художньому оздобленні книг дотримано усталеної української традиції. Усі елементи – титул, гравюра на звороті титульного аркуша, ілюстрації в тексті, заставки, кінцівки, ініціали, виливні орнаментальні прикраси збережені як обов'язкові елементи більшості почаївських видань. Саме таким і є Службник 1734 р., що вважається першим виданням Почаївської друкарні, проілюстрований українським гравером Йосифом. У першій книзі друкарі зберегли й основний композиційний принцип розташування окремих художніх елементів. Книга розпочинається з форти у вигляді барокової рамки, яка складається з двох картушів, різних за формою і розмірами. Назва книги розміщена в овальному полі верхнього картуша, пишно прикрашеному зображеннями двох янголят, які нагадують античних путті, соковитими волютами, листям аканту, гірляндами з квітів та іншими декоративними елементами. Симетричне розташування частин багатослівної назви відносно центральної вісі композиції картуша, ретельно продумана ієрархія розміру шрифту кожного текстового рядка, чіткий ритм вишуканої форми літер значно підсилюють урочисту репрезентативність титулу. У нижньому картуші складної горизонтальної конфігурації надруковано вихідні дані видання: назва друкарні і рік видання книги. Дата створення гравюри (1734) та підпис гравера (Іосиф) заком-

²¹ Там само. – С. 305–307.

²² Логвин Г. Н. З глибин. Гравюри українських стародруків. XVI–XVIII ст. – К. : Дніпро, 1990. – С. 106–110.

²³ Там само. – С. 107–110.

поновані в пустоті між верхнім і нижнім картушами²⁴. Пружка лінія малюнку, різноманітність й чистота штрихування засвідчують високу майстерність володіння автором гравюри складною технікою дереворізу.

На звороті титулу в декоративній прямокутній рамці розміщено виконане в техніці дереворізу графічне зображення ікони Богоматері з немовлям, яке суттєво відрізняється від чудотворної ікони Почаївської Богоматері, датованої серединою XVI ст. На час створення гравюри прославлена святиня монастиря ще не була каноном, адже її коронація відбулася значно пізніше – у вересні 1773 р. Іконографічний тип гравюри та ікони однаковий – це широко розповсюджений в Україні тип Богородиці Замилування. Але гравюра випромінює більше теплоти. В задумливому обличчі Богоматері читається не трагічна скорбота, а ніжна материнська любов і смирення, втілення яких досягається плавним нахилом голови і м'яким моделюванням красивого обличчя. Маленький Христос не притуляється до матері, шукаючи у неї заступництва, а з грайливою усмішкою на вустах пригортається до неї. Зображення Богоматері з немовлям м'яко окреслене плавною лінією і обрамлене широкою овальною рамкою, вкомпонованою в прямокутну раму, прикрашену по кутах декоративним мотивом (пальметками) у вигляді трилисника зі S-подібними завитками. Місця дотику овальної та прямокутної рам оздоблені пишними декоративними прикрасами з трилисників, фланкованих S-подібними завитками. Розташований над пишною короною Богоматері картуш, з обох боків обрамлений S-подібними завитками, прикрашений витонченою монограмою Діви Марії. У нижній частині ікони, під прямокутною рамою, зображення у вигляді вирізьбленого в дереві видовженого по горизонталі картуша, що містить награвірований напис: «Зображ[ення] Чудотворн[ої] Ікони Почаївської П[ресвятої] Д[іви] Б[огороди]ці Р[оку] Б[ожого] 1733». Майстер Йосиф демонструє тонке розуміння ілюстрації як органічного елементу художнього оздоблення книги. Завдяки бездоганному тональному вирішенню він утверджує площинність аркуша і міцно поєднує виразну пластику зображення з ритмічною основою шрифту та іншими декоративними елементами – заставкою та ініціальною літерою «Г» правої сторінки розвороту.

Граверу Йосифу належать і чотири сторінкові ілюстрації, кожна з яких розміщена на лівій стороні розвороту. Гравюра із зображенням сцени «Розп'яття з предсто-ячою Марією Магдалиною» ілюструє главу «Свята Літургія Іоанна Златоустого». Праворуч у нижньому куті авторський підпис (Іос). У правому нижньому куті, за інформацією П. Попова, міститься авторська дата (1734)²⁵. У центрі вертикальної композиції зображено розп'ятого на масивному дерев'яному хресті Сина Божого. Його закинута голова, увінчана терновим вінцем, безживно схилилася на плече. Сильні, мускулісті руки розп'ятого Христа утворюють із поперечиною хреста рівно-

²⁴ Йосиф (Іосиф) – почаївський гравер на дереві 1730-х рр., автор форти та ілюстрацій до Службника 1734 р. – першого видання Почаївської друкарні, а також автор гравюр до почаївських видань Службника 1735 та 1755 рр. («Герб Рудницьких», «Св. Іоанн Златоуст», «Розп'яття», «Св. Василій Великий», «Св. Григорій Двоєслов», «Різдво Богородиці», «Преображення», заставка з сюжетом «Тайна вечеря» та ін.). Див.: *Попов П. М.* Матеріали до словника українських граверів. – К., 1926. – С. 56–57.

²⁵ *Попов П. М.* Матеріали до словника українських граверів. – К., 1926. – С. 56.

сторонній трикутник; торс розгорнутий у динамічному контрапості, що надає відчуття реальності зображеному. Красиве обличчя мертвого Христа, його атлетичне досконалої будови тіло не спотворене пережитими страшними муками. Біля підніжжя хреста зображено у молитовній позі на колінах св. Марію Магдалину, яка болісно переживає смерть Христа. Гравюра засвідчує надзвичайно високий професійний рівень володіння реалістичним рисунком, досконале знання пластичної анатомії, тяжіння майстра до монументальності художнього образу.

Тематика і характер ілюстрацій до Службника 1734 р. ретельно продумані і органічно доповнюють його зміст. Текст кожної нової літургії на лівій сторінці розвороту прикрашений гравюрою із зображенням відповідного образу святого. Отці літургії – святі Іоанн Златоуст, Василій Великий, Григорій Двоєслов – зображені у вигляді барокових скульптур на невисоких постаментах, прикрашених стрічкою орнаменту, подібною до іонік та С-подібних вишуканих волют у культових спорудах. Виразні силуети постатей святих, зображених на білому нейтральному фоні, характерний для барокових статуй контрапост, пластична довершеність надають їм монументальності. Кожна гравюра має авторський підпис і дату створення²⁶. Дата на гравюрі – 1734 р. – дає можливість зробити припущення, що гравюри були створені майстром Йосифом саме для Службника 1734 р. видання.

Серед ілюстрацій, заверстаних у текст, вирізняється складною композиційною будовою дереворіз «Різдво Богородиці». У втіленні теми Богоматері розкрився талант гравера Йосифа як «оповідача», який трактує важливу біблійну подію – народження Марії – як побутову сцену, епізод, безпосередньо змальований з життя. На першому плані зображено служницю, яка тримає над купіллю маленьке тільце новонародженої Марії. Ліворуч від неї друга служниця із заготовленими пелюшками готується загорнути немовля²⁷. Праворуч від першої служниці зображено Йоакима, який заглядає через її плече на новонароджену й емоційно реагує на дії служниць. Праворуч у горішній частині композиції зображено Анну, яка відпочиває на ложі під балдахіном. Поруч з нею – жінка, яка підносить їй дари. Ліворуч у дверному отворі – силует фігури ще одної служниці, яка несе круглу купіль з водою. Вертикальний формат композиції, продумане розташування сцен у просторі інтер'єру багатого дому, складні ракурси й об'ємність у зображенні динамічних постатей першого плану надають сцені життєвої переконливості. І тільки німби над головами основних персонажів (Йоакима, Анни та Марії) вказують на їх святість і канонічність в зображенні сюжету. Композиція окреслена рамкою у три лінії, прикрашеною пальметками по чотирьох кутах, і розміщена під заголовком тропаря на честь Пресвятої Богородиці. Завдяки площинному характеру зображення, ілюстрація добре узгоджується із графікою шрифту і не порушує архітектоніки книги.

²⁶ Авторська сигнатура розміщена на верхній горизонтальній площині зображених постаментів: І: аψλδ (гравюра Іоанн Золотоустий); аψλδ Іосиф (гравюра Василій Великий); Іоси: аψλδ (Григорій Двоєслов).

²⁷ У дереворізах кирилических книг XVII ст. у сцені приготування купелі для новонародженої традиційно зображувалася служниця, яка не тримає розгорнуті пелюшки, а пробує воду рукою. Див.: Стасенко В. В. Христос і Богородиця у дереворізах кирилических книг Галичини XVII століття: Особливості розробки та інтерпретації образу. – К. : Поліграфкнига, 2003. – С. 190–192.

Чотири гравюри, розміщені під заголовками тропарів, значно менші за розмірами. Серед них за рівнем виконання, лаконічністю, виразністю сцени страждання Ісуса виокремлюється композиція «Несення хреста». Попри мініатюрні розміри вона вражає монументальністю форми і трагічною патетикою. Майстер Йосиф відходить від багатолюдної сцени, обмежуючись зображенням лише двох персонажів – Богоматері і змученого Ісуса Христа, який ледве тримається на ногах під непосильною ношею. Моделювання жорсткими, майже рубленими формами об'ємів фігур, які нагадують дерев'яні скульптури, виразний ритм значно підсилюють трагічне звучання зображеної сцени.

Вишуканою композиційною режисурою відзначається гравюра «Благовіщення». У порівнянні з дереворізами XVII ст. на цей сюжет майстер Йосиф досягає значно більшої емоційної виразності. Марія зображена ліворуч біля застеленого тканиною високого столика-пюпітра. Вона притулила ліву руку до грудей, а правицю поклала на розгорнуту книгу, тим самим натякаючи на пророцтво Ісаї про народження сина, якому дасть ім'я Еммануїл. Праворуч від Марії зображено архангела Гавриїла, який простягає їй квіти, вказуючи на небо правою рукою. Образ архангела сповнений аристократизму, його красиве юнацьке обличчя обрамлене густими кучерями шовкового волосся, а постава й рухи його надзвичайно вишукані. Композиція гравюри врівноважена, в ній багато простору. Але завдяки ледь помітному рухові Марії назустріч постаті архангела Гавриїла, який неначе тільки-но перебував у польоті і саме в цю мить торкнувся підлоги, зображена сцена набуває характерної барокової динаміки.

Тяжіння майстра Йосифа до барокових форм простежується і в традиційно статичних композиціях із зображенням апостолів Петра і Павла. В його гравюрі постаті святих вирізняються об'ємністю, пластичною виразністю й стриманою динамікою і нагадують скульптури, що прикрашають барокові храми.

У зображенні сцени «Преображення» майстер Йосиф дотримується іконографічного канону, що походить від синайської традиції: в центрі над горою Фавор Ісус Христос на хмарі; ліворуч і праворуч від нього на хмарах Мойсей зі скрижалями та пророк Ілля, які символізують Закон і Пророцтво. Унизу на землі троє послушлих учнів Христа. Ритмічна врівноваженість симетричної композиції зображеної сцени ретельно продумана. Постать Христа у широкому легкому вбранні, немов підхопленому потоком сильного повітря, є вертикаллю композиції і надає відчуття динамічності й стрімкого польоту, властивих стилю бароко.

Композиція наступної ілюстрації із зображенням сюжету «Успіння Богородиці» також має в основі своєї будови ритмічну врівноваженість вертикалі і горизонталі. Але, на відміну від попередньої гравюри, майстер Йосиф, добре розуміючи зміст зображеної події, уникає будь-яких динамічних, різких рухів. На передньому плані на одрі, прикрашеному орнаментом з квітів, зображено усопшу Богородицю. В центрі композиції – Ісус Христос, фланкований рівними за масою групами фігур апостолів, тримає сповиту, як немовля, душу Діви Марії. За стародавньою традицією він зображений із сяючим німбом і без мандорли. Спокійний лінійний ритм, врівноваженість пластичних мас сповнюють зображену сцену почуттям тихої скорботи.

За усталеною традицією художнього оздоблення української друкованої книги

доби бароко, сюжетні композиції, як зорове тлумачення тексту, містяться і в окремих заставках. Перша текстова сторінка Службника прикрашена заставкою прямокутної форми, видовженою по горизонталі. По зовнішній стороні лінійна рамка оздоблена пальметками у вигляді стилізованих квітів (по верхніх кутах), симетричними композиціями з листя аканту, що за формою нагадують консолі (по бічних сторонах). Всередині заставки у колі зображено Пантократора зі сферою, який благословляє десницею. Монументальність образу Пантократора досягається ракурсом, що надає динаміки зображеній напівпостаті. Праворуч і ліворуч поле заставки заповнене орнаментом з аканту і плодів. Художній ефект композиції в цілому досягається чіткою симетрією і пластичною виразністю усіх елементів соковитого рослинного орнаменту.

З бароковою пишністю прикрашено початок тексту Літургії Григорія Двоєслова – папи Римського. Горизонтальної прямокутної форми заставка (з кліше цієї гравюри було відтиснено також заставку у Службнику 1737 р. видання друкарні Києво-Печерської лаври) зовні прикрашена традиційними пальметами та листям аканту. Всередині прямокутне поле заставки заповнене виноградною лозою, а в центральній частині у круглому медальйоні – композицією «Тайна вечеря». Композиція зображеної сцени побудована за традиційною симетричною схемою: за овальним столом у центрі – Ісус Христос; по обох боках від нього дві групи апостолів. На відміну від горизонтальних за форматом композицій, в яких завдяки вільному простору фігури апостолів не накладаються одна на одну (гравюри київського Службника 1639 р. або львівського Часослова 1642 р.), у композиції гравера Йосифа постаті учнів розміщені щільними групами, які утворюють напівколо разом з постаттю Ісуса Христа в центрі. І зображено апостолів не одинадцять і не дванадцять²⁸, а тільки вісім, а решта немов присутні «за кадром», що зумовлено обмеженням площини медальйона, круглого за форматом, і бажанням майстра надати зображеній сцені таємничого, інтимного характеру.

Тяжіння гравера Йосифа до барокової тенденції позначилося і на виборі іконографії сцени «Воскресіння», і на характерних формальних ознаках її інтерпретації²⁹. В центрі композиції зображено саркофаг із закритою кришкою і на ньому динамічну постать Христа з хрестом в руках, яким він «попирав врата аду»³⁰. Навколо Хри-

---

²⁸ У західноєвропейському мистецтві зустрічаються зображення Тайної вечері, на якій присутні одинадцять, а не дванадцять учнів. Одинадцять учнів зображено, наприклад, на гравюрі Альбрехта Дюрера 1523 р. Вірогідно, художник відтворив епізод, який в Євангелії від Іоанна починається словами: «А той [Юда], узявши кусок хліба, зараз вийшов. Була ж ніч. Тоді, як він вийшов, промовляє Ісус: «тепер ось прославивсь Син Людський, і в Ньому прославився Бог». – Єв. Івана. – Гл. 13; 30–31.

²⁹ В. Стасенко зазначає, що «іконографія сцени «Воскресіння» історично зазнала кілька різновидів, що отримали переважне поширення у різних частинах християнського світу: власне «Воскресіння» у вигляді Христа, що возстає із гробу, «Жони у гроба» та «Сходження у пекло». У східнохристиянському мистецтві поширився останній тип, який був ґрунтований на неканонічних текстах Євангелія...». Див.: Стасенко В. В. Христос і Богородиця у дереворізах кирилических книг Галичини XVII століття: особливості розробки та інтерпретації образу / Володимир Стасенко. – К.: Поліграфкнига, 2003. – С. 287.

³⁰ Композиція зображеної сцени в цілому, і постать Христа зокрема, свідчать про сильний

ста традиційна мандорла у вигляді невеликого овалу світла і променів; клуби хмар виростають до великих розмірів³¹. У долішній частині композиції обабіч гробу – постаті воїнів-охоронців у динамічних ракурсах. Зображену сцену «Воскресіння» вміщено у коло і розташовано в центрі заставки горизонтальної прямокутної форми, пишно прикрашеної виноградною лозою, акантом і пальметами.

Тонкий естетичний смак майстра Йосифа та видавців Службника підкреслюють і вишукані кінцівки, що оздоблюють кінцеві сторінки окремих розділів книги. Кінцівка глави «Служба за усопших» має традиційний візерунок, що повторює візерунок кінцівки острозької Біблії 1581 р. у вигляді плетених ремінців, до яких «домальовані гнучкі рослинні пагінці»³². Інші кінцівки, що завершують глави книги, є типовими для українських кириличних друків XVIII ст.: одна з них вирішена у вигляді пишного букета з плодів, квітів і листя у вазі, чіткої прямокутної форми, подібно до підстриженого декоративного куща, друга має геральдичну форму і прикрашена акантом, третя подана у вигляді перевернутого додолу букета з квітів і листя аканту та ін.

Текст книги завершується ілюстрацією із зображенням тетраподу – стола, вкритого скатертиною, на якому зображено посередині таріль з хлібом і пшеницею, ліворуч – глек з олією, праворуч – келих з вином. Зазвичай на дереворізах XVII ст. хліб і пшениця зображувалися в окремих посудинах³³. У малюнку стола майстер Йосиф застосовує зворотню перспективу, підкреслюючи тим самим символічний зміст в зображенні тетраподу³⁴.

вплив на майстра Йосифа видатного українського графіка Леонтія Тарасевича, достатньо зіставити картуш заставки Службника зі сценою «Воскресіння» на титульній сторінці Тріоді цвітної (Київ, 1702 р.). Див.: *Запаско Я. П.* Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст. – Л.: Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – С. 162, рис. 68.

³¹ «Мандорла навколо Христа у «Воскресінні» зустрічається нерідко і в східному, і в західному варіантах композиції. У пізніших композиціях мандорла поволі перетворюється у реалістичне зображення світла у клубах хмар, наприкінці століття її не використано навіть у архаїчній на той час сцені «Зшестя у пекло» (Акафісти, 1699). Як перехідний етап – хмари вирізають «Воскресіння» із решти композицій (Часослов, Л., 1642; Тріодь квітна, Ч., 1685) – свідчення повільного засвоєння реалістичного світогляду. Пізнім сценам характерне «вживлення» зображення Христа у клубах хмар у середовище, що надавало сцені не середньовічної знаковості, а барокового містицизму». Див.: *Стасенко В. В.* Христос і Богородиця у дереворізах кирилических книг Галичини XVII століття: особливості розробки та інтерпретації образу. – К., 2003. – С. 289.

³² *Запаско Я. П.* Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст. – Л.: Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – С. 65–66, рис. 20.

³³ *Стасенко В. В.* Христос і Богородиця у дереворізах кирилических книг Галичини XVII століття: Особливості розробки та інтерпретації образу / Володимир Стасенко. – К.: Поліграфкнига, 2003. – С. 100, іл. 175, 176.

³⁴ «Певну «довільність» у застосуванні перспективи, – зазначає В. Стасенко, – можна пояснити тим, що незважаючи на великий вплив науки українська культура не втрачала зв'язку із давнім візантійськими традиціями, й таким «довільним» ставленням до перспективи українські митці декларували єдність із давнім українським мистецтвом». Див.: *Стасенко В. В.* Христос і Богородиця у дереворізах кирилических книг Галичини XVII століття: Особливості розробки та інтерпретації образу / Володимир Стасенко. – К.: Поліграфкнига, 2003. – С. 103. І далі В. Стасенко слушно наводить думку Д. Степовика, що «основною причиною

У перших почаївських виданнях зустрічаються два типи ініціалів: у вигляді рослинного орнаменту, які мають форму літери, і таких, в яких літера закомпонована у прямокутне поле, заповнене рослинним орнаментом або тоноване штрихуванням. Літери із сюжетними зображеннями, зображеннями звірів, птахів, змії та ін. у Службниках 1734 та 1735 рр. не зустрічаються. Ініціали розташовані по тексту нерівномірно. На деяких сторінках вони відсутні, але зустрічаються й такі, кожний абзац яких розпочинається ініціальною літерою.

Загалом, художнє оздоблення перших видань Почаївської друкарні вже має чітку композиційну систему. Усі елементи книги – обкладинка, титул, гравюра на звороті титульного аркуша, сторінкові ілюстрації, текстові сюжетні ілюстрації, заставки, кінцівки, ініціали, впливні орнаментальні прикраси стилістично узгоджені між собою та з ритмічною основою друкованого тексту і створюють єдиний ансамбль за всіма законами архітектоники книги. Вже з перших кроків видавничої діяльності почаївські друкарі у художньому оздобленні кирилических книг свідомо наслідують традиції мистецтва української друкованої книги XVI–XVII ст. Але, зберігаючи основні композиційні принципи і стилістику художнього оздоблення видань, притаманні українській традиції, почаївські друкарі мають своє неповторне обличчя. Почаївські гравери із самого початку прагнуть до активного творчого пошуку в руслі нових тенденцій.

Особливу увагу почаївські видавці приділяли художньому оздобленню титульних аркушів, роботу над якими замовляли вже знаним досвідченим граверам. Зустрічаються надзвичайно різні за композиційною будовою, сюжетним наповненням та орнаментикою титульні аркуші, що засвідчує багату творчу фантазію й високу художню майстерність почаївських граверів.

У виданні Службника 1735 р. гравюру титульного аркуша виконав кременецький майстер мідериту 30-х рр. XVIII ст. Андрій Голота³⁵. Біографічних відомостей про Андрія Голоту у джерелах не знаходимо. У дослідженнях з історії української графіки лише згадуються декілька гравюр і невеличкий жіночий портрет, який, можливо, належить кременецькому графіку³⁶. Сюжет титулу Службника відтворює сцену літургії. У центрі вівтарної частини церкви за престолом, прикрашеним картушем овальної форми з монограмою «ІХΣ» у сьйві, зображено Григорія Двоєслова у папській тіарі, з хрестом і благословляючою десницею. Перед ним лежить розгорнута книга. Над головою святого двоє янголят тримають розгорнутий сувій з текстом: «Литургион си есть Службник содержащ в себе по чину Св. Восточ: Церкви Ли-

---

цього засобу був філософсько-ідеалістичний погляд на простір як неземний, ірреальний, де перебував незбагнений візаві, котрий дивився на глядача у прямій перспективі, а глядач на нього у зворотній». Див.: *Степовик Д. В.* Українська графіка XVI–XVIII століть. Еволюція образної системи. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 169.

³⁵ Авторство Андрія Голоти засвідчує монограма художника «А. Н.», розташована у правому нижньому куті. Ця гравюра була використана у виданні Леітургікона 1744 р. У підтекстовці під репродукцією Г. Н. Логвин помилково називає автором титулу Адама Гочемського. Див.: *Логвин Г. Н.* З глибин. Гравюри українських стародруків. XI–XVIII ст. – К.: Дніпро, 1990. – Іл. 575.

³⁶ *Попов П. М.* Матеріали до словника українських граверів. – К., 1926. – С. 29.

Андрій Голота. Титул
(мідерит; Літургійон си есть Службеник. – Почаїв, 1735)

тургии, Иже в Святых Отцов наших Иоанна Златоустаго, Василия Вели: й Григория Двоеслова, с Службами Неделными Праздничными й Общими. Типом издаден:». Продовження титульного тексту («в Обители Успения Пресвятыя Богородици Почаевской лета от Воплощ. Сына Божия 1735») розміщено унизу композиції в пишному бароковому картуші, прикрашеному зображеннями профільованого карнизу із скульптурою херувима посередині і чаш у формі мушлі. Вгорі під аркою з чотирьох С-подібних волют, по центральній вісі композиції, над сувоєм, у колі п'яти крилатих херувимів зображено чашу і облатку, від якої розходить ся сяйво. Ліворуч і праворуч від папи Григорія Двоеслова перед престолом зображено постаті святих Іоанна Златоуста і Василия Великого з розгорнутими до глядача книгами у руках. Підлога, вимощена шаховим малюнком, невисокий подіум, на якому стоять святі, зображені за законами прямої лінійної перспективи. Це створює відчуття глибини простору і ра-

зом із об'ємними зображеннями постатей святих, янголів, архітектури надає урочистій сцені богослужіння характеру реальності.

Композиції титулів стародруків Псалтир та Мінея рочна, або Мінея святкова й загальна 1737 р. видання – іншого типу, і генетично пов'язані з композицією титульної гравюри Острозької Біблії 1581 р. – першого повного друкованого видання всіх книг Св. Письма церковнослов'янською мовою. Дмитро Степовик слушно наголошує, що тривала популярність такого типу композиції в українських граверів пояснюється естетичною універсальністю образу тріумфальної арки як стрижневого зображувального мотиву в титульних гравюрах³⁷. Автор названих гравюр Йосиф³⁸, як представник мистецтва іншої доби – бароко – значно збагатив схему «тріумфальної арки» зображеннями монограми Ісуса Христа та «Трійці на хмарах», царя Давида, погруддя святих та святителів, херувимів, пишно декорованих медальйонів, декоративних орнаментальних мотивів, що імітують різьблення, й надав титулу книги урочистої репрезентативності. Титул книги Мінея рочна, або Мінея святкова й загальна став настільки популярним, що був повторений без змін у Служебнику 1788 р.

Титул Мінеї святкової і загальної 1757 р.³⁹ – широка рамка з текстом заголовка видання у невеликому полі «аркового отвору», щільно заповнена медальйонами, пишно прикрашеними херувимами, акантовим листям, квітами, плодами. На центральній вісі композиції розташовані зображення двох більших за розміром сцен: «Коронування Богородиці» – угорі й «Вознесіння Богородиці» – унизу. На бічних площинах рамки розміщено по чотири медальйони, що містять зображення янголів, архангелів, пророків, апостолів, отців церкви, праведників, святих мучеників. Оригінально вирішена сцена «Вознесіння Богородиці», подана не у традиційному медальйоні овальної форми, а під балдахіном у вигляді трикутного фронту і завіси, що нагадує театральну сцену, на якій розігрується дійство.

У композиції титульної гравюри Апостола 1759 р. простежується збільшення барокових елементів. Красиво вигнутий профільований фронтон арки із монограмою ІХС у сьйві, прикрашений «скульптурою» херувима і букетами квітів у вазах. Обабіч фронту – апостоли Петро з ключами і Павло з мечем, зображення яких своїм розміщенням нагадують скульптури на фасадах костьолів. На пілястрах у пишно прикрашених листям аканту і квітами медальйонах овальної форми зображено напівфігури апостолів Луки, Іакова, Іоанна, Іуди, а в долішній частині, на цоколі розміщено велику горизонтальну композицію «Христос серед апостолів із знаряддями мученицької смерті». У центральному полі вертикальної прямокутної форми вміщено текст (назва та вихідні дані видання), надрукований чіткими, ошатними літерами червоною і чорною фарбами.

Титул Євангелія 1759 р. є одним з високих зразків графічного оформлення заголовку, що мало на меті достойне представлення та підкреслення значимості його змісту. Рамка для тексту назви й вихідних даних книги зображена у вигляді архітектурно-скуль-

³⁷ Степовик Д. В. Українська графіка XVI–XVIII століть. Еволюція образної системи. – К. : Наук. думка, 1982. – 240 с.

³⁸ Запаско Я. П. Мистецтво книги на Україні в XVI – XVIII ст. – Л. : Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – С. 240.

³⁹ З кліше цієї гравюри було надруковано титул-рамку у виданні Октоїха 1758 р.

птурного ансамблю з масивних пілонів, на які спирається прикрашена волютами і пишним акантом кругла арка. Пілони, оформлені пілястрами композитного ордеру, покояться на масивних тумбах. У площині аркового отвору зображено Бога Отця на хмарах і голуба – символ Святого Духа. Над тумбами зображені на хмарах Ісус Христос з благословляючою десницею і державою (ліворуч) і Богоматір, яка притиснула руки до грудей у молитовному жесті (праворуч). Під ними на тумбах символічні зображення вогняного дерева з монограмою ІХС та Почаївської гори з відбитком стопи Божої Матері. Унизу посередині щільною групою сидять євангелісти з книгами. Біля ніг кожного з них – зображення відповідного символу: янгола, лева, бика і орла. Композиційна будова гравюри бездоганна. Об'ємно зображені архітектурні деталі і фігури масштабно ув'язані між собою, й завдяки тональній цілісності зберігають площину аркуша й органічний зв'язок з архітектонікою книги.

Урочистою репрезентативністю відзначається титульний аркуш Службника 1755 р., гравюра якого оздоблена орнаментальною рамкою з виливних прикрас. Центральними персонажами цієї композиції є Григорій Двоєслов, Василій Великий та Іоанн Златоуст, які возсідають на хмарах. На них сходить сяйво від голуба – символу Святого Духа. Постаментом для постатей святих слугує архітектурна барокова композиція, пишно оздоблена «різьбленими» картушами текстом: по центральній вісі (верхній картуш) та алегоричною композицією з розгорнутої книги, палаючого дерева та монограми ІХС (нижній картуш). Важкий профільований арковий карниз несуть на собі вишуканої форми волюти, пишно прикрашені листям аканту та масивними виноградними гронами. За традицією, в центральному полі, виконаному у формі дзвона, розміщено назву та вихідні дані видання.

Титульні аркуші книг *Возслідування празника...* (1757), *Община, сиріч служби общия святим...* (1757), *Євангеліє* (1771), *Часослов* (1777) належать до композицій, в яких назва видання та вихідні дані розміщені у широкій рамці рослинного орнаменту у вигляді безперервної хвилястої гілки. Мотиви такої орнаментики походять з рукописної книги і перших українських друків, що свідчить про усталеність національних традицій у творчості почаївських граверів.

Класичною елегантністю відзначаються титульні аркуші таких видань, як *Богословія нравоучительная* (1751), *Мінея службова* (1761), *Буквар* (1765), *Ірмологіон* (1766), *Євангеліє* (1768), *Типікон* (1770), оздоблені лише орнаментальними рамками з виливних прикрас. Досить часто почаївські майстри друкують текст титульної сторінки у два кольори (переважно червоний і чорний), літерами різної графіки і розміру, залежно від змістової ієрархії окремих слів.

Оригінальною композицією вирізняється титульний аркуш до видання 1742 р. «Гора Почаївська...» з гравюрою, датованою майстром Йосифом 1735 р. У площині, сформованій широкою орнаментальною восьмигранною рамкою, перевитою акантовим листям, розміщено текст із назвою і місцем видання; внизу під рамкою в картуші серцевидної форми вміщено дату видання книги. Угорі, по центральній вісі композиції рамка увінчана зображенням витонченого вензеля з монограмою та відбитком стопи Богоматері.

У 1760–80-ті рр. часто зустрічаються шрифтові титули, де сюжетну гравюру розміщено між рядками заголовка. Саме такого типу титули містять видання *Тріодь пісна*

(1767), Тріодь цвітна (1768), Октоїх (1774), Акафісти різні (1776), Трефологійон (1777), Літургійон або Службеник (1778), Євангеліє (1780), Тріодіон (1784), Молитвослов або Требник (1786) та ін. Переважну більшість таких гравюр для такого типу титулів було виконано провідними майстрами почаївської школи Адамом та Йосифом Гочемськими⁴⁰. Введення принципово нового композиційного вирішення титульного аркуша – поєднання заголовку книги з ілюстрацією і відмова від традиційного «архітектурного титулу», остаточний перехід до техніки мідериту засвідчує прагнення почаївських художників активно впроваджувати в мистецтві української книги тенденції західноєвропейського бароко і рококо.

Органічне поєднання барокових і рокайлевих стилістичних елементів чітко простежується в ілюстративній частині титулу книги Тріодь цвітна 1768 р. Фактично ілюстрація є графічним зображенням ікони з клеймами, але на зовсім новій стилістичній основі. Зображення Бога-Отця, Бога-Сина і Святого Духа розміщене в центрі, фланковано клеймами, що містять сюжети з історії життя Христа. Композиція в цілому і клейма прикрашені рокайлевим орнаментом. Завдяки бездоганному тональному вирішенню об'ємно зображені постаті Бога-Отця і Сина не порушують площини аркуша, а ілюстрація не суперечить шрифтовій частині титульної композиції.

Титульна ілюстрація книги Акафісти різні 1776 р. майже точно повторює гравюру титулу Тріоді цвітної, але у клеймах зображені інші сюжети – «Тайна вечеря», «Несення хреста», «Покладання у труну» (ліворуч) та «Богородиця серед херувимів», «Благовіщення», «Успіння Богородиці» (праворуч).

Поєднання стильових ознак бароко і рококо чітко простежується у композиції «Вознесіння Христа», що прикрашає титул видання Євхологіона 1786 року. У центрі гравюри горизонтального формату зображено динамічну постать Сина Божого з хрестом в руках на хмарі в оточенні сімох херувимів з шестикутними зірочками, що містять написи: хрещення, миропомазання, покаяння тощо. Горішній край композиції замикає хвиляста стрічка з текстом, а бокові та нижній краї фланкують вишукані завитки з арсеналу орнаментики стилю рококо.

Високим художнім рівнем відзначаються ілюстрації на титульних аркушах роботи визначного українського гравера Йосифа Гочемського⁴¹. 1767 р. у почаївській друкарні була видана книга Тріодіон си єсть Трипіснец, титул якої був прикрашений його сюжетною гравюрою «Митар і фарисей».

Колекція НБУВ зберігає оригінал мідної гравірованої дошки на якій добре видно авторський підпис і дату у лівій частині унизу під рамкою⁴². З цього кліше й була

⁴⁰ *Запаско Я. П.* Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст. – Л. : Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – С. 241–242.

⁴¹ Йосиф Гочемський працював у Почаєві в 1745–1778 рр. і був родичем відомого українського графіка Адама Гочемського. У словнику художників (*Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler / Herausgegeben von Ulrich Thieme und Fred. C. Willis. B. 14. – Leipzig, 1921. – S. 284*) Йосифа Гочемського названо батьком, а Адама його сином. У словнику польських художників (*Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1975. – S. 378–379*) початок діяльності Йосифа Гочемського позначено 1737 р. і висловлюється припущення щодо його вірменського походження.

⁴² Невелика за розмірами дошка (12,1 x 16 см) горизонтального прямокутного формату дійшла до нас пошкодженою – приблизно півсантиметра лівої частини із зображенням декора-

надрукована гравюра, що прикрашає книгу 1767 р., а пізніше вміщена також в однійменному почаївському виданні 1784 р., примірники якого зберігаються у фондах відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ.

Титульну ілюстрацію вміщено між п'ятим і шостим рядками тексту заголовка, надрукованого красивим шрифтом різної графіки, кольору і розміру. Ілюструючи текст євангельської притчі (Євангеліє від Луки, глава 18, вірші 9–14), Йосиф Гочемський зображує інтер'єр храму і двох людей, які зайшли помолитися. У лівій частині композиції біля ковчега зображено фарисея, вбраного у багатий каптан і високу шапку. Він обурливо розвів руки, вказуючи на митаря, який непримітно примостився вглибині храму. Через характерні деталі зовнішнього вигляду кожного з персонажів сцени, красномовні жести художник правдиво відтворює їхнє ставлення до молитви. Фарисей виглядає зухвалим – він прийшов у храм і дякує Богу, що він, фарисей, «праведніший» за інших. А в образі митника підкреслено скромність та шире прагнення до покаяння. Завдяки такому протиставленню характерів зображена сцена набуває певного психологізму і жанрового забарвлення. Відчуття реальності зображеної сцени підсилюється добре продуманим композиційним розташуванням фігур у замкненому архітектурному просторі інтер'єру храму з масивними стінами, круглими колонами на високих базах та ковчегом на постаменті, вкритим скатертиною з бахромою. Композицію обрамляє примхлива рамка у стилі рококо із двома стрічками, що по нижньому краю містять текст-коментар: *Єниде сеи ѿправданъ / паче ѿнаго*.

Зовсім інший підхід до зображення релігійного сюжету бачимо в композиційній будові титульної ілюстрації до книги Октоїх, надрукованої в Почаєві 1774 р. За розмірами і форматом ця гравюра майже така, як і попередня (12,4 x 15,1 см). Але тема урочистого коронування Богородиці диктувала Йосифу Гочемському інші прийоми: в організації композиції, в зображенні постатей художник звертається до засобів монументального барокового живопису. Сцена коронування зображена на чистому, незайманому зображеннями білому тлі і складається з трьох окремих груп, які утворюють пірамідальну композицію. Угорі посередині на хмарах зображено Богородицю – Царицю Небесну із молитовно притиснутими долонями до грудей і опущеними долу очима. Ліворуч і праворуч від неї Бог-Отець з державою та Бог-Син з хрестом тримають над головою Богородиці коштовну корону, над Марією зображений голуб у сяйві, що символізує Святого Духа. У нижньому ярусі композиції на передньому плані закомпоновані дві групи мучеників і отців церкви, по три постаті в кожній. Святі тримають у руках розгорнуті сувої з текстами молитов. Динамічні фігури мучеників і отців церкви, красномовні жести, що підкреслюють їхнє душевне піднесення, погляди, спрямовані до Богородиці, надають зображеній сцені барокової динаміки й емоційної виразності.

Принципово новий рівень художнього оздоблення титулу Йосиф Гочемський демонструє у виданні Євангелія 1780 р. Між рядками тексту заголовка книги він рішуче розміщує не ілюстрацію до конкретного євангельського або біблійного сюжету, а ретельно продуману символічну композицію у вигляді розкритої книги Євангелія,

титульної рамки втрачено. Але зображення самої сюжетної композиції – в доброму стані і дає повне уявлення щодо образно-художніх особливостей і майстерного володіння Йосифом Гочемським складною технікою мідериту.

яку підтримують з чотирьох боків янгол, орел, бик і лев (символи євангелістів); у кожного з них – каламар і перо, що вказує на їхню подвижницьку працю. Євангельський сюжет – вручення Ісусом Христом ключів апостолу Петру (у присутності янгола, який тримає папську тіару і посох, як символи церковної влади) – обраний художником не випадково і має велике символічне наповнення.

Нетрадиційно вирішені і чотири сторінкові ілюстрації цього Євангелія, виконані Йосифом та Адамом Гочемськими⁴³. Святі євангелісти зображені не у своїх келіях, а на відкритому просторі. Св. Матвій сидить за столом, вкритим скатертиною з важкої тканини, і зосереджено записує у книгу полум'яні слова, що зійшли на нього від Бога. Поруч з ним його помічник – крилатий янгол. Монументальна постать св. Матвія, зображена у профіль, виразним силуетом виступає на фоні високого неба, вкритого хмарами. Постать євангеліста Марка також подана крупним планом, але розгорнута на глядача. Могутній, з красивим обрамленням хвилястими кучерями і густою бородою обличчям, він возсідає на лаві, готовий записувати божественні одкровення. Євангеліст Лука представлений в момент глибоких роздумів. В руках у нього розгорнута книга і перо, а поруч з ним – бик з палітрою, начепленою на риг, і трохи позаду – мольберт з образом Богоматері, адже св. Лука був першим художником, який мав честь малювати Марію з Немовлям. А євангеліст Іоанн нагадує більше романтичного поета, якого осінило творче натхнення у тіні дерев на березі моря. І тільки сяйво німба й орел з каламарем у дзьобі вказують, що перед нами автор святого писання. Усі чотири великого розміру гравюри, виконані в техніці мідериту, засвідчують надзвичайно високий рівень майстерності Йосифа Гочемського.

До видатних пам'яток мистецтва української друкованої книги належить Тріодь цвітна 1747 р., що має розкішний, багато прикрашений титул, а також численні ілюстрації, заставки, кінцівки, ініціали. Авторство титулу належить Йосифу Гочемському, який розмістив текст заголовку в арковому отворі складної архітектурної композиції. Угорі, у бароковому фронтоні зображено Трійцю. З обох боків фронтона на масивних пілястрах стоять розкішні вази. Пари колон композитного ордеру, що фланкують арку та цоколь, прикрашені пишно декорованими овальними медальйонами із зображеннями сцен «Воскресіння Христа» та «Вознесіння» (на колонах) і «Вхід до Єрусалиму», «Тайна вечеря» та «Розп'яття з предстоячими» (на цоколі). Центральний, з особливою пишністю декорований медальйон зі сценою «Тайної вечері» підтримують два янголи. Майже симетрично до них простір у горішній частині по обох боках аркової дуги заповнено ідентичними зображеннями двох янголів. Симетрія і врівноваженість усіх частин композиції, барокова пишність у зображенні архітектури, декоративних мотивів, текст назви, надрукований красивим чітким шрифтом у два кольори, надають монументальній урочистості зовнішньому вигляду титулу. У такий спосіб гравер декларує основний напрямок художнього оздоблення усієї книги.

Текстові ілюстрації Тріоді цвітної 1747 р., виконані Йосифом Гочемським в техніці мідериту, прикрашають окремі глави книги і розташовані в такому порядку: «Вос-

⁴³ Мідерити з зображенням євангелістів Матвія та Марка підписані і датовані Йосифом Гочемським 1771 роком; гравюра із зображенням євангеліста Луки має підпис Адама Гочемського, а гравюра «Євангеліст Іоанн» підписана і датована 1771 р. Див.: Почаевский сборник / ред. Н. В. Колпакова. – СПб, 2006. – Іл. 38, 39, 40, 41.

Йосиф Гочемський.
Титул (мідерит; Тріодь цвітна. – Почаїв, 1747)

кресіння Лазаря», «В'їзд до Єрусалима», «Йосиф приймає братів», «Розумні і нерозумні діви», «Бенкет у домі Симона фарисея», «Тайна вечеря», «Голгофа», «Зняття з хреста», «Воскресіння Ісуса Христа», «Явлення Ісуса Христа апостолу Фомі», «Жони-мироносиці біля гробу Господнього», «Зцілення розслабленого в Силоамській купелі», «Христос і самарянка», «Зцілення незрячого», «Вознесіння Христа», «Явлення Ісуса Христа Петру Олександрійському», «Зішестя Святого Духа на апостолів», «Собор усіх святих». Є також три текстові ілюстрації в кінці книги – дереворізи «Чудо Почаївської Богоматері», «Уславлення гостії» та «Розп'яття», виконані майстром Йосифом. Окремі згадувані гравюри датовані Йосифом Гочемським 1745 та 1746 рр. і зустрічаються в інших почаївських виданнях, зокрема у Служебнику 1755 р.

В ілюстраціях Йосифа Гочемського, більшість з яких є чудовим прикладом «образотворчої» розповіді, органічно поєднані реалістичні й барокові риси з середньовічними традиціями. У гравюрі «Воскресіння Лазаря» глибина простору, зображення архітектури, фігур на передньому і дальньому планах засвідчують хороші знання художником правил лінійної перспективи. А в зображенні сцени чудесного воскресіння Христом брата Марії і Марфи, які у свій час гостинно прийняли його, художник в єдиній композиції поєднує дві різні за часом, але пов'язані між собою події. На дальньому плані зображена сцена зустрічі Марфою Ісуса Христа, який входить у селище Віфанію поблизу Єрусалима. На передньому плані праворуч Марфа, на вимогу Ісуса Христа, підтверджує свою віру, що він є «воскресіння і життя», і тоді Син Божий викликає мерця словами з печери-склепу; праворуч родичі Лазаря знімають з його обличчя пелену й переконуються у нетлінності його тіла. У вирішенні цієї сцени застосовано сукцесивний метод зображення, характерний для середньовічного мистецтва: Христос і родичі Лазаря в композиції зображені двічі в одному, так би мовити, реальному просторі. У зображенні фігур переднього плану Йосиф Гочемський виявляє блискучу майстерність рисувальника і прекрасні знання пластичної анатомії. Його персонажі вільно розміщені у просторі, вони розкуто рухаються і діють, завдяки чому зображена сцена на євангельський сюжет сприймається як реальність, а душевні переживання дійових осіб набувають характеру драматичного напруження.

Йосиф Гочемський. Воскресіння Лазаря
(мідерит; Тріодь цвітна. – Почаїв, 1747)

Інші гравюри на теми чудесних діянь Ісуса Христа – «Зцілення незрячого», «Зцілення розслабленого у Силоамській купелі» – також відзначаються детальною оповідністю. Художник демонструє високу майстерність у композиційному розташуванні фігур у просторі, ґрунтовні знання перспективи в зображенні архітектури, вільне володіння зображенням людської постаті в русі та складних ракурсах.

Ці якості Й. Гочемського в повній мірі характеризують і гравюру «В'їзд до Єрусалима». На дальньому плані композиції домінує зображення Єрусалима з пишними палацами і храмами, оточеного кам'яними мурами з високими вежами. Ліворуч величезний натовп людей, які вийшли з пальмовими гілками за мури міста привітати Сина Божого, слава про чудеса якого сягнула Єрусалима. На передньому плані зображена процесія (Ісус Христос верхи на віслюку, за ним учні, а також «народ, що йшов перед Ним і позаду»: Матвій 21: 9; Марк 11: 9), яка повільно просувається до натовпу. Між ними досить велика відстань, яку художник заповнює живописними невисокими пагорбами і могутніми пальмами, вищими за мури. Саме цим нетрадиційним композиційним прийомом, що засвідчує активність нового творчого мислення, Йосиф Гочемський намічає «перспективу» напрямку руху процесії і спрямовує увагу глядача до подальшого розвитку зображеної події.

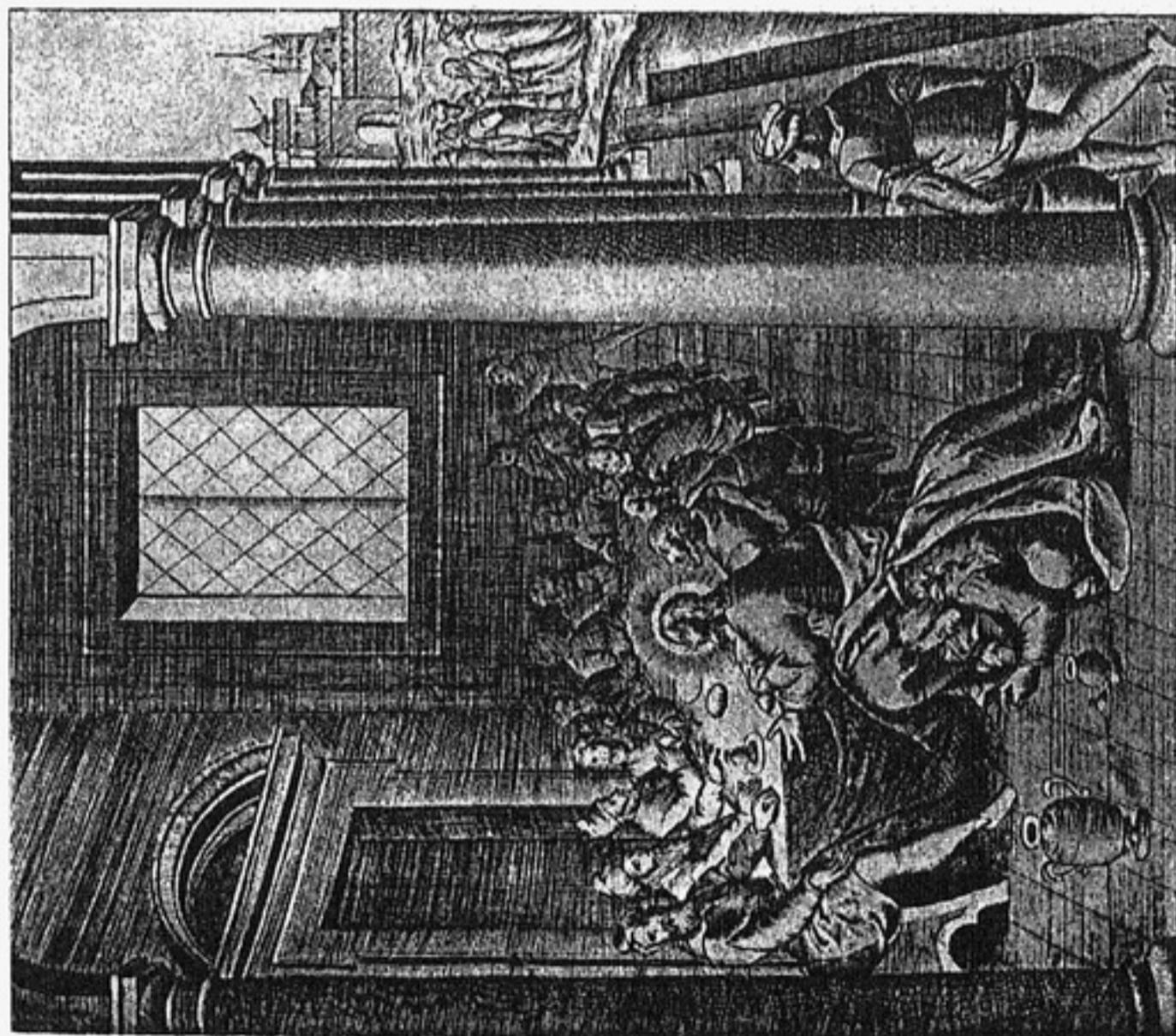
Йосиф Гочемський. В'їзд до Єрусалима
(мідерит; Тріюдь цвітна. – Почаїв, 1747)

Незважаючи на традиційний для середньовічного мистецтва сукцесивний метод поєднання на одній площині зображення різних за змістом і часом подій, Йосиф Гочемський у гравюрі, присвяченій історії життя Йосифа, сприймається як майстер цілком барокового стилю, який тяжіє до динаміки й сильних почуттів. Епізод прибуття братів улюбленця фараона до Єгипту, щоби просити хліба, художник значно розширює сценами продажу Йосифа начальнику охоронців фараона Потифару, невдалого залицяння до Йосифа дружини Потифара і перебування Йосифа у в'язниці. Головний епізод композиції зображено на передньому плані. Постаць Йосифа у розкішному східному вбранні з жезлом у руці, що свідчить про його високий сан, зображена біля колони на східцях палацу. Перед ним схилилися його брати, які з останньою надією звертаються до колись скривдженого ними кровного родича. Сцена сповнена драматизму і динаміки, що досягається майстром завдяки наділенню персонажів характерними жестами і позами, характерними для стилю бароко.

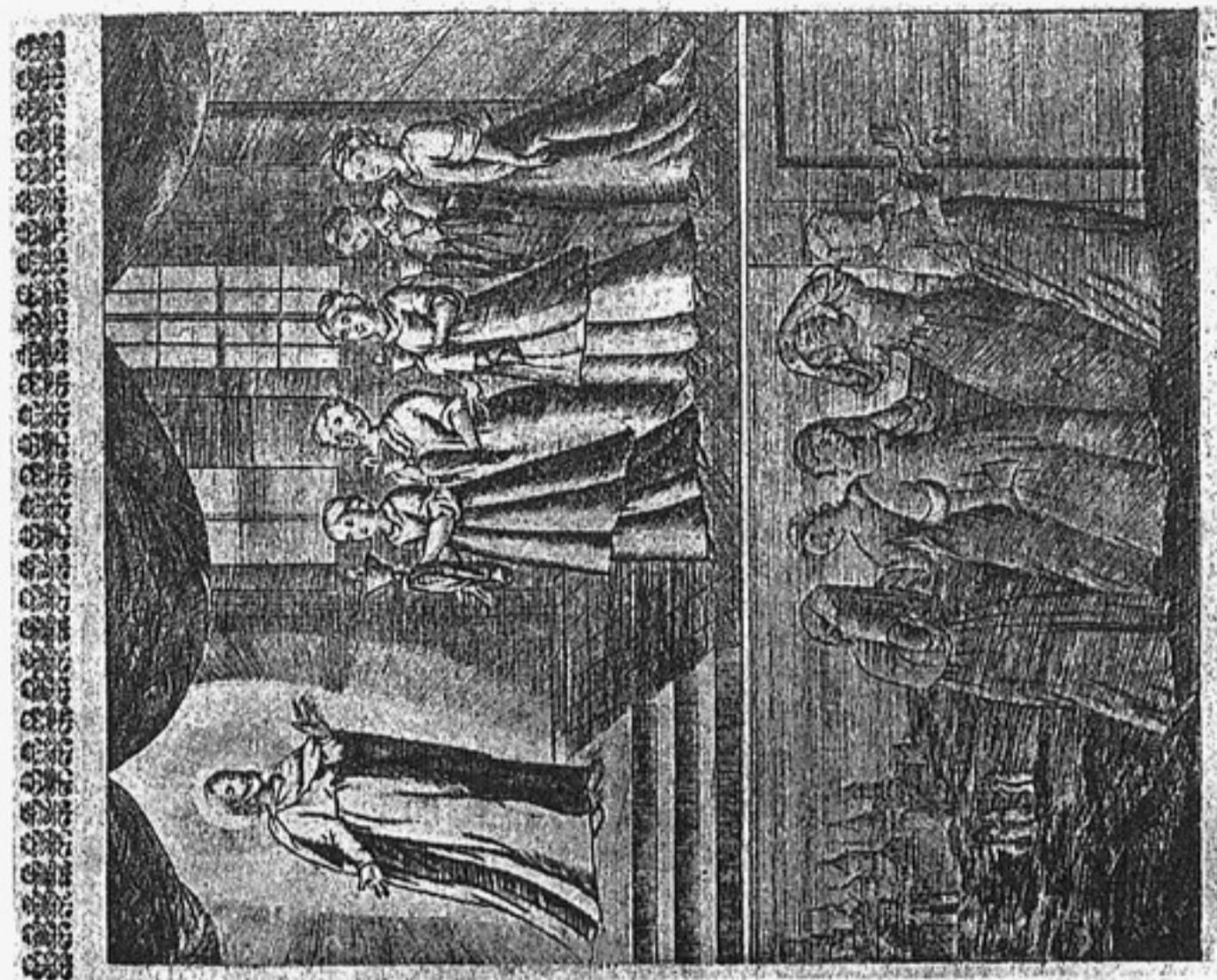
Гравюра «Розумні і нерозумні діви» є ілюстрацією до притчі Христа, викладеній у двадцять п'ятій главі Євангелія від Матвія. Художник чітко поділив композицію на нижню і верхню частини. У горішній, більшій за розміром частині композиції, зображено процесію з п'яти розумних дів, які з запаленими світильниками направляються до нареченого (Ісуса Христа), котрий вийшов до них. Ця сцена проходить у просторій залі, освітленій чудесним сяянням Сина Божого. В нижній композиції зображені нерозумні діви, які не запаслися олією для світильників і залишилися у нічній темряві перед зачиненими дверима. Ця гравюра Йосифа Гочемського відзначається тонко продуманою ритмічною будовою – повільна хода і граціозні постаті розумних дів створюють урочистий, піднесений настрій, а валькуваті фігури дів нерозумних, їх красномовні жести сповнені відчаю і невтішного горя.

Як сцена з реального життя сприймається зображення бенкету в домі Симона фарисея, під час якого, за євангельською оповіддю, до Христа підійшла грішниця, яка покалася у своїх гріхах і намастила його ноги пахучою олією. Симон засудив Христа за те, що він дозволив осквернити себе доторканням грішниці. На що Син Божий відповів, що щире каєття вибачає усі гріхи⁴⁴. Композиція має динамічну діагональну будову. Стіл, навколо якого розташувалися запрошені гості, розгорнутий торцем на глядача й визначає глибину простору високої зали з колонадою. Основну увагу в зображеній сцені зосереджено на персонажах першого плану – грішниці на колінах, яка намащує ноги Христа, і обуреному Симоні фарисеї, який докоряє Синові Божому. Художник діагональним штрихуванням впевнено моделює постаті переднього плану і виділяє їх інтенсивною світлотінню, надаючи драматичності зображеній сцені. Праворуч від колонади на дальньому плані зображено мури, браму-вежу і монументальну храмову споруду. Ближче до палацу – Ісус Христос в оточенні групи людей. Глибину простору виявлено масштабним співвідношенням в зображеннях фігури служки із глеками вина (на передньому плані), постатей на середньому та архітектурного мотиву на дальньому плані.

⁴⁴ Йосиф Гочемський в зображенні подій, що відбулися на бенкеті, наслідує західноєвропейську традицію, наприклад, відому картину Пітера Пауля Рубенса, що зберігається в Ермітажі в Санкт-Петербурзі. Адже в Євангелії від Марка (гл. 14, 3–90) та в Євангелії від Луки (гл. 7, 37–50) ця історія описана дещо інакше.

Йосиф Гочемський. Бенкет у домі Симона фарисея
(мідерит; Тріюль цвітна. – Почаїв, 1747)

Йосиф Гочемський. Розумні і нерозумні діви
(мідерит; Тріюль цвітна. – Почаїв, 1747)

Барокова у своїх витоках графічна структура в ілюстрації євангельської розповіді про зустріч Ісуса Христа з самарянкою біля колодязя, завдяки врівноваженій композиції, спокійному ритму, виразності малюнку і витонченому світлотіньовому співвідношенню перетворюється на «неквапну» розповідь, в якій символічний зміст втілено через поетичне зображення реальної життєвої сцени, дійові особи якої сприймаються як прості люди (якщо не брати до уваги сяючий німб навколо голови Христа) ⁴⁵.

Майже традиційно вирішена композиція «Тайної вечері» визначається форматом аркуша, наближеного до квадрату. Йосиф Гочемський зображує момент, коли Ісус Христос запрошує до трапези, тобто страшне обвинувачення у зраді одного з дванадцяти учнів ще не прозвучало. А тому в зображеній сцені трапези немає драматичного напруження, апостоли спокійно спілкуються між собою, їхні жести не висловлюють бурхливих емоцій. Серед апостолів, які правильним напівколом розмістилися за прямокутником заставленого посудом столу, верховенство Ісуса Христа підкреслено лише зображенням його постаті в центрі й великим сяйвом навколо його голови. Ритмічна структура наближеної до монументального живопису композиції надає гравюрі спокійного, розміреного забарвлення.

---

⁴⁵ У праці Г. Н. Логвина репродукована майже ідентична композиція, яку він позначає як ілюстрацію до чернігівського Євангелія 1716 р. Від згаданої гравюри Й. Гочемського чернігівська відрізняється лише незначними деталями: голова Ісуса Христа не в повний профіль, головний убір самарянки має іншу форму. Див.: *Логвин Г. Н. З глибин. Гравюри українських стародруків. XVI–XVIII ст.* – К.: Дніпро, 1990. – Іл. 405. Передрук, як і копіювання гравюр, які прикрашали інші видання, був звичайною практикою українських видавців і художників. Колекція мідних гравірувальних дощок НБУВ містить кліше гравюри на сюжет «Перехід через Чермне море», надрукованої у Псалтирі 1728 р. Авторство А. Козачківського підтверджується не тільки сигнатурою «А: К:», награвірованою унизу в межах зображення, а й характерною для цього майстра манерою виконання. Перед художником постало досить складне завдання – відтворити сцену із зображенням великої кількості людей, які діють на широкому просторі, сцену, яка диктує широку горизонтальну композицію. Вертикальний формат книги вимагав іншої, «незручної» композиційної схеми, і А. Козачківський виявив неабияку винахідливість, аби не відходячи від тексту біблійної оповіді, змалювати грандіозність драматичної події. Діагональний рух великого натовпу підтримується напрямком руху морських хвиль, а на дальньому плані – зображеннями берега і скель, порослих де-не-де покрученими деревами. Композиційним центром зображеної картини божественного чуда є постать Мойсея, який стоїть із піднятими руками і жезлом спрямовує величезні морські хвилі, що поглинають вороже військо єгипетського фараона. За Мойсеєм зображені сини Ізраїлеві, які щільним натовпом рухаються за «стовпом обличчя». Тут і мужні лицарі зі штандартами та списами, і зовсім молоді, безвусі воїни, і жінки, які ведуть за руки дітей. Воїни одягнені в оздоблені орнаментами й увінчані пір'ям шоломи, довгі плащі, короткі туніки та сандалі, що формою і кроєм нагадують антично-римський військовий стрій. Такими, принаймні, виглядають двоє бувалих солдатів, зображених на передньому плані. Ще одна, на наш погляд, важлива деталь: постать жінки, яка зображена на передньому плані праворуч від бувалого воїна, тримає на голові великий металевий дзбан, зображення якого повторюється в інших гравюрах А. Козачківського («Цар Давид» і «Цар Давид і пророк Натан»). Гравюра Й. Гочемського «Перехід через Чермне море», надрукована у Псалтирі 1742, 1750, 1763 рр., є майже точною копією твору А. Козачківського, і лише дещо поступається оригіналу.

Західноєвропейська барокова традиція визначає композицію «Голгофи», сповнену трагічної патетики. Фігури розп'ятого Христа і розбійників на високих хрестах виразними силуетами виділяються на світлому однотонному тлі неба⁴⁶. Над розп'яттям Христа табличка «І.Н.Ц.І.» – церковнослов'янська абrevіатура слів «Ісус Назарєянин, цар Іудейський» (аналог латинської «I.N.R.I.»). На передньому плані біля підніжжя хрестів – чотири групи людей, відокремлені цезурами. У лівому нижньому куті троє римських вояків розігрують хітон страченого Христа, залишаючись байдужими до його страждань. Інші присутні спостерігають, як воїн списом простромлює груди Ісуса Христа, припиняючи його нестерпні страждання. Художник уникає театральних жестів, експресивності в зображенні фігур і зовнішньої патетики й зосереджує свою майстерність на глибинному виявленні почуттів.

Наступна ілюстрація в книзі сприймається як продовження емоційної розповіді про трагічну історію земного життя Христа. В композиції гравюри домінує сцена «Оплакування», а зображена вище, над головою Йосифа Аримафейського, сцена «Покладання в труну» залишається на другому плані як продовження розповіді й суттєвої ролі не відіграє. Сцена оплакування вражає силою концентрації і простою мас. Оптичним центром композиції є важке бездиханне тіло Христа та постаті Богоматері, Марії – сестри Лазаря і Марії Магдалини, яка обійняла ноги Ісуса. В цій гравюрі Йосиф Гочемський не розповідає про подію, не акцентує увагу на подробицях, він монументалізує образи, надаючи зображеній сцені значення високої трагедії.

Бароковою динамікою відзначається гравюра «Воскресіння». Могутня постать Ісуса Христа з хоругвою в лівій руці стрімко піднялася над труною, випромінюючи сяйво у клубах хмар. Вояки-охоронці з жахом падають на землю і тікають у різні боки від труни⁴⁷. Світлотіньові контрасти, енергійне штрихування надають зображеним постатям виразної об'ємної форми, що наближує образну будову гравюри до монументального живопису.

Гравюра «Вознесіння» має більш оповідний характер і значно поступається попередній за емоційністю зображення. Й. Гочемський точно відтворює розповідь євангеліста Луки: «І Він вивів за місто їх аж до Віфанії; і, знявши руки Свої, поблагословив їх. І сталось, як Він благословив їх, то зачав відступати від них, і на небо возноситись» (Гл. 24, 50–51). У горішній частині композиції зображення Ісуса Христа у мандорлі і клубах хмар трохи зміщено ліворуч. Він повільно возноситься на небо і, піднявши широко розведені руки, благословляє апостолів, які напівколом стоять на

---

⁴⁶ В українській графіці композиційна схема з трьома розп'яттями зустрічається не часто. Серед нечисленних прикладів можна назвати гравюри Іллі у Требнику київського видання 1646 р. або у київському Євангелії 1746 р. Див.: *Стасенко В. В.* Христос і Богородиця у дереворізах кирилических книг Галичини XVII століття: особливості розробки та інтерпретації образу. – К. : Поліграфкнига, 2003. – С. 270, іл. 556; *Логвин Г. Н.* З глибин. Гравюри українських стародруків. XI – XVIII ст. – К. : Дніпро, 1990. – Іл. 405.

⁴⁷ Й. Гочемський дотримується західної традиції іконографії Воскресіння, поширеної в галицькій гравюрі. Див.: *Стасенко В. В.* Христос і Богородиця у дереворізах кирилических книг Галичини XVII століття: особливості розробки та інтерпретації образу. – К. : Поліграфкнига, 2003. – С. 290–291.

високому пагорбі у молитовних позах. Праворуч, на дальньому плані зображення Єрусалиму.

Кращі якості Йосифа Гочемського як художника-оповідача виявляються в зображенні євангельської історії про мироносиць, які прийшли до гробу Господнього ⁴⁸. Композиція сповнена численних подробиць. На передньому плані композиції праворуч розміщено групу з чотирьох жіночих постатей, що виділена світлою плямою на темному фоні; ліворуч, на порожній труні – постать янгола із сяючим німбом у білих одягах; сильно затемнений простір між групою мироносиць і янголом заповнений зображенням постаті людини, яка заглядає у печеру; у лівому нижньому куті зображено поснулих охоронців. Вся ця сцена показана на тлі порослого деревами і травою пагорба із входом у печеру та краєвиду міста з величними палацами і храмами за високими мурами. Художник не залишив поза увагою навіть такої деталі у євангельській розповіді, як схід сонця, сонце він зобразив у вигляді дівочого личка, підсиливши, може дещо й наївно, поетичне забарвлення зображеної історії.

Йосиф Гочемський. Жони мироносиці біля гробу Господня
(мідерит; Тріодь цвітна. – Почаїв, 1747)

⁴⁸ Зображена Й. Гочемським сцена є майже точною ілюстрацією цієї події у викладі євангеліста Марка (Гл. 16, 1–8).

Інші гравюри Тріоді цвітної 1747 р. ілюструють окремі епізоди позаземного життя Ісуса Христа. Одна з таких ілюстрацій зображує явлення Ісуса Христа єпископу Олександрійському священомученику Петру, який був страчений 311 р. Цей сюжет зустрічається в українському мистецтві XVII ст.⁴⁹ Але на відміну від галицьких гравюр, які зберігають іконописну композиційну і зображувальну структуру, цей сюжет в інтерпретації Й. Гочемського, завдяки глибині простору, об'єму, матеріальності форм, сприймається як реальна подія.

Завершує цикл ілюстрацій Йосифа Гочемського Тріоді цвітної складна багатофігурна композиція «Собор усіх святих». Угорі, на склубочених хмарах, зображено сцену коронування Богородиці⁵⁰: посередині Богоматір на троні, ліворуч – Бог-Отець з державою, праворуч – Ісус Христос з хрестом тримають над головою Богоматері корону. Над короною зображено голуба – символ Святого Духа. У лівому та правому верхньому кутах розміщено групи янголів. У середньому регістрі по центру – група архангелів, обабіч – царі і пророки та група апостолів. У нижньому регістрі зображені симетрично розташовані постаті праведників і святих отців церкви, які радіють знаменній події, що відбувається на небі. Симетрія, розподіл на яруси, чітка врівноваженість правої й лівої частин зображених мас навколо центральної вісі в цій гравюрі, щільність заповнення площини надають святкової урочистості й монументальності зображеній сцені.

Цикл ілюстрацій Й. Гочемського у Тріоді цвітній доповнюють три невеликі за розміром гравюри на дереві іншого майстра. Це: «Явлення Богородиці на горі Почаївській», «Символічне зображення Таїнства Євхаристії» та «Розп'яття». Особливості техніки дереворізу позначилися на їх стилістичній відмінності від ілюстрацій Й. Гочемського. Площинність зображення, контрасти білого і чорного, характер штрихування дають підстави, з великою часткою ймовірності, вважати автором цих гравюр майстра Йосифа, який брав участь у художньому оздобленні видання⁵¹. Гравюра «Явлення Богородиці на горі Почаївській» майже точно повторює традиційну іконографію зображення цього сюжету. У горішній частині зображено постать Богородиці, оповиту клубами хмар, з короною на голові. Вона з'явилася на горі Почаївській у вогняному стовпі подібно до неопалимої купини. Її супроводжують херувими. Унизу – іноки монастиря в молитовних позах, а праворуч пастух вказує на

⁴⁹ «В тогочасних українській гравюрі та малярстві, – зазначає В. Стасенко, – несподівано з'являються численні зображення сцени Видіння Христа Петру, патріарху Олександрійському, сюжет, композиція якого виходить поза євангельський цикл, пов'язана із неділею святих Отців і безпосередньо стосується протистояння аріанам. ... Книжкова гравюра дає нам кілька творів, що розкривають цей сюжет. ... ілюстрації «Тріоді квітної» (К., 1631), «Тріоді квітної» (Л., 1663) – копія київської ілюстрації, «Євангелія учительного» (У., 1696), відмінної іконографії у Чернігові. Гравюру нерідко доповнювали пояснювальним текстом...» Див.: Стасенко В. В. Христос і Богородиця у дереворізах кирилических книг Галичини XVII століття: особливості розробки та інтерпретації образу. – К., 2003. – С. 290–291.

⁵⁰ В українській гравюрі також розповсюджене зображення коронування Богородиці разом зі сценою успіння Богородиці. Див.: Там само. – С. 206–208. – Іл. 399–404.

⁵¹ Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих на Україні. Кн. 2, ч. 1. (1701–1764). – Л. : Вища школа, 1984. – С. 67. – № 1479; С. 49. – № 1229.

Йосиф Гочемський. Собор усіх святих
(мідерит, Тріюдь цвітна. – Почаїв, 1747)

Богородицю. Під зображенням, у декорованому листям аканту картуші вміщено текст: **Изъвр: П: БЦИ, како явиса на Горѣ Почаевской Іванови Босомѣ: и прѣч. и остави знаме": Стопи С: сѣ водою на скалѣ**». Схожа за композицією ілюстрація міститься у книзі «Гора Почаївська» 1772 р., але вона не має картуш з пояснювальним текстом. На відміну від гравюри Йосифа, в цій ілюстрації біля відбитку стопи Богородиці зображено в молитовних позах двох янголів, а постаті ченця і пастуха розміщені ліворуч і праворуч.

Багате художнє оздоблення Тріюді цвітної доповнюють численні орнаментальні та орнаментально-сюжетні заставки, витонченого малюнку кінцівки, ініціальні літери різних типів, текст, надрукований червоною і чорною фарбами, що надає виданню неповторно ошатного вигляду.

З-поміж видань, що вийшли друком у Почаєві наприкінці XVIII ст., вирізняється Лейтургікон или Служебник 1791 р., прикрашений ілюстраціями Адама Гочемського⁵² та

⁵² Адам Гочемський працював у Почаєві у 1762–1790 рр.; він є родичем українського гравера другої половини XVIII ст. Йосифа Гочемського. Але ні місця народження, ні навіть приблизної дати народження й смерті цього майстра в мистецтвознавчих джерелах не зазначається. Дослідники української гравюри доби бароко, дають, загалом, досить високу оцінку доробку А. Гочемського, відзначаючи досконалість майстерності, підкреслюючи здатність до психологічного трактування реалістичних образів, широкий тематичний і жанровий діапазон, витонченість і поетичність створених ним гравюр. Творчий діапазон Адама Гочемського досить широкий – йому належать гравюри різних жанрів та призначення. Це ікони (Богоро-

Майстер Йосиф?
 Явлення Богородиці на горі Почаївській
 (мідерит; Тріодь цвітна. – Почаїв, 1747)

Федора Стрільбицького⁵³. Книга декорована стримано, текст надрукований чітким, красивим шрифтом у дві фарби (червону й чорну) різної гарнітури і розміру. Одна сторінка прикрашена кінцівкою витонченого малюнка, з монограмою, а решта оз-

диця Рішнівська 1770 та 1774 рр.; Богородиця Почаївська, 1773), портрети (А. Крупинського, 1775; Й. Вартересевича, 1772), краєвиди (Єрусалима, 1778; Константинополя, 1778), герби, батальні композиції («Облога Почаєва турками», 1790), ілюстрації наукових («Анатомія» А. Крупинського 1774 р. – перший в Україні лікарський підручник) та церковних друків, виданих у почаївській друкарні у 1770–1780-х роках. Твори підписував: Adam Goczemski, A. G. Див.: Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler / Herausgegeben von Ulrich Thieme und Fred. C. Willis. B. 14. – Leipzig, 1921. – S. 284; Логвин Г. Н. З глибин. Гравюри українських стародруків XVI–XVIII ст. – К.: Дніпро, 1990. – С. 107–110; Słownik rytowników polskich / Edw. Rastawieckiego. – Poznań, 1886. – S. 117; Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. T. 2. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1975. – S. 377–378.

⁵³ Відомий український гравер другої половини XVIII – початку XIX ст. Працював у Почаєві між 1773–1802 рр. У роботах відчувається вплив класицизму. Майстерний рисувальник. Звертався до релігійних та моралістично-філософських сюжетів. Автор мідеритів

доблені лише виливними прикрасами. Титул книги складається з тексту заголовка, надрукованого різними шрифтами у дві фарби, та гравюри, що зображує святителів Іоанна Златоуста, Григорія Двоєслова і Василя Великого з книгами у руках, розгорнутими до глядача. Ця гравюра, розміщена між рядками назви книги, точно повторює гравюру (фігури святих, декоративні елементи в стилі рококо) титулу Літургія-ріона или Службеника 1765 р.

В ілюстраціях у виданні 1791 р. можна виділити три стилістичні манери. Дві з них чітко простежуються в гравюрах А. Гочемського. Перша – більш лінійна, площинна – визначає характер образної мови в ідентичних за композиційною будовою гравюрах: «Іоанн Златоуст», «Василій Великий» та «Григорій Двоєслов» (перші дві з авторськими підписами). Це великоформатні, на всю сторінку ілюстрації перед початком тексту Божественної літургії відповідного святого. В центрі вертикальної композиції фронтально розгорнута на глядача постать святого, яка нагадує статую. Чіткий виразний силует, м'які складки, що спадають долу, добре виявляють об'єм фігури. А. Гочемський зображує постать святого на одному рівні з глядачем, а на вимощену плитами підлогу і пейзаж глядач дивиться немов згори. Тим самим розмір фігури зорозово збільшується. Постать святого зображена на тлі краєвиду, який заповнює майже всю площину аркуша. Прагнення гравера надати правдивості в зображенні природи очевидне. Він демонструє чудове знання перспективи, розгортаючи вглибину простір відтвореного ландшафту. Пагорби, дерева, архітектура зображені за законами перспективного скорочення, а не ярусами. Моделюючи форму зображень тонким штрихуванням, художник надає тривимірного об'єму фігурі, розлогому дереву, монастирському ансамблю, а намічені витонченим малюнком хмаринки, немов повільно плывуть у високому небі. Мистець тонко відчуває специфіку чорнобілого зображення, добре розуміючи важливість дбайливого ставлення до площини білого аркуша та архітектоніки книги.

Адам Гочемський кардинально змінює стиль у зображенні сцени «Розп'яття з предстоячими». Могутнє, атлетичне тіло Христа скорчилося на хресті у нестерпних передсмертних муках. Діва Марія з тихим болем дивиться на Сина, Марія Магдалина упала до його ніг, а апостол Іоанн жестом відчаю звертається до Бога. Темні грозові хмари, динамічні співвідношення світла і тіні підсилюють трагізм зображеної сцени. Бурхлива барокова динаміка, складні ракурси, світлотіньові контрасти визначають емоційність зображених сцен «Воскресіння» та «Благовіщення». Зовсім іншого настрою сповнені гравюри, в яких зображені чудеса народження Богоматері, Христа, Іоанна Хрестителя. Барокова динаміка зникає, художник зосереджується на психології людських стосунків, теплоті почуттів учасників і свідків знаменної події. З точки зору режисури композиції, зображені сцени сприймаються як реальне дійство. Але психологічний стан присутніх, їх особлива реакція на божественне чудо, тремтіння світла, що розходить від немовляти і вириває з темряви обличчя, переводять реальне в «нереальне». Г. Логвин висловив слушну думку, що ці гравюри виконані під

(«народні картинки»). Відомі його гравюри «Апостоли Петро і Павло несуть модель Почаївської церкви», «Йов Почаївський», титул до почаївської Біблії (1798) та інші. Твори підписував: Strzelbicki Theodor; Theodor Strzelbicky; Theodor Strelbicky; T. S.; I. St.; Sculpt Poczaioviae.

впливом офортів Рембрандта та його послідовників⁵⁴. І дійсно, як і в гравюрах геніального голландця, у А. Гочемського світло не тільки зумовлено художньою необхідністю, а й набуває символічного значення.

Гравюри Ф. Стрільбицького «Апостоли Петро і Павло» та «Вознесіння Богородиці» не випадають зі стилістики інших ілюстрацій Службника та, водночас, вирізняються більшою стриманістю. Символічний зміст визначає врівноважену в усіх деталях композиційну будову гравюри «Апостоли Петро і Павло». У центрі вертикального за форматом аркуша на передньому плані – символічне зображення гори із відбитком стопи Богоматері, по боках апостоли Петро і Павло тримають модель Успенського собору Свято-Успенської Почаївської лаври у променях голуба – Святого Духа.

Тематичний діапазон ілюстрацій почаївських видань надзвичайно широкий. Найчастіше трапляються зображення образу Богоматері і святих, композиції на біблійні та євангельські сюжети, іноді зображення гербів. Образи святих євангелістів та апостолів прикрашають такі видання, як Октоїх (1758), Апостол (1759), Євангелія (1759, 1768, 1771, 1780) та інші. Євангелісти зображені за роботою, в інтер'єрі або на природі, зі своїми символами або без них. Євангеліст Лука часто зображений в момент роботи над портретом Богоматері з Немовлям. Апостоли зображені переважно на повний зріст, на тлі пейзажу. Богородичний цикл переважно представлений сценами Різдва (Службник, 1744), Введення до храму (Мінея, 1737), Благовіщення (Євангеліє, 1759), Поклоніння Немовляті (Мінея, 1737), Успіння (Службник, 1757), Вознесіння (Службник, 1744), Коронування та ін. Житійний цикл Христа представлений майже традиційним набором сюжетів: Різдво (Службник, 1744; 1791), Поклоніння пастухів (Євангеліє 1759, Мінея, 1759), Хрещення (Мінея, 1777), Стрітення (Службник, 1744), Несення хреста (Мінея, 1737), Розп'яття (Тріюдь цвітна (1747), Воскресіння (Службник, 1744) та ін. Особливо популярним у почаївських майстрів був образ Св. Богоматері Почаївської, яку вони зображували традиційно як ікону, а іноді й зі сценою її чудесного явлення у Почаївській обителі (Леїтургікон, 1745; Псалтир, 1759; Псалтир, 1763; Мінея, 1777).

У своїх гравюрах почаївські майстри часто зображували як вигадану так і реальну архітектуру міст, монастирів і величних храмів, фортець і замків, пишних палаців. Важливим елементом сюжетної композиції або образу є зображення пейзажу або інтер'єру.

Обов'язковими елементами художнього оздоблення почаївських книг є заставки і кінцівки. Багатство й різноманітність видів цих графічних елементів книги свідчить, що призначення їх значно ширше від звичайного виділення початку і закінчення глави або розділу книги. Гравюри заставок і кінцівок та комплекти виливних прикрас друкувалися як із кліше, котрі замовлялися для конкретного видання, так і з існуючого набору. Тому однакові заставки і кінцівки, набір яких досить широкий і різноманітний, часто трапляються у різних виданнях.

Заставки, що прикрашають почаївські кириличні видання, мають переважно традиційну горизонтальну прямокутну форму. Серед них іноді зустрічаються сюжетні

⁵⁴ Логвин Г. Н. З глибин. Гравюри українських стародруків. XVI–XVIII ст. – К. : Дніпро, 1990. – С. 110.

заставки без орнаментальних прикрас із зображенням сцени «Вознесіння Богоматері» (Мінея 1737 р.), апостолів з їх символами (Апостол 1759 р. і передрук цієї гравюри у Часослові 1760 р.), «Воскресіння Христа» (Євангеліє 1759 р.). Але більшість заставок сюжетне зображення поєднують з орнаментикою; і тематичний діапазон їх надзвичайно широкий: «Розп'яття» (Мінея 1737 р.; Возслідування... евхаристії 1741 р.; Часослов 1760 р.; Мінея 1761 р.), «Різдво Ісуса Христа» (Псалтир 1763 р.), «Встановлення хреста» (Псалтир 1763 р.), «Покрова Богородиці» (Псалтир 1763 р.), «Обрізання Ісуса» (Псалтир 1763 р.), «Благовіщення» (Псалтир 1763 р.), «Хрещення» (Псалтир 1763 р.), «Поклоніння пастухів» (Євангеліє 1759 р.), «Взяття Христа під варту» (Часослов 1760 р.), «Христос перед Каяфою» (Часослов 1760 р.), «Христос перед Пілатом» (Часослов 1760 р.), «Встановлення розп'яття» (Часослов 1760 р.), «Покладання в труну» (Часослов 1760 р.), «Різдво Богоматері» (Мінея святкова й загальна 1777 р.), «Тайна вечеря» (Псалтир 1737 р.), «В'їзд до Єрусалиму» (Псалтир 1750 р.), «Поклоніння Богородиці Немовляті Христу» (Псалтир 1750 р.) та інші. Серед них чимало чудових графічних мініатюр, виконаних з високою майстерністю і винахідливістю.

У почаївських виданнях зустрічається чимало заставок, смисловим центром зображальної частини яких є певний образ (Бога-Отця, Христа, Богоматері з Немовлям, євангеліста, пророка, святого, Мойсея зі скрижалями) або символ (голуб у сяйві –

Заставка із зображенням «Вознесіння Богоматері» (Мінея рочная. – Почаїв, 1737)

Заставка із зображенням «Різдво Ісуса Христа» (Псалтир. – Почаїв, 1763)

Заставка із зображенням «Христос перед Каяфою» (Часослов. – Почаїв, 1760)

Заставка із зображенням «Поклоніння Богородиці Немовляті Христу»
(Псалтир. – Почаїв, 1750)

Святий Дух, монограма ІХС – Ісус Христос, трикутник – Свята Трійця, чаша – таїнство євхаристії, відбиток стопи – чудо Почаївської Богоматері). Простір за межами зображення образу або символу щільно заповнений переважно рослинним орнаментом (виноградна лоза, гроно винограду, листя аканту, квіти, плоди тощо). Іноді символ доповнюється зображеннями пов'язаних з ним атрибутів. У Часослові 1760 р. по сторонах пишно декорованого акантом картуша з чашею і облаткою всередині зображено усі традиційні знаряддя і предмети, які вказують на мученицьку смерть Ісуса Христа (колона, списи римських легіонерів, губка на списі, драбина, гральні кості тощо).

Кінцівки у почаївських виданнях майже виключно декоративні (іноді містять монограми та зображення символів), форму мають вишукану, переважно наближену до трикутника, овалу, кола, квадрата. Орнаментика їхня багата і надзвичайно різноманітна: витончене плетіння, квіти, плоди, рослинні орнаменти, букети в кошиках тощо⁵⁵. Іноді зустрічаються кінцівки у вигляді двох янголів, які тримають знаряддя мучеництва Христа або чашу з облаткою, янгола з гілками маслини у руках (Псалтир 1737 р.), херувима з крильцями, двох янголів на хмарі з букетом квітів (Тріодь цвітна 1747 р.), кувиці⁵⁶ всередині лаврового віночка (Акафісти 1776 р.) тощо. Як і заставки, зустрічаються кінцівки із зображеннями символів і монограм у медальйонах або безпосередньо вміщені в центр декоративної композиції з рослинного орнаменту.

Надзвичайно різноманітні є кінцівки, що складаються з рослинних мотивів: букетів квітів у кошиках і вазах, натюрмортів з плодів, стилізованого рослинного орнаменту. Деякі кінцівки, в яких малюнок плодів і квітів наближається до реалістичного зображення, перетворюються з традиційно декоративного елемента сторінки книги на пишні «голландські» натюрморти.

Художнє оздоблення українських кириличних видань XVIII ст. сприймається як цілісний феномен. Мистецтво української книги цього періоду зі своїми центрами і визначними майстрами, в творах яких простежуються індивідуальні риси, має свої, відмінні від інших країн чітко виражені стилістичні особливості. Художнє оздоблення почаївських кириличних книг вирізняється поєднанням усталених національних традицій, органічно пов'язаних з рукописними та першими друкованими книгами, з активним використанням граверами відкриттів і здобутків західноєвропейського мистецтва XVII–XVIII ст. Це простежується в тому, що художнє оздоблення значної кількості почаївських видань має усталену для українських книг схему – титул у вигляді традиційної рамки з заголовком-текстом всередині, зворот титульного аркуша з гравюрою-іконою або гербом, сторінкові гравюри, потекстові ілюстрації, заставки, кінцівки, декоративні виливні прикраси тощо. Але почаївські майстри (насамперед Адам та Йосиф Гочемські) активно впроваджують і нові барокові та рокайлеві стилістичні елементи. Традиційний титул-рамку художники збагачують зображеннями архітектурних деталей і скульптури в стилі бароко, сміливо вводять титули, прикрашені гравюрою-ілюстрацією між рядками заголовка, гравюри в тексті, що на відміну від традиційної гравюри-ікони символічного змісту є зображувальними інтерпретаціями біблійних або євангельських текстів. Почаївські художники намагалися перетворити ілюстрації на переконливо правдиві графічні «історії», підштовхнути глядачів відчувати себе свідками зображених подій, зрозуміти їхній глибинний зміст і значення, і їм це вдалося.

⁵⁵ Заставки значно поступаються багатством і різноманітністю зображувальним та орнаментальним мотивам, що використовували художники в кінцівках.

⁵⁶ Кувиця, свиріль однобічна – старовинний інструмент, що являє собою систему дерев'яних трубок різної довжини, розміщених послідовно від більшої до меншої на дерев'яній основі («підлозі»).

Марина Гордеева,

главный библиотекарь научно-исследовательского отдела редкой книги
Библиотеки Российской академии наук

**СТАРООБРЯДЧЕСКИЕ ИЗДАНИЯ
ТИПОГРАФИИ ПОЧАЕВСКОГО МОНАСТЫРЯ
И ИХ ОРНАМЕНТИКА**

Настоящая статья посвящена специфическому аспекту работы типографии Почаевского монастыря – старообрядческим изданиям. Старообрядческая издательская деятельность в XVIII в. – значительная и своеобразная часть кириллического книгоиздания вообще – в последнее время неоднократно привлекала внимание исследователей. На сегодня выявлен и описан основной корпус старообрядческих изданий, определены издательские принципы и типографские приемы старообрядцев. Хорошо разработан вопрос об истории старообрядческих типографий и отчасти об орнаментике старообрядческих изданий¹. Однако до сих пор не было работ, посвященных анализу деятельности и издательскому репертуару отдельных типографий.

Типография Почаевского Успенского монастыря получила разрешение от униатского Луцкого епископа на печатание книг для старообрядцев в феврале 1781 г., и работа сразу же началась². По-видимому, с самого начала заказчиком старообрядческих изданий был купец из посада Клинцы, одного из центров старообрядчества, Василий Яковлевич Железников³. В. Я. Железников не только заказывал книги. В 1784 г. он заключил договор с Почаевской типографией на отливку славянских литер по принесенному им образцу⁴, а через год монастырь предъявил ему претензии в том, что он, печатая в Почаевской типографии книги, «коварно подряжал» словолитчиков в Ямполье (в последствии литеры, отлитые этими словолитчиками, он из

¹ См. прежде всего: *Вознесенский А. В.* Кириллические издания старообрядческих типографий конца XVIII – начала XIX века: Каталог. – Л., 1991; Его же: Старообрядческие издания XVIII – нач. XIX века. Введение в изучение. – СПб, 1996; *Вознесенский А. В., Мангилев П. И., Починская И. В.* Книгоиздательская деятельность старообрядцев (1701–1918): Материалы к словарю. – Екатеринбург, 1996; *Починская И. В.* Старообрядческое книгопечатание XVIII – первой четверти XIX в. – Екатеринбург, 1994.

² *Починская И. В.* Старообрядческое книгопечатание XVIII – первой четверти XIX в. – Екатеринбург, 1994. – С. 47–48.

³ Там же. – С. 48.

⁴ *Вознесенский А. В.* Кириллические издания старообрядческих типографий конца XVIII – начала XIX века: Каталог. – Л., 1991. – С. 8.

Почаева вывез)⁵. По предположению И. В. Починской, В. Я. Железников арендовал оборудование типографии, во всяком случае, он активно тайно контактировал с работниками, переманивая их для работы в Клинцах, где он, совместно с Д. С. Рукавишниковым, с 1784 г. устраивал типографию⁶. Вероятно, именно в связи с тем, что интересы В. Я. Железникова переместились в Клинцы, к концу 1780-х гг. в Почаеве перестали печатать книги для старообрядцев⁷. Только в 1795 г. там были изданы две книги, Пандекты и Тактикон Никона Черногорца, разительно отличающиеся от всех других почаевских старообрядческих изданий (см. об этом ниже).

После раздела Польши в 1795 г. Почаев перешел к России, и хотя к этому времени старообрядческое книгоиздание в Почаевской типографии прекратилось, сведения о почаевских старообрядческих книгах (вероятно, связанные с тем, что выходные сведения с указанием на Почаев использовались в тайной типографии Ф. Карташова в Клинцах)⁸, вызвали недовольство русского правительства⁹. В ответ на запрос префект Почаевского Успенского монастыря Спиридон Коберский ответил, что с 1797 г. в Почаеве печатались только латинские богослужебные издания¹⁰.

Помимо Почаевского Успенского печатанием книг для старообрядцев занимались еще два униатских монастыря – в Вильне и Супрасле. При сравнении деятельности Почаевской типографии и типографий этих монастырей выявляется ряд особенностей.

В Виленском Свято-Троицком монастыре старообрядческие книги печатались более 40 лет, с конца 1760-х годов и до второго десятилетия XIX в.¹¹, причем наиболее интенсивно с конца XVIII в. По подсчетам И. В. Починской, с 1778 по 1809 г. «в Вильно было выпущено более 60 кириллических книг, из них только 9 униатских, остальные старообрядческие»¹².

В Супрасльском Благовещенском монастыре первая старообрядческая книга вышла в 1772 г. и после этого «в Супрасле практически не выпускалось никакой иной литературы»¹³. Старообрядческое книгоиздание продолжалось 20 лет, до начала 90-х гг. XVIII в., за это время было напечатано около 40 изданий¹⁴.

⁵ *Починская И. В.* Старообрядческое книгопечатание XVIII – первой четверти XIX в. – Екатеринбург, 1994. – С. 48.

⁶ Там же. – С. 48, 50.

⁷ *Вознесенский А. В.* Кириллические издания старообрядческих типографий конца XVIII – начала XIX века: Каталог. – Л., 1991. – С. 8.

⁸ Там же.

⁹ *Романова А. А.* Книгоиздательская деятельность Почаевского монастыря // Почаевский сборник. – СПб, 2007. – С. 13.

¹⁰ *Вознесенский А. В.* Кириллические издания старообрядческих типографий конца XVIII – начала XIX века: Каталог. – Л., 1991. – С. 8.

¹¹ *Вознесенский А. В.* Старообрядческие издания XVIII – нач. XIX века. Введение в изучение. – СПб, 1996. – С. 55–56; *Починская И. В.* Старообрядческое книгопечатание XVIII – первой четверти XIX в. – Екатеринбург, 1994. – С. 38–40.

¹² Там же. – С. 39.

¹³ *Починская И. В.* Старообрядческое книгопечатание XVIII – первой четверти XIX в. – Екатеринбург, 1994. – С. 40.

¹⁴ См.: *Вознесенский А. В.* Кириллические издания старообрядческих типографий конца XVIII – начала XIX века: Каталог. – № 323–359.

И в Вильно и в Супрасле печатание старообрядческих книг было связано с упадком в деятельности монастырских типографий, выполнять заказы старообрядцев было выгодно¹⁵. В Почаеве дело обстояло иначе. В последние десятилетия XVIII в. типография Почаевского монастыря была на подъеме и «за период с 1772 по 1795 гг. в Почаеве... было напечатано больше книг, чем за весь предыдущий период»¹⁶. Старообрядческие книги в Почаеве печатались практически только 10 лет и, надо полагать, были для Почаевской типографии делом довольно случайным.

И. В. Починская считает, что в Почаеве было издано не менее 35 старообрядческих книг¹⁷. А. В. Вознесенский отмечал, что в Почаевской типографии «нередко выпускалось несколько изданий книги, датированных одним и тем же годом, и, вероятно, тем, который являлся годом выпуска первого издания книги»¹⁸. Таких переизданий не менее 16.

Перейдем к рассмотрению корпуса старообрядческих почаевских изданий¹⁹. Поскольку прежде всего нас интересует их орнаментика, в основу положен форматный принцип, что отчасти оправдывается тем, что в первой половине 1780-х гг. в Почаевской типографии печатались книги в основном малых форматов (в 4° и 8°), в конце десятилетия – в 2°.

Издания в 8°.

Хотя первыми старообрядческими изданиями Почаевской типографии исследователи считают Канонники, мы начнем свой анализ с книги «Собрание краткой науки об артикулах веры». Известно 5 изданий этой книги (два издания датированы 1782 г., три – 1783 г.)²⁰. А. В. Вознесенский выделяет эти издания потому, что в них «по непонятной традиции выходные сведения помещались в начале книги», и, кроме того, среди всех старообрядческих изданий только в них литые наборные элементы встречаются в функции украшения знаков сигнатур²¹.

---

¹⁵ Починская И. В. Старообрядческое книгопечатание XVIII – первой четверти XIX в. – Екатеринбург, 1994. – С. 38, 40.

¹⁶ Романова А. А. Книгоиздательская деятельность Почаевского монастыря // Почаевский сборник. – СПб, 2007. – С. 11.

¹⁷ Починская И. В. Старообрядческое книгопечатание XVIII – первой четверти XIX в. – Екатеринбург, 1994. – С. 47. В каталоге А. В. Вознесенского их 30 (№ 293–322).

¹⁸ Вознесенский А. В. Старообрядческие издания XVIII – нач. XIX века. Введение в изучение. – СПб, 1996. – С. 60, 87.

¹⁹ При этом будут использованы опубликованные описания: Вознесенский А. В. Кириллические издания старообрядческих типографий конца XVIII – начала XIX века: Каталог. – Л., 1991 (в дальнейшем – В.); Починская И. В. Старообрядческое книгопечатание XVIII – первой четверти XIX в. – Екатеринбург, 1994. Особенно следует отметить приложенный к монографии Альбом орнаментики старообрядческих изданий XVIII – первой четверти XIX века (в дальнейшем – П.); Почаевский сборник. – СПб, 2007 (в дальнейшем – ПС). Общую характеристику почаевской старообрядческой продукции см.: Вознесенский А. В. Старообрядческие издания XVIII – нач. XIX века. Введение в изучение. – СПб, 1996. – С. 59–61.

²⁰ В. – № 298, 299, 303–305; П. – нет, ПС. – №№ 136, 138, 140, 142, 143.

²¹ Вознесенский А. В. Старообрядческие издания XVIII – нач. XIX века. Введение в изучение. – СПб, 1996. – С. 10.

Впервые катехизисный сборник «Собрание краткой науки об артикулах веры» был издан в Москве в 1649 г.²² Это единственное московское издание, почтаевские – его перепечатка. Московское издание не характерно для практики Московского Печатного двора. Оно выделяется обилием употребленного наборного орнамента. Сигнатуры обрамлены литыми наборными элементами, восемь раз ряды наборного орнамента встречаются в качестве заставок (листы первого счета: 1, 4, 4 об., 6 об., листы второго счета: 2, 41, 53, 65), все концовки – наборные, кустодов нет. Листы второго счета снабжены колонтитулами, также украшенными элементами наборного орнамента. В книге использованы только две гравированные на дереве заставки²³. Выходные сведения помещены на обороте л. 1 первого счета: «...тиснением из друку издася языком словенским. В царствующем граде Москве, в лето седьм тысяч 157е. м[еся]ца генваря в 20 день», причем слово «тиснением» вынесено на поле и напечатано более мелким шрифтом.

Четыре почтаевские перепечатки²⁴ «Собрания краткой науки об артикулах веры», несмотря на мелкие различия, отмеченные А. В. Вознесенским, представляют собой попытку точного воспроизведения этого издания. На обороте л. 1 первого счета московские выходные сведения (сохранено вынесенное на поле слово «тиснением») дополнены почтаевскими «А сия друкована с переводу вышешепянутой книжицы Катихисиса, нивчем не отменно, в лето 7290 (1782), в типографии Почтаевской». Текст перепечатан почти «буква в букву», во всяком случае, с сохранением первого и последнего слова на странице. На листах 45 и 62 московского издания последние слоги напечатаны как кустоды. То же самое встречаем на тех же листах почтаевских изданий. Колонтитулы на листах второго счета и сигнатуры обрамлены элементами наборного орнамента²⁵, заставки из наборного орнамента и гравированные на дереве – на тех же листах, что и в издании-образце. Причем гравированные заставки представляют собой точные копии московских заставок²⁶, а наборные также стараются следовать образцу: сохранено количество рядов наборного орнамента и даже рисунок элементов. При этом следует отметить, что качество печати почтаевских изданий выше качества их московского оригинала. Это заметно и в более аккуратном употреблении киновари, и в расположении глосс на полях, и в фигурном наборе в конце глав.

Единственным отличием в орнаментике является замена наборных московских концовок на ксилографические концовки, употреблявшиеся в Почтаевской типографии²⁷. Кроме того, в почтаевских изданиях исправлена ошибка в пагинации оригинала (л. 47 повторен дважды), поэтому, начиная с л. 48 номера листов московского издания и перепечаток не совпадают.

²² *Зернова А. С.* Книги кирилловской печати, изданные в Москве в XVI – XVII веках: Сводный каталог. – М., 1958. – № 215.

²³ *Зернова А. С.* Орнаментика книг московской печати XVI – XVII веков. – М., 1952. – № 367 (встречается только в этом издании на л. 2¹) и № 368 (л. 1²).

²⁴ В. – № 298, 299, 303, 304.

²⁵ Во всех изданиях, кроме В. № 299.

²⁶ *Починская И. В.* Старообрядческое книгопечатание XVIII – первой четверти XIX в. : Альбом орнаментики. – Екатеринбург, 1994. – № 227 и 226 соответственно.

²⁷ Там же. – № 257, 260, 261.

Несколько особняком стоит последнее почаевское издание «Собрания...»²⁸. Оно напечатано другим, более крупным шрифтом, с более широкой полосой набора, а на л. 2 первого счета вместо копии московской употреблена заставка²⁹, вообще встречающаяся в старообрядческих почаевских изданиях в 4°. Таким образом, это издание значительно отличается и от московского оригинала, и от своих почаевских собратьев.

«Собрание краткой науки об артикулах веры» было издано в Почаеве впервые в старообрядческой практике, затем последовали две перепечатки: в 1788 г. в Супрасле³⁰ (вероятно, с одного из почаевских изданий)³¹ и в Яссах, после 1795 г.³² В обоих изданиях на обороте л. 1 повторены московские выходные данные, они дополнены собственными выходными сведениями, повторяющими почаевские («А сия друкована спереводу вышепомянутой книжицы Катихисиса, нивчем не отменно...»). Однако орнаментика этих книг нисколько не напоминает ни московский оригинал, ни издания Почаева.

Рассмотрим теперь почаевские издания **Канонника**. Их известно пять (четыре издания с выходными сведениями 1782 г., одно – 1786 г.)³³. Два первых издания «1782 г.»³⁴ содержат «Исповедание миряном»³⁵, в конце которого приведены сведения об источнике: «А сие исповедание печатано ис книги Потребника печатаного в царствующем граде Москве... в лето 7179 [1651]», а в конце книги выходные сведения: «Напечатан же сей канонник, в лето 7290 [1782]. В типографии Почаевской». Ко второму изданию (В. № 294) добавлено «Скитское покаяние». Это первое издание этого произведения, оно включалось во все дальнейшие почаевские и не только почаевские издания Канонников³⁶.

Два других почаевские издания Канонника «1782 года» имеют в конце книги одинаковые выходные сведения: «Сей каноник печатан с переводу ис книги Псалтыри следованной печатанной в царствующем граде Москве... в лето 7159 [1651]. Напечатан же в лето... В типографии Почаевской», и отличаются только тем, что к изданию В. № 296 добавлен Канон Николе.

Последнее, 1786 г., издание Канонника имеет те же выходные сведения в конце книги (т. е. оригиналом названа Псалтирь следованная 1651 г.), но значительно отличается по составу³⁷.

²⁸ В. – № 305.

²⁹ Починская И. В. Старообрядческое книгопечатание XVIII – первой четверти XIX в. : Альбом орнаментики. – Екатеринбург, 1994. – № 228.

³⁰ В. – № 340.

³¹ Вознесенский А. В. Старообрядческие издания XVIII – нач. XIX века. Введение в изучение. – СПб, 1996. – С. 15, сноска 40.

³² В. – № 366.

³³ В. – № 293–296, 314; П. – № 54–57, ПС. – № 134, 135, 144.

³⁴ В. – № 293, 294, П. – № 54, 55; ПС. – № 134, 135.

³⁵ Содержание приведено в описаниях П. и ПС.

³⁶ Об этом произведении и его дальнейшей печатной судьбе см.: Вознесенский А. В. Старообрядческие издания XVIII – нач. XIX века. Введение в изучение. – СПб, 1996. – С. 115–117.

³⁷ Ср.: П. – № 56, 57 и ПС. – № 144.

Все пять почаевских изданий Канонника имеют сходное оформление. В них встречается от трех до пяти заставок нескольких типов: две – уже знакомые нам копии московских досок³⁸, одна заставка, использовавшаяся³⁹ в Почаевской типографии с 1741 г., и две оригинальные заставки, не встречающиеся нигде, кроме старообрядческих почаевских изданий⁴⁰. Так же как и в «Собрании кратком...» использовались концовки, привычные для практики Почаевской типографии.

Почаевские малые Канонники в конце XVIII – начале XIX в. старообрядцами не перепечатывались.

Известны три изданных в Почаеве Часовника в 8^о⁴¹. Все они имеют одинаковые выходные сведения «Напечатана бысть сия святая и богодухновенная книга, глаголемая часовник, в богоспасаемом монастыре Почаевском году 7286 [1778] с переводу многих книг...», все содержат Месяцесловы⁴², но имеют и различия. Издание В. № 308 имеет один счет листов, краткий Месяцеслов, с указанием только названий праздникам и памяти святым. Два других Часовника совпадают по содержанию, но к изданию В. № 310 добавлено еще одна глава: «Отпусты по вся дни и на всякие праздники господские».

Описывая это последнее издание, А. В. Вознесенский имел в своем распоряжении только дефектные экземпляры. Вновь найденный в фондах БАН полный экземпляр Часовника (В. № 310) позволяет сделать вывод, что оба издания (В. № 309 и 310) в основной своей части являются перепечаткой одного из Часовников с выходными сведениями «Могилев, 1701», в действительности напечатанных в 1730-х гг.⁴³ Так же, как в случае «Собрания краткого...», перепечатка идет «буква в букву», с сохранением некоторых типографских особенностей оригинала: обозначение сигнатуры на первом листе тетради (правда, в оригинале – справа, а в почаевской перепечатке – в центре листа), фигурный набор в конце глав. Так же исправлены ошибки в пагинации, после которых счет листов перестает совпадать. Однако в отличие от «Собрания краткого...», нет попыток воспроизвести орнаментику издания-образца. Так же, как в «могилевском», в основной части почаевских Часовников использованы только ксилографические заставки, но они не являются копиями «могилевских». Только на первых листах первого и второго счета заставка отдаленно напоминает «могилевскую»⁴⁴. В остальных случаях последовательно применяются копии московских заставок⁴⁵, одна⁴⁶ – использовавшаяся в Почаевской типографии с 1741 г.,

³⁸ Починская И. В. Старообрядческое книгопечатание XVIII – первой четверти XIX в. : Альбом орнаментики. – Екатеринбург, 1994. – № 226, 227.

³⁹ Там же. – № 229.

⁴⁰ Там же. – № 224, и незафиксированная И. В. Починской.

⁴¹ В. – № 308 – 310, П. – № 62, 66; ПС. – № 130, 131.

⁴² См.: Вознесенский А. В. К истории установления старообрядческого типа Псалтирей и Часовников // Старообрядчество в России (XVII–XX века). – М., 2004. – Вып. 3. – С. 234–236.

⁴³ Вознесенский А. В. Предварительный список старообрядческих кириллических изданий XVIII в. – СПб, 1994. – № 10.

⁴⁴ В альбоме орнаментики И. В. Починской не воспроизведена, ср. с № 180 (там же).

⁴⁵ Починская И. В. Старообрядческое книгопечатание XVIII – первой четверти XIX в. : Альбом орнаментики. – Екатеринбург, 1994. – № 226, 227.

⁴⁶ Там же. – № 225.

одна ⁴⁷ – собственно почаевская старообрядческая. Концовок в почаевских изданиях, как и в оригинале, нет.

Второй счет листов почаевских Часовников, Месяцеслов, не копирует Месяцеслов «могилевского» Часовника. Текст его расширен и восходит к московскому изданию Святцев 1648 г. ⁴⁸ Тот же тип Месяцеслова встречается в Псалтири с выходными сведениями «Могилев, 1705» (1730-х и 1760-х гг.) ⁴⁹. Месяцы в почаевских Месяцесловах отделены уже встречавшимися нам ксилографическими заставками. Выходные сведения копируют данные «могилевского» издания, с заменой слов «в богоспасаемом граде Могилеве» на «богоспасаемом монастыре Почаевском».

В Почаеве было еще одно, единичное издание формата 8°: «**Чин како подобает пети 12 псалмов особь**» ⁵⁰. Это книга скромно орнаментирована, не имеет заставок, есть одна концовка, использовавшаяся в Почаевской типографии.

Всего в малых Почаевских изданиях были использованы 9 резных заставок ⁵¹. Две из них копировали заставки Московского Печатного двора, три использовались в Почаевской типографии с 1741 г., остальные были, по-видимому, вырезаны специально для старообрядческих изданий. Все концовки (шести видов) ⁵² использовались в типографии и ранее, для печатания нестарообрядческих книг.

Издания в 4°.

Известно десять старообрядческих изданий в 4°, напечатанных в Почаеве. Из них – семь изданий **Псалтири**. Их можно разделить на три типа. Два издания первой половины 1780-х гг. ⁵³ указывают своим источником московское издание 1645 г., не содержат Месяцеслова и канона за умерших ⁵⁴, и имеют выходные сведения «Сия святая богодохновенная книга, нарицаемая Псалтирь, с переводу выше изображеннаго напечатана в типографии Почаевской в лето ...». Первый счет включает 50 листов.

Псалтирь, изданная в 1786 г. ⁵⁵, указывает своим источником московское издание октября 1651 г., а выходные сведения имеют вид: «Ныне же вторым тиснением с того же переводу ни в чем же отменно издана в типографии Е. К. В. [Его Королевского Величества] Почаевской. ... году...». Впервые в старообрядческих почаевских книгах аналогичные выходные сведения появляются в Псалтири с воследованием (Почаев, 1781) ⁵⁶. А. В. Вознесенский указывает, что это издание – перепечатка с изда-

⁴⁷ Там же. – № 224, 225.

⁴⁸ *Зернова А. С.* Книги кирилловской печати, изданные в Москве в XVI–XVII веках: Сводный каталог. – М., 1958. – С. 68, № 213.

⁴⁹ См.: *Вознесенский А. В.* Предварительный список старообрядческих кириллических изданий XVIII в. – СПб, 1994. – П. – № 46.

⁵⁰ В. – № 312, П. – № 64.

⁵¹ В альбоме Починской приведены шесть из них (№ 224–230).

⁵² Там же. – № 257, 259–260, 266.

⁵³ В. – № 302, 306.

⁵⁴ См. *Вознесенский А. В.* К истории установления старообрядческого типа Псалтирей и Часовников // *Старообрядчество в России (XVII–XX века)*. – М., 2004. – Вып. 3. – С. 34.

⁵⁵ В. – № 315, три варианта издания, отличающихся расположением заставок.

⁵⁶ «Во второе же с того ж переводу ни в единой точки отменно издана во области Е. К. В. в типографии Почаевской 1781 году...» (В. – № 313, по бумаге датируется сер. 1780-х гг.).

ния Гродно (1781 г.)⁵⁷. Выходные сведения гродненского издания полностью копированы в почаевском с заменой только места издания («гродненской» заменено на «почаевской»). Отсюда они перекочевали и во все последующие почаевские издания Псалтири (см. ниже). Больше выходных сведений с упоминанием «Е. К. В.» в старообрядческих изданиях Почаева нет, да и для униатских изданий этой типографии они не характерны.

Псалтирь 1786 года имеет два счета листов, первый счет (33 листа) включает статьи «О вере» Анастасия Антиохийского, Кирилла Александрийского и Максима Грека. Второй счет (355 листов) содержит, помимо основной части, каноны «за единоумершего», «за творящих милостыню» и «на исход души», Месяцеслова нет. Близкая по составу Псалтирь печаталась с конца 1780-х годов в типографии Ф. и А. Карташевых в Клинцах⁵⁸, и один раз, в середине 1800-х гг., в тайной старообрядческой типографии в Махновке⁵⁹. Любопытно, что это последнее издание имеет выходные сведения: «Ныне же вторым тиснением с того же переводу ни в чем же отменно издана в типографии Е. К. В. Гродненской. 7296 [1786] го году...» (в Гродно Псалтири такого типа не печатались).

Наконец, четыре издания Псалтири⁶⁰ имеют сходный состав. Первый счет листов (15 листов) включает только статьи «О крестном знамении», «Указ о поклонах» и «Устав о Псалтири», второй счет (394 листа) содержит, помимо основной части, Месяцеслов и канон «за умерших»⁶¹. Характерной особенностью Псалтирей этого типа являются многочисленные ошибки в пагинации, вообще говоря, не свойственные почаевским изданиям. Первое из этих изданий (В. № 311) напечатано на бумаге 1784 г., остальные – на бумаге 1786–1790 гг. Только последнее издание сохранилось в полном виде (В. № 320). Выходные сведения в нем повторяют колофон Псалтири 1786 г., с датой: «7292 [1784] году»⁶². Можно предположить, что и несохранившиеся выходные сведения других изданий этого типа имеют такой же вид⁶³.

Разнообразие состава почаевских Псалтирей связано с тем важным направлением в работе старообрядческих типографий этого периода, которое А. В. Вознесенский называет «поиском оптимального состава книги»⁶⁴. В то же время орнаментика всех почаевских Псалтирей схожа. Ее характеризует, прежде всего, обилие больших гравированных на дереве инициалов (не менее 20 с 10 досок) и заставок (с 6–7 досок). Наборный орнамент используется очень умеренно, концовок нет.

В 1783 г. в Почаевской типографии был издан старообрядческий **Канонник** в 4° (с издания М., 25 авг. 1651)⁶⁵. Выходные сведения: «сия богодохновенная книга нарицаемая Канонник печатана с переводу выше изображеннаго напечатана в типографии Почаевской в лето 7291». Издание обильно украшено (имеет 45 заставок с 7 досок

⁵⁷ Вознесенский А. В. Старообрядческие издания XVIII – нач. XIX века. – С. 60.

⁵⁸ См., например, В. – № 1, 8, 10, 59 и др.

⁵⁹ В. – № 152.

⁶⁰ В. – № 311, 318–320.

⁶¹ К этому же типу можно, по-видимому, отнести и издание сер. 1780-х гг. (В. № 311).

⁶² См. П. – № 63.

⁶³ Ср. Вознесенский А. В. Старообрядческие издания XVIII – нач. XIX века. – С. 59.

⁶⁴ Там же. – С. 65.

⁶⁵ В. – № 300, П. – № 59.

и 15 концовок с 5 досок). Почаевские переиздания большого Канонника нам неизвестны. А. В. Вознесенский определил, что в других типографиях он перепечатывался в такой последовательности: почаевский 1783 г. — гродненский 1789 г. — супрасльский 1791 г. — гродненский 1792 г.⁶⁶

«Цветник аввы Дорофея» имеет ложные выходные сведения «1778 г.» (бумага 1783 г.)⁶⁷. Это интересный старообрядческий текст впервые издан в Почаеве⁶⁸. Отметим, что дальнейшей типографской судьбы в старообрядческой среде это издание «Цветника» не имело, перепечатывалось следующее, изданное в Варшаве в 1785 г.

Все почаевские издания в 4° имеют сходное оформление — многочисленные резные заставки, часто концовки и инициалы. Концовки использованы только те, которые уже много лет употреблялись почаевскими печатниками. При этом, несмотря на богатый выбор заставок этого формата в Почаевской типографии (в униатских и польских изданиях употреблялось не менее 20 досок), в старообрядческих изданиях использовались только восемь досок сходного рисунка, нигде больше не применявшихся. Обращает на себя внимание плохое качество этих досок: в альбоме орнаментики И. В. Починской зафиксированы несколько состояний одной доски, которые показывают процесс ее разрушения⁶⁹.

Наконец, сохранилось 6 почаевских старообрядческих изданий в лист.

Это упоминавшаяся уже **Псалтирь с воследованием**, точная перепечатка издания Гродно 1781 г. (при перепечатке применялись те же методы, что и в изданиях Часовников), два издания большого **Соборника** (перепечатка московского издания 1647 г.) и три оригинальных издания: **Апостол толковый**⁷⁰ и «**Пандекты**» и «**Тактикон**» Никона Черногорца⁷¹.

Все эти книги очень напоминают униатские издания Почаевской типографии по типографским приемам, обилию наборного орнамента (в т. ч. и в качестве концовок), орнаментике. Для украшения листовых старообрядческих изданий применялись заставки (не менее 20 досок), в основном употребляемые в униатских изданиях типографии. В качестве концовок использовались 7 досок, две из которых являются копиями досок Московского Печатного двора⁷². Эти «московские» концовки применялись впоследствии в Почаевской типографии⁷³.

Особо выделяются издания Никона Черногорца. А. В. Вознесенский относит историю их издания «к числу наиболее загадочных»⁷⁴. Они напечатаны в Почаев-

⁶⁶ *Вознесенский А. В.* Старообрядческие издания XVIII – нач. XIX века. – С. 15.

⁶⁷ В. – № 307.

⁶⁸ О нем см. подробно: *Вознесенский А. В.* Старообрядческие издания XVIII – нач. XIX века. – С. 148–152.

⁶⁹ См., напр., № 249 и 250, № 251 и 252. Примеры можно продолжить.

⁷⁰ См. о нем: *Вознесенский А. В.* Старообрядческие издания XVIII – нач. XIX века. – С. 86–89.

⁷¹ См.: *Вознесенский А. В.* Старообрядческие издания XVIII – нач. XIX века. – С. 104–105.

⁷² Ср.: *Зернова А. С.* Орнаментика книг московской печати XVI – XVII веков. – М., 1952. – № 436 и 437 и *Починская И. В.* Старообрядческое книгопечатание XVIII – первой четверти XIX в. : Альбом орнаментики. – Екатеринбург, 1994. – № 255 и 258.

⁷³ ПС.

⁷⁴ *Вознесенский А. В.* Старообрядческие издания XVIII – нач. XIX века. – С. 104.

ской типографии после перерыва, в 1795 г. Отличаются они и по оформлению, наиболее приближаясь к униатским изданиям Почаевской типографии. Мало того что только эти два издания во всей старообрядческой печатной практике того периода снабжены подобием титульного листа (правда, с сохранением колофона)⁷⁵, этот титульный лист заключен в резную орнаментальную рамку, впервые появившуюся в издании «Восследование праздником» 1759 г. и неоднократно использовавшуюся в Почаеве впоследствии⁷⁶.

Подводя итоги, можно сказать, что старообрядческая продукция Почаевской типографии, как никакой другой, чрезвычайно разнообразна. Она включает в себя и копии московского, «могилевского» и гродненского изданий, и оригинальные тексты. Из двадцати одной книги, впервые напечатанных старообрядцами в XVIII – начале XIX века, четыре появились в Почаеве⁷⁷.

Резко отличается и внешний вид изданий. Между почаевскими Часовниками и «Собранием кратким» с одной стороны, и Апостолом толковым и творениями Никона Черногорца с другой, на первый взгляд, нет ничего общего. Их объединяют только использованные резные концовки и элементы наборного орнамента. Можно предположить, что эти издания заказывались разными людьми, с разной «издательской программой».

---

⁷⁵ Там же.

⁷⁶ См.: *Исаевич Я. Д.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Л., 2002. – С. 284.

⁷⁷ См. *Вознесенский А. В.* Старообрядческие издания XVIII – нач. XIX века. – Прил. 3.

Роман Кисельов,

старший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України,
канд. філол. наук

ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАЇВСЬКИХ СТАРОДРУКАХ

Серед доступної сучасним дослідникам продукції друкарні Почаївського Успенського монастиря XVIII – першої третини XIX ст. є щонайменше 39 видань¹, що вийшли друком українською мовою або ж містять україномовні уривки. Цей факт заслуговує на особливу увагу, оскільки у Східній Україні, що входила до складу Російської імперії, україномовне книгодрукування було заборонене. Почаївські видання різноманітні за тематикою та жанрово-стилістичними параметрами. До них належать богослужбові книги, видання катехітичного змісту, ораторсько-проповідницька література, підручник з богослів'я, духовні пісні, світські видання, актові документи (український текст унійної ухвали 1596 р.), поетичні твори.

У досліджених пам'ятках широко представлена лексика, пов'язана зі світом живої та неживої природи (назви людей за віком і статтю, назви фізіологічних процесів і станів, частин тіла та органів, номенклатура рослинного і тваринного світу, назви речовин природного і штучного походження), лексика, пов'язана з часом, простором та іншими характеристиками буття (назви часових і просторових понять, назви руху, назви, пов'язані з категорією міри), лексика, що характеризує людину як діяльну і розумну істоту (лексика професій і праці, побутова лексика, назви обрядової сфери, лексика на позначення понять суспільного життя, економічних та правових відносин, лексика, що характеризує людину як істоту, наділену душею і розумом).

Існує взаємозв'язок між тематичною організацією лексики та інтенсивністю впливу народнорозмовного мовлення й іншомовних книжних джерел на літературну мову. Хоча живомовна лексика переважала в усіх досліджених тематичних групах, проте,

---

¹ Кисельов Р. Є. Лексика української мови в почаївських виданнях XVIII – першої третини XIX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2005. – С. 13.

наприклад, церковнослов'янський вплив відчутно позначився на лексиці, пов'язаній з людиною як біологічною істотою, що зумовлено тематикою текстів релігійного спрямування, які складають основу української книжної традиції: людина в усіх виявах її життя, у тому числі біологічного, завжди була в центрі уваги цієї літератури. Важливо відзначити, що вживання церковнослов'янізмів майже завжди є стилістично мотивованим, вони функціонують, як правило, паралельно з українськими формами. Вплив польської літературної норми позначився на складі назв хвороб, номенклатурі рослинного світу – велика частина такої лексики, діалектне варіювання якої є дуже розгалуженим, була дібрана до нормативної номенклатури під польським впливом, частина цих назв є запозиченнями з польської мови або з західноєвропейських мов за посередництвом польської. Майже цілковито орієнтованою на народно-розмовне слововживання є побутова лексика, оскільки поняття побутової сфери повністю покриває лексикон повсякденного розмовного вжитку. Далі розглянемо бодай деякі зі згаданих тематичних груп.

Лексика, пов'язана з людиною як біологічною істотою, була однією з найбільш відкритих для залучення церковнослов'янських одиниць. На значну кількість церковнослов'янізмів саме в цій тематичній групі у XVIII ст. вказують і в працях з російської історичної лексикології². Проте, важливо відзначити, що в українській мові не відбулося процесу стилістичної нейтралізації великої частини таких назв, як це сталося в російській³, вживання церковнослов'янізмів майже завжди було стилістично мотивованим, принаймні ці назви завжди зберігали певну асоціативну (щодо сакралізованих контекстів) стилістичну конотацію в семантиці, і функціонували, як правило, паралельно з українськими формами.

Викликає інтерес наповнення синонімічного ряду назв на позначення процесу фізіологічного існування. Передусім треба відзначити виразну перевагу книжних одиниць *житіє* та *жизнь*, яким можна протиставити вживане рідше *живо́ть*. В. Колесов вважає, що після того, як до вживаного в давньоруській мові *живо́ть* «життя» додалися у складі книжних формул церковнослов'янізми *житие* і *жизнь*, відбувся наступний перерозподіл значень: для позначення земного існування, протилежного вічному життю, як і раніше, використовувалося слово *живо́ть* – основна характеристика органічного життя, соціальне життя людини характеризували за допомогою лексеми *житие*, а слово *жизнь* пов'язувалося з поняттям вічного, божественного, духовного життя⁴. Якщо таке семантичне обґрунтування синонімії між згаданими назвами відображає ситуацію давньоукраїнського періоду, то треба сказати, що в почаївських друках вже немає підтвердження цьому спостереженню: *житіє* переважає тут в усіх контекстах, незалежно від перелічених вище відтінків у значенні: (фізіологічне існування) *при житі́ї и здоро́вю* (НП, 13); (соціальне існування) *любо́вь Бжаа възгля́домъ дѣль дѣбрыхъ нѣа гѣдныхъ такъ имѣтсѣ, якъ*

² Замкова В. В. Славянизм как стилистическая категория в русском литературном языке XVIII в. – Ленинград : Наука, Ленинград. отд-ние, 1975. – С. 40.

³ История лексики русского литературного языка конца XVII – начала XIX в. – М. : Наука, 1981. – С. 36.

⁴ Колесов В. В. Мир человека в слове Древней Руси. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1986. – С. 76–78.

имѣтсѧ душа вѣ тѣлѣ възглядомъ житїѧ дочѣснаго и дѣлѣ емѹ приличныхъ (БФ 145); (життя вічне) *якъ тїл'кѡ почула ѿ Іуса ѡводѣ, на житїє вѣчноє текущею, зѧразѣ сѣрдцемъ запрагнула* (НП₁ 17). Зрідка, коли йдеться про життя соціальне, або ж вічне, божественне, вживається церковнослов'янське *жизнь*: *да заслуга на Нбо бѹдетъ дѣло, въ жи(з)ни сей ѿ члѣвѣка содѣланое* (БФ 129); *абѣсмо срѣца своего не затоплѧли въ свѣтѣ, але ѡнбо и жизнь вѣчную старѧлисѧ* (Н 96 зв.). Номен *живѡтъ* «життя», як показують контексти, не має якоїсь специфікованої семантики, а просто є альтернативною формою з дещо слабшою семантичною ознакою «книжності» (у XVI – першій половині XVII ст. це була найбільш уживана лексема на позначення відповідного поняття – СЛУМ 9: 155–157): *Второе [право лѣнное] есть на той часѣ, когда кому даѣтсѧ маѣтностъ токмо до живѡта егѡ* (БН 158 зв.); *ежели не волѣвъ бы небо и живѡтъ вѣчный оутратити, нежели рѣчь якую дочѣсную* (Ч 3 зв.).

У назвах людей за ознакою статі (у значенні «стать» – *полу* – Р. в., ПС 1 зв., 11) тенденція до використання церковнослов'янських форм теж помітна. Написання *человѣкъ* у значенні «особа чоловічої статі», як і в значенні «людина», має абсолютну кількісну перевагу над варіантом з *о* (в обох значеннях у проаналізованих уривках, включно з похідними прикметниками (написання під титлом до уваги не бралися) – 80 слововживань з *е* проти одного *чоловѣкъ* (КГ 49; ще двічі зафіксовано поза уривками для фронтального аналізу – *чоловѣкови* – Д. в., Н 179; *чоловѣки* – мн., НП₂ 38) та одного полонізму *чловѣча* (Б 3). На позначення особи чоловічої статі зрідка вживаються також орієнтовані на польський зразок форми *мужчїзна* (БН 49 зв.), *муцїзна*: *Трѣба абѣ бѣль муцїзноу: бо невѣста жѧднаго стѧну каплѧнскаго мѣти не мѡжетъ* (БН 55 зв.). Значення «чоловік у подружжі» передається іменником *мужь* (БН 159; НП₂ 267; С₂ 154, 232; Ч 12 зв., 17 зв. etc.).

Книжний варіант *женѧ* – «особа жіночої статі» (БН 20; Н 165, 165 зв., 168; НП₁ 14, 15, 17; С₁ 232; Ч 10 зв., 12 зв., 14 etc.) та «жінка у подружжі» (БН 159; КГ 96, 101; НП₂ 5, 7; С₂ 232, 233; Ч 12 зв., 14 etc.) має перевагу щодо форми *жѡнки* (мн., КГ 74). Гадаємо, що стійкість такої орфографічної норми (*женѧ*), яка не відповідає фонетиці розмовного мовлення, пояснюється не стільки тяглістю церковнослов'янської правописної традиції⁵, від якої автори й видавці в багатьох інших випадках не бояться радикально відступати (пор., наприклад, *жѡнатїй* «одружений» – БН 12), скільки свідомим використанням саме лексичних церковнослов'янських форм у цій тематичній групі, з причин, на які ми вказали вище. Цікаво, що книжна форма не заважає використовувати це слово для суфіксального творення згрубілих назв, навіть у контексті з пейоративною лексикою: *но сднѧ жѡнище, кѹхарчиско пѡдлоє, реклѧ к нему: якѡ и онѣ* (ап. Петро. – Р. К.) *сѣ Іусомъ Галилѣйскимъ ходїль* (С₁ 135).

Альтернативною назвою особи жіночої статі, що збереглася в окремих південно-західних говірках зі значенням «молода жінка» (АУМ 3, Ч. 4: № 88), виступає *невѣста* (Б 16; БН 159, 159 зв.; Н 182; НП₂ 7 etc.). Те, що в підданих фронтальному

⁵ Шевельов Ю. Исторична фонологія української мови. – Х. : Акта, 2002. – С. 195.

аналізові уривках, попри досить високу частотність назв на позначення відповідного поняття, не засвідчено характерних для староукраїнського періоду полонізмів *кобѣта*, *бѣлоглова* (чи, в українському фонетичному оформленні – *бѣлоголва*, *бѣлаа голова*), свідчить про тенденцію до усунення надлишковості синонімічного ряду.

Стилістичними церковнослов'янськими треба вважати й такі, до XVIII ст., судячи з їхньої позиції в лексикографічних джерелах, вже архаїзовані ⁶ одиниці, як *отрокъ* «хлопець» (С₂ 153 зв.; *отроцы* – мн., Б 24), *юношу* (Зн. в., С₂ 153). Гадаємо, що й слово *дѣвица* (*дѣвицы* – Р. в., Ч 12 зв.; *дѣвиць* – Р. в. мн, 14), хоч воно й не є чужим системі української мови, варто кваліфікувати як стилістичний церковнослов'янськ, зважаючи на наявність у тодішній мові таких одиниць, як *дѣвка*, *дѣвчина*, *панна* (останній номен, поруч з *Дѣва*, фіксується у досліджуваних пам'ятках стосовно Богородиці).

Книжні форми, які завдячують своєму існуванню стійкій асоціації з контекстами релігійної літератури церковнослов'янською мовою, чергуються з розмовними в лексико-семантичних групах вікової характеристики людини. Книжними є *возрасть* – «дорослий вік»: *въ возрастъ пришедшее отроча Іахъннь* (С₂ 152); «процес дорослішання»: *ажѣбысте по штриманню дѣтѣй могли тѣшитиса видѣнїемъ ихъ вѣзраста, такъ въ лѣтахъ, якѡ и въ цнѡтахъ* (НП₂ 267); *возрастати* «рости, дорослішати»: *жѣбы тїи, возрастajúчи подъ очїма, чїли дозѡромъ вáшимъ, въ боáзни Бжїей ѡ васъ шаслїве вїховани були* (НП₂ 266). У ролі некнижної альтернативи до вищезгаданих назв виступають: полонізм *взростъ* «досягнення дорослого віку», який увійшов і до словника Є. Желехівського (Жел. 68): *той, кто мўромъ помáзуеть, ... не мѡжетъ съ тимъ дытáтемъ, за взрѡстомъ егѡ, въ станъ мал-жѣнскїй вступїти* (БН 17); дієслово *доростї* «досягти дорослого віку» (*доростуть* – 3 ос. мн. майб. ч., С₂ 154; *дорѡслиши* – дієприсл., 154); утворений від цього дієслова прикметник *дорѡслий*: *въ дорѡслихъ лѣтахъ* (153 зв.), *дорѡслыа дѣти* (155). Загальною назвою на позначення часової характеристики життя людини є, як і в сучасній мові, слово *вѣкъ*, яке у сталих словосполученнях з прикметниками позначає певні вікові проміжки: *серѣднагѡ вѣка* (Р. в., Кат. [19 зв.]), *старáгѡ вѣку* (Р. в., [19 зв.]).

Зі звичайними для української мови формами (Бер. 156) *дитá* (*дытá*) (Б 10, 24, 232; Н 165 зв., 182, 182 зв.), *дитáтко* (Б 10, 24), *дитїна* (Б 3, 12; БФ 58), у мн. – *дѣты* (Б 3; БН 22 зв.; НП₂ 267 etc.); з' *немовáткомъ* (Н 31), *немовлáта* (Б 6) конкурують сприймане як книжне (Бер. 154) *отроча* (Б 19; С₂ 151 зв., 152, 152 зв.), церковнослов'янськ *младѣнецъ* (Б 10, 12, 16, 185 – в усіх випадках ідеться про новонародженого Христа), *младá* «немовля» (БН 8 зв.) та, судячи з наголосу, мабуть теж книжний субстантив *мáлий*: *Сїи суть знáки и примѣти, по котѡрих мѡжна догáдоватиса ѡ мáлихъ, что бۇдутъ* (С₂ 153). До церковнослов'янськ належить і прикметник *новорождѣнный* (Б 24; С₂ 152). Церковнослов'янськ *младѣнецъ* «немовля» довго протримався в літературній мові: як застаріле слово його зафіксовано в лексикографії кінця XIX ст. (Жел. 445).

⁶ Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 303.

Альтернативними – розмовними та книжними – варіантами представлені й назви вікових періодів людського життя: *дити́нство* (БФ 144) – *младе́нчество* (С₂ 154), *вѣкъ младе́нческій* (С₂ 153 зв., 154); *моло́дости* (Р. в., Б 219); *моло́дости* (Р. в., Кат. [19 зв.]), *вѣкъ молодѣ́й* (Б 227), *молодѣ́й* (Б 227; С₁ 10), *з'моло́ду* (присл., НП₁ 249), *за́молоду* (присл., Н 134 зв.) – *мла́дость* (Б 214, 227), *младі́* (Зн. в. мн., Б 214), *младе́ймъ* (Д. в. мн., ПС 1).

Цікаво простежити за рядом морфологічних синонімів зі значенням «з дитячого віку», який свідчить про недостатню сформованість літературної норми, крайні одиниці в ньому можна з певністю назвати церковнослов'янським та розмовною формою: *из'мла́да* (С₂ 153), *из'ма́ленка* (153; *из'ма́лен'ка* – 154), *из'ма́ла* (153 зв., 154), *из'ма́лу* (155), *з'ма́лу* (БФ 61).

У досліджуваних пам'ятках є багато назв на позначення різних фізіологічних процесів і станів. Біологічне життя людини висвітлюється в аналізованих текстах з поглядів суто фізіологічного (КГ), етичного (ПС), відповідності принципам моралі (проповіді) та регламентуючим нормам релігії (катехізиси). У більшості текстів, окрім КГ та ПС, поруч з питомими лексемами зафіксовано немало церковнослов'янських, проте вони, як правило, вживаються поруч із народнорозмовними формами в тих самих пам'ятках.

На позначення нормального фізичного стану організму вживаються повноголосні форми *здоровѣ* (КГ 73; Кат. 20 зв.; НП₁ 13, 269; НП₂ 6, 9), *здоровіе* (НП₁ 10), з діалектним епентетичним *л* у цьому слові – *здоровѣ* (Н 100; НП₁ 75), *здоровий* (*здоровый*) (НП₁ 11, 13; НП₂ 6; С₁ 10), *здорово* «у доброму фізичному стані, при здоров'ї» (КГ 59), *оуздорівивъ* «повернути здоров'я, вилікувати» (3 ос. одн., НП₁ 12), *поздорівіе* «бути в кращому стані здоров'я, ніж раніше» (3 ос. одн., Н 182), *оздорівіе* «одужати» (3 ос. одн., КГ 47), *оздорівѣють* (3 ос. мн., 71). З цими формами конкурують церковнослов'янські *здрáвѣ* (Н 110 зв.; Ч 11 зв.), *здрáвый* (Б 219; БФ 134), присл. *здрáвѡ* (Б 227), *оуздрáвлетъ* (3 ос. одн., НП₁ 10). У певних контекстах, зокрема у сполученні з уточнювальними означеннями, слово *здоровѣ* може мати значення «моральність», «здоров'я душі»: *Боимѡса оутрáти дочéсногѡ тѣлесногѡ здоровѣ* <...> *Мáймо жъ прина́ймнѣй подобну и окóло вѣчногѡ здоровѣ ду́шевногѡ бáчностъ* <...> *Забеспечáймо вчéсне вѣчногѡ житі́а'нашегѡздоровѣ* (НП₂ 6). Треба згадати також фразеологізм зі значенням «бути живим, здоровим», з виразною експресивністю в семантиці: *докóль не помлѣли в' миѣ кáсти* (Б 214).

Типологічний склад різних лексико-семантичних підгруп, що стосуються тих чи інших фізичних станів, гадаємо, значною мірою зумовлюється ступенем їх асоціативного зв'язку з канонічною релігійною літературою. Наприклад, у групі назв сну, окрім дієприкметника *спáщій* (БФ 133), усі назви є народнорозмовні, утворені властивими українській мові словотворчими засобами: *засну́ти* (Н 95), *посну́тъ* (3 ос. мн., КГ 42), *досиплáлесь* (2 ос. одн., С₁ 470), *сні́лоса* (безос., Н 94 зв.; Ч 3). Поняття «лягати спати» виражене, як і в сучасній мові, стійкими словосполученнями: *лѣга́ючи спáти* (Н 95), *ишóль спáти* (95), *иду́чи спáти* (Н 94 зв.; С₁ 35), *(са) спáти кладéтъ* (3 ос. одн., Ак. 839).

Українськими народнорозмовними одиницями представлена й група назв, пов'язаних зі станом алкогольного сп'яніння: *пáній* (КГ 10; Н 244 зв.), у значенні «спо-

живати надмірну кількість алкоголю» – *опивáтисѧ* (КГ 73), *оупивáтисѧ* (С₂ 153 зв., 154), *оупивáвсѧ до оут//рáты рáзума* (Ч 7 зв. – 8); *перебереть*: *помѣрне оуживáнѧ горáчогѡ трѹнку, которогѡ челѡвѣкѡ надѣ мѣру егдá перебереть, трасэнїе тѣла, слáбость, головѣ заворѡтъ, а чáсомъ тѣжъ и смѣрть наступáетъ* (НП₁ 126), прикм. *тверѣза* «такий, що не перебуває в стані алкогольного сп'яніння» (Р. в. ч. р., С₂ 154 зв.), утворені від нього прислівники *тверезѡ* (НП₂ 3), *потверезу* «не перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння» (Н 244 зв.). Дозволимо собі процитувати уривок, де цікаво поєднуються народний погляд на семантику слова *пáнїй* зі структурованим викладом, властивим греко-католицьким катехізисам: *В[опросъ]: По чѣмѹ челѡвѣкъ мѡжетсѧ познáти зупѣльне пáнїй? Ѡ[вѣтъ]: а. Если не пáмáтáетъ якъ додѡму прїйшовъ. в. Если слова блюзнѣрскїи любь вшетѣчнїи говорївъ. г. Если чѣладь розганáвъ, на женѹ и дѣти почїнáвъ фѹрїю. д. Если свої повїнности, молїтвы опустїлъ. е. Если тѡбе чїнївъ, чо гѡбы не чїнївъ потверезу* (Н 244 зв.).

До назв фізіологічних процесів, представлених народнорозмовною лексикою, належать: *(не) вищїрай зубѡвъ* (ПС 14), *дрижїтъ* (Ч 64), *вздригáетсѧ* (КГ 20), *жсавъ* «жувати» (3 ос. одн. мин. ч., КГ 42), *жуючї* (дієприсл., КГ 73; ПС 5), *загѡбитисѧ* «заживати (про рану)» (КГ 28, 37), *згойтсѧ* (3 ос. одн., 43), *кашлáнѧ* (ПС 3), *кашлáти* (3 зв.), *кѣханѧ* «чихання» (3 зв.), *(не) кїхай* «чхати» (нак. сп., 12), *(не) млáскáй* «плямкати при їжі» (нак. сп., 5), *отдїханѧ* «дихання» (2 зв.), *ѡдїхáти* «дихати» (КГ 68; ПС 5), *позѣвáти* (ПС 12), *позѣвáючому* (Д. в. дієприкм., Н 166 зв.), *плювати* (ПС 3), *вїплювала* (3 ос. ж. р., Н 166 зв.), *вїплїѡвуй* (нак. сп., ПС 5 зв.), *сплюнешъ* (12), *слїнáтъ* (КГ 70), *спотѣти* (різні слф. – КГ 16 – 3 слвж., 20), *спочивáетъ* (3 ос. одн., Б 3), *спочїнку* (Р. в., БФ 129), *ѡдѣпочїнкови* (Д. в., НП₂ 277), *оумлѣла* «зімліти, знепритомніти» (3 ос. ж. р. одн., Б 41) та ін.

Варто звернути увагу на діалектизм *ликáти* «ковтати», який побутує в наддністрянських та подільських (АУМ 2: № 383), а також західноволинських (Корз. 154) говорах, як діалектизм його фіксує й СУМ (4: 485): *ликáти* (КГ 25, 85, 102), *поликáти* (73), *полинїти* (Н 195), *полкнувши* (дієприсл., ПС 4 зв.).

Проте в деяких лексико-семантичних підгрупах нарівні з народнорозмовною лексикою виступають церковнослов'янізми. Стан утоми, наприклад, передається назвами *изѣмождѣнному* (Д. в., Н 94 зв.), *оутруждѣнному* (Д. в., 94 зв.), *струждѣнному* (КГ 43), *снѡмъ изѣморѣнному* (Н 94 зв.), яким, однак, можна протиставити форми *струдївшисѧ* (дієприсл., НП₁ 14), *неспрацїѡванїи (воли)* «не втомлений» (КГ 48), а також цілком розмовні фразеологізми на позначення тяжкої втоми: *кѡждый горѹетъ и працѹетъ, частѡкрѡтъ ажъ до кровáвогѡ пѡту* (С₁ 470); *до пѡту кровáвогѡ прáцѧ* (НП₁ 16); *Преступáетсѧ ещѣ тáл жъ зáповѣдь... танцѣмъ до пѡту* (С₂ 231 зв.); *Подѣпáнки* (порушують сьому заповідь. – Р. К.) *людѣй здирáючи, кровáвую прáцю ихъ якѡ пáвки ссѹци* (Н 151), пор. у казаннях Варлаама Ясинського: *по(т) и крвáвую прáцу* «тяжку, виснажливу працю»⁷.

Процес приймання їжі – предмет особливої уваги як з погляду фізіологічного (КГ) і етичного (ПС), так і у сфері катехітичної науки – представлений багатьма

⁷ Суховїй О. О. Фразеологія ораторсько-проповідницької прози Варлаама Ясинського : дис. ... канд. філол. наук. – К., 2002. – С. 90.

назвами. Церковнослов'янізми й тут конкурують з розмовними формами: дієслову *їсти* (БН 22 зв.; КГ 29; С₁ 9; С₂ 233 etc.) можна протиставити форми *ѣсти* (ПС 4 зв., 9; С₁ 466, 470; Ч 7 зв. etc.), *їсти* (Н 166 зв.), *isti* (100), *isty* (КГ 110), *зѣсти* (КГ – 5 слвж.), *ззѣвъ* (3 ос. одн., 51, 53), *зѣвъ* (41), *зѣла* (3 ос. одн., Б 227), *зѣла* (КГ 68), *зѣдѣтъ* (3 ос. мн., ПБ 106), *изѣла* (Б 227), а також одиниці з коренем -жив-, зокрема, *поживѣтисѧ* «задовольнити потребу в їжі»: *Оубѣгѣи прошаки, не маючіи ра(з) дѣбре чѣмъ поживѣтисѧ* (Н 168); *заживѣти* «споживати (їжу, напої)» (БН 20 зв.; КГ 73; С₁ 78). Ряд протиставлень церковнослов'янізмів та розмовної лексики в цій групі можна доповнити: назві *кормѣщѣи* (дієприкм. від *кормити* «годувати», мн., Н 168) протиставляються *кормлѣчѣи* (мн., Н 165), *годуєть* (3 ос. одн., Б 78), *живѣть* «годувати» (3 ос. одн., Б 78; С₁ 469); лексемі *гладъ* «голод» (Б 214) та фразеологізмові, який з Біблії перейшов у староукраїнські тексти⁸, *гладомъ поморѣлъ* «спричинити знесилення або смерть від голоду» (Ч 11) – народно-розмовні *голодъ* (НП₁ 137, 138, 215), *голодѣнь* (С₁ 75), *голодного* (Зн. в., КГ 39), *голоднѣи* (мн., С₁ 467), (*w litach*) *hołodnych* (КГ 109), *віголоднити* (*не давши ему ѣсти нѣчѣго*) (41). Народнорозмовним є прислівник *натѣщо* «нічого не ївши, нащесерце» (Н 173 зв.), *натѣщо* (КГ – 8 слвж.), *nateczczo* (110).

Явище смерті, окрім звичайного *оумѣрти* (рідко також *умрѣти* – С₂ 232; *оумрѣти* – Н 197), назване за допомогою фразеологізмів: книжного *почѣти [в Бозі]: вѣ тебѣ самѣмъ почѣти* (Б 227), народнорозмовного *пойти на мѣри* (Б 232). Це ж явище позначено просторічними фраземами, що мають виразне емоційне забарвлення й використовуються у функції проклять, щоправда, їхні сигніфікати є досить розпливчастим уявленням про смерть і взагалі тілесну шкоду: *Просѣти Гѣда Бѣга ѡ лѧску, абѣсмо волѣли бѣрзѣи оумрѣти, або жѣби нѧсъ землѧ пожѣрла, нѣжели вѣ грѣху смертѣльномъ причѣтисѧ* (Н 197). Використання таких одиниць у функції вигуків з різним модальним значенням зумовлює більший ступінь їх десемантизації: *Єжели не прислѧгѧвсѧ съ проклѧтствомъ, мовѧчи: бодѧй менѣ Бѣгъ скарѧвъ: бодѧй менѣ порвѧли?* (Ч 6). Зі значенням «до кінця життя» зафіксовано фразеологічні одиниці *до ѡстѧтѣнагѡ тху* (Н 222), *не чекати... ѡстѧтнагѡ тху жѣтѣѧ* (Н 220).

У досліджених текстах широко відбиті назви, пов'язані з часом, простором та іншими характеристиками буття. Терміни часоподілу представлені здебільшого питомою лексикою, вживаною як у розмовному мовленні, так і в літературній мові. Проте й тут звичка до вживання церковнослов'янізмів, хоч і нечасто, зумовлює наявність конкурентних одиниць, іноді лише в окремих формах словозміни. Особливу прихильність автори виявляють до книжної форми назви темної частини доби. Засвідченим у такій формі *ночь* (КГ 71), *ноцѣ* (34), *ноцѣ* (С₂ 232), *ноци* (Р. в., НП₂ 275; Зн. в. мн., Б 112; ГП₁ 42 зв.), *полуноци* «північ, середина ночі» (Р. в., БН 20 зв.; Н 166 зв. – 2 слвж.) знаходимо живомовні фонетичні відповідники лише в КГ: *ночь* (84), *ночь* (12, 85), *на нѣчь* (31), *ночей* (Р. в. мн., 83). Конкуренція поширюється й на український прислівник *вѣ/ночѣ* (НП₁ 28), що активно вживався принаймні з XV ст. (ССМ 1: 183), та його прийменниково-іменниковий книжний еквівалент: *вѣ ноци* (Н 95), *вѣ ноци* (Б 78).

⁸ Там само. – С. 66.

Здавна вживаються в українській мові й інші прислівникові назви, що стосувалися частин доби. Прислівник *въ/день* (НП₁ 28; Ч 13 зв.) фіксується ще в XIV ст. (ССМ 1: 208), відповідними назвами щодо вечірньої частини доби виступають *въ/вечерѣ* (КГ 50, 57, 78), *въ/вечерь* (КГ 41, 54, 67, 74, 84; С₁ 7), *въ/вечѣрь* (НП₁ 16), *въ/вечерѣ* (КГ 75), ранкової частини – *ра́но* (*ра́но*) «вранці; рано вранці» (Н 23, 23 зв., 231; НП₁ 16; НП₂ 7), *з'/ра́на* «вранці» (С₁ 7).

Написання *вечерь* (БФ 145; Н 23, 23 зв., 168), *вечеромъ* (О. в., КГ 50; С₁ 7), *вечерней* (*мѣтвѣ*) (М. в., Н 94 зв.) необов'язково мусять бути нефонетичними стосовно народної вимови, але принаймні щодо однієї пам'ятки можна таке твердження висунути. У межах одного абзацу в С₁ вжито іменник *вечерь* з написанням *е* в другому складі, а також прислівник *въ/вечерь*, проте коли в цьому ж абзаці автор цитує слова з народних вуст, закономірний перехід *е > і* в закритому складі відображено: *мы тепѣрь веселѣмса, оутѣшѣемса... хощемъ въ/вечерь викри́кати: щѣдрый вѣчѣрь: добрый вѣчѣрь* (С₁ 7).

Церковнослов'янськомі *оутрѣ* (С₁ 7) Памво Беринда (Бер. 172) протиставляв українське *порáнокъ*, яке фіксується в катехізисі 1819 року видання в цікавому образному контексті, де уявлення про добу з її послідовними частинами метафорично узгоджується з періодизацією людського життя: *Розберѣ оувáгою дѣнь нѣнѣиный, и дѣнь цѣлогѣ житїа твоегѣ, а помѣсль, якій бѣвъ порáнокъ мѣлодо-сти? якѣе полѣдне серѣднагѣ вѣка? якій єсть албо бѣде вѣчерѣ старáгѣ вѣку твоегѣ?* (Кат. [19 зв.]). У пам'ятках вживається також народнорозмовне *ра́нокъ*: *кѣждого ра́нку и вѣчера* (БН 34).

У слові *доба*, вживаному в староукраїнський період зі значенням «пора, час» (СлУМ 8: 46), семему «проміжок часу в 24 години» засвідчено лексикографічно лише в другій половині XIX ст.⁹ Приклад з «Книжиці для господарства» переко-нує, що розвиток згаданого лексико-семантичного варіанту відбувся принаймні на 100 років раніше: *звалѣти кона и пуцáдломъ поперетинáти ѣншіи рáны или гулки, ... гарáчымъ желѣзомъ запѣкáти, сѣнѣмъ кáменемъ засыпáти, а по тѣмъ на три добѣ поставити* (КГ 14). Будучи орієнтованим на живомовну стихію, автор-укладач КГ вносить до тексту народнорозмовний прислівник *зотрѣдни* «протягом трьох днів»: *наперѣдъ зотрѣдни тримáй єгѣ голодного* (КГ 39).

Зв'язок добового поділу з астрономічними явищами відбито в назвах *свѣтáна* (КГ 50), *на свѣтáнѣ* (50), *на свѣтáню* (НП₁ 50), *перед всхѣдомъ (слѣнца)* (КГ 35), *по захѣдѣ (слѣнца)* (35), *по зáходѣ (слѣнца)* (50). Традиція вживання цих назв в українській літературній мові давня, зокрема, *свитан* використовували перекладачі частин Біблії в XVI ст.¹⁰, слова *зáходъ* і *всходъ* (*слѣнца*) знаходимо в тлумачній частині словника Памва Беринди (Бер. 41; 23).

Традиційне виділення частин доби у зв'язку з регулярними побутовими проце-

⁹ Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 76.

¹⁰ Огієнко І. Українська літературна мова XVI-го ст. і український Крехівський Апостол. Т. 2. – Варшава, 1930. – С. 115; Словопоказчик // Пересопницьке Євангеліє. 1556–1561. – К., 2001. – С. 623.

сами відображено у використанні назви *обѣдъ* з часовим значенням: *чимъ до ѡбѣда забавлялся? щомъ робилъ по ѡбѣдѣ?* (С₁ 35).

На позначення семиденного проміжку часу вживається *недѣла* (НП₁ 10, 14; НП₂ 1, 4, 7), що й досі побутує в такому значенні в усіх українських говорах ¹¹, та новіший, уживаний з XIV ст. (ССМ 2: 453) номен *тѣждень* (Ч 6). Обидві ці назви подає як відповідники до церковнослов'янського *седмица* Памво Беринда (Бер. 113).

Назви днів тижня іноді виступають в архаїчній формі, підтримуваній церковнослов'янським впливом (ця група лексики є надзвичайно частотною в богослужбових книгах, куди, у свою чергу, часто проникають відповідні живомовні форми), наприклад: *вѣторникъ* (Н 168), *(въ) среду* (БН 23 зв., Н 168), *четвертокъ* (Н 168), *пятокъ* (НП₂ 274). Наголос у формі *пятокъ* (БН 23 зв.; Н 168) свідчить ще й про польський вплив (*piątek*). Проте є в пам'ятках і альтернативні форми з українського лексикону, які без змін вживаються в сучасній мові, наприклад: *понедѣлокъ* (Н 168), *вѣвторокъ* (Кат. [33]), *великій четвѣрь* (БН 14 зв., 15 зв., 18), *недѣла* (БФ 136, 145).

Назви місяців в уривках, обраних для фронтального аналізу, представлені одиницями з термінологічного набору запозичених латинських назв: *(въ) апрѣль* (КГ 88), *(въ) ноэмврѣи* (88), *іюла* (Р. в., Б 112), *декѣмврѣа* (Р. в., С₁ 7) та ін. До народних назв можна віднести лише *(въ) мѣрцѣ* «березень» (КГ 88, 89; *w marci* – 106, 107). Таке співвідношення є випадковістю або ж зумовлене низькою частотністю цих термінів у досліджуваних текстах, адже народні назви місяців були узаконені практикою друку не лише в україномовних, а й у церковнослов'янських виданнях для церковного вжитку, зокрема, в Місяцеслові, який часто виходив окремим виданням і регулярно додавався до багатьох богослужбових книг (Служебника, Часослова, Молитвослова та ін.). Наприклад, у Молитвослові почаївського друку 1758 р. (ЗІ № 2043): *Мѣць септемврѣй, сѣрѣчь седмѣй, рекѣмый вресень, по дрѣвныхъ же рѣвень* (359); *Мѣць декамврѣй, ... нарицаемый студень, или грѣдень* (418 зв.); *Мѣць іанноуарѣй, ... глаголемый сѣчень* (430); *Мѣць апрѣлѣй, ... нарицаемый квѣтень* (484) і т. д.

На позначення проміжку часу в 365 (366) днів вживаються успадковані з праслов'янського періоду назви *рокъ* (*рѣкъ*), *лѣто*, *годъ*. Уживання слова *рокъ* протягом староукраїнського періоду активізується. Так, якщо в XIV–XV ст. ССМ фіксує лише 13 слововживань назви *рокъ* (2: 301) проти 152 слововживань *годъ* (1: 247), а в П. Беринди знаходимо *рокъ* і *годъ* серед тлумачень до *лѣто* (Бер. 60), то в укладеній дещо пізніше в XVII ст. «Синонімі славенороській» *годъ*, поруч із *лѣто*, потрапляє в тлумачну (церковнослов'янську) частину словникової статті до лексеми *рокъ* (СС 153). Процес семантичної диференціації між словами *рокъ* (*рѣкъ*) і *лѣто* почався не пізніше початку XVII ст. ¹² Наш аналіз використання цих назв у вказа-

¹¹ Кочерган М. П. Назви часових понять в українській мові : дис. ... канд. філол. наук. – К., 1967. – С. 78.

¹² Молодід Т. К. Мова «Палінодії» З. Копистенського (Загальна характеристика лексики і словотвору) : дис. ... канд. філол. наук. – К., 1962. – С. 67.

ному часовому значенні в межах уривків для фронтального аналізу засвідчує поглиблення згаданого процесу. Назва *рокъ* (Б 112; БН 158; Н 151 зв.; НП₂ 277; С₁ – 11 слвж.; Ч 6), *рѣкъ* (Б 219; КГ 41) зберігала за собою найбільш загальне значення «проміжок часу в 365 (366) днів». Лише один раз ужито цю лексему стосовно людського віку – з похідним значенням «один рік у житті людини»: *коли́ кто́ прихóдитъ по рождѣнїи своѣмъ до рáзума, тоєсть, когда́ ма́еть девáтый, ѡсмый ѡлѡ седмый рѡкъ* (БН 23 зв.). Слово *лѣто* теж вживалося в загальному часовому значенні (Б 3, 12; БН 158 зв.; Кат. [18]; КГ 93, 98, 109), але набагато частіше – у віковому (Б 22, 78, 227 – 5 слвж.; Кат. [16 зв.], [17]; Н 165, 168 – 3 слвж., 182 зв.; НП₁ 270, 271; НП₂ 267; С₂ 153 зв., 154, 155 зв.). *Годъ*, порівняно з попередніми назвами, вживається рідко (БН 23 зв., 158 зв.; С₁ 8 – 2 слвж.) – як книжна альтернатива до *рокъ* (*рѣкъ*) у загальному часовому значенні.

Про особливий статус мови «Книжиці для господарства» – пам'ятки, яка з-поміж досліджуваних найбільше орієнтована на народне мовлення, свідчить, зокрема, наявність паралельно вживаних і сьогодні в народному мовленні безприйменникових та прийменниково-іменникових адвербіалізованих форм, утворених від назв пір року: *лѣтомъ* (27, 92, 95), *литом* (98, 100, 105), *зимѡю* (50, 92, 93), *зуютои* (98, 99), *навеснѣ* (63), *въ/лѣтѣ* (50, 63, 94), *въ/осени* (75, 93), *въ/зимѣ* (94).

У текстах майже всіх досліджених пам'яток багато числівників. Як і на більшість груп високочастотної лексики, на ці назви поширюється міжмовна інтерференція (особливу роль тут могли відіграти церковнослов'янські богослужбові книги, де числівників дуже багато, зокрема в підзаголовках їх структурних частин). Думаємо, що саме інтерференція на рівні літературномовної практики, а не якісь правописні навички, зумовлює появу таких виразних церковнослов'янізмів, як *ты́саицу* (Зн. в., НП₁ 271), *три́жды* (*три́жды*) (Н 182; НП₂ 5), *седмь* (у формах різних відмінків – БН 15 зв.; Кат. [20], [22 зв.]; Н 232 зв.), *седмый* (БН 23 зв.; Н 150 зв.; С₂ 232 зв., 233; тут, можливо, позначився і вплив пол. *siódmu* та діалектний вплив), *седмдесати́* (Р. в., Н 168). Адже авторів і видавців не стримує етимологічний, за походженням церковнослов'янський, правопис, коли вони використовують такі форми, як *пѣвтора* (КГ 44), *тры́* (БН 33 зв.), *чты́ри* (Б 236) – діалектний полонізм, звичайний в літературній мові староукраїнського періоду (Тимч. 2: 484), Є. Желехівський фіксує ряд дериватів від цієї назви: *чтироплѹжний, чтироповѣрхний* та ін. (Жел. 1077), *сѣмъ* (КГ – 4 слвж.), *вѣсѣмъ* (КГ – 5 слвж.), *пѣтнѣтця(т)* (72), *шеснѣдцѣть* (БН 35 зв.), *вѣсѣмнѣдцѣть* (НП₁ 104), *осѣмнѣдцѣти* (Р. в., 105), *стѡ двѣдцѣть мѣлѣѡновъ* (57). Числівник *одинъ*, як і тепер у розмовному мовленні, міг субстантивуватися й набувати значення «особа, людина»: *вїдѣтъ дочка́ ма́терь частѡ гнѣвливую, сварливую, клеветливую, оупивающуюся, мѹжеви непокорївую, кленѹщую за чтобѹдь, и прѡчаа и прѡчаа: не лучшаа бѹдетъ и одна́, сподѣватиса* (С₂ 154 зв.). Латинкова частина «Книжиці для господарства» теж засвідчує живомовні форми числівників: *czotyry* (99, 101, 106), *szyśt* (98).

Переважно в «Книжиці для господарства», в небагатьох випадках – в інших текстах, використано назви одиниць виміру і ваги. У катехізисах, наприклад, такі назви можуть трапитися в описі гріхів: *Тїи те́жъ грѣшѣтъ смертѣльне, котѡрыи вагѹ, мѣру, гѣрнець, квѣрту несправедливаю ма́ють* (БН 135). Окрім кількох оди-

ниць з приблизним метрологічним значенням, це терміни, що традиційно вживалися на українських територіях Речі Посполитої. Їх метрологічне значення варіювалося у просторі й часі: інформацію про це можна знайти, зокрема, у працях В. О. Винника¹³ та М. Л. Худаша¹⁴.

До назв приблизних лінійних мір належать *палець*, *долона*, *долонь*, *крокъ*: *лѣску з' дѣрева... на палець грубую* (КГ 17); *ѡмѣривши на долоню* (19); *воткнѣи глѹбоко на цѣлу долоню* (12); *зробѣи зѹразѣ киѡтъ дѡвгѣи на долонь* (12); *збитѣ близко [не] приближай са, але на крокъ от нихъ быти приналежитѣ* (ПС 11). Форма *долонь*, ужита в одному реченні поруч із *долона*, побутує в діалектах¹⁵. Лінійні міри антропометричного походження *ладь* (*riad*) (КГ 90, 92, 98, 107) і *локоть* (КГ – 11 слвж.; НП₁ 269): *посадѣти... глѹбоко вѣ зѣмлю на ладь* (КГ 92), *три локтѣ землѣ* (НП₁ 269) – мали фіксоване метрологічне значення. Германізм *цаль* (КГ 17), що був засвоєний українською мовою приблизно в XV–XVI ст. і зберігся в говорах південно-західного наріччя, відомий як лексичний дублет терміна *дюйм*¹⁶. З назв шляхових мір у «Книжиці для господарства» вжито *міла* (89, 94, 99, 106).

У «Книжиці для господарства» засвідчено традиційні для української мови назви приблизних мір об'єму й місткості антропометричного походження: *пригорциъ* (39) – «кількість сипкого, уміщеного в складених докупі кистях рук»¹⁷; синоніми *горсть* (18) і *жмѣна* (6 слвж.) та демінутивні форми від них *гѡрстка* (31 – 2 слвж., 32) і *жмѣнка* (31). Назви *горсть* і *гѡрстка* поступово виходили з ужитку: про це свідчить нижча частота вживання й наявність внутрішньотекстової глоси в одному випадку: *придѣвши салѣтри гѡрстку, або жмѣнку* (31), пор. в іншому пораднику XVIII ст.: *по горсти, то е(ст) по жменѣ* (ЛЮ 87). З точних термінів міри об'єму та місткості, що первісно позначали різні види посуду, у досліджених текстах зафіксовано *czwerka* (КГ 110), *квѣрта* (КГ – 5 слвж.; БН 135), *пѣтквѣрти* (КГ 38), *полквѣрти* (4 слвж.), *поль/квѣрти* (86), *połkwarty* (103), *кѣлѣшокъ* (*kiliszok*) (КГ – 6 слвж.). Як пише В. О. Винник, назва *гарнець* (*гарнець*) належить до спільнослов'янського фонду, але в метрологічному значенні засвоєна з пол. *garniec* порівняно пізно. Західноукраїнські говори, наприклад, чітко розрізняють *горнець* як назву посуду і *гарнець* як назву міри¹⁸. Таке розрізнення відбито і в «Книжиці для господарства»: *zŏłudi do chliba ne zyczu miszaty bolsz, iak garnec do czwerki zyta* (110); але: *возмѣи крѡве телѣчѡи и мѣса телѣчѡго дрѣбно оусѣканѡго, ... тоѣ вѣ горнець вѣстѣвити тѣмѣ чрезѣ днѣи дѣсѣть, тѡ потѡмѣ кѣдай на принѣду, ѡбо на оудку* (81). Пор. також у пам'ятці з Полтавщини «Лѣкарства описаннѣе», де *гарнець*

¹³ Винник В. О. Назви одиниць виміру і ваги в українській мові. – К. : Наук. думка, 1966. – С. 151.

¹⁴ Худаш М. Л. Лексика українських ділових документів кінця XVI – початку XVII ст. (на матеріалах Львівського Ставропігійського братства). – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 164 с.

¹⁵ Горбач О. Мармароська говірка й діалектний словник села Поляни над р. Русковою (Румунія) // О. Горбач. Збір. статті : Т. 8. Історія мови. Діалектологія. Лексикологія. – С. 288.

¹⁶ Винник В. О. Назви одиниць виміру і ваги в українській мові. – С. 15.

¹⁷ Там само. – С. 81.

¹⁸ Там само. – С. 111.

(гарнецъ) регулярно вживається у значенні терміна міри: *Взявши великій го(р)-цикъ, ... 12 гарцей в себе забираючій* (ЛО 90).

З термінів ваги зафіксовано *фунтъ* (КГ – 5 слвж.), *дра́хма* (80 – 2 слвж.; пор.: *drachta* *заважи(т)*, *ско(ль)ко 20 зе(р)нь персиу* – ЛО 60), *лутъ* (КГ – 11 слвж.). Поза КГ відзначено лише давнє запозичення з грецької мови *літра*, що в значенні терміна ваги вживалося ще в давньоруських текстах (СДРЯ 4: 405): *вз'авши літру м'ра, ... намазала німъ ноги Іисовы* (НП₁ 161).

Праці, як одній з найважливіших сторін людського життя, постійно приділяється увага в текстах почаївських видань. На позначення процесу застосування людиною своїх знань і умінь у продуктивній діяльності вживаються іменники *пра́ца* (рідше у формі *пра́ца*) та *робота*. Автори часто використовують народнорозмовну фразеологію на позначення процесів людської праці: *Поневажъ Бгъ самъ въ найпершомъ рѣдичѣ нашомъ Адамѣ на всѣхъ насъ відавъ дѣкретъ, мѡвлачи Въ потѣ лица твоегѡ сиѣси хлѣбъ, и самі частѡ мѡвите: без' пра́цы не бѣдуть кола́чи.* (НП₁ 252); *з' пра́цѣ ру́къ своіхъ поживленіе заробла́въ для себе* (НП₁ 259); *Потрѣба, пра́вда, и намъ самѣмъ околѡ себе дбати, потреба приложіти своіей пра́цы и стараня* (С₁ 467).

Назви осіб світських професій і занять зустрічаються в різноманітних контекстах і, без сумніву, походять з народнорозмовного мовлення. Такі назви не раз уживаються і стосовно осіб євангельської історії, актуалізуючи таким чином її події, уводячи їх у контекст життєвого досвіду слухачів проповіді: *шлахѣтную, алѣ оубѡгую Пáнну, на їма Мрїю, зашлюбленну стѡму Іа́хифови тесѣлкагѡ ко́нштуру* (Н 30 зв. – 31; *конштуръ* «ремесло» – з пол. *kunaszt* < нім. *Kunst*). Номенклатура професій часто зустрічається в описах гріхів: *Єжели аптікаръ, церу́ликъ, не бѣвши иску́снымъ, без' пора́ды дѡктора, авдвасавсѡ хѡрому давати лека́рство?* (Ч 10 зв.; пор. також варіанти з іншим наголосом: *антика́ровъ* – Р. в. мн., КГ 65; метатезою: *целю́риковъ* – Р. в. мн., Н 168); *Судїи, патронѡве, и пра́внїи [грѣшáтъ], неслѣшне правѣющихсѡ здирáючи: купцы́, невѣдѣющихъ та́зи крѣвдачи* (Н 151); *В[опросъ]: Котѡрїи лю́де зви(к)ли завѣдова(т)? О[вѣтъ]: Блгорѡднїи блгорѡднимъ, оучѡнїи оучѡнимъ, богáтїи богáтимъ, ремесникї ремесникѡ(м), напри́кладъ, гончáръ гончара́, тка́чъ ткача́, швѣць шевца́ ненавѣдитъ.* (242 зв.). Такі назви можна зустріти і в контексті найрізноманітніших життєвих ситуацій, які розглядаються у зв'язку з регламентуючими нормами релігії: *А еслї бы кѣхаръ лѡбъ кѣхарка, готѣючи їсти, скоштовáла тѡкмѡ азѣкомъ въ потрѣвѣ смáку, и заразъ вѣплювала, и гѣбу вѣполоскала, чи мѡжетъ въ тѡй дѣнь причащáтисѡ?* (Н 166 зв.); *Ремесникї, тѡкмѡ тїи, бе(з) котѡры(х) не мѡже(т) бѣти напράва дáховъ и двѣрей [можуть увїйти до жіночого монастиря].* (БН 74; форма, що засвідчує фонетичне спрощення сполуки приголосних, вжита і в інших пам'ятках: *ремеснїкъ* – Ч 15 зв., 18; *ремесникї* – мн., КГ 93; Н 151; *remesnyki* – КГ 99).

Більшість назв професій, використаних у почаївських друках, характерні і для сучасної української мови. Окрім лексем, вжитих у поданих вище прикладах, це: *вінарá* (Р. в., БН 18 зв.), *оусмáръ, тѡ естъ гáрбаръ* «кушнір» (ГП₂ 16; пор.: *оусмáръ* – *гáрбаръ*, *скѡрникъ* – Бер. 140), *ковáль* (КГ 36), *кравѣць* (ГП₂ 26 зв.), *кравцѡвъ* (Р. в. мн., Н 168), *крамáровъ* (Р. в. мн., КГ 11), *малáръ* (ГП₂ 56 зв.), *малáровъ*

(Р. в. мн., Н 168), мамки «годувальниця» (мн., Н 165 зв.), музіка(м) (Д. в. мн., Н 175 зв.), пастуха (Р. в., НП₂ 6), пастухи (мн., БН 27 зв.; Н 165 зв.), пастухамъ (Д. в. мн., КГ 63; стосовно євангельських пастухів, що вітають новонародженого Христа, в «Богогласнику» 1790 р. регулярно вживається церковнослов'янським *пастырѣ*), *пастѣчникъ* (ГП₂ 16), *пастѣнички* «жінка-пасічник [у жіночому монастирі]» (Р. в., ГП₂ 54), *переплѣтчикъ*, *сієсть интролѣгаторъ* «майстер з виготовлення книжкових оправ» (ГП₃ 82), *почтарѣ* (мн., БН 27 зв.), *писарь* (ГП₂ 57), *рыбаки* (мн., НП₁ 238), *рыбакѣвъ* (Р. в. мн., НП₁ 30), *слюсарь* (ГП₂ 9), *столарь* (ГП₂ 23), (оу) *токара* (Р. в., КГ 27), *шаповаль* (ГП₂ 9 зв.).

Представника медичної професії називають *лѣкаръ* (КГ; Н; пор. також *лекаръ* (*нбѣный*) – у переносному значенні – БФ 249 та ін.) або *докторъ* (Ч) – саме цими одиницями тлумачив Памво Беринда (Бер. 17) церковнослов'янським *врачъ*, який в переносному значенні вжито зі стилістичною метою: *абы вса своа мѣслы, мовы и оучѣнки пре(д)... іереемъ, яко пре(д) врачемъ душѣвнымъ, візнали <...> врачество такбе, же не токмо оулѣчитъ раны и хоробы души хрѣтіанской, але тежъ дасть и способъ, абы болше той члѣвѣкъ не грѣшилъ* (БН 35). До основного складу української мови увійшло слово *хірургъ* (з лат. *chirurgus*): *хірургъ сошивающъ рану* (ГП₂ 68 зв.).

Деякі професії названі описово: *бабы, дѣты абырающыа* «повивальниця, акушерка» (мн., БН 9), *майстрѣ, що до колѣсъ робать маточини* (мн., КГ 27).

До позначень осіб за професіями і посадами, пов'язаними з діяльністю державної адміністрації та судових установ, належать, зокрема, *гетмана* (у значенні адміністративної посади в Речі Посполитій – Р. в., ГП₂ 26 зв.), *городничій (Луцкій)* (37 зв.), *подстароста гродскій (Бускій)* (38), *коад'юторъ (Кожуховскій)* (36 зв.), *прокураторъ* (Ч 16), *прокураторѣ* (мн., Н 236 зв.), *скарбника (Смоленскаго)* (Р. в., ГП₂ 41 зв.), *стол'нѣкъ (землі Чирскіа)* (ГП₂ 74), *оурядники* (мн., Н 151), *хоружій (Инфлантскій)* (ГП₂ 70 зв.), *честнѣкъ* (73), *юристове* (мн., Н 236 зв.) та інші назви, щедро представлені у «Горі Почаївській».

До назв військових професій і посад належать: *воинъ* (Б; Н; НП₂; Ч – усього 9 слвж.), *воинъ янчаръ* (див. приклад, тут – «піхотинець?»), *воевода* (як назва військово-адміністративної посади): *Панъ Іоаннъ // Козловскій, воинъ янчаръ ясне ве[л]можнаго егѣ милости пана Іоцифа Потѣцкога, воеводи Познан'скаго, гетмана великаго короннаго* (ГП₂ 30 зв. – 31), *военачальникъ* (Ч 11), *жолнѣрство* «військові, солдати» (збірн., Н 135 зв.), *поручникъ панцирний* (ГП₂ 37 зв.) та ін.

Інтелектуальні професії і заняття представлені назвами *бгословавъ* (Р. в. мн., Ч 7 зв., С₁ 76), *студентъ (школь Львовскихъ – ГП₂ 24 зв.; школь Острѣгскихъ – 36 зв.)*, *тлумачъ* «перекладач» (БН 44 зв.), *тломача* (Р. в., БН 35 зв.; у досліджуваній період вживалася також форма *толмачъ* – пор. *толмацкое* – податок, стягуваний з купців на утримання перекладачів у містах Криму з 1743 р.¹⁹), *оучителѣ* (мн., Н 168), *філософъ* «викладач філософії» (ГП₂ 40 зв.; приклад див. нижче). Назви *педагогъ* та *дирѣкторъ* вжито як синоніми, що об'єднуються загальним значенням «вчитель, наставник»: *Шлахѣтний панъ Венедіктъ Копчѣнскій, школь*

¹⁹ Бойко Л. П. Торговельна лексика запорозького козацького вжитку : дис. ... канд. філол. наук. – Запоріжжя, 1997. – С. 116–117.

Креманецкихъ фѣлософъ, велможнаго егѡ млѣти пана Іоанна Прибышевскаго, хоронжица земли Михайловской, писаревича грѡдскаго Креманецкаго педагогъ, или директоръ (ГП₂ 40 зв.). Турбота про освіту дітей, на позначення якої виступають полонізм цвѣчен'е, латинізм едукованіе, але найчастіше – питоме наука, є, за твердженням багатьох текстів, важливим обов'язком батьків: чи доброе дѣтемъ дають цвѣчен'е (БН 43); [у переліку гріхів] Чадъ проклинаніе, позволеніе роспус-ти, згоршеніе, не/едукованіе. (Ч 37); Если кому чоѡ зайрачѣ, не радовалсѧ з' чейей зацности, науки и гѡдности, ал'бо тежсѡ добръ блѣжнаго. (Ак. 849); Если занедбалъ срѡдкаѡвъ побѡжности, наукъ зачатыхъ, поправы дѡховной, ал'бо иншихъ рѣчѣй, которыи бѣль повѣненъ чинѣти (Ак. 853). У частині видання «Сѣмъ слова Божїа...» 1781 р., де сконцентровано чимало церковнослов'янїзмів, зафіксовано й архаїчне кнѣжное оученіе: ѣжели жсѡ ещѣ вданъ бѡдетъ въ кнѣжное оученіе, и то доброму и искусному оучителю (С₂ 153 зв.).

Сферою людської діяльності, лексика якої представлена в пам'ятках дуже широко, є сільське господарство. Більшість досліджуваних видань адресована – безпосередньо або через посередництво пароха, який виголошує казання, – особам, зайнятим у цій галузі. Окрім «Книжиці для господарства», де рекомендації щодо сільсько-господарських робіт є темою окремих підрозділів, відповідну лексику можна зустріти в контексті догматичної регламентації життєвих процесів, а також у проповідях, які закликають поєднувати повсякденну працю з турботою про свій духовний розвиток: и окѡло землѣ працюючи, мѡжна доробѣтисѧ нѣба (НП₁ 73). Часто сільсько-господарська лексика використовується в порівняннях при тлумаченні тих чи інших положень релігії.

Безпосередньо з живого селянського мовлення беруться назви процесів тваринницької праці (бидлѧчѣѧ послѡгу): вы, рѡдичи, которѣи старѧетсѧ, ажѣбы дѣти вѧши з'мѡлоду научѣлисѧ ходѣти за бѣдломъ, гонѣти на нѧшу, ѣздити на нощѣ ги и инѣѧ бидлѧмчѣѧ чинѣти послѡгу (НП₁ 249); запрагѣти въ тѧжѣръ [коня] (КГ 16). До лексики тваринництва належать також одиниці на позначення стада свійських тварин стадло (у похідному контекстуально зумовленому значенні «домашня худоба»): Гѣдъ Бѣгъ не тѡкмѡ на стадлѣ, але и на дѣтехъ ро(з)маѣтими карѧетъ припѧдками. (Н 228); чѣреду [овець] (Зн. в., КГ 69). Швидше за все, фонетичний полонізм стадло (див. також нижче про назву пуцѧдло) був характерний для частини південно-західних говірок.

З процесами заготівлі кормів для худоби пов'язані назви въ стѣртахъ «скирта» (М. в. мн., С₁ 312), въ стѡгахъ (М. в. мн., КГ 87; С₁ 312), w stohach (КГ 103), сѣна... копѣцю (спалѣти) (КГ 61), сѣножатъ «ділянка для косовиці» (НП₁ 136), назви ряду робіт: отѡ инѣи... в' часѣ молѣтвы своѣй мѣслѧ(т) ѡ косовѣцѣ, ѡ згромѧдѣню и скѣданю сѣна (НП₁ 52). Назва нѧша виступає в різних значеннях – «місце для випасання худоби»: Першого днѧ беручѣ воли з' нѧши, давѣй имъ капѣсту шатковѧну кѣслую (КГ 49; див. також вище гонѣти на нѧшу) та «зелений корм для худоби»: Коли вѡль на кѡлку хорѣе, ... въ тѡй часѣ мѧло емѣ бѧрзо нѧши давѣти (54); а если бы захорѡвали, зѣла щѣдрѣнецъ з' нѧшою имъ давѣти (67). В останньому значенні в «Книжиці для господарства» також уживається лексема пашнѧ: кѡнь якъ ѡхватѣтсѧ жѣтомъ, лѡбъ якоюкѡлвекъ пашнѣю (16); пашнѣ

треба їмъ давати, щобъ сѹтишїи були (95), яка, крім того, виступає в лексико-семантичному варіанті «ділянка, на якій ростуть сільськогосподарські культури»: *якъ боронїти пашнѣ ѿ саранчі* (9); *Щоби товаръ збожа ѿ дорѳги не ззѣдавѣ. // ѿ дорѳги закопай кѳсти з? вѳлка, ... тѳбе зачѹвши, товѳрина не пѳйде въ пѳшню чрезу дорѳгу.* (87–88). Лексема *обрѣкъ* (*ѳбрѣкъ*) фіксується у двох споріднених значеннях – «годівля коней»: *вложї конѣви въ гѹбу, ѳби жвѳвъ предѣ обрѳкомъ годїнь зо двѣ и по ѳбрѳцѣ годїнь з? пѳть* (43) та «зерновий корм для худоби, переважно коней»: *тримай егѳ [коня] голодного, не давши емѹ ѣсти, тїлко по рѳзу на дѣнь ѳбрѣкъ ѳвсѳній або ячмѣнїй* (39); *кормїти ю [вівцю] с ѣномъ и ѳброкомъ* (65). В одному з прикладів реалізуються відразу два лексико-семантичні варіанти: *Тѣло бо тогда св[e]рѣпѣетъ, тогда своевольтъ, безчїнуетъ, когда въ слѳстномъ и мнѳгомъ ядѣнїи роскошѹетъ, якъ конѣ гулѳти и брикѳти хѳщетъ по ѳбрѳцѣ: ѳ(т)ѳти жѣ конѣви тому сѣно, не дѳти ѳбрѳку, то внѣтъ смирїтсѳ* (С₁, 80). У словнику селян до сьогодні зберігається назва *сѣчка* «подрібнений рослинний корм для худоби»: *давати // емѹ ѣсти сѣчку з? солѳми свѣжой ячмѣнної* (44–45).

Вживання назви *пуцѳдло* (КГ – 5 слвж.) та її варіанта *пуцѳло* (КГ – 3 слвж.) на позначення знаряддя, яким пускають кров тваринам, відбиває ареальне діалектне варіювання. У більшості сучасних говірок південноволинсько-подільського порубіжжя, до прикладу, досі вживається в цьому значенні фонетичний полонїзм *пушѳдло*, і лише в окремих говірках фіксуються фонетичні варіанти *пушѳло*, *пѹскало* та ін. Ще в інших говірках згаданого масиву на позначення того ж предмету побутує лексема *швѳйка* (*швѳйку* – Зн. в., КГ 12). У «Книжиці для господарства» зафіксовано ряд лексем на позначення предметів, пов'язаних з використанням у господарстві коней: *батогѳмъ* (О. в., 20), *пѣдкѳва*, *посторѳнокъ*, *оуздѣчка*, *оупрѳжъ*.

Особа, що займається обробіткою землі, називається *рѳльникъ* (*рѳлники* – мн., Н 151), книжним корелятом цієї назви є *земледѣецъ* (С₂ 154; пор.: *земледѣецъ* – *тѳжѳтель*, *пѳха(р)*, *рѳльникъ* – Бер. 43). На позначення ділянки оброблюваної землі найчастіше вживається назва *пѳле* (С₁; Ч; КГ): *Єжели, ловачї свѣри, птѳство, шкоду лѳдамъ чинївъ въ пѳлѣ?* (Ч 18 зв.) Синонімами до *пѳле* в такому значенні є *рѳла* (*рѳлю* – Зн. в., С₁ 467; *rolı* – Р. в., КГ 110; у такому фонетичному оформленні досі вживається в деяких говірках Правобережжя, зокрема на Західному Полїссї) та *нїва* (*нївѣ* – Д. в., С₂ 154).

У значенні «приватна земельна ділянка» *пѳле* синонімізується з назвами *грунтъ*, *ролѳ*, *помѣрокъ* наприклад: *когда бы кто на твоѳмъ, или на сегѳ ѳрѳль пѳлѣ, разумѣючи, що егѳ есть* (БФ 142); *когда кто (дѳймы то помилївшисѳ) на чужѳмъ пѳлѣ рѳбитъ* (164); *Єжели вамъ щаслїве поведѣсѳ якїй интѣресъ, наприкѳдъ: ѳтримѳете чїли посѳдете якїй грунтъ* (НП₁ 136); *Богатїрове вѣка сегѳ, дѳмъ ко дѳмови, рѳлю къ рѳлѣ несправедлїве прилучѳюще з(ѣ) лакѳмства.* (Н 236 зв.); *и тѳкъ кѳждый госпѳдаръ на своїмъ помѣрку запалїти повїненъ, ... щѳбъ яксѳ закурѳть тїи кѹпи гноївъ, по всѣхъ полѳхъ дѳймъ мѳглсѳ рѳстѳгѳти* (КГ 76).

Досить широко використовується народнорозмовна лексика, пов'язана з обробіткою ґрунту, іншими польовими роботами, городництвом: *ѳжѹду берѣтсѳ тѳбе, з? чога мѣ имѣемъ покѳрмъ и одѣжу? <...> Прѳца бо нѳша и старѹнокъ до тога*

та́къ имѣтса, якъ когда́ господáръ з'орéтъ по́ле, спрáвить рóлю, и посѣ́тъ зéрно. Пыта́ю ва́съ, скажíte, чи бы то́е оуро́дилось въ по́лѣ, когда́ бѣ Бѣ́гъ не да́въ дощу́, росы́, тепла́ и погóды? <...> о́днáкожъ до тогò труда́, до тоéй пра́цы и стару́нку на́шего́ конéчне трéба е́ще во́лѣ Гѣ́да Бѣ́га, и благосло́вénнiа егò, та́къ влáсне, якъ до засѣ́ву конéчне трéба дощу́, росы́, тепла́ и погóды (С₁ 467); Бѣ́дныа птíци ни о́рутъ, ни сѣ́ютъ, / хóч бы збирáли, гдé жъ то́е подѣ́ютъ? (Б 78). В інших пам'ятках зустрічаються назви *boronaty* (О. в. мн., КГ 109), *жáти* (БН 127 зв.), *ω жнывáхъ* (М. в., НП₁ 52), *косíти* (БН 127 зв.), *арáти* (БФ 142), *орáти* (БН 127 зв.), *арáль* (3 ос. одн., БФ 142), *(мéжы) перearу́ючи* (дієприсл., Н 151), *снопóкъ солóмы* (КГ 20), *сѣ́ати* (БН 127 зв.; КГ 78), *siiaty* «сіяти» (КГ 110), *засѣ́аныхъ* (Р. в. мн., 76), *(pry) uprawi roli* (109). Про діалектну орієнтацію «Книжиці для господарства» на південно-західні говори (АУМ 3, Ч. 3: № 42) свідчить суфікс лексеми *вѣвсиско* «поле, з якого зібрано овес»: *въ по́ле ихъ [овець] виганáючи, нѣ́ди на вѣвсиску не пáсти, бо будутъ хорувáти* (63).

Цікавим є випадок переказу відомої євангельської притчі про сіяча з використанням народнорозмовної лексики рослинництва: *и́нша ча́сть зéрна мéжи тéрнiе оупáла, и то́е хотáжъ оужé дóбре з'ишлò, е́днáкъ не достíгло и не дорослò до кóлоса, бо ѿ тéрнiа придúшене, чили, якъ мóвлять, заглúшене зостáло.* (НП₁ 86); пор. також уривок з коментаря до притчі про блудного сина – з тваринницькою лексикою: *абы пáсъ не оужé во́лы, áлбо вѣ́цѣ, алé свинiа́* (НП₁ 137).

Слово *горóдь* (іноді з наголосом на першому складі – *гóрода* – Р. в., КГ 78; НП₁ 275) та його варіант *огорóдь* використовуються на позначення ділянки, на якій вирощуються садові або городні культури й відповідають сучасним *сад* чи *город* або ж обом назвам відразу: *Лѣкарство на згоубоу гусéлницѣ з горóдовъ з дрéва и капúсти* (КГ 77); *не зривай фруктовъ, цвѣтовъ албо листовъ въ улицѣ огорода того, въ котромъ прохожаешя* (ПС 6 зв.). Ті ж одиниці використовуються щодо євангельського саду Гетсиманського: *[Лисъ] вóйшовъ до вертогра́да, чiли до гóрода* (НП₂ 275), *Помышлáти, якω Хрѣ́та з' ωгорóда Геѳсiмáнскагω на мýку веде́но.* (Н 84 зв.). Проте активізація використання слова *садъ* стосовно ділянки, засадженої плодовими деревами (в КГ – 5 слвж.; пор. також *о прищепáхъ садовыхъ* – 88; *о przyszczerach sadowych* – 106) робить назву *городъ* гіперонімом, що добре видно з наступного прикладу: *Гдé сýть сáды з' дрéвомъ áвоцнимъ, тамъ ѿ часнику́ гúчку палíти по всѣ́хъ мѣстцáхъ гóрода* (78). Згодом монополізація лексемою *садъ* згаданої семантики зумовила втрату у слова *городъ* гіперонімічної функції, і воно стало вживатися лише в значенні «ділянка, на якій вирощуються овочеві культури». Подібний процес відбувся з лексемою *овоц* (*овоч*) та утвореним від неї прикметником (*дрéвомъ áвоцнимъ* – див. попередній приклад), яке в середині XVIII ст. починає поступатися²⁰ перед назвою *фруктъ* (ПС – див. вище у прикладі).

В окрему групу треба виділити назви професій і занять з негативною емоційно-оцінною семантикою, зумовленою самим їх денотативним значенням. До таких належать *гúцл'áве* «особа, яка займається винищенням собак» (мн., БН 56), *костíри*

²⁰ Горобець В. Й. Лексика історично-мемуарної прози першої половини XVIII ст. : на матеріалі українських діаріушів. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 18.

«гравець у кості» (мн., 56; з пол. *kostyra, kostera* – О. Горбач вважає, що слово потрапило до нас разом з грою ще в часи пізнього середньовіччя ²¹; пор. *костіра – aleator* – Оксф. 30; *костыра* – КЗ 306), *матáчь, ал'бо ку́ларь* (НП, 129; з пол. *matacz* «шахрай», *kuglarz* «штукар, фокусник»), *ку́ларѣ* (мн., БН 56), *катóве* (мн., 56), *кáтамъ* (Д. в. мн., Б 41). Бажанням нейтралізувати емоційно-оцінний компонент семантики в контексті, де він був би недоречним, пояснюється вживання замість *катъ* латинізму (*co*) *спекулаторомъ* (Ч 77), пор. також вживання з тією ж евфемістичною функцією в діловій документації XVIII ст. іншомовного запозичення *мистръ* «кат» ²² та описової назви *заплѣчного майстра* (Р. в., ДДГ 339).

У переліку поруч із цими назвами іноді згадуються різні кримінальні та політичні злочинці: *ра(з)бóйникавъ* (Р. в. мн., Н 165 зв.) та, у формі, що відповідає живій вимові – *розбѣйникѣвъ* (Р. в. мн., НП, 28). У зв'язку з подіями Коліївщини в «Горі Почаївській» згадуються *гайдамаки*: *Товáришъ знаку панцѣрнаго, предъ гайдамаками изъ Оукраины здѣ на Волюнь избѣгшии* (ГП, 90). Імовірно, з іншомовної літератури перенесена назва *ассассінове* «найманій вбивця» (мн.), до якої додано тлумачення: *ассассінове, то ёсть за пѣназѣ нанáтыи на оубѣйство блѣжнаго* (БН 154). Пейоративною назвою осіб, потраатованих як периферія соціуму є *галáстра* «наволоч» – слово, наявне, окрім української, у польській і чеській мовах, щодо його походження, за свідченням В. Махека, немає певних версій (Mach. 122): [Христос] *себѣ самого відавѣ въ рѣки галáстрѣ найзлослівшии* (НП, 289).

Мало який текст релігійного спрямування обходить увагою осіб, діяльність яких пов'язана з віруваннями, що їх не визнає і забороняє церква. З ворожбитством і чародійством пов'язана професійна діяльність ряду осіб, що позначені назвами: *ба́ба, ба́ба чаровни́ца, ворожбіть, зна́хоръ, аба́нникъ, чаровни́ца, чародѣй, шетѹха*: *оудава́нїеса до ба́бъ* [у переліку гріхів] (Ч 36); *Чи не оудава́лса до чара́въ и ба́бъ чаровни́ць* (БН 42 зв.), *до шѣптовъ ба́бїихъ оудаючіса любъ ворожбитáвъ и зна́хорáвъ ра́дчиса* (БФ 58); *Тїи бо, мóвить, що та́къ чїна́ть, сѹть лице́мѣрове, // аблѹдники, аба́нники, и не бѹдутъ имѣти за сво́й по́сть бо́льше заплáты, кромѣ похвалы́ людскїа* (С, 75–76 – тлумачення висловлювання Христа про показний піст; назва *аба́нники* тут не випадкова: як сказано в одному з досліджуваних текстів (Ч), одним з гріхів є постування з метою набуття особливих психічних властивостей, потрібних для віщування; церковнослов'янським ужито зі стилістичною метою, на позначення конкретних членів тогочасного суспільства він не використовується, пор.: *абавáтель, -áнникъ – закліначъ, чарóвникъ* – Бер. 146); *когда́ чаровни́цы такіхъ рѣчей или зна́ковъ оупотреблáють на шкóду чїю, до котóрихъ ёсть дїáволь привáзánнїи* (Н 110 зв.), *Преступáетса сїа́ заповѣдь и ѿ тѣхъ, котóрїи на книжкáхъ зага́дуютъ, либо прóсáть зага́довати, котóрїи оудаю́тса до шептѹхъ, до ворожбитáвъ, до чародѣєвъ*. (С, 231).

З досліджуваних нами текстів можна, при потребі, вибрати дуже багатий мате-

²¹ Горбач О. Лексика наших картярів і шахістів // О. Горбач. Лексикографія й лексикологія : Збір. ст. – [Б. м.], 1992. – С. 3.

²² Стецюк Б. Р. Юридична лексика кримінально-процесуального права Гетьманщини : дис. ... канд. філол. наук. – Запоріжжя, 1999. – С. 54.

ріал для етнографії. Навіть у «Книжиці для господарства» – цілком світській пам'ятці – є такий рецепт від мору на худобу (який, може, і не дуже суперечить церковним артикулам): *Кѡжденьъ господарь, своѣй товарь зраховавши, ѡ каждой штуки дасть по грѣшу або по болше до цѣркви за души помѣршии.* (КГ 61). У катехізисах, проповідях та інших текстах релігійного спрямування (особливо – в БН; БФ; Н; С₂; Ч) такого матеріалу набагато більше, у контекстах на зразок: *Єжели въ забобѡны не вѣривалъ? якѡ то, їдучи или идучи, съ порѡжнѣмъ переходъ, пѣсъ перебѣгъ, птáхъ перелетѣвъ. Вѣривалъ, щѡ снѣлосѡ, побствъ, хотачи довѣдатисѡ ѡ прѣшлихъ рѣчахъ?* (Ч 3–3 зв.). «Богословія нравоучительная» при розгляді гріхів ретельно класифікує діяльність, пов'язану з неканонічними віруваннями та уявленнями, що її зумовлюють. Це, зокрема, *ворожбѣство* (123), *забобѡны* (122 зв.), *чáри*, *или чародѣѣство* (123), *суетное постерѣганіе* (напрѣкладъ ктѡ, споткавши зáца в дорѡзѣ, мѡвить, же бѣдетъ нещáст'е – 123). До кожного згаданого типу це видання подає визначення і вказує на можливі випадки відповідної практики. Подамо для зразку два визначення ворожбитства з «Богословії нравоучительної» та «Слова к народу...»: *Ворожбѣство есть прорѡчество непѣвное, даное ѡ дѣавола ворожбитѡви ѡ вѣщехъ прѣшлихъ, алѣбѡ невѣдомыхъ, котѡрыхъ сатана дохѡдитъ з сѣнца, лунѣи, елементѡвъ досвѣдченѡ и пѣшыхъ приклонѣній.* (БН 123); *Ворожбѣство, тѡ есть згадованіе скрѣтихъ или прѣшлихъ рѣчей чрѣзъ розмайтѣи знаки негодѣвѣи, якѡ то: чрѣзъ виліваніе ѡлова, вѡску, яйца, чрѣзъ загадованіе на кнѣгахъ, на решетѣ, на стрелѣ, и прѡчаѡ.* (Н 110 зв.). Вищеподаний ряд гіперонімів можна доповнити лексемами *волхвованіе* (Ч 4 зв.; П. Беринда тлумачить як *чарова(н)е* – 20), *ворожбы* (мн., Ч 36), *вѣщба* (Ч 36), *суевѣрїемъ* (О. в. С₂ 231), *чарованіе* (при чарованїи когѡ до любвѣи нечѣистой – Н 110 зв.), *чорнокнѣжство* (Н 110 зв.) та, під польським впливом, *чарнокнѣжство* (Ч 36). У цьому ж ряді стоїть слово *ворѡжка* «ворожіння» (пор. *вльшба*, *или волишевба* – *воро(ж)ка*, *чáры* – Бер. 20), яке в сучасній мові уживається на позначення особи: *Єслисѡ якѣми ворѡжками, забобѡнами, алѣбѡ непристѡйными набожѣнствами, котѡрыхъ не оуживáетъ, не знáетъ, и не оучитъ цѣрковь стáѡ каѡлѣческаѡ, бáвиль* (Ак. 845). Церковнослов'янїзм *вѣщба* у переліку гріхів перенесений, мабуть, з церковнослов'янського тексту: про те, що автори в цьому випадку послуговувалися якимось архаїчним прототипом, свідчить наявність інших церковнослов'янїзмів – *кушѣніе Бѣга*, *їдолопоклонѣніе*, а також наявність у тому ж переліку назв, які, імовірно, вже були історизмами, наприклад *гѣсла* – як назва гріха – «гра на музичних інструментах для розваги» (Ч 36).

До видових назв подібних дій та пов'язаних з ними реалій належать *загадованіе на кнѣгахъ* (Н 110 зв.), *замовлѣніе* (Ч 36), *замовлѣнѡ* (Р. в., БН 122), *инклюдза* «амулет» (Р. в., Ч 4 зв.; з пол. *inkluz* < лат. *inclusus*), *кнѣгъ волишѣбныхъ* (Р. в. мн., Ч 4 зв.), *молѣтвы забобѡнїи* (Ч 4), *мѣранѡ* «міряння – як різновид забобонних дій» (С₂ 231), *оурѡковъ зливаніе* (Ч 36), *оурѡко(в) злізованѡ* (Р. в., БН 122), *характерѡвъ* (*ношѣніе*) «чародійські написи» (Ч 36; з гр. *χαρακτήρ*, вживалося в цьому значенні й у XVII ст. – Тимч. 2: 460), *харáктеровъ* (*ношѣнїѡ*) (Р. в., БН 122), *хѣханѡ* «дмухання – як різновид забобонних дій» (С₂ 231), *шептáніе* (Ч 36), *шепти* (мн., БФ; С₂ 231), *шептовъ* (Р. в. мн., БФ 58), *шептáми* (О. в. мн., Н 110 зв.).

До периферії соціуму належали особи, що мушили жити з жебрацтва, названі народнорозмовними лексемами *прошаки* (мн., Н 168), *жебраки* (мн., Н 173 зв.), *жебракамъ* (Д. в. мн., НП₂ 49) – свого часу Памво Беринда пропонував назву *жеб-ракъ* для тлумачення відповідного лексико-семантичного варіанту лексеми *нищій* (Бер. 78). Значення «просити милостиню» виражає дієслово *жéбрати*: *Змислѣнне оубогѣи, котóри бы обѣйшлисѣ безъ тогò, а жéбраютьъ*. (Н 151); *Єжели не жéб-равъ на цѣрковь, на ажрасу дóму Бжого, а тóе обернóвъ на мáрніи рѣчи?* (Ч 18). Пожертва жебракам позначається назвою *мíлостына* (слф. – БФ 140; Н 84 зв.) або, частіше, полонізмом *ялмúжна* (слф. – БФ 140 – 3 слвж., 145; НП₁ 273; Ч 4, 17 зв.) – пор. у словнику першої половини XVII ст.: *мíлостеня, ялмужна – eleemosyna* (Оксф. 34); сучасні південно-західні діалектні *алмúжна, гальмúжна* у значенні «ка-лачі, розділювані приявним на похороні / поминанні (прошакам)»²³.

Гадаємо, що навіть цей короткий і фрагментарний огляд переконливо показує, що мова більшості українських текстів у почаївських виданнях перебуває в руслі традицій «простої» української мови, що активно вживалася з другої половини XVI ст. й базувалася на живому розмовному мовленні, хоч і характеризувалася наявністю значної домішки церковнослов'янських та польських мовних рис, передусім у лексиці та синтаксисі.

Список умовних скорочень назв джерел

Почаївські видання

- Ак. – Акафїсти различни... – 1756.
 Б – Богогласникъ. – 1790.
 БН – Бгословіа нравоучителнаа... – 1751.
 БФ – *Басарабський Ф. Письмена, си есть Начатки догмато-нравоучительныа богословїи...* – 1771.
 ГП₁ – Гора Почаевска. – 1742.
 ГП₂ – Гора Почаевскаа. – 1772.
 ГП₃ – Гора Почаевскаа. – 1793.
 Кат. – Катехизмъ въ кратцѣ собранный. – 1819.
 КГ – [Ленкевич]. *Książka lekarstw końskich...* – 1788.
 Н – Слово к народу каѳоліческому... – 1765.
 НП₁ – Науки парохіалніа на недѣли и свата оурочистыа цѣлого року. – 1792.
 НП₂ – Науки парохіалніа на недѣли и свата оурочистыа цѣлого року. – 1794.
 ПБ – Пѣсны благоговѣйныа. – 1806.
 ПС – Полѣтика свѣцкаа. – 1770.
 С₁ – Сѣма слова Божїа... – 1772.
 С₂ – Сѣма слова Божїа... – 1781.
 Ч – Чин іерейскагò наставленїа... – 1776.

²³ Горбач О. Українська народна релігійно-християнська термінологія й лексика // О. Горбач. Статті до 1000-ліття християнізації Руси-України. – [Б. м.], 1991. – С. 142.

Інші джерела

- Маш.** – *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého. – Praha, 1957. – 627 s.
- АУМ** – Атлас української мови. – Т. 1–3.
- Бер.** – *Беринда П.* Лексикон славенороський. – К. : Наук. думка, 1961. – 272 с.
- Жел.** – *Желеховский С.* Малоруско-німецький словар. – Л., 1886. – Т. 1–2. – 1122 с.
- ЗІ** – *Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д.* Пам'ятки книжкового мистецтва : каталог стародруків, виданих на Україні. – Л. : Вища школа, 1981–1984. – Кн. 1–2.
- ЛО** – Лѣкарства описанїе // Лікарські та господарські порадики XVIII ст. / підгот. до вид. В. А. Передрієнко. – К., 1984. – С. 17–91.
- Оксф.** – *Свобода В.* Слов'янська частина Оксфордського гептаглота : українсько-латинський словник першої половини 17-го століття. – Вінніпер : Trident Press Ltd., 1956. – 64 с.
- СЛУМ** – Словник української мови XVI – II пол. XVII ст. – Л., 1994–2002. – Вип. 1–9.
- СС** – Синоніма славеноросская // «Лексис» Лаврентія Зизанія, «Синоніма славеноросская». – К. : Наук. думка, 1963. – 204 с.
- ССМ** – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2-х тт. / ред. кол.: Л. Л. Гумецька (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1977 – 1978. – Т. 1–2.
- СУМ** – Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1–11.
- Тимч.** – *Тимченко Є.* Матеріали до словника писемної та книжної мови XV–XVIII ст. / підгот. до вид. В. В. Німчук та Г. І. Лиса. – К. ; Нью-Йорк, 2002. – Кн. 1–2.

Валентина Бочковська,
директор Музею книги і друкарства України

**МАЛОДОСЛІДЖЕНІ СТОРІНКИ
В ІСТОРІЇ ПОЧАЇВСЬКОГО МОНАСТИРЯ
XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІЗИТАЦІЙНИХ ОПИСІВ)**

У XVIII – першій третині XIX ст. Почаївський Успенський монастир, один із найдавніших і найславетніших українських монастирів, був значним культурним осередком. Варто лише підкреслити, що після друкарні Києво-Печерського монастиря Почаївська друкарня при монастирі, яка належала іншій конфесії, була найпотужнішим із видавничих центрів на українських землях.

Дослідження з історії Почаївського монастиря є цікавою і невід’ємною сторінкою загальної історіографії середньовічної та ранньомодерної України. Цій темі до останнього часу було присвячено лише три фундаментальні монографії: дві з них, авторами яких були архімандрит Почаївського монастиря Амвросій (Лотоцький) та протоієрей О. Хойнацький, створені в середині та в кінці XIX ст., а монографія видатного українського історика І. Огієнка, що дійшла до українського читача тільки у 2004 р., була написана на початку XX ст. Враховуючи це, очевидною є необхідність осягнення історії Почаївського монастиря і, головне, видавничої продукції його друкарні з нових, сучасних позицій. Це тим більше важливо, якщо врахувати, що факти з історії монастиря василіанського (уніатського) періоду в більшості опублікованих донедавна досліджень подано тенденційно – як негативного та «занепадницького».

Знаний дослідник історії Православної Церкви І. Огієнко, при всій своїй упереженості до унії, не міг не визнати, що «період уніатський (1730–1831) в історії Почаївської друкарні – це період найбільшої її слави, хоча й служила вона тоді лише частині українського народу»¹. Своєрідні суспільно-історичні та релігійні умови, в яких діяла друкарня, зумовили специфіку її видавничої діяльності. Проте безсумнівною заслугою цього культурно-духовного осередку є те, що він продовжив традицію друкування україномовних видань в умовах, коли Києво-Печерська друкарня була позбавлена такої можливості під тиском указів російських світських і церковних властей. Зокрема, сучасні дослідники виявили 39 видань, що є повністю україномовними, або містять україномовні частини більші або менші за обсягом².

¹ Огієнко І. Свята Почаївська лавра. – К.: Наша культура і наука, 2004. – 440 с.

² Кисельов Р. Лексика української мови в почаївських виданнях XVIII – першої третини

Враховуючи вищенаведене, актуальним на сучасному етапі є неупереджене та об'єктивне висвітлення усіх сторін діяльності Почаївського монастиря василіанського періоду як, з одного боку, найменш дослідженого, а з другого боку, і як найбільш продуктивного з точки зору книговидавничої діяльності, що потребує об'єднання інформації з різних опублікованих і неопублікованих джерел, часто навіть протилежного ідеологічного спрямування. У цій статті зроблено спробу висвітлити деякі з найменш вивчених сторінок історії Почаївського монастиря за матеріалами найрепрезентативнішого з існуючих джерел його різносторонньої діяльності – візитаційних описів.

Характеристика візитаційних описів як джерела вивчення діяльності Почаївського монастиря

Одним з найінформативніших, а відтак і найцінніших історичних джерел є візитаційні описи монастирів. На щастя, можна відзначити досить гарну збереженість цього матеріалу, який не зник безслідно протягом останнього буремного ХХ століття.

Слід відзначити досить побіжне, часто фрагментарне, використання візитацій Почаївського монастиря в історичних дослідженнях архімандрита Амвросія, В. Левицького, І. Огієнка. На важливості дослідження візитацій як цінного історичного джерела наголошують і сучасні дослідники, зокрема А. Л. Зінченко³.

Церковна візита – це, по суті, огляд церков, монастирів єпархії єпископом чи його представником. З виникненням чернечих конгрегацій, непідвладних єпископу, візитацію монастирів здійснював представник генерала чернечого ордену чи його намісника в певній орденській провінції – провінціала. У процесі візитації підписувався великий документ – акт візитації, який складали в ревізованій церковній установі заздалегідь перед таким оглядом. Він міг мати й інші назви – візита, опис костьолю чи монастиря, відомості про костюл чи монастир. Візитація називалась генеральною, якщо її проводив єпископ (провінціал) або його представник, такі акти, як правило, відрізнялися особливою повнотою. Архідияконські деканальні візити проводились в церковних округах, підпорядкованих архідияконам і деканам. З погляду конкретних завдань ревізії єпархії візитації поділялися на внутрішні і зовнішні. Перші з них стосувались, головню, внутрішньоцерковних питань, насамперед, морального стану і звичаїв кліру. Другі охоплювали ширше коло питань, які стосувались матеріального, правового становища і впливу тієї чи іншої церковної установи. Акти візитації були щонайважливішим джерелом інформації для осіб, які керували єпархією (орденською провінцією).

Приєднання до Російської імперії в кінці ХVІІІ ст. Правобережної України, Білорусії і Литви зробило актуальним для царизму регламентацію становища католицького духовенства. Уряд прагнув жорстко контролювати як православне, так і като-

---

ХІХ : Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 18 с.

³ Зінченко А. Л. Акти візитацій монастирів і костьолів ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. як історичне джерело // Подільська старовина: зб. наук. праць / Відп. ред. В. А. Косаківський. – Вінниця, 1993. – С. 205–213.

лицьке та уніатське духовенство в західних губерніях. Тому після поділів Польщі нормативні законодавчі акти не тільки зберегли, але й підкреслили обов'язковість для католицького і уніатського духовенства практики візитації. За затвердженим з листопада 1798 р. «Регламентом для церков і монастирів римо-католицького віросповідання» неухильно вимагалось складання генеральної візити, в якій би «ясно і докладно» описувалися монастирі і костьоли, склад духовних осіб, вказувався стан сіл, фільварків, лісів, грошових сум, прибутку і витрат.

Наступні укази підтверджували вимогу щорічного проведення візитації і подання до Римо-католицької і Греко-католицької духовних колегій в Петербург її актів. Але забезпечувати щорічну візитацію ледве вдавалося, оскільки за давнім звичаєм вона проходила один раз на два – три роки, а то і рідше. Тридентський собор вимагав від єпископів щорічної візитації. Але на практиці візитація проходила ще рідше⁴.

Обсяг інформації у візитаціях бував досить різним. Так, в одній з візитацій Почаївського монастиря збереглося найдокладніше з відомих дотепер свідчень про стан будівель монастиря та облаштування деяких його приміщень, хоча нерідко у візитаційних актах зустрічаємо опис лише окремих груп речей. Про насельників монастиря дізнаємося із описів за 1739, 1740 рр., а потім лише в кінці століття – у 1798, 1799 рр. та на початку ХІХ століття. У візитації за 1736 р. подана інформація лише про громаду Старопочаївську і інших сіл. А у візитаційному описі за 1802 р. поданий не лише докладний перелік всіх насельників монастиря, а й їхній вік, час постригу та проживання при монастирі, рід занять. У цьому ж описі зустрічаємо інформацію про шпиталь і школи. У деяких документах згадувалась і підтримувалась версія давнього заснування монастиря, як у візитаційному описі за 1775 р. Зібрані воедино, всі ці джерела істотно розширюють можливості вивчення діяльності монастиря в різних сферах, забезпечують надійну документальну основу його дослідження.

Нам пощастило виявити досить значну кількість цих документів, що стосуються безпосередньо Почаївської Успенської лаври, в різних архівосховищах України, зокрема в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 231 – Почаївська Успенська лавра, Державному архіві Тернопільської області (далі – ДАТО), ф. 258 – Духовний Собор Почаївської Успенської лаври та Центральному Державному історичному архіві України м. Львова, ф. 201, Греко-католицька митрополича консисторія.

Серед нововіднайдених матеріалів виняткове місце посідають перші візитації монастиря 1714 р., здійснені уніатським єпископом Йосифом Виговським (ДАТО), та візитація 1736 р., яку проводив єпископ Луцький Гедеон Рудницький (ІР НБУВ). У той же час у більшому чи меншому обсязі збереглися акти візитацій 1737 р. (ІР НБУВ), 1737–1739 рр. (ДАТО), 1740 р. (ІР НБУВ), 1760 р. (ДАТО), 1764 р. (ДАТО). Виняткове значення у вивченні історії монастиря має аналіз візитації 1775 р. (ІР НБУВ), оскільки саме в ці роки велася перебудова монастиря, діяли школа та шпиталь, які незадовго до того були відкриті. Безумовну цінність становлять і акти 1798 р. (ІР НБУВ), 1799 р. (ІР НБУВ, ДАТО), 1802, 1804, 1805, 1806 рр. (ДАТО), 1812, 1814, 1815, 1816, 1818, 1819, 1820, 1821, 1822 рр., і особливо останніх років існування монастиря як уніатського – 1827, 1828 рр. (ДАТО).

⁴ Там само. – С. 205–213.

Уперше про друкарню зустрічаємо звістку в документах за 1736 р.: «Під час візиту нашої теперішньої [Почаївського монастиря] виданий акт з печаткою і підписом єпископа Т. Л. Рудницького», де вказується місце розташування будівлі: «Напроти Трапезної мурована будівля <...> за згаданою резиденцією в мурах криниця того року укріплена і зашита камінням, поремонтована, там же в тилу будівля з сіньми для Друкарні Нової, відремонтована, з ґратами залізними у вікнах в олово оправленими, при тих мурах пекарня простора з двома еркерами (добудовами), за пекарнею в мурі башта, перетворена на ковальську кузню»⁵. До речі, цікаво, що акт візитації цього монастиря підписав єпископ Т. Лубинецький-Рудницький.

У цій же візитації зустрічаємо також опис усього устаткування, наявного на той час у друкарні: «Wniey Znayduie się Pras nowych zo Szrubami Miterniami, Tyglami, Fundamentami Spizowemi z Ramami y innemi rekwizytami do tego należącemi Zelaznemi drukarskich 2. Prasa Drukarska ze Szrube Zelazna a Miternie Spizowę bez Tygla y Fundametu Lytka Zelazną do pokostu 1: Szpatla do rościęgania Farby 1: Garnek miedziany do Smazenia pokostu 1: Pisma Perangonowego albo Psalternego para Kaszt,... Pisma Mytlowego po trochu w parze karszt. Item pisma Mytlowego potrochu w parze kaszt. W tey ze Drukarni Obrazkow roznych na Drzewie rznietych y Liter poczatkowych Skrzyinka pełna niewielka. Blach wszystkich sztychowanych do Drukowania Obrazkow 10. Prasa z kołem y dwoma walkami toczonemi do drukowania Obrazkow Na Blasze 1»⁶.

З цього можна зробити висновок, що вже з початку створення друкарні в ній діяли 3 верстати, була невелика скринька дерев'яних кліше для витиснення гравюр і художніх ініціалів, 10 металевих кліше для друку образів. У візитаційному описі 1798 р. вже зафіксовано 4 преси. Згодом, у 1802 р., згадуються ще й 2 верстати для друку «образків» (гравюр), а також інше устаткування – 4 великі і 4 малі шафи, каси шрифтів «євангелічних», «торціальних», «схоластичних», «курсивних», «нотних». Окремо виділено літери російські й польські.

Як стверджують документи, у монастирі в 1736 р. існувала власна ливарня («Gisernia»), де із металу відливали друкарські форми, шрифти. Там само містилося й інтролігаторське устаткування – «прас металевий, прас дерев'яний,... один валик для тиснення «на сухо», 2 кульки для тиснення з накладом, лінійка подвійна, доріжників для тиснення на шкірі по-французьки – 3, наріжників пар 2 <...>, кліше для тиснення двостороннє – з одного боку «Ісус Христос», з другого «Діва Марія»; інше кліше менше двостороннє – з одного боку «Ісус Христос», з другого «Давид»; «Євангелістів» пара на обидва боки зняті; пила, молоток, долото для виготовлення інтролігаторських прикрас»⁷.

У візитаційному описі за 1802 р. зустрічаємо детальний опис приміщення друкарні, що розміщувалась у братському корпусі «при лінії східній»: «Друкарня на два поверхи – нагорі займає приміщення для складу матеріалів друкарських, і кімнат дві,

⁵ ІР НБУВ, ф. 231, оп. 1, спр. 152, арк. 59.

⁶ Там само, ф. 231, оп. 1, спр. 152, арк. 67, 85.

⁷ Там само, ф. 231, оп. 1, спр. 152, арк. 67.

внизу – одна кімната для помешкання, а друга – для складу книг. Крім того, два просторі приміщення для прасів і робіт друкарських»⁸.

Хоча у візитаційному описі 1736 р. ми вперше зустрічаємо детальний опис друкарні, інформація щодо її працівників тут відсутня. Проте зберігся документ, а саме контракт на опрацювання церковних книг, у першу чергу «Службника», з міщанином м. Підкаменя Фоною Величковським від 14 січня 1736 р. Таким чином, нам відоме ім'я інтролігатора, який опрацював перше почаївське видання⁹.

У протоколі візитації за 1739 р. зустрічаємо детальний опис насельників монастиря, вказується їх рід занять, походження, вік, освіта та час проживання у монастирі. Серед них є і працівники друкарні: диякони – «Габріель Дречевський – 23 років, в монастирі – 3 роки. Русак і вміє польською, служить у друкарні. Сповідався на свято Покрови, пояснював, що мав дуже багато роботи»; «Ліпович – 26 років, в монастирі – 2 роки, диякон і ритор (вчитель), і по-руськи і в інтролігаторстві уміє, сповідувався в неділю. Ніби підписується «Алімпі»; «Сергій Гловацький – 28 років, в монастирі – 8 років, каплан того року, в друкарні літери складає [складальник], русак, вміє польською»; «Алімпій Лісковський – 29 років, в монастирі мешкає – 6 років, капланом – 3 роки, у друкарні служить коректором, бакалавр»; «Порфирій Гурніду – 28 років, монахом в Почаєві – 8 років, капланом того року, вміє по-руськи і польською, до друкарської справи здібний». У цьому ж описі названі і працівники друкарні серед новиків – «Паїсій Грибовський, польською і по-руськи вміє, до друкарні і новиків [відданий] року 1738», «Діонісій Шерехович – 24 років із Збаража, по-руськи і польською вміє, до друкарні приставлений».

Про працівників друкарні дізнаємось і з візитаційного опису за 1802 р., де зазначено, що префектом друкарні залишався Спиридон Коберський, 80 років (він був префектом вже 1781 р.); коректором – Валеріан Сеніцький, 68 років; помічником префекта – Ієронім Дворницький, 38 років. Спиридон Коберський, як відомо, підтримував дружні стосунки з керівником Києво-Печерської друкарні Юстином. Як пояснював пізніше Юстин, обидва друкарі, «враховуючи свою належність до однієї нації і давнє знайомство», домовилися про спільні видання: Спиридон надсилав до Києва дрібні почаївські видання, Юстин додруковував до них титульні аркуші з позначенням Київської друкарні, а частину тиражу пересилав у Почаїв. Ці незаконні, з точки зору влади, дії було розкрито 1801 р.¹⁰

Склад монастирської книгозбірні

Найдавніший із збережених майнових описів монастиря – опис речей монастиря Почаївського за 1617 р., який, хоч і не може бути віднесений до візитаційних, все ж надає дуже цінну інформацію щодо церковних речей Почаївського монастиря. Цей цікавий документ, що має назву «Список церковних речей монастиря Почаївського, відданих Неофітові Архієпископові 1617 р. 20 січня» («Regestr Rzeczy Monasterya

⁸ ДАТО, ф. 258, оп. 3, спр. 1286, арк. 2.

⁹ Там само, ф. 258, оп. 1 спр. 38.

¹⁰ Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Львів: Світ, 2002. – С. 284.

Poczaiewskiego oddanych Neofitowi Archiepiscopowi Sofyskiemu. 1617 20 Januar»), зберігається в Інституті рукопису НБУВ¹¹. У ньому виокремлено реєстр книг Почаївського монастиря, порівняно з наступними короткий. Список складений польською мовою і налічує 17 назв книг, починаючи з 1714 р. видання, серед яких два Євангелія, оправлені в срібло; 12 книг Міней, Устав, друковані Апостол, Октоїх, Псалтир, Тріодь пісна, Тріодь квітна, Євангеліє учительне, Требник, Маргарит, Біблія, два друковані Часовники та інші друковані й рукописні книги.

Перша відома уніатська візитація монастиря – опис монастиря Почаївського за 1714 р. – здійснена єпископом Виговським під час поставлення на архімандритство Пахомія Заблоцького. У ній, окрім опису церковних речей, де навіть підрахована кількість «огнівок» (кілець) в ланцюжках, і враховано 200 табличок срібних великих і малих (вотивів), 40 «штучок» золотих з діамантами й рубінами й різним камінням, згадуються і три Євангелія, в першу чергу, очевидно, виділені за ознакою їхніх дорогих оправ – «Євангеліє суто оправне злочиста, Євангеліє в оксамиті кармазиновому в срібло оправна, Євангеліє велике в срібло оправне». У той же час окремо подано реєстри книг «Монастиря Почаївського руських в бібліотеці» (кирилицею, за нумерацією по візитації 33, після чого йде перелік книг слов'янського друку без нумерації – за нашими підрахунками всього 63) та книг «польських і латинських цієї ж бібліотеки» (перелік без нумерації 64 книги)¹².

Окремо в описі зазначено наявність фасцикули (в'язки) документів у скрині – розрізнених діловодних копій, облят і оригінальних документів. Серед них чимало позовів, скарг, актів тяжб, вказана лише їх кількість – 32; згадуються 2 декрети трибунальські (в палітурки оправлені), сумаріушів – 2 та реєстр всіх документів.

Візитаційні описи Почаївського монастиря дозволяють реконструювати склад його бібліотеки в різні роки, починаючи з 1714 р. (часу першої уніатської візитації) по 1831 р. (року переходу монастиря під юрисдикцію російської церкви). Аналіз цих документів свідчить про те, що бібліотека поповнювалась постійно, причому як друкованими книгами, так і рукописними, різними мовами.

У першій візитації 1714 р. в «Реєстрі книг Монастиря Почаївського руських в бібліотеці» зустрічаємо книги острозького друку. Серед них тільки знаменитої Острозької Біблії 1581 р. три примірники, крім того, зазначені львівські видання (Анфологіонів – 2, Октоїхів – 2, Часословів – 3) та московські книги (Міней 9 друкованих, 8 писаних). Київські видання представлені «Патериком», Часословом (великим), «Мир с Богом...» (очевидно, твір Інокентія Гізеля 1661 р.), творами Антонія Радивиловського «Огородок Марії Богородиці» (1676 р.) та «Вінець Христов» (3 книги, 2 з них без оправи, 1688 р.). У монастирській збірці були також твори Лазаря Барановича «Меч духовний», «Труби...» (2 примірники), Іоанікія Галятовського – «Ключ» (3 примірника в оправі), «Месія правдивий». Чеські книги, друковані кирилицею, представлені Апостолом в четвірку. В цьому ж списку згадується рукописна книга «Пчела» – ймовірно, твір, написаний Йовом Залізом.

У реєстрі книг польських і латинських «Regestr Xiag Polskich y Lacinskich» подано довгий список відомих творів давньогрецьких і римських авторів: Аристотеля,

¹¹ ІР НБУВ, ф. 231, оп. 1, спр. 31.

¹² ДАТО, ф. 258, оп. 3, спр. 1178, арк. 1–6 зв.

Плутарха, а також твір польською та «руською» мовою рукою Св. Йова Заліза писаною («ро Pol... u porusku pisana Reka S. P. Jowa Zeliza»), «Kamen Oycа Piotra Mohily de rectoriby...», «Snopek po polsku», «Biblia polska in folio», «Biblia lacinska in folio».

В описі 1736 р. окремо виділено 9 Євангелій, які були оправлені в срібло¹³. Від 1714 р. кількість напрестольних Євангелій (у дорогих оправах) у монастирській збірці збільшилась на 6 примірників. Усі книги представлені у візитації з детальним описом їх зовнішнього вигляду.

Найпершим названо Євангеліє московського друку, великого формату. Оправа книги докладно описана. Вага срібних «блях» дорівнювала 43 гривням, «на позолоті червоних злотих 44», «прибитих срібних позолочених штук 15», в середнику – накладка із сюжетом «Взяття на небо Діви Марії», біля тієї накладки 4 серафими, на горі 3 «штуки», посередині «Бог-Отець у хмарах», по боках – чотири Євангелісти, між якими рамочки. На спідній дошці – накладок великих і малих 30, в середнику накладка із ім'ям Марії з променями. Біля тієї накладки 12 зірочок, по кутах – жуковини. При пуклях (жуковинах) – 4 наріжники і рамок 4, на горі – корона з хрестом, внизу – стопа Найяснішої Пані – Діви Марії. Всього позолочених накладок – 54.

Друге Євангеліє львівського друку: на верхній боковинці 15 срібних накладок, зображення Діви Марії і св. Іоанна (вилиті), по боках 4 накладки із зображеннями Євангелістів (вилиті), всередині 4 ангели із крилами. На спідній боковинці – велика накладка «Діва Марія зі скипетром». Оправа прикрашена рубінами.

Третє і четверте Євангелія поволочені зеленим оксамитом зі срібними накладками, п'яте – у червоному оксамиті зі срібними накладками, одна з яких із зображенням Свв. Антонія і Феодосія. Шосте, сьоме і восьме Євангелія також поволочені оксамитом, прикрашені срібними накладками, проте невідоме місце видання цих книг. Про дев'яте Євангеліє, оправлене в червону шкіру, сказано, що воно львівського друку, подароване в монастир львівським міщанином Гребенком.

Окремо виділені книги «до олтаря і хору служачих». Серед них 2 Служебники, один почаївського, другий львівського друку. Зазначено, що почаївських Служебників в червоній оправі 3, два – в чорній, а один в оправі із «золотими маргінезами»; ще два почаївських Служебники – в простій оправі, зошитів того ж Служебника – 2. Служебників з трьома літургіями – 2, один друкований, а другий – рукописний. Служебників з однією літургією малого формату (у вісімку) – 5. Апостолов друкованих – 3, четвертий – пошкоджений, Трифологонів великих – 2. Октоїхів друкованих – 2, третій у церкві с. Комнатка. Тріодей друкованих – 1 квітна, 2 пісних. Міней друкованих нових – 12, а старих друкованих – 8, рукописних – 8. Друкованих Псалтирів великого формату – 2. Друкованих Ірмологіонів великого формату – 3. Друкованих Акафістів – 3. Тестаментів – 1, форматом у четвірку. Часословів київського друку – 2, а львівського – 3. Требників великих – 2, крім того один малого формату – у четвірку, а також названо Служебник віленського друку.

При цьому в усіх без винятку візитаційних протоколах на першому місці перелічували книги, надруковані чи писані слов'янською або руською мовою, на другому – польською, латинською, чеською, італійською, іншими мовами. Цікаво, що в

¹³ ІР НБУВ, ф. 231, оп. 1, спр. 152, арк. 57–69 зв.

цих візитаціях інколи зазначається місцезнаходження бібліотеки і навіть шафи, в яких зберігались книги.

Так, каталог книг 1736 р. укладений відповідно до їх розміщення у шафах. Перша шафа містила книги «того ж діалекту» (тобто, кириличні) різного формату. Вони представлені київськими, московськими, острозькими та віленськими виданнями: Життя Св. Отців на цілий рік (4 книги), твори Лазаря Барановича «Меч Духовний», «Труби...» (2 книги), «Патерик Печерський», «Огородок Марії», «Алфавіт» (віршами), 2 друковані «Біблії» (руські), «Лекарство на оспалий умисл» (Острог), «Постриг іноческій». Серед почаївських видань названо книгу «Учительні мольби» (у четвірку). Ця книга не зазначена в жодному з відомих каталогів. Репертуар рукописних книг був також різноманітним: «Алфавіт» (у четвірку), «Хроніка княжат Римських і Руських» (у четвірку), 3 «Граматики словенські» (у вісімку), «Книга, писана з фігурами на кшталт Біблії» (in folio), «Буквар Словенсько-російських письмен з фігурами» (in folio).

У другій шафі зберігалися книги польські й латинські. У списку багато творів відомих давньогрецьких, римських та польських авторів – Аристотеля, Плутарха, Лівія, Філіппа Меланхтона, Цицерона, Плутарха, Сенеки, Петра Скарги, Берковського, Марціана Білобриського, Олександра Лоренкевича, Старовольського, Рихловського, Братковського. У бібліотеці була і книга Мелетія Смотрицького «Lithos albo Kamien prawdy Serkwie ruskiey». Дослідника зацікавлять і такі видання в цьому переліку, як «Biblia Wielka polska z Niemiecka drukowana», «Biblia Lacinska druku Niemieckiego», «Polityka Arestotelesowa», «Xiega o Rzybach Cudownych», «Panegyryk Kijowe polskiemі Wirszami». Водночас почаївські друкарі мали змогу бачити венеціанські, чеські, антверпенські видання: «Kazania Lacinskie Staroswieckie Druku czeskiego», «Knapiuszow dwa: Jeden Lacinskim, Drugi Czeskim Charakterom druke», «Biblia Sacra Latina Venetijs Drukowana», «Concordantya takowaz Antverpia drukowe». Серед книг представлені і підручники – рукописні «Фізика», «Логіка», «Теологія», «Філософія», «Риторика», «Поетика», друкована «Діалектика». На звороті останньої сторінки візитаційного акту 1736 р. дописано ще 4 книги: «Dictionarium Ambrosij Calepini», «Synod Zamoys», «Obrona Religiy Grec...», «Alvar», «Synonima».

У частково збереженому описі за 1737 р. натрапляємо на інформацію про «прибуття до монастиря Місалу друкованого унівського в оксамиті зеленому в срібло оправлено, має штук 10 клавзурек, коронки з обох боків»¹⁴.

Представлені у візитаційних описах дані фіксують не лише склад Почаївської монастирської бібліотеки, а й дають можливість встановити шляхи міграції наявних у ній рукописів і видань.

Монастирські будівлі

Уперше про стан монастиря і його будівель ми зустрічаємо інформацію у візитаційному описі за 1736 р. В акті за підписом Луцького єпископа Гедеона Рудницького подано докладний опис всіх будівель монастиря, Троїцької церкви, збудованої ще Домашевськими, чернечих келій, мурів. Важливим є перелік ікон, серед яких виділена чудотворна ікона Почаївської Богоматері.

¹⁴ Там само, арк. 89–90.

Особлива цінність найперших візитацій у цьому контексті визначається тим, що вони дають інформацію щодо вже втраченого архітектурного комплексу будівель монастиря XVIII ст., у зв'язку з його перебудовою в 70-х рр. XVIII ст. зусиллями патрона монастиря Миколи Потоцького. Більш пізні візитації 70–80-х рр. XVIII ст. дають можливість проаналізувати всі подальші зміни, які відбулися в розбудові монастиря.

Серед візитацій, які могли би пролити світло на стан забудов монастиря до його перебудови в 1771–1791 рр., можна відзначити лише названий акт 1736 р., оскільки в збережених документах за 1739, 1740, 1760 рр. така інформація відсутня взагалі, а в акті за 1764 р. натрапляємо лише на «Описание скита Почаевского Монастыря с постройками и Церкви притом ските с утварью».

Як відомо, побудова нового Успенського собору та братських корпусів розглядалася православними церковними істориками як умисна руйнація уніатами православних святинь. Водночас цінна інформація подана в інвентарі за 1775 р., де зазначено, що стара церква «дуже маленька, і вже через давність до руїни похилена, до того ж не вистачає резиденцій для ченців» («...Przełożini Zakonu widząc u Cerkiewkę bardzo szupła starodawną u już przez dawność ku ruinie nakłonioną u Rezydenciy Zakonnych niedostatek»). При цьому самі насельники монастиря висловили гаряче бажання побудувати нову церкву та відкрити нову фабрику, при цьому шкодуючи про необхідність знесення старих мурів і церкви¹⁵.

У візитаціях наступних років – 1799, 1802, 1804, 1820 – обов'язково зазначалися і всі ремонти, які проводилися в приміщеннях Почаївського монастиря.

Навчальні заклади

У книзі одного з перших дослідників Почаївського монастиря Амвросія питанню монастирської шкільної науки присвячено окремий розділ: «Замѣтка объ учености и религіозности Почаевскихъ базилианъ»¹⁶. Автор наголошує, що з введенням в 1743 р. на Дубенській генеральній капітульній конгрегації адміністрації, за якою василіани були підпорядковані генералу-протоархимандриту і найпильнішому контролю за ними з боку провінціалів, вченість та релігійність монахів почала поступово набувати елементу латинського.

Проаналізовані нами візитаційні описи значно розширюють інформацію про навчальні заклади Почаївського монастиря. В частині збережених візитаційних документів знаходимо дані про вчителів і учнів та предмети, які викладалися в цих школах.

Уперше коротку інформацію про почаївські навчальні заклади ми зустрічаємо у протоколах візитації за 1775 р. – «Trzyma ptytym Parochią et curam Animar (богодільню)... tylko podklasztorney Poczaiowskiey z dawnych czasow. A gdy za laską Boską przymniony zostai w osoby Zakonne wyznaczony iest z rozńadzenia Starszych dla Edukacyi Nowiciatu na zawsze (Obligacye tego Monasteru)»¹⁷. В тій же справі на

¹⁵ Там само, арк. 203.

¹⁶ Амвросій. Сказаніе историческое о Почаевской Успенской Лаврѣ бывшаго намѣстника Лавры архимандрита Амвросія, съ дополнительными главами о позднѣшихъ покойныхъ священно-архимандритахъ Лавры, архієпископахъ: Агафангелѣ, Димитріѣ и Тихонѣ. – Изд. 3-е. – Почаевъ: Въ типографіи Почаево-Успенской Лавры, 1886. – С. 123–127.

¹⁷ ІР НБУВ, ф. 231, оп. 1, спр. 152, арк. 202 зв. – 203.

арк. 261–263 зв. розміщений цікавий друкований документ щодо шкільної науки в Почаївському монастирі від 10 лютого 1788 р. Коментар до нього читаємо у заголовку, складеному вже в ХІХ ст., де дізнаємось «О состоянии Монастыря Почаевского въ провинці Польской, и о фундушяхъ его не такъ достаточныхъ, какъ въ глазахъ Людей приставившихся. Монастырь сей требуетъ на содержаніе Новиціата то есть приготвления и образования молодыхъ людей къ сану Иноческому – Обезпеченія Лиць Начальствующихъ въ приличномъ ихъ содержаніи – Обезпеченія лиць Законныхъ въ разныхъ Монастыряхъ имѣвшихъ начальство, ... потерявшихъ здоровье и силу для пользы общественной, прислуга и содержаніе ихъ крайне необходимое. Содержаніе Школъ Публичныхъ, ... и Типографій. Содержаніе Богадельни, прислуги ... и на починки всехъ зданій сего Монастыря. Содержаніе Законныхъ лиць отъ 6 до 8 въ Краковской Аккадеміи, для усовершенствованія ихъ въ высшихъ, приготовляемыхъ на места Профессорскія въ сравненіи съ сими издержками фундушъ. О Если не милости Заступницы Рода Христианскаго Пресвятой Богородицы отъ Чудотворной Иконы Ея изливаемыхъ – все бы ре[шилось]».

У цьому промовистому документі чимало уваги приділено вихованню та навчанню василіан, способам утримування шкіл та шпиталів при монастирях: «Монастирі Василіанські на Русі перед тим поодинці буття своє провадили, зостаючи кожний без жодного з іншими своїми монастирями яко до доходів, так і до осіб, не маючи спілкування і товариського зв'язку. Місцева громада, залишаючись у такому стані, відчувала брак освіти, без якої світло наук було недосяжним; світла, яким той Закон (Орден) з давніх віків в Церкві Божій яснів: а так втратили були можливість корисних послуг як для церкви, так і для краю»¹⁸.

У протоколі візитації за 1802 р., у якому подано не лише докладний перелік усіх ченців обителі, а і їхній вік, час постригу та проживання при монастирі, рід занять, зустрічаємо інформацію про шпиталь і школи; вказується їхнє точне місце розташування – «...при в'їзді до монастиря зі сходу побудований внизу шпиталь з двома кімнатами, де перебувають старці церковні. З іншого боку – будинок з двома кімнатами – так звана школка, для навчання хворих і убогих». Окремо подано склад насельників монастиря, в тому числі й викладачів шкіл. На той час суперіором монастиря був Василій Роговський, 69 років, який мешкав у монастирі вже 6 років, а пострижений у ченці у віці 22 років. Магістром новиків був Еміліан Сескіжовський, 49 років, який мешкав у монастирі 10 років, а пострижений у ченці був у 20 років. Професор 1 класу – Боніфаций Скочковський, 53 років, мешкав тут 4 роки, пострижений у 45 років. Професор 2 класу – Ювеналій Дичковський, 30 років, мешкав 1 рік, пострижений у 23 роки. Список новиків налічував 17 осіб, наймолодшому – 14, найстаршому – 42 роки¹⁹.

Разом з тим, можна припустити, що в описі мова йде щонайменше про дві школи – одна для новиків, друга – світська: «Утримує ще той же монастир школу світську з двома професорами (законниками), які дають лекції початків мов російської, німецької і латинської з орфографією, при цьому також арифметику і географію з наукою

¹⁸ Там само, арк. 261–263 зв.

¹⁹ ДАТО, ф. 258, оп. 3, спр. 1286, арк. 5 зв. – 6 зв.

християнською і іншими... в трьох класах»²⁰. У документі відзначалося, що кількість учнів зменшилась до 20 у зв'язку зі створенням шкіл в місті Кременці, а також із дефіцитом води в Почаєві²¹. Згадуються також імена двох професорів – Боніфация Скочковського і Ювеналія Дичковського²². Але нами не встановлено, чи викладали вони в обох школах.

У протоколі візитації за 1804 р. згадується лише школа парохіальна, яка утримується монастирем, учнів у ній було 5. Вищезгаданий Боніфаций Скочковський продовжував працювати в школі. У документі зустрічаємо важливе уточнення, що він навчав учнів читати і писати російською і польською мовами та викладав початки катехизису й арифметики²³. За два роки – з 1802 по 1804 р. – склад новиків повністю змінився і налічував 14 осіб, наймолодшому було 14, найстаршому – 34 роки²⁴. Новим магістром новиків у 1804 р. став Ігнацій Скальський, 65 років, який мешкав у монастирі 3 роки, а пострижений у монахи був у 23 роки. Професором першого класу залишався Боніфаций Скочковський.

У списку насельників монастиря за 1806 р. зафіксоване нове ім'я магістра новиків – Никодим Демушевський, 51 року, який мешкав в монастирі 1 рік, а пострижений у монахи у 18 років. Професором школи парохіальної залишався Боніфаций Скочковський²⁵. За два роки – з 1804 по 1806 – склад новиків знову повністю змінився і налічував 17 осіб, наймолодшому було 16, найстаршому – 27 років.

Протокол візитації за 1811 р. дає нам нову цікаву інформацію. Мова в ньому йде про школу «законну», яка утримується монастирем і в якій учнів 5. Основні предмети – мова латинська, арифметика, геометрія²⁶. Магістром новиків став Пафнутій Ющинський – 59 років (пострижений у ченці 37 років, викладає 7 років), професором «нижчої математики» – Спиридон Скрипинський – 38 років (пострижений у ченці 21 рік, викладає 1 рік), професором латинської мови – Йосафат Маначинський – 28 років, (пострижений у ченці 8 років, викладає 2 роки)²⁷. Кількість новиків нараховувала 14 осіб²⁸.

Наступний за часом документ, у якому висвітлено почаївське шкільництво, є протокол візитації від 1818 р. Магістром новиків на той момент залишався Пафнутій Ющинський – 66 років (пострижений у ченці 44 роки, викладає 11 років), вчителем російської мови у школі парохіальній – Донат Стахурський 25 років. Кількість новиків становила 15²⁹.

У протоколах візитацій за 1822 р. подано докладний опис трьох шкіл, які в цей час діяли при Почаївському монастирі – «Szkola Zakonna Retorzyki nizszey», «Szkola Zakonna Teologii moralney», «Szkola dla mlodziezy Swieckey». Згідно з цим актом перша

²⁰ Там само, ф. 258, оп. 3, спр. 1286, арк. 15 зв.

²¹ Там само, ф. 258, оп. 3, спр. 1286, арк. 15 зв.

²² Там само, ф. 258, оп. 3, спр. 1286, арк. 15 зв.

²³ Там само, ф. 258, оп. 3, спр. 1286, арк. 39.

²⁴ Там само, ф. 258, оп. 3, спр. 1286, арк. 34–34 зв.

²⁵ Там само, ф. 258, оп. 3, спр. 1286, арк. 43–43 зв.

²⁶ Там само, ф. 258, оп. 3, спр. 1286, арк. 80.

²⁷ Там само, ф. 258, оп. 3, спр. 1286, арк. 82.

²⁸ Там само, ф. 258, оп. 3, спр. 1286, арк. 83.

²⁹ Там само, ф. 258, оп. 3, спр. 1286, арк. 48–49.

школа була заснована 1797 р., коли Загаєцький монастир, що розташовувався в 4 милях від Почаєва, був повернутий у лоно православ'я, тобто під юрисдикцію російської православної церкви (з 1794 р.).

У цій почаївській школі, де курс був розрахований на 2 роки, «Uczniom Zakonnym» викладалися такі предмети: мови – латинська, польська і російська, «Nauka Chrzescianska i Moralna», географія, арифметика і 6 книг геометрії. В кінці другого року учні вивчали правила риторики латинською мовою, тлумачили «Мови Цицерона»³⁰. У колекції Музею книги і друкарства України є примірник цього почаївського видання: «MOWY CYCERONA Przeciwko KATYLINE i za MARKIEM MARCELLEM» (*Przekladania X. Ignacego Nagurczewskiego Profesora Retoryki in Collegio Nobilium Vars. S. I. w Warszawie R. 1763. drukowane. teraz z przylozeniem do nich textu Lacinskiego PRZEDRUKOWANE. w Drukarni J. K. M. Poczajowskiej 1771 Roku.*). Це передрук варшавського видання 1763 р., переклад Ігнатія Нагурчевського³¹.

Крім того на уроках риторики учні вивчали твори і інших класичних авторів, вчилися декламувати, складати твори («Ucza się deklamował... pienięysze domowienia z Cucerona i Mnieysze mieysca v pisarzow Polskich, nakoniec doswiadcza ja sie swoich w Komprozusyach latwieyszych»). Найбільш здібні вивчали ще мови – німецьку й французьку.

Інша почаївська школа, про яку йдеться в цьому візитаційному описі, була теологічна – «Szkoła Zakonna Teologii moralney», заснована «od dawna». У документі згадується друкований лист «Jozafata Ochocięgo Prowincyala pod D. 30 Listopada V. S. 1784», де згадується подібна школа при Білоловецькому монастирі. Але у зв'язку з його переходом в інше віросповідання та школа, очевидно, була закрита, при цьому в почаївській зросла кількість учнів. «Teologia moralna», як головний предмет почаївської школи, викладали два професори, один із них тлумачив «porzadkiem celnieyszych Autorow», інший пояснював теологічні науки через твори «X. Narockiego, Woita, Antoine i inne Autorow».

Третя школа при Почаївському монастирі, про яку йдеться у візитаційному описі – «Szkoła dla mlodziezy Swieckey». Важливість інформації, наданої в цьому документі, заслуговує на наведення повністю оригінального тексту: «Klasztor Poczajowski oprócz Instytutow Zakonnych dopiero wyrazonych utrzymuje ieszce od lat kilkunastu szkol wlasnym nakladem dla mlodziez swieckiey roznego stanu. – Szkoła ta iest o piec Nauczycielach, Ktorych Jmiona i Nazwiska wyczytac mozna w licie tuteyszego Zgromadzenia. – Nauki daja sie następnice: Historya S. Flurego, Nauka..., Geografyi, Arytmetyka, poczatek Historyi Naturalney, Geometrya, Kaligrafia, i Rysunki, tudziez jezyki Polski, Rossyyski, Lacinski, Niemieceni».

Отже, візитатор стверджує, що Почаївський монастир, крім інститутів чернечих (для законників), утримує «кільканасту років» школу власним коштом для світської молоді різного стану. В тій школі 5 вчителів, імена і прізвища яких можна знайти в списку насельників монастиря, викладали наступні науки: історію, географію, ариф-

³⁰ Там само, ф. 258, оп. 3, спр. 1286, арк. 109 зв.

³¹ Музей книги і друкарства України, шифр СД-475.

метики, початки природознавства, геометрію, каліграфію, малювання, мови – польську, російську, латинську, німецьку³².

Про те, що монастир турбувався про шкільну науку віддавна, свідчить і репертуар почаївських видань. У «Таксі книг почаївських» за 1760 р. названі Катехизис (формат – in quarto; вартість в оправі – 3 золоті 10 грошів, без оправі – 2 золоті 13 грошів), Граматика (формат – in octavo; вартість в оправі – 15 золотих, без оправі – 11 грошів). У колекції НБУВ зберігаються 2 примірники навчального видання «Краткое потребнейших от граматического художества вещей собрание» (1773 р.). У 1765 р. надрукований «Буквар языка Славенскаго, чести учащимся, в полезное руководство», де на титулі зустрічаємо важливе уточнення «8е типом издадесея»³³. Відомо також почаївське видання «Букваря» за 1823 р.

Іконописна майстерня

У XVIII ст. активно діяла Почаївська іконописна майстерня, існують відомості про сімох іконописців, що працювали на території навколо монастиря. Щоправда, до виконання настінних розписів у інтер'єрі Успенського собору на початку XIX ст. (у 1807–1810 рр.) настоятель Почаївської лаври вже запросив абсолювента Віденської академії, львівського маляра Луку Долинського, чим засвідчив орієнтацію на професійну й відповідну духові часу мистецьку школу, що її давала Віденська мистецька академія³⁴.

Відомо, що в Успенському соборі Почаївського монастиря перебували кілька полотен відомого художника кінця XVIII – початку XIX ст. Костантіно Вілльяні (1751–1824), італійця за походженням. Він прибув до Речі Посполитої близько 1780 р. і працював як релігійний художник. У 1790–1793 рр. Костантіно Вілльяні жив у Вільно (Вільнюсі), був запрошений для оформлення місцевого кафедрального собору, для якого створив 16 полотен на сюжети Старого Завіту. У 1794 р. він повернувся до Варшави, згодом працював у Дрездені. При повторному перебуванні у Варшаві (з 1808 р.) став викладачем художньої школи. Керував галереєю графа Йозефа Каєтана Оссолінського (1764–1834) у Львові. Відомі роботи цього майстра, що прикрашали стіни собору в Луцьку.

В акті візитації Почаївського монастиря за 1804 р. нам пощастило віднайти нову, ще не опубліковану інформацію, де йдеться про ікони пензля К. Вілльяні, що містилися в Успенському соборі, «...ktorych iest diesiec z Obrazami na plutnie malowanemi dobrym pęzlem od Italianca Willaniego u ramach Suto zloconych, iako to: SSS Troycy, Uspenia Matki Boskiey, SS Mikolaia, Bazylego, Jana Chresciela, Onufrego, Jozafata, Stefana pierwszego Meczennika, SS Apostolow Piotra I Pawla, I S Barbary, oprócz tych Oltarzy iest ieszcze Oltarzyk czyli Mensa pod Filarem»³⁵.

³² ДАТО, ф. 258, оп. 3, спр. 1286, арк. 109 зв. – 110.

³³ Почаевский сборник. – СПб, 2007. – № 53.

³⁴ *Левуцька М.* На шляху із Трієста до Кременця: маляр Йозеф Франц Пічман і його діяльність на Волині // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2007. – № 49. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n49texts/levуска.htm>; є паперова версія журналу.

³⁵ ДАТО, ф. 258, оп. 3, спр. 1286, арк. 19 зв.

Отже, акти візитацій Почаївського монастиря дозволяють певною мірою реконструювати його бібліотеку, персональний склад насельників обителі, дослідити історію будівель та ще багато інших цікавих питань з історії обителі. Подальші дослідження візитаційних описів повинні проводитися у площині більш глибокого аналізу всіх аспектів діяльності монастиря, спираючись на виявлений корпус документів. Це дасть змогу відтворити цілісну картину духовного і побутового життя монастиря, простежити етапи змін у літургійному благочесті. Саме в цьому полягає важливість подальших студій з історії Почаївського монастиря, які дадуть змогу заповнити ще чимало його недосліджених сторінок.

Використані джерела

1. Державний архів Тернопільської області. Ф. 258 (Духовний Собор Почаївської Успенської лаври);
2. Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України. Ф. 231 (Почаївська Успенська Лавра);
3. Музей книги і друкарства України. СД-475.
4. Центральний Державний історичний архів України м. Львова. – Ф. 201.

Юлія Рудакова,

молодший науковий співробітник відділу стародруків та рідкісних видань
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**РЕПЕРТУАР ВИДАНЬ ПОЧАЇВСЬКОЇ ДРУКАРНІ
ЛАТИНСЬКИМ ШРИФТОМ
ТА ЇХ РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ У НБУВ**

Діяльність Почаївської друкарні у XVIII ст. – це унікальне явище у книгодрукуванні на території Речі Посполитої. Вона почалася в добу понад столітнього занепаду друкарської справи на польських теренах, що тривала з середини XVII ст. і характеризувалася як припиненням діяльності багатьох видавничих інституцій, так і погіршенням якості друку та уодноманітненням репертуару¹. Одночасно на українських землях книгодрукування зовсім припинилося на Волині, але мало свої потужні осередки у Львові, Києві, і Почаївська друкарня з початку 1730-х рр. почала працювати в умовах жорсткої конкуренції з боку львівських видавців. Однак її продукція відразу вирізнялася високою якістю друку та оформлення. Це повною мірою стосується видань, що друкувалися латинським шрифтом.

Незаперечним є факт, що діяльність почаївських видавців була головним чином зорієнтована на друкування продукції релігійного змісту, призначеної для використання в уніатських церквах. Однак літургійні книги кириличним шрифтом, переважно гарно оздоблені, не становлять більшості у загальній масі почаївських видань.

Латинським шрифтом з літургійних текстів друкувалися Псалтирі (видання 1779 та 1798 рр. було надруковано двома шрифтами: титульний аркуш кирилицею, натомість сам текст – у дві колонки паралельно церковнослов'янською та польською мовами; 1819 р. – видання польською мовою), різні служби, наприклад Богородиці, св. Онуфрію, «святим отцям» (1782, 1785, 1791, 1800, 1801, 1810, 1817, 1821, 1823, 1830), Служебник (1819), збірники пісень (1790, 1805, 1806, 1825). Як бачимо, більшість літургійних видань латинським шрифтом побачили світ за часів підпорядкованості Почаєва Російській імперії.

Серед видань латинським шрифтом все-таки переважають книги, присвячені релігійній тематиці: це публікації щодо історії та організації церкви на українських землях, статuti деяких церковних орденів, філософські та теологічні твори, катехізиси, різноманітні проповіді з нагоди свят, поховань та інших подій, також низка ви-

¹ Wasilewska W. Wiedza o książce. – Warszawa, 1966. – S. 30.

дань, присвячених Почаївському монастирю та його святиням. Серед книг світського характеру слід виділити підручники з риторики, математики, географії, історії, латини, російської мови тощо; тези доповідей з філософії та інших дисциплін; панегирики, драматичні та віршовані твори, зокрема учнівської молоді; серію робіт пера Вацлава Жевуського; перевидання у перекладі творів Фоми Кемпійського, Св. Августина, Цицерона та Саллюстія; господарчі поради, календарі.

Безумовно, наведений перелік не вичерпує видавничого репертуару Почаївської друкарні. З 1772 р. вона була офіційною друкарнею луцької єпископської кафедри² (напевно, до зазначеного року також використовувалася в цій ролі), а тому з неї виходили єпископські послання та інші документи офіційного характеру, найімовірніше – латинським шрифтом (польською та латинською мовами). Видавалися вони невеликими накладами і в більшості не збереглися в бібліотечних зібраннях і навіть не дістали відображення в бібліографічних покажчиках.

У процесі роботи над репертуаром Почаївської друкарні нами складено хронологічно-алфавітний покажчик почаївських видань, надрукованих латинським шрифтом або з використанням латинського шрифту. Основною джерельно-бібліографічною базою покажчика є «Bibliografia Polska» К. Естрайхера³, «Каталог стародруків» Я. Запасака та Я. Ісаєвича⁴, «Систематический каталог книг библиотеки Киевской духовной академии»⁵, «Каталог книг библиотеки Императорского университета Св. Владимира»⁶. Як допоміжні використано статті А. С. Петрушевича⁷, Ю. Тиховського⁸, С. І. Маслова⁹, І. О. Ціборовської-Римарович¹⁰, В. Білик¹¹, також «Почаевский сборник»¹². Декілька

² Drukarze Dawnej Polski od XV do XVIII wieku / oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski. – Wrocław – Kraków : Wydawnictwo PAN, 1960. – Zesz. 6 : Małopolska – Ziemia Ruskie. – S. 61.

³ *Estreicher K.* Bibliografia Polska. Т. 1–35. – Kraków, 1872–2007.

⁴ *Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д.* Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні : у 2-х кн., 3-х ч. – Л. : Вища школа, 1981–1984.

⁵ Систематический каталог книг библиотеки Императорской Киевской духовной академии / сост. А. С. Крыловский. Т. 1–5, вып. 1–13. – К., 1890–1915.

⁶ Каталог книг библиотеки Императорского университета Св. Владимира. Т. 1–5. – К., 1854–1858.

⁷ *Петрушевич А. С.* Историческое известие о древней Почаевской обители чину Св. Василия Великого и типографии ее, с росписью в той печатанным книгам // Галичанин: литературный сборник, издаваемый Б. А. Дидецким. – Л., 1863. – Кн. 1, вып. 3, 4. – С. 158–181.

⁸ *Тиховский Ю.* Мнимая типография Почаевского монастыря (с к. XVI до 1-й четв. XVIII в.). – К., 1895. – [2], 68 с. – (Оттиск из журн.: Киевская старина. – 1895. – № 7. – С. 1–35; № 9. – С. 248–281).

⁹ *Маслов С. І.* Етюди з історії стародруків. XI–XII. – К., 1928. – С. 25–51.

¹⁰ *Ціборовська-Римарович І. О.* Щодо колекції Ф. Мікошевського НБУВ (видання друкарень, що діяли в українських землях у XVI–XVIII ст.) // Бібл. вісн. – 1999. – № 2. – С. 21–24.

¹¹ *Білик В.* Волинські видання в бібліотечній збірці Кременецького василіанського монастиря станом на 1823 рік // Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування : наук. зб. – Острог, 2005. – Вип. 1. – С. 23–29.

¹² Почаевский сборник / отв. ред. Н. В. Колпакова. – СПб : Альфарет, 2007. – 216 с.

видань, наявних у фондах НБУВ, відсутні в бібліографічних довідниках¹³. До покажчика увійшли почаївські стародруки, видані латинським шрифтом до 1830 р., хоча представлений перелік книжок, особливо видань початку ХІХ ст., потребує подальшого уточнення та доповнення.

Першим виданням Почаївської друкарні латинським шрифтом¹⁴ вважається пастирський лист луцького уніатського єпископа Феодосія Любенецького-Рудницького, про який згадують дослідники історії друкарні, зокрема І. Огієнко¹⁵. У Службнику 1735 р. – першій повноцінній книзі, виданій друкарнею, – на звороті титульного аркуша латинським шрифтом зроблено підпис під гербом єпископа Любенецького-Рудницького. Першим відомим самостійним почаївським виданням латинським шрифтом є твір «Woysko serdecznych nowo rekrutowanych na większą chwałę Boską affektów...» отця Іларіона (Hilarion Fałęcki) з ордену босих кармелітів, надрукований у 1739 р. Примірники цієї книги зберігаються у НБУВ.

Починаючи з цього видання, почаївські василіани друкували книги латинським шрифтом майже кожного року. Найбільш продуктивними були 1770-ті та 1780-ті рр., коли з-під почаївського пресу вийшло близько 80 та близько 50 видань, разом більше 45 % усіх видань з використанням латинського шрифту за столітній період роботи друкарні (з тих, які вдалося виявити за покажчиками та каталогами). В інші десятиліття (якщо додати 1739–1740 рр. до наступного десятиліття) виходило від 10 до 30 видань. 1795 р. – рік переходу Почаєва під юрисдикцію іншої держави (Російської імперії) – позначився на репертуарі друкарні, але не на кількості видань. Загалом за майже сто років у Почаєві вийшло друком щонайменше 277 видань латинським шрифтом польською та латинською мовами, враховуючи ті, в яких латину використано разом з кирилицею як один з основних шрифтів. Крім того, у 14 кирилических виданнях зафіксовано використання латинського шрифту як допоміжного, наприклад у посторінкових зносках (12 таких видань наявні у НБУВ). Близько третини почаївських видань латинським шрифтом можна охарактеризувати як видання світського характеру.

Перші почаївські латиношрифтові видання вирізнялися дещо неусталеною формою представлення друкованого матеріалу. Це добре видно з композиції їхніх титульних аркушів. Наприклад, згаданий вище твір отця Іларіона 1739 року видання має довгу назву, надруковану на титульному аркуші та його звороті. На обох сторінках проставлено кустоди, також зазначено сигнатуру (А). Натомість видання правил для василіан 1740 р. має порівняно коротку назву, і весь текст, уміщений на титульному аркуші, є таким: «Ustawy Świętego Oycza naszego, Bazylego Wielkiego w krótcie zebrane, w konwencie poczajowskim, zakonu tegoż, w roku tysiąc siedmset czterdziestym, przedrukowane», тобто, як видно, рік видання подано словами. Внизу проставлено

¹³ Про п'ять таких видань йдеться у статті Р. Є. Кисельова: *Киселев Р. Е. Издания Почаевского Успенского монастыря в отделе старопечатных и редких книг Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского // Федоровские чтения. – М. : Наука, 2005. – С. 380–387.*

¹⁴ Латинською антиквою. В Почаєві не використовували готичний шрифт. Див.: *Маслов С. Українська друкована книга ХVІ–ХVІІІ ст. – К., 1925. – С. 56.*

¹⁵ *Огієнко І. Історія українського друкарства. Т. 1. – Л. : Друкарня НТШ, 1925. – С. 195.*

сигнатуру (A) і кустоду (Przed-). Цікаві також інші особливості цього видання: повна сигнатурна формула A+A₂+ [2]+B+B₃+ [2]+C+C₃+ [2]+D+D₂+ [2]+E+E₃+ [2]+F+F₃+ [2]+G+G₃+ [2]+H+ [3], при цьому формат книжки 8°, але філіграні розміщені на верхньому зрізі. Титульний аркуш наступного видання правил для василіан – «Summariusz reguł Świętego Oycy naszego Bazylego Wielkiego...», 1751 р. – вже оформлений за схемою, близькою до класичної, але знову ж унизу аркуша подано сигнатуру, а у верхньому колонтитулі вміщено виливні прикраси, як на наступних сторінках.

Довгу назву видання 1745 р. «Relacya apparencyi, y samego aktu pogrzebowego... xiążenia Jmci Wiśniowieckiego Michała Serwacego Korybutha...» авторства отця єзуїта Павла Гіжицького (Paweł Giżycki) також усю вміщено на титульному аркуші; внизу проставлено сигнатуру ()*( ) і кустоду (In), хоча подальший текст надруковано не на звороті титулу, а на наступному аркуші. Крім того, у цьому виданні на аркуші H₂ в обох переглянутих примірниках, що зберігаються у НБУВ, наклеєно шматочок паперу з текстом «TRABES AUTEM / POSUIT IN DOMO. / 3. Reg: 6. 6. / AUGUSTÆ. / Actor: 27. 1.», надрукованим у п'ять рядків тим самим шрифтом, що і текст твору, на такому ж папері. Схоже, що в такий спосіб зроблено вставку пропущеного тексту. Про таку практику почаївських друкарів виправляти текст шляхом заклеювання новодрукованими на клаптиках паперу фрагментами (в даному випадку шматочок паперу приклеєно поряд з текстом, де було допущено пропуск) вже зазначалося у спеціалізованій літературі¹⁶. Слід також зазначити, що в одному примірнику (шифр – ЗСП 1/18) напрямок наклеєного тексту – зверху вниз, а в другому (шифр – S.J.634h(9)) – звичайний, зліва направо, але у другому випадку приклеєний шматок «налазить» на основний текст і, таким чином, закриває символи «пу.» у слові «wygażny.» (верхнім лівим кутком) та «O.» у слові «WISNIOWIECCIO.» (нижнім лівим кутком). Крім того, у другому з аналізованих примірників на звороті аркуша E₂ зроблено виправлення чорнилом: у рядку з фразою «W DRUGIEY KAPLICY KRZYZOWEY, PO PRAWEY STRONIE» у передостанньому слові закреслено «PRA», дописано «LE».

Наведені приклади, як нам здається, свідчать про брак досвіду у почаївських видавців на початковому етапі функціонування друкарського закладу, протягом якого розроблялися типові схеми представлення друкованого матеріалу. Однак незважаючи на всі ці особливості вже ці перші латиношрифтні видання є прикладом традиційного художнього оформлення продукту діяльності друкарні почаївських василіан. Так, видання 1739 р. прикрашене заставками, віньетками та кінцівками; у книжці правил для василіан 1740 р. наприкінці вміщено гравюру з зображенням Божої Матері; звіт про поховання князя Міхала Серватія Вишневецького оздоблений мідеритом з зображенням герба князів Вишневецьких, а також кінцівкою.

Переходячи до розгляду питання про наявні у НБУВ почаївські книжки, надруковані латинським шрифтом, слід зазначити, що в цілому у фондах бібліотеки зберігається близько половини всіх відомих за бібліографією почаївських латиношрифтних видань. Найповніше представлені в бібліотеці 1770-ті та 1780-ті роки (відповідно 34 та 22 видання), а також останні два десятиліття досліджуваного періоду.

¹⁶ Див.: Кисельов Р. Специфічні особливості розкриття фондів стародруків (на прикладі варіантів почаївського Трефологіона 1737 року) // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – Вип. 9. – С. 291.

З огляду на специфіку формування фондів, більшість видань до 1800 р. зберігається у ВСРВ, хоча є такі, що представлені багатьма примірниками і перебувають у різних відділах.

Серед ранніх видань почаївської друкарні латинським шрифтом слід відмітити надрукований у 1748 р. віршований твір отця василіанина Йосафата Ісаковича (Josaphat Isakowicz) «Iosaphatidos, sive de nece B. Iosaphat Kunczewicz, Archiepiscopi Polocensis Ritus Graeci pro Unione et Sancta Sede Apostolica Romana, Vitebsci a schismaticis caesi», присвячений мученику уніатської церкви полоцькому єпископу Йосафату Кунцевичу (1580–1623). У НБУВ досліджено чотири примірники цієї книги, які дещо різняться між собою, що свідчить про існування принаймні двох варіантів цього видання. Перший варіант представлено примірником (шифр – In 3280), на титульному аркуші якого не зазначено місця видання; після присвяти єпископу Юзефу Сапезі немає передмови видавця, у якій обґрунтовується авторство твору, хоча відповідна кустода (PARÆ-) є. Два аркуші, на яких мала б бути ця передмова, вирізано. Про таку особливість деяких екземплярів цього видання – наявність чи брак передмови – згадує К. Естрайхер у своїй «Бібліографії»¹⁷. Врешті, примірник закінчується аркушем з дозволом на передрук (Reimprimatur; без дати; про те, що це передрук з видання 1728 р., імовірно віленського, зазначено на титульному аркуші) та списком друкарських помилок (Errata typi). Другий варіант видання (примірник з шифром In 3306, два примірники з шифром DIII 5/3, один з яких без титульного аркуша) містить передмову, наприкінці не має аркуша з дозволом на передрук і списком друкарських помилок, але найбільше зацікавлення викликає особливість його титульного аркуша: у нижній його частині на вільному місці у два рядки додруковано традиційну фразу про дозвіл (Cum facultate Superiorum) і вихідні дані: Typis S. R. M. Conventus Poczajoviensis O. S. Basilii M. Про те, що два зазначені рядки було додано пізніше, свідчить те, що вони розміщуються трохи навскіс, а також – на одній з книжок – відрізняються від сусідніх рядків більш насиченою фарбою.

З почаївських видань латинським шрифтом, присвячених висвітленню історії та організації церкви на українських землях, у НБУВ представлені:

- «Specimen Ecclesiae Ruthenae ab origine susceptae fidei ad nostra usque tempora in suis Capitibus...» отця василіанина Ігнатія Кульчинського (Ignacy Kulczyński; 1759);
- «Catalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni...: Ex anno 1774 in annum 1775» (саме цього видання, на відміну від аналогічних каталогів за інші роки, немає ані в бібліографії К. Естрайхера, ані в каталозі стародруків Я. Запаса та Я. Ісаєвича);
- збірки документів «Bullae et Brevia Summorum Pontificum Sacrarum Congregationum decreta nec non Serenissimorum Poloniae Regum diplomata Congregationem Ruthenorum O. S. B. M. concernentia...» (1767) та «Indulgentiae, brevia, decreta Summorum Pontificum et SS. Congregationum, nec non Sancita Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae, ... lata Clerum Saecularum et regularem utriusque ritus Latini et Graeci concernentia, compendio collecta» (1788);

¹⁷ *Estreicher K. Bibliografia Polska. T. 18. – Kraków, 1901. – S. 647.*

– статут і правила для ченців-василіан «Ustawy sw. Oycy naszego Bazylego Wielkiego wkrótce zebrane» (1740), «Summariusz reguł świętego oycy naszego Bazylego Wielkiego...» (1751), «Codex Constitutionum Ordinis S. Basilii M. ...» (1791);

– видання, присвячені певним аспектам історії та діяльності окремих церковних орденів та організацій: «Bractwo miłosierdzia z dawna w Łucku przy kościele katedralnym przez różne czasów rewolucye zgasłe...» (1745), «Soliloquium octiduanum, tempore annui recessus pia consuetudine practicandum usui fratrum religiosorum Sancti Patris Nostri Francisci...», укладене отцем Станіславом Клечевським (Stanisław Kleczewski; 1771), «Communicatio facultatis impertiendi Benedictionem cum indulgentia plenaria in articulo mortis Pro diaecesi Luceorien. et Bresten.», укладене єпископом луцьким і берестейським Феліксом Павлом Турським (Felix Paweł Turcki; 1778; цього видання немає ані в бібліографії К. Естрайхера, ані в каталозі стародруків Я. Запаска та Я. Ісаєвича), «Instructiones tyronibus pro Sodalitio Beatissimae Virginis Mariae certantibus ad ediscendum propositae» (1778, 1893, 1807, 1811; видання 1893 р. немає ані в бібліографії К. Естрайхера, ані в каталозі стародруків Я. Запаска та Я. Ісаєвича; видання 1807 р. також немає у К. Естрайхера). Також слід відмітити цікаве видання «Reguły powościackie: Dotąd pisane, a roku 1783 z przydanym instruktarzem wydrukowane» (його немає ані в бібліографії К. Естрайхера, ані в каталозі стародруків Я. Запаска та Я. Ісаєвича), у якому викладено норми поведінки та розпорядок дня послушників василіанських монастирів. Деякі церковні терміни, наприклад слова, що позначають церковні посади, літургійні дії тощо, подано в тексті кирилицею без перекладу.

Серед наявних у НБУВ філософських і теологічних творів, збірників молитов, а також катехізисів слід назвати:

- двомовний полемічний трактат єпископа мукачівського та марамароського Михаїла Мануеля Ольшавського (Michael Manuel Olsavszky) «Sermo de sacra Occidentalem inter, et Orientalem Ecclesiam unione... = Слово о святом между восточною и западною Церковію соединеніи...» (1769);
- декілька різних видань «Богословіи нравоучителной», у яких латинський шрифт використано як другий у паралельному тексті (видання 1751, 1756, 1787 рр.) або як допоміжний у посиланнях (видання 1776, 1779, 1793 рр.), та аналог цього твору польською мовою «Treść teologiczney nauki obyczajney z autorów klassycznych Antoine i innych łacińskich przez rozmowy na kształt katechizmu dla łatwieyszego uczenia się i poięcia osobom duchownym ouczystym ięzykiem... wybrana», укладений коректором почаївської типографії отцем Пантелеймоном Кульчицьким (Pantaleon Kulczycki; видання 1787, 1792 рр.);
- твори Св. Августина та Фоми Кемпійського «Ś. Augustyna hypponeńskiego biskupa Rozmyślenia nabożne; Mowy tajemne do P. Boga; Broń duchowna; O Skrusze serca u marności świata» у перекладі П. К. Тризни (Piotr Kazimierz Tryzna, переклад з першої половини XVII ст.; надруковано 1777 р., передрук з краківського (четвертого) видання 1644 р.), «Nauki zbawienne o naśladowaniu Chrystusa Pana, z ksiąg wielebnego Tomasza z Kempis, także o świętobliwości i obowiązkach kapłanów...» у перекладі з італійської (1810; цього видання немає в бібліографії К. Естрайхера);
- видання, в яких викладено релігійно-філософське вчення Фоми Аквінського:

«Majestas gloriae Dei, utilitatis nostrae ecclesiae, in Thoma divinissimo doctore angelico relucens, augustissima, seu oratio laudes ejus complectens...» доктора Ф. Б. Яскульського (Franciscus Borgias Jaskólski; 1777), «Theologia dogmatica, critica et speculativa menti divi Thomae Aquinatis ecclesiae v. doctoris accom-modata...», укладена отцем домініканином Генріком Богуцьким (Henric Bogucki; 1780, t. 1, 2, 3; 1782, t. 4, 10);

– інші видання з теологічної тематики, такі як «Teologia moralna albo do obyczajów ściągająca się» отця василіанина, професора Юзефа Нарольського (Józef Narolski; 1813; третє видання, доповнене), шість праць отця єзуїта Дж. П. Пінамонті (Giovanni Pietro Pinamonti) у перекладі з італійської мови (п'ять творів вийшло у 1790 р., шостий – у 1792 р.);

– збірники молитов: «Nabożeństwo do S. Onufrego officium i litania...» (1785; цього видання немає в бібліографії К. Естрайхера), «Różne nabożeństwo od świętych oyców złożone, na polski ięzyk przetłumaczone...» (1791, 1800, 1810, 1817; ці видання в бібліографії К. Естрайхера описані не зовсім точно), «Tydzień opatrności Boskiej z dniem dobrej śmierci złączony...» (1807; цього видання немає в бібліографії К. Естрайхера), «Zegarek czyśćcowy albo za dusze w Czyśćcu cierpiące codzienne godzinki...» (1812; цього видання немає в бібліографії К. Естрайхера), «Mszał świeckim osobom służący 40 modlitw...» (1819; цього видання немає в бібліографії К. Естрайхера), «Bieg roku całego na chwałę, i cześć Boga w Trócyu jedynego... przepędzony albo modlitwy na wszystkie... czasy...» (1828; цього видання немає в бібліографії К. Естрайхера);

– катехізиси: «Краткій катихізм історическій, от писаній Ветхаго и Новаго Завета избраный... = Krótki katechizm historyczny z Pisma świętego tak Starego iako u Nowego Zakonu wybrany...», перекладений «з різних мов» отцем василіанином Макарієм Нероновичем (Makary Neronowicz; 1756), «Katechizm krótko zebrany, przednieysze wiadomości do zbawienia potrzebne w sobie zawieraiący na missyach Zakonu S. Bazylego Wielkiego prowincyi koronnej zwyczajny», складений Корнелієм Срочинським (Korneliusz Sroczyński; 1772), «Katechizm albo krótkie zebranie nauki chrześcijańskiej, dla pożytku dusz ludzkich spisane...» холмського уніатського єпископа Порфірія Скарбка Важинського (Porfiry Skarbek Ważyński; 1792), «Katechizm rzymski, z wyroku Synodu Trydentskiego ułożony, z rozkazu Piusa V papieża po łacinie wydany, na różne ięzyki w różnych krajach przełożony, potym od Klemensa XIII osobliwie zalecony dla iednostayney nauki chrześcijańskiej...» (1806); «Katechizm mały dla dzieci» (1815).

З видань, присвячених Почаївському монастирю, у бібліотеці не виявлено польськомовних видань «Góry Roszajowskiej» (без року, 1767, 1778, 1807 pp.), натомість у ВСРВ зберігається аналогічне кириличне видання 1772 р. «Гора Почаевская стопою чудесне из нея истекающую чудодейственную воду имущую и иконою чудотворною пресвятыя Девы матере Божія Маріи почтена, всему міру ясна и явна», у якому декілька документів надруковано польською чи латинською мовою з відповідним перекладом, зокрема двомовний (російською мовою кириличним шрифтом і латинською мовою) запис на сувої, вмурованому у фундамент нової церкви під час урочистого освячення початку її будівництва в 1771 р. (арк. 108–109 зв.).

Також заслуговують на увагу дві збірки 1775 р., присвячені коронації почаївської ікони Божої Матері, проведеної у 1773 р. митрополитом Сильвестром Любенецьким-Рудницьким на кошти ктитора Почаївського монастиря белзького воеводича, колишнього канівського старости, кавалера мальтійського ордену Миколая Василя Потоцького. Це збірка проповідей, виголошених різними духовними особами у монастирській церкві у дні проведення обряду коронації ікони, «Dzieło uroczystego uwieńczenia rzymskiemi watykańskimi koronami cudownego poczajowskiego obrazu Przczystey Bogarodzicy Maryi Panny, Nayświętsze Niemowle Jezusa na Łonie Swym piastującej», а також виклад історії ікони та її коронації «Epitome historica de origine, antiquitate, ac praesertim de celebratissimo opere coronationis thaumaturgae in Poczajoviensi Monte imaginis B. V. Mariae Sanctissimum Puerum Jesum materno sinu suo complectentis». Крім того, зазначеній події присвячено два описи феєрверків, що відбувалися 8 та 15 вересня 1773 р.

Серед видань «почаївської» тематики слід також назвати книжку «Źródło ogrodów, studnia wód żywych, które płyną impetem z Libanu to iest Officium albo godzinki o Nayświętszy(-ey) Maryi Pannie na Górze Jasney Poczajowskiey...» отця Габріеля Анджєя Каспаровича (Gabriel Andrzej Kasparowicz; 1788, 1822; цих видань немає в бібліографії К. Естрайхера; видання 1822 р. наявне у НБУВ).

Темі почаївської святині також присвячено невеличкий, але цікавий віршований двомовний твір «Песнь пресвятей Деве Богородице Маріи на пренесеніє чудотворнія, народно оувенчаннія Ея иконы, от притвора в новую церковь,... Во С. Обители Почаевской Ч. С. В. В. дня 8 септемврія в лето 1791 воспета = Piesn do Nayś: Panny Bogarodzicy Maryi w czasie przenosin cudotwornego ukoronowanego Jey obrazu z kaplicy do nowej bazyliki... W Monasterze Poczajowskim Z. S. B. W. Dnia 8. Września s. k. 1791. roku śpiewana», надрукований, вірогідно, у тому ж 1791 р. Тексту пісні передуює нотодрук мелодії. Видання оздоблене гравюрою з зображенням ікони Почаївської Богоматері. Слід згадати також про Богогласники 1790, 1805 та 1825 рр., у яких, крім інших, уміщено пісні польською мовою, які складають близько шостої частини загального обсягу. Друге та третє видання Богогласника ідентичні, дещо доповнені порівняно з першим. Подібним виданням є «Песни благоговейныя в кратце собранныя... таже различныя покаяныя рускія и полскія» (1806).

Серед видань релігійної тематики слід також виділити проповіді та збірки проповідей. Так, у 1783 р. було видано проповідь клермонського єпископа Ж. Б. Массильйона (Jean Baptist Massillon) «Kazanie x. Massillona biskupa klermonckiego o роście» у перекладі з французької Кунегунди з князів Любартовичів Сангушків Чацької (у книжці – криптонім: J. W. J. P. K. z X. L. S. C. S. W. K.). Серед збірок проповідей на свята річного циклу можна вказати потужне (у майже 1200 сторінок) видання проповідей уніатського митрополита Іпатія Потія, доповнене текстами інших теологів і проповідників василіанського ордену: «Kazania i homilie od niedzieli przedzapustney do niedzieli i poniedziałku zesłania Ducha S.» (1788); також видані у двох томах проповіді отця василіанина Валеріана Сеницького (Walerian Sienicki) «Kazania na święta całego roku, które święta wschodnia cerkiew uroczystym święci obchodem i uroczystym upoważa nabożeństwem...» (1793).

Поряд з проповідями дуже характерними для того часу залишалися також панегирики, які А. Кавецка-Гричова та її співавтори класифікували як «застарілі на пря-

ми» в літературі¹⁸. Так, у НБУВ зберігається панегірик «Brama niebieskiej chwały... dla J. W. Imci Panny Maryanny hrabianki Krasickiej... wstępującej do klasztoru... panien wizytek, przy solennym obłuczyn akcie, otworzona,... na honor J. W. Iana hrabi de Biberszteyn z Siecina na Krasiczynie Krasickiego,... oysa,... w Lublinie w kościele tychże w. w. panien, kaznodziejską pracą wystawiona...» отця домініканина Польської провінції Яна Непомуцена Сецінського (Jan Nepomucen Sieciński; 1760). 13 лютого 1788 р. у боремельській церкві луцький генеральний офіціал отець Ян Канти Подгороденський (Jan Kanty Bożydar Podhorodeński) прочитав панегіричну проповідь при похованні серця Францішка Чацького, чоловіка згаданої вище Кунегунди, дядька відомого суспільного та культурного діяча, бібліофіла Тадеуша Чацького, а сам текст проповіді автор видав у Почаєві, вірогідно в тому ж році¹⁹.

У 1796 р. з перекладом російською мовою вийшла друком панегірична проповідь, проголошення якої було зумовлено новою політичною кон'юнктурою: «Kazanie przy uroczystym obchodzie imienin Najjaśniejszey i Najpotężniejszey Monarchini Katarzyny Wtorey Imperatorowy Całej Rossyi przez I. X. Ignacego Witoszyńskiego... w Kamieńcu Podolskim w kościele katedralnym obrządku łacińskiego dnia 5. grudnia nowego kalendarza roku Pańskiego 1795 mówione = Проповедь при нарочитом обхождені именованіи... Императрицы Всея Россіи Екатерینی Вторыя... чрез отца кир Игнатія Ветошинскаго... повествованная, на славенско русскій діалект преведена іеромонахом Валеріаном Сіенецким чина Св. Василія Великаго». Цікаво, що переклад назви проповіді надруковано на другому титульному аркуші кириличним шрифтом, а сам текст перекладено російською мовою та надруковано у дві колонки латинським і гражданським шрифтом.

Крім прозових панегіриків у Почаєві публікувалися також віршовані та драматичні твори на честь донаторів і фундаторів шкіл і монастирів, вищого церковного керівництва тощо. Часто авторами таких творів виступала «учнівська молодь» василіанських шкіл, наприклад, бучацької, уманської. Так, у виданні 1759 р. п'єси бучацьких школярів, написаній у віршованій формі паралельно латинською та польською мовами, передує панегірик власнику Бучача та інших маєтностей, канівському старості, фундатору та протектору школи Миколаю Потоцькому. Авторство присвяти (так само і п'єси як імовірно), приписують отцю Порфірію Скарбку Важинському (Porfiry Skarbek Ważyński; на той час, імовірно, префект шкіл у Бучачі)²⁰. Серед інших, адресатами панегіриків, надрукованих у Почаєві, були також єпископ перемишльський, самбірський і саноцький Афанасій Шептицький (1763; цього видання немає в бібліографії К. Естрайхера), київський воєвода Францішек Салезій Потоцький (1772; від учнів уманської школи, у віршованій формі). Протоархімандриту Руської конгрегації Юзефу Моргульцеві було присвячено збірку віршів учнів різних «світських» і василіанських шкіл Умані, Бара, Бучача тощо польською або паралельно латинсь-

¹⁸ Drukarze Dawnej Polski od XV do XVIII wieku ... – S. 63.

¹⁹ Роком раніше той же священник читав проповідь при похованні самого небіжчика у фарному костелі у Порицьку на Волині – родинному маєтку його брата; цього тексту, опублікованого також у Почаєві, не виявлено в бібліотеці.

²⁰ *Estreicher K. Bibliografia Polska. T. 32. – Kraków, 1938. – S. 268.*

кою та польською мовами (1782; цього видання немає в бібліографії К. Естрайхера). Слід також вказати ще одне цікаве видання, інформації про яке немає ні в бібліографії К. Естрайхера, ні в каталозі стародруків Я. Запаска та Я. Ісаєвича, а саме: «In Natali Christi perillustri Rmo Dno generali ac simul Rndmis patribus universi ordinis consultoribus carmen heroicum» (1787), яке містить два віршовані привітання з Різдом: Єрофея Цесельського (Hierotheus Ciesielski) та Салюстина Теліховського (Salustius Telichowski).

Упродовж 1756–1762 рр. цілий ряд праць у Почаївській друкарні видав коронний гетьман Вацлав Жевуський (Wacław Rzewuski; під своїм іменем й іменами своїх синів Юзефа, Северина та Станіслава), що свідчить, на думку польських дослідників друкарства, «про добре ім'я, яке василіанська друкарня змогла собі створити»²¹. Одним з перших видань, надрукованих у Почаєві, яке приписують Вацлаву Жевуському, було «Myśli w terażnieyszych okolicznościach Rzeczyrospolitey» (1756). У 1761 р. вийшли «Mowy u listy»; цієї книги К. Естрайхер розрізняв два видання²². З огляду на спосіб розташування матеріалу вважається, що ця збірка друкувалася поступово. Крім вищеназваних, у НБУВ зберігається почаєвське видання твору В. Жевуського «Zabawki wierszopiskie u krasomowskie» (1762). Також у Почаєві Вацлав Жевуський надрукував свою комедію «Natręb» (1759), два латинськомовні панегірики (1757, 1760), а крім того, цілком можливо, друкував інші невеликі твори без зазначення місця видання²³.

Значну увагу почаївські василіани приділяли друкуванню навчальної літератури для шкіл, які перебували під опікою ордену. Так, було видано декілька підручників з риторики: «Erithome praeseptorum rhetoricorum selectissimis exemplis distinctorum in gratiam et commodiorem usum iuventutis scholarum Ordinis S. B. M. facta...» (1764, 1771; у НБУВ є друге видання), «Rhetorica ecclesiastica ad tyronum institutionem» Ф. Барі (Thoma Bari; 1776), «Summula praeseptorum rhetoricorum selectissimis exemplis distinctorum in gratiam et commodiorem usum juventutis scholasticae facta» (1778). У 1770-х рр. було перевидано у перекладі польською мовою з долученням текстів творів мовою оригіналу промови Цицерона та історичний твір Саллюстія: «Mowy Cucerona przeciwko Katyline i za Markiem Marcellem» (1771), «Kaja Krispa Sallustiusza historia o woynie z Katyliną» (1776).

Серед інших підручників слід назвати такі посібники:

- «Elementa puerilis institutionis pluribus in locis reformata, piisque orationibus ac Doctrina Christiana» (без року; з фортою та гравюрою з зображенням Розп'яття);
- з логіки: «Institutiones logicae seu dialecticae alumnis philosophicae pernecessaria brevissime collecta» (1780);
- з географії: «Geografia starożytna stosowana do dzisiejszej, z krótką wiadomością o chronologii podług przedniejszych w tym względzie wzorów dla pożytku uczącej się młodzie...» професора історії кременецького лицейу Юзефа Ульдинського (Józef Uldyński; 1819);

²¹ Drukarze Dawnej Polski od XV do XVIII wieku... – S. 63.

²² *Estreicher K.* Bibliografia Polska. T. 26. – Kraków, 1915. – S. 564–565.

²³ Drukarze Dawnej Polski od XV do XVIII wieku... – S. 63.

- з історії: «Dzieje od stworzenia świata aż do roku 1816 czyli rys historyi powszechnej wszystkich narodów chronologicznie ułożony, ... z przydatkiem wynalazków uczonych ludzi i opisaniem dokładnem batalij w ostatniej epoce zasłych...» доктора теології, історика отця В. Марчинського (Wawrzyniec Marczyński; 1817), «Historia powszechna dla szkół narodowych. Na klasę IV. Dzieje greckie zawierająca» отця піара В. Скшетуського (Wincenty Skrzetuski; 1801);
- перекладений з французької великий за обсягом, складений у формі катехізи-са підручник «Nauki powszechne w sposób katechizmu, w których tłumacza się krótko z pisma i z tradycyi historya, fundamenta religii, obyczajność chrześcijańska, sakramenta, modlitwy, ceremonie i zwyczaje kościoła» (1807, у трьох частинах);
- підручник з латинської мови отця єзуїта Е. Альвареса (Emmanuel Alvarez) «De institutione grammatica libri tres» (1782; цього видання немає в бібліографії К. Естрайхера; почаївське видання складалося, вірогідно, лише з книги першої; книга оздоблена традиційною для видань почаївської друкарні гравюрою з зображенням стопи Почаївської Божої Матері);
- граматики російської, польської мов, російсько-польські букварі та словники: «Grammatyka Rosyjska» М. Любовича (M. Lubowicz; 1778), «Грамматика російскаго языка въ пользу польскаго юношества въ Волынской гимназїи = Grammatyka języka rosyjskiego dla użytku młodzi polskiej w Gymnazyum Wołyńskiem» М. Бутовського (Michał Butowski; 1809), «Букварь для обучения юношества чтению по російски, по польски и по славенски = Elementarz dla uczenia młodzi czytać po rosyysku, po-polsku i po słowieńsku» (1828), «Наука czytania pisma polskiego dla małych dzieci» (1830; в бібліографії К. Естрайхера немає), «Лексікон, сиречь словесник славенскій, имеющ в себе словеса первее славенская азбучная, посем же полская благопотребный к виразуменію словес славенских обретающихся в книгах церковных» (1804; в бібліографії К. Естрайхера немає; це окреме видання лексикону, вміщеного в «Богословіи нравоучителной» 1751 та 1756 рр.).

Також у Почаєві друкували тези доповідей з філософії, логіки, догматичної та моральної теології та інших дисциплін, які виголошувалися у школах або монастирях Володимира, Підгірців, Луцька тощо. У НБУВ зберігаються такі тези, виголошені у 1762, близько 1765 рр.²⁴

Наприкінці огляду тематики наявних у НБУВ почаївських книг слід ще згадати про господарчі порадики. У 1788 р. була надрукована «Książka lekarstw końskich, oraz sposoby ratowania w chorobach bydła, owiec etc.» І. Ленкевича, більш відома як «Книжця для господарства». Це цікаве видання має польськомовний титульний аркуш і передмову, натомість основну частину тексту надруковано тогочасною українською мовою кириличним (близько 90 сторінок) і латинським (останні 15 сторінок) шрифтом. У тому ж 1788 р. вийшла близька за тематикою «Apteka domowa dla poratowania zdrowia potrzebna z autorów różnych zebrana tak też lekarstwa dla koni, bydła i innego drobiu...», головну увагу в якій присвячено хворобам людини та способам

---

²⁴ Тез 1762 р. немає ані в бібліографії К. Естрайхера, ані в каталозі стародруків Я. Запaska та Я. Ісасвича.

їх лікування (у НБУВ є друге видання «*Apteki domowej*» 1816 р.). У 1798 та 1808 рр. виходив також poradnik «*Zabawa ogrodowa*» (у НБУВ є видання 1798 р.).

Таким чином, видавничий репертуар Почаївської друкарні латинським шрифтом представлено у НБУВ практично у повному обсязі. У бібліотеці зберігаються літургійні книги, збірники молитов, теологічні та філософські твори, збірки документів з історії та організації церкви на українських землях, катехізиси, проповіді, різноманітні панегірики, шкільні підручники, твори класиків і отців церкви, публіцистичні та художні твори Вацлава Жевуського, господарчі poradniki.

Видавничий репертуар Почаївської друкарні не відображає тих просвітницьких і реформаційних тенденцій, тієї боротьби ідей, які характеризують культуру та суспільну думку Речі Посполитої середини – другої половини XVIII ст. Тому А. Кавецка-Гричова та її колеги за дослідженнями друкарень Давньої Польщі оцінили результати видавничої діяльності почаївських василіан як «не особливо цікаві»²⁵. Однак продукція друкарні була досить різноманітна, вирізнялася високою якістю друку та оформлення. Книги, друковані латинським шрифтом (так само як і кириличним), оздоблювалися заставками, кінцівками, меншою мірою гравюрами. Почаївська друкарня – у XVIII ст. єдине велике видавниче підприємство на Волині – виконувала свою чітко визначену функцію та відіграла велику роль у справі поширення культури та друкованої книги, а також зміцнення унії в регіоні.

---

²⁵ Drukarze Dawnej Polski od XV do XVIII wieku... – S. 62.

Олена Железняк,

молодший науковий співробітник відділу стародруків та рідкісних видань
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**ЄДИНЕ ВИДАННЯ БІБЛІЇ В ЖАНРОВОМУ РЕПЕРТУАРІ
ДРУКАРНІ ПОЧАЇВСЬКОГО УСПЕНСЬКОГО МОНАСТИРЯ
XVIII – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XIX СТОЛІТТЯ**

Видавнича діяльність друкарні Почаївського Успенського монастиря відіграла важливу роль у культурному та релігійному житті України.

Особливу увагу друкарня Почаївського Успенського монастиря звертала на забезпечення потреб уніатського духовенства, тому основна частина видань кириличним шрифтом, близько 60 % – це видання для літургійного та катехитичного вжитку, а також збірки піснеспівів, молитвослови тощо. Впродовж 1730–1830 р. було надруковано близько 300 видань кириличним шрифтом та 278 видань латинським шрифтом польською та латинською мовами, шість із яких були надруковані паралельно кириличним та латинським шрифтами. Наприкінці XVIII ст. друкарня почала випускати кириличні друки на замовлення старообрядців. За підрахунками дослідників, у Почаївській друкарні вийшло не менше 30 старообрядницьких видань¹.

Упродовж 1730–1731 р. друкарня Почаївського Успенського монастиря видала кілька малоформатних та одноаркушевих видань, серед яких були єпископські послання, «Проскомидії», тобто проскомідійні листки, пісня на честь колишнього почаївського ігумена Іова Заліза – письменника й авторитетного православного церковного діяча. Першим великоформатним виданням друкарні Почаївського Успенського монастиря став Службеник (2°), що вийшов друком у 1734 р. та перевиданий 1735 р. Друге видання Службеника різниться від першого лише доданим новим титульним аркушем. Незважаючи на свою конфесійну належність до греко-католицької церкви, друкарня часто передруковувала богослужбові тексти із православних видань, передусім київських та львівських, вносячи відповідні зміни, що регламентувались канонами греко-католицької церкви. Ця тенденція була пов'язана, перш за все, з прагненням розповсюджувати свої книги серед православного населення. Одним з популярних видань Почаївської друкарні був «Богогласник» (1790, 1805, 1825 рр.) – унікальна антологія українських духовних піснеспівів, зібрана із багатьох рукописних збірників староукраїнською, старослов'янською та польською мовами. Серед

¹ *Вознесенский А. В.* Кириллические издания старообрядческих типографий конца XVIII – начала XIX века: каталог. – Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1991. – 160 с.

катехитичних видань почаївської друкарні найбільш популярними були «Народовіщание», «Богословіа нравоучительная», «Слово к народу кафолическому», «Науки парохіальніе». Найпоширенішими серед богослужебних видань були Служебник, Мінея святкова і загальна, Псалтир, Требник, Тріюдь пісна, Тріюдь цвітна, Часослов, Октоїх. Одним із визначних видань Почаївської друкарні стала Біблія 1798 р., надрукована церковнослов'янською мовою.

Дивовижним витвором історичного поступу людства є Книга книг – Біблія, яка посідає чи не найголовніше місце в історії духовних набутків світової цивілізації. Ця Книга перекладалась впродовж 1700 років представниками більше ніж 60 поколінь різних народів світу й не зазнала відтоді практично жодних змістових відхилень від оригіналу².

Для православного богослужіння Біблія перекладалась церковнослов'янською мовою, що відіграла та відіграє таку ж роль, як латинська у богослужінні римокатоликів. У XVIII ст. церковнослов'янська мова використовувалась як літургійна католиками східного обряду. Зрозуміло, що цією мовою друкувалась і головна для християн книг – Біблія.

Першим повнотекстовим виданням Біблії церковнослов'янською мовою була, як відомо, Острозька Біблія (1581 р.). Це видання стало визначною подією у церковному та культурному житті не лише українців, а й сусідніх православних народів. Недаремно у передмові до цієї книги зазначено: «Прийміте цю Біблію всіх слов'ян не яко річ земну, але як дар небесний». У Московській державі у другій половині XVII ст. вище духовенство постійно зверталось до питання подальшого вдосконалення тексту Біблії. З цього приводу виникали дискусії. Попри високий рівень філологічного опрацювання Острозької Біблії, за Петра Могили було розпочато нове редагування та доповнення тексту Біблії більш точним перекладом з метою його подальшого вдосконалення. Проте ця копітка робота не була завершена. У 1663 р. московський Друкарський двір (Печатный двор) видав Біблію, що була лише передруком «с готового перевода князя Константина Острожскаго печати неизменно, кроме орфографии и некоторых в мале имен и речений». Пізніше, за Петра I, Москва знову вирішує відредувати та видати Біблію. Таку складну роботу було доручено вченому з Волині Феофілактові Лопатинському. Проте, незважаючи на сім років напруженої праці, Лопатинському не судилося побачити результати своєї роботи надрукованими. Починання Петра I після його смерті продовжила цариця Єлизавета Петрівна. Для роботи над удосконаленням перекладу тексту Біблії знову були покликані вчені з України – професори Києво-Могилянської академії Варлаам Лашевський та Гедеон Слонимський. Приступивши до праці в серпні 1747 р., редактори Лашевський та Слонимський звірили всі тексти Біблії старослов'янською мовою із грецькими оригіналами та зробили певні редакційні правки, уточнення в перекладі. Тривала ця копітка робота чотири роки. Таким чином, 18 грудня 1751 р. побачила світ друкована Біблія, що згодом одержала назву Єлизаветинської. Згодом це видання Біблії було визнано Синодом Російської православної церкви як усталений, канонічний текст. Єлизаветинська Біблія залишалась основою церковнослов'янського тексту Біблії для православної церкви у XVIII–XXI ст., зокрема її текст був використаний для наступного московсь-

² Тимошик М. Історія видавничої справи. – К. : Наша культура і наука, 2003. – С. 262.

кого видання Біблії (1756 р.), яке, в свою чергу, лягло в основу другого в Україні повного видання Біблії церковнослов'янською мовою (Друкарня Києво-Печерської лаври, 1758). Отже можна вважати, що нинішній канонічний текст Біблії – фактично Острозька Біблія з певними редакційними правками, що здійснювалися силами переважно українських православних книжників. Такі часті передруки тексту Острозької Біблії сприяли тому, що використаний у ній варіант церковнослов'янської мови став найпоширенішим та найавторитетнішим. За цим текстом почали вживатися прислів'я та афоризми біблійного походження³.

Повний текст Біблії – Старий та Новий Заповіти – був доступний лише обмеженому колу читачів: богословам, церковним ієрархам, вченим ченцям, вчителям шкіл тощо. Вагомим внеском у спробу подальшого розповсюдження біблійних книг стало видання Біблії 1798 р. (2°) друкарнею Почаївського Успенського монастиря, яке вийшло у п'яти томах. Це видання, як зазначається на його титулі, було передруковане із московської Біблії (1663 р.) та стало єдиним виданням Біблії у видавничому репертуарі Почаївської друкарні. Те, що Біблія так рідко виходила друком, частково можна пояснити частими виданнями окремих її частин, що використовувались у богослужінні: Псалтиря (19 видань), Апостола (4 видання), Євангелія (10 видань), а також філологічною та технічною складністю такого видання.

Зараз примірники цього видання зберігаються у збірках багатьох бібліотек та музеїв України та Росії, це зокрема Національний музей історії України, Львівська національна бібліотека ім. В. Стефаника, Львівський музей українського мистецтва, Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. Івана Франка, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Російська державна бібліотека, Російська національна бібліотека. Відділ стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ВСРВ НБУВ) має 18 одиниць зберігання цього видання. П'ять примірників у видавничому конволюті містять I–III томи; чотири примірники – IV–V томи; два примірники містять 1–5 томи; один примірник – другий том; один примірник – третій том; три примірники – четвертий том; та два примірники із п'ятим томом. Перший том, в якому наявний загальний титул до Біблії з фортою-мідеритом, є в семи примірниках. Кожен том видання має різну кількість аркушів: т. I – [3], 157 арк.; т. II – [1], 151 арк.; т. III – [1], 126 арк.; т. IV – [1], 204 арк.; т. V – [1], 188 арк.

Серед видавничих характеристик почаївського видання Біблії варто відзначити якісний друк, оригінальність та багатство в художньому оформленні, а також наявність трьох видавничих варіантів аркуша з вихідними даними, розміщеного після загального титулу із фортою. Головний титульний аркуш із фортою та наступний аркуш із вихідними даними (умовно позначимо його, як другий титульний аркуш) має лише перший том Біблії. Це фундаментальне видання надруковане одноколірним друком у дві шпальти, розмір набірної шпальти – 270 x 148 мм, розмір дзеркала набору – 278 x 171 мм. Кількість рядків на сторінках – 43, 45, 47. Розмір шрифту 10 рядків – 56 мм. У виданні наявні колонтитули, обрамлені виливними прикрасами. Колонцифри у всьому виданні позначені у правому верхньому кутку на лицевій стороні ар-

³ *Александрович В. С.* Історія української культури / В. С. Александрович, В. Й. Борисенко, Т. М. Виврот. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 3. – С 777–783.

кушів. У першому томі, починаючи з II рахунку (після нумерованих аркушів), колонцифри позначені із першого аркуша; у другому томі – із другого аркуша; у третьому, четвертому та п'ятому томах – із першого аркуша зшитка. Також у цьому виданні трапляються нумеровані аркуші: у I рахунку I–V томів нумерація аркушів відсутня. Сигнатури у цьому виданні позначені у II рахунку на перших двох аркушах зшитка. Текст обрамлений лінійною рамкою та супроводжується друкованими маргінальними коментарями на полях книги, а також підтекстовими примітками, посиланнями, що є характерним для видання Біблії. П'ятитомник відкриває загальна форта-мідерит (284 x 175 мм). Ця гравюра була майстерно скопійована із київського видання Біблії 1758 р. одним із найкращих почаївських граверів на міді та дереві другої половини XVIII ст. Федором Стрельбицьким. Про його авторство свідчить підпис у нижньому лівому кутку форти: «Teodor S: Scul: Pocz:». Різниця між двома фортами лише в тому, що на титулі почаївської Біблії замість Києво-Печерської Успенської церкви, вміщено зображення Почаївської, теж Успенської церкви. У свою чергу, київський гравер, один з найактивніших українських майстрів другої половини XVIII ст. Яків Кончаківський скопіював форту-мідерит київської Біблії із московського видання 1756 р.

Особливу увагу привертає сюжетно-композиційна побудова форти почаївської Біблії, її яскрава образність вирізняється з-поміж інших мідеритів на титульних аркушах почаївських видань. У зображенні форти проводиться сюжетна образно-символічна паралель-протиставлення між Старим та Новим Заповітами. В центральній частині форти надруковані основні відомості про книгу, тобто повна назва: «БІБЛІА / сиречь / КНИГИ / СЩЕННАГО ПИСАНІЯ / ВЕТХАГО И НОВАГО / ЗАВЕТА». Гравюри на форті ілюструють біблійні сюжети. Зокрема по центру у верхній частині форти зображена проповідь Ісуса Христа у храмі. Ліворуч форти зображені події Нового Заповіту, а праворуч – Старого: гора Голгофа із Розп'яттям – «Золотий змія» Мойсея, як символ Спасителя; Чаша зі Святими Дарами для Євхаристії, що означає безкровну жертву – старозавітне зображення ягняти, якого приносять у жертву; сходження Святого Духа на апостолів (П'ятидесятниця) – сходження Мойсея зі скрижалями до свого народу. Після цих сюжетних паралелей у зображенні починаються відмінності у всіх трьох фортах почаївського, київського та московського видань Біблії. У нижній частині титульного аркуша московської Біблії, ліворуч та праворуч, зображений Санкт-Петербург, а під ним відбитий напис: «Рис. и Грид въ С. П. Бурге при Ак. Наук и художеств 1751 года». На форті київського видання Біблії подано архітектурні споруди Києво-Печерської лаври – традиційне зображення Успенської церкви та нової дзвіниці архітектора Шеделя (ліворуч) і будинку друкарні, відновленого після пожежі 1718 р. і пізніше добудованого (праворуч). Почаївський гравер Федір Стрельбицький у правій нижній частині біблійної форти зобразив Почаївський Успенський собор, а навпроти нього – старозавітний храм ⁴, тим самим дотримавшись до кінця в зображенні почаївської біблійної форти логічного протиставлення в сюжеті «Старий – Новий Заповіти». Серед інших особливостей в художньому оформленні почаївської Біблії – велика кількість ілюстративних елементів, що прикрашають це видання, а саме: 61 заставка із 18 дощок; 13 кінцівок із 10 дощок; ініціали; виливні при-

⁴ *Запаско Я. П.* Мистецтво книги на Україні. – Л. : Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – С. 223.

краси, використані для композицій на місті заставок та кінцівок, обрамлень колонтитулів, смужок у тексті. Цікавим фактом є те, в календарі, доданому до почаївської Біблії, є дні пам'яті святих, канонізованих православною церквою, наприклад 21 вересня – віднайдення мощей св. Димитрія Ростовського⁵.

Форта на титульному аркуші почаївської Біблії 1798 р.

Вісімнадцять примірників почаївського видання Біблії у відділі стародруків та рідкісних видань дає змогу зіставити їх між собою та виявити видавничі варіанти, не відображені у бібліографії. Як зазначалося вище, почаївське видання Біблії має загальний (основний) титул, що складається із двох аркушів – першого основного титульного аркуша з фортою та другого аркуша титулу, де надрукована інформація про видання – вихідні відомості, згадування імператора та його родини тощо. Окрім загального титулу до Біблії, кожен том має свій окремий титул. У процесі дослідження ми умовно розділили другий аркуш титулу на три видавничі варіанти. Серед

⁵ *Исаевич Я. Д.* Українське книговидання: витoki, розвиток, проблеми. – Л.: Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – С. 280.

7 екземплярів і тому, що зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ, п'ять екземплярів мають умовно перший варіант другого аркуша титулу, один примірник із другим варіантом другого аркуша титулу і ще один примірник – третій варіант. Видавничі варіанти другого аркуша титулу давали підстави деяким дослідникам вважати, що Біблія в друкарні Почаївського Успенського монастиря видавалася двічі⁶. Однак більшість бібліографічних джерел фіксують існування одного почаївського видання Біблії.

Усі три видавничі варіанти титулу різняться художнім оформленням та особливостями набору тексту. Перший і другий варіанти другого аркуша титулу мають однакову заставку із зображенням Бога Отця Вседержителя, перед яким Земля. У третьому варіанті заставки зображений старозавітний пророк Мойсей із кам'яними скрижалями. Ініціал «В», з якого починається текст титулу, у трьох варіантах різний – у першому та другому видавничому варіанті він відтиснутий із дощок, а в третьому – надрукований кіновар'ю (червоною фарбою). Перший і другий варіанти мають однакові виливні прикраси, що обрамлюють друкований текст. Третій варіант другого аркуша титулу має ідентичні із попередніми варіантами виливні прикраси на лицьовому боці аркуша, але на звороті вони вже інші та різняться із двома попередніми варіантами. Кінцівки у трьох варіантах різні – у першому випадку кінцівка зображена у вигляді переплетених між собою соснових гілочок із шишками; у другому – це виноградна лоза із амforoю. Третій варіант має кінцівку трикутної форми у вигляді квіткового орнаменту, виконаного у стилі бароко. Набір тексту у трьох видавничих варіантах також відмінний між собою: у першому і другому варіантах друк одноколірний, у третьому – двоколірний (червоною фарбою надруковане згадування імператора Павла I, його дружини та рідних); перший і другий варіанти другого титульного аркуша мають майже однаковий набір тексту, проте у другому варіанті окрім року зазначається місяць та день видання: «Місяца Іюня дня 26 індікта 1». Другий та третій варіанти титулу мають наприкінці тексту однаковий дозвіл на друк: «по повеленію данном в Санкт-Петербурге года 1797, месяца сентября дня 14». Перший варіант другого аркуша титулу не має цього дозволу, тож можемо припустити, що він є найбільш раннім видавничим варіантом. У примірнику, що зберігається у відділі стародруків та рідкісних видань (далі – ВСРВ) під шифром Кир.2495п/1 наявний шмуцтитул, що був надрукований та вклеєний пізніше виходу книги та містить такий текст: «БІБЛІА / сирсчъ / КНИГИ / СВЯЩЕННАГО / ПИСАНІЯ / ВѢТХАГО и НОВАГО / ЗАВѢТА / для Оунитскихъ цѣрквей / (зворот): Напечатано съ дозволенія Оуниат-скаго Єпархіального Начальства». Наявність шмуцтитулу в цьому примірнику викликано відсутністю на другому аркуші титулу дозволу-повеління, надрукованого в першому варіанті. Третій варіант титулу різниться від двох попередніх набором тексту. Зокрема, в цьому варіанті в деяких словах розкриті титла, тобто слова надруковані повністю без скорочень, також тут уточнюється час видання – окрім року (1798) зазначається день та місяць: «Місяца Іюня дня 30 індікта 1». Отже, цей видавничий варіант титулу був надрукований на чотири дні пізніше, ніж другий. Можемо припу-

---

⁶ Максименко Ф. П. Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках (1574–1800). – Л. : Вища школа, 1975. – С. 89–90.

стити, що титул Біблії, який складається із двох аркушів, видавався друкарнею Почаївського Успенського монастиря у трьох варіантах. Третій варіант є найбільш пізнім та остаточним, оскільки крім дозволу-повеління має згадування імен імператора та його родини, надруковане великими літерами червоною фарбою, а також вказівку на дату виходу видання на чотири дні пізніше ніж у другому варіанті титульного аркуша. Причини існування трьох видавничих варіантів другого аркуша титулу у виданні Біблії, можливо, викликані певними геополітичними обставинами в українських землях. Приєднання до Російської імперії в кінці XVIII ст. Правобережної України зробило актуальною для царського уряду та цензури регламентацію становища католицького та греко-католицького духовенства. Уряд прагнув контролювати як уніатське духовенство, так і діяльність друкарень у західних губерніях. Тому всі видання, що видавалися на теренах Російської імперії, підлягали цензурному контролю та мали містити дозвіл Синоду на друкування, а також згадування імператора та його родини на титульному аркуші видання. Напевно тому уніатська Почаївська друкарня вмістила дозвіл-повеління на друк, (що є в двох варіантах титульних аркушів Біблії) – це давало можливість друкувати та розповсюджувати без перешкод книги в межах Російської імперії.

Перший варіант титулу Біблії

Въ СЛѢДЪ СЪМЪ, ЕДИНОВѢРНА, ИСТО-
 ТВОРАЦА, И ПРАЗДНОВАЮЩА ТРОИЦУ
 ОЦА, И СЫНА, И СЪСЪВЪДЪ ДУХА
 ЗЕ БЛАГОПОВѢДНОГО ГЛАГОЛАННА БГО
 ИМПЕРАТОРОКАГО ВЪЛНЧЕСТВА
 БЛАГОУТВѢЩАЮЩАГО И ОМОЛОЖИТЕЛНОВАЮЩАГО, ВЛА-
 КАГО ГОУЛАРА НАШЕГО ИМПЕРАТОРА, ИМА
 РОШИИ, ПАВЛА ПЕРВАГО ПЕТРОВИЧА,
 ПРИ ОУПРЕДЕЛЕНІИ БГО, БЛАГОУТВѢЩАЮЩАГО ГОУЛАРИИ
 ИМПЕРАТРИЦЕ МАРИИ ТВОДОРОДНЪ,
 И НАСЛЕДНИЦЕ БГО, БЛАГОУТВѢЩАЮЩАГО ГОУЛАРА
 ЧИЛІАНТА, И ВЛАКОМА КИЗЕ АЛЕКСАНДРЕ
 ПАВЛОВИЧЕ, И ОУПРЕДЕЛЕНІИ БГО БЛАГОУТВѢЩАЮЩАГО
 ГЛАГОЛАННА КИЗЕ ТВОДОРОДЦЕ АЛЕ-
 СИВНЪ, И БЛАГОУТВѢЩАЮЩАГО ГЛАГОЛАННА
 КИЗЕ КОНСТАНТИНЪ ПАВЛОВИЧЕ,
 И ОУПРЕДЕЛЕНІИ БГО БЛАГОУТВѢЩАЮЩАГО ГЛАГОЛАННА
 КИЗЕ АННЪ ТВОДОРОДНЪ, БЛАГОУТВѢЩАЮЩАГО
 ГЛАГОЛАННА КИЗЕ НИКОЛАИ
 ПАВЛОВИЧЕ, И БЛАГОУТВѢЩАЮЩАГО ГЛАГОЛАННА
 КИЗЕ МИХАИЛА ПАВЛОВИЧЕ,
 И БГО...

и Благочестивыхъ Главоуказъ Влакоуказъ Кижиуказъ,
 Александре Павловне, Александре Пав-
 ловне, Марии Павловне, Екате-
 рине Павловне и Анне Павловне.
 Библия, събрана, Котора Собранаго писана
 въ Христе Злате, Греческомъ Благочестивомъ
 Сиднеицкомъ Деломъ Толковникомъ и Нормою
 по Сиднеицкому Службу Деломъ писана, три-
 тично и еврею и гречески писанаго въ Христе
 чина Грече Мокре, 1773. года, и въ Приа-
 зномъ Грече Ките, на Сиднеицкомъ Азбуке,
 въ Бѣломъ Сиднеицкомъ и Писанномъ въ Хри-
 сте Петре: Деломъ по Третьемъ Сиднеицкомъ
 Мокре, въ Печатне Петри: въ Второмъ
 злато мѣсяцѣ и Благочестивомъ Главоуказѣ БГО
 ИМПЕРАТОРОКАГО ВЪЛНЧЕСТВА.
 Благочестивомъ Преподобномъ Ките Стефанѣ Ли-
 стинскомъ Дѣломъ, въ Главоуказѣ Китеи, Волоникомъ
 и Подолскомъ Дѣломъ, Ордина Службу Служ-
 бамъ Китеи. Въ злато и Сиднеицкомъ мѣ-
 сяцѣ. Въ Печатне Бѣломъ Олово, злато
 Мѣсяцѣ Деломъ Китеи. И въ Третьемъ
 Часѣ Сиднеицкомъ Дѣломъ Печатне. Ч. О. В. В.
 По повелѣнію Деломъ въ Сиднеицкомъ злато
 1773. Мѣсяцѣ Сиднеицкомъ Деломъ Деломъ.

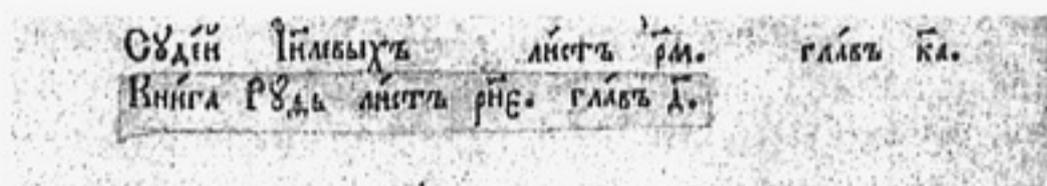

Другий вариант титулу Библии

Въ СЛѢДЪ СЪМЪ, ЕДИНОВѢРНА, ИСТО-
 ТВОРАЦА, И ПРАЗДНОВАЮЩА ТРОИЦУ
 ОЦА, И СЫНА, И СЪСЪВЪДЪ ДУХА
 ЗЕ БЛАГОПОВѢДНОГО
 ГЛАГОЛАННА БГО ИМПЕРАТОРОКАГО
 ВЪЛНЧЕСТВА. БЛАГОУТВѢЩАЮЩАГО И О-
 МОЛОЖИТЕЛНОВАЮЩАГО, ВЛАКОГО ГОУЛАРА НАШЕГО
 ИМПЕРАТОРА, ИМА РОШИИ, ПАВЛА ПЕР-
 ВАГО ПЕТРОВИЧА, ПРИ ОУПРЕДЕЛЕНІИ БГО,
 БЛАГОУТВѢЩАЮЩАГО ГОУЛАРИИ ИМПЕРА-
 ТРИЦЕ МАРИИ ТВОДОРОДНЪ, И НА-
 СЛЕДНИЦЕ БГО, БЛАГОУТВѢЩАЮЩАГО ГОУЛАРА ЧИ-
 ЛІАНТА, ВЛАКОМА КИЗЕ АЛЕКСАНДРЕ
 ПАВЛОВИЧЕ, И ОУПРЕДЕЛЕНІИ БГО БЛАГОУТВѢЩАЮЩАГО
 ГОУЛАРИИ, ВЛАКОМЪ КИЗЕ ТВОДОРОДЦЕ АЛЕ-
 СИВНЪ, И БЛАГОУТВѢЩАЮЩАГО ГОУ-
 ЛАРЪ ВЛАКОМА КИЗЕ КОНСТАНТИНЪ
 ПАВЛОВИЧЕ, И ОУПРЕДЕЛЕНІИ БГО БЛАГО-
 УТВѢЩАЮЩАГО ГОУЛАРИИ, ВЛАКОМЪ КИЗЕ АННЪ
 ТВОДОРОДНЪ, И БЛАГОУТВѢЩАЮЩАГО ГОУЛАРА
 ВЛАКОМА КИЗЕ НИКОЛАИ ПАВЛОВИЧЕ,
 И БЛАГОУТВѢЩАЮЩАГО ГОУЛАРА ВЛАКОМА КИЗЕ
 МИХАИЛА ПАВЛОВИЧЕ, И БЛАГОУТВѢЩАЮЩАГО
 ГОУЛАРИИ ВЛАКОМА КИЗЕ
 АЛЕКСАН

Третий вариант титулу Библии

Окрім видавничих варіантів другого аркуша титулу, примірники цього видання мають ще одну особливість. На звороті титульного аркуша до першого тому під «Оглавлениєм» в кожному примірнику I тому є невелика вклейка з надрукованим текстом, що був пропущений в «Оглавлении»: «Книга Руфь листь 155 главъ 4». Така наліпка відсутня лише у примірнику із третім, остаточним варіантом другого аркуша титулу. Цей випадок показує існування у видавничій практиці друкарні Почаївського Успенського монастиря використання наліпок із друкованим текстом замість пропущеного чи помилково надрукованого слова, речення, що є варіантом видавничої правки.

Вклейка

Цікавим є питання закупівлі паперу для друкування почаївської Біблії, як і питання стосовно паперу почаївських друків загалом. Відомо, що для друкування книг папір як виготовляли на території України, так і завозили з Росії та західноєвропейських країн. Друкарня Почаївського Успенського монастиря купувала папір у відомого калузького фабриканта Афанасія Гончарова, про що свідчать філіграні на папері почаївських видань. Паперова фабрика Афанасія Гончарова була заснована у Мединському повіті Калузької губернії 1718 р. та була відома під назвою «Полотняний завод». У 1775 р. імператриця Катерина II висловила задоволення якістю паперу та дозволила називати фабрику «Поставщиком двора еѣ Императорского величества» і на папері А. Гончарова з'явилися водяні знаки у вигляді родинного герба, медалей та почесного звання фабриканта. У 1778 р. Катерина II видала наказ, за яким паперові фабриканти зобов'язані були маркувати папір – використовувати «свои особья отъ другихъ клейма», а також «изображать» рік, у який було виготовлено папір – «для лучшего распознания доброты бумаги». Серед водяних знаків на папері почаївських друків трапляються такі ініціали А. Гончарова: АГ, АГ, АГБФ (Афанасий Гончаров Бумажная Фабрика). Серед філіграней на папері примірників почаївської Біблії часто зображений герб роду Гончарових, який використовували паперові млини в Калузькій губернії⁷. Окрім нього на папері примірників почаївської Біблії проглядається рік виготовлення паперу – 1789, та контрамарка ANGF (Афанасий Николаевич Гончаров Фабрика). Як вважав дослідник М. П. Ліхачов, цей герб був скопійований із паперу, що датований 1795 р. виготовлення⁸. Проте в атласі водяних знаків на папері дослідника Е. Лауцявичюса герб Афанасія Гончарова зафіксований під 1793 р.⁹

⁷ Лауцявичюс Э. Бумага в Литве XV–XVIII вв. : атлас. – Вильнюс : Минтис, 1979. – С. 202, № 1426.

⁸ Лихачевъ Н. П. Палеографическое значеніе бумажныхъ водяныхъ знаковъ. – СПб : Тип. В. С. Балашова и К°, 1899. – Ч. 1. – С. 416.

⁹ Лауцявичюс Э. Бумага в Литве XV–XVIII вв. : атлас. – Вильнюс : Минтис, 1979. – С. 202, № 1426.

Ще одна філігрань, яка приписується папірні А. Гончарова та часто трапляється на папері почаєвського видання Біблії – жіноча фігурка, що сидить в огорожі. Це зображення типу «Pro patria» – у XVIII ст. один з найпоширеніших водяних знаків, який має ще один варіант назви – «Голландська дівчина». У традиційному зображенні філіграні «Pro patria» проглядається постать античної богині Афіни, яка тримає в руках спис. Лев, що стоїть перед нею, в одній лапі тримає меч, а в іншій – сім стріл. Афіна символізує Голландію, огорожене місце – голландську землю, лев з мечем – захист Батьківщини, сім стріл – провінції країни. За канонами, дівчина та лев повинні дивитися ліворуч. Проте філігрань, зображена на папері у виданні почаївської Біблії, від традиційного зображення «Pro patria» відрізняється відсутністю лева та алегоричної фрази «Pro patria» («за Батьківщину»). Тобто, цей водяний знак у виданні почаївської Біблії є певною стилізацією, наслідуванням популярної на той час філіграні¹⁰.

У дослідженні видання почаївської Біблії не можна оминати увагою історію побутування примірників цього видання. Частина примірників, що зберігаються у ВСРВ, потрапили до бібліотеки зі збірок Фундаментальної бібліотеки Волинської духовної семінарії (Кир.2489п; Кир.2492п; Кир.2494п/а; Кир.2494п/б), про що свідчать відповідні шифри на книгах. Сім примірників зберігалися у збірках Волинського єпархіального древньосховища у Житомирі (Кир.2490п; Кир.2492п/а; Кир.2493п; Кир.2495п/1; Кир.2495п/2; Кир.5515п/а; Кир.5517п). Два примірники почаївського видання Біблії мають шифри збірок бібліотеки Київської духовної академії (Кир.2491п; Кир.5515п). Три примірники надійшли до ВСРВ зі сховища бібліотеки Києво-Печерської лаври (Кир.5512п; Кир.5513п; Кир.5516п). Ще два примірники – зі збірок Волинського церковно-археологічного товариства (Кир.5515п/а; Кир.5517п). Окрім шифрів та печаток відповідних збірок, примірники видання Біблії мають кілька маргінальних записів власницького характеру. Ці записи є цінним джерелом інформації про побутування книги. Серед провенієнцій трапляються такі: «Сія Библия принадлежит Жидичинской Церкви» (Волинська область); «Biblioteki Cerkwi Zyduczynskiej № 1831» (Кир. 2490п); «Не марай книгу ибо она не твоя Симеонъ Морозюнь писалъ» (Кир. 2491п); «Библия сия [пренадлежит] св. Николаевской Церкви 1831 года мая 7 дня» (Кир.2494п); «Xiondza [lustego] Subesynskiego zakona [Swiętego] [Basylego] Welkiego» (Кир.2493п); «Za tę drugą Xiązkę Biblii odprawliem na Intencyę Roczaïowską MS. trzydzieście [...] 30 X.I.K. Z.S.B.W.» (Кир.2494п/а). У примірнику під шифром Кир.2495п/1 знайдений вкладний аркуш із таким цікавим списком: «1886 года 7 Декабря Въ М. Локочахъ (нині селище міського типу, центр Локачинського району Волинської області), Куплено мною, Луку на 1 р. 45. Сухихъ [вугоновъ] – 2 р. 40 к. Мисокъ для рабочихъ – 30 к. Дрожей – 1/2 ф – 34 к. Тёрку – 6 к. Всего – 4. р 55 к. П. Емильянь Опопріенко». У примірнику із шифром Кир. 2494п вкладений аркуш із записом: «1873 года, Іюня 10 дня сынъ Феодоръ Деревни Будвичева крестиль».

На особливу увагу заслуговують оправи примірників видання почаївської Біблії у ВСРВ. Частина примірників (вісім із вісімнадцяти) мають шкіряну оправу, обтягнуті шкірою брунатного та чорного кольорів. Шкіряні оправи в більшості випадків мають тиснені золотом середники ромбовидної та овальної форми. Серед зображень

¹⁰ Лихачевъ Н. П. Палеографическое значеніе бумажныхъ водяныхъ знаковъ. – С. 69.

у середниках частіше зустрічаються такі сюжети: Розп'яття з передстоячими (верхня кришка оправи), цар Давид (верхня та нижня кришки оправи), Бог Отець Вседержитель (Пантократор) (верхня кришка), Розп'яття у вигляді виноградної лози із гронами винограду, навколо якого зображені Богородиця зі святим Йосифом та чотири євангелісти із символічними істотами: Матвій – Ангел; Марко – Лев; Лука – Телець; Іоанн Богослов – Орел (верхня кришка); рослинний орнамент (нижня кришка). Окрім тиснених на верхній та нижній кришках середників, шкіряні оправи мають лінійний рослинний орнамент. Нижні кришки оздоблені золотим художнім тисненням та мають застібки зі шкіряних ремінців та металевих гачків.

Серед шкіряних оправ є такі, що були, очевидно, виготовлені в Почаєві (Кир.2495/1п; Кир.2495/2п). У примірнику із шифром Кир.2495/2п під верхнім та нижнім форзацами вклеєні фрагменти почаївського кириличного видання, а на нижньому форзаці у правому нижньому кутку відтиснутий штамп: «S M J». Це клеймо може бути ініціалами палітурника, який зробив цю оправу.

Більшість примірників почаївської Біблії, що зберігаються у ВСРВ, мають картонні оправи, серед яких є кілька видавничих. Такі оправи виготовлені з картонного паперу сірого кольору з тисненням у вигляді трилисників. Значна кількість таких оправ, зокрема у збірці ВСРВ, дозволяє вважати їх видавничими, тобто виготовленими палітурною майстернею Почаївської лаври.

У XVIII – першій третині XIX ст. Почаївський Успенський монастир був впливовим культурним центром із потужною друкарнею, в жанровий репертуар якої входили видання богослужбового та катехітичного змісту, ораторсько-проповідницька література, підручник із богослів'я, духовні пісні, світські видання, актові документи, поетичні твори тощо. Вагомим духовним та культурним внеском друкарні було видання Біблії (1798). Примірники цього видання є джерелом досліджень маргінальних записів та шифрів багатьох збірок, що засвідчують історію побутування та збереження певних книг. Деякі примірники почаївської Біблії оправлені у видавничі оправи – цей факт підтверджує існування палітурної майстерні в Почаєві. Издавничі варіанти другого аркуша титулу засвідчують бажання Почаївської друкарні оминати конфлікт із цензурою Синоду та вільно розповсюджувати свої друки на території сучасної України. Отже, безперечно, видання Біблії у друкарні Почаївського Свято-Успенського монастиря є цінною пам'яткою кириличного книгодрукування на Волині у XVIII ст.

Олена Железняк,

молодший науковий співробітник відділу стародруків та рідкісних видань
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ПОЧАЇВСЬКІ ВИДАННЯ КИРИЛИЧНИМ ШРИФТОМ (1734–1830) ¹

1. Служебник = *Служебник, содержащ в себѣ по чину святых восточных церкви литургию, иже в святых отца нашего Иоанна Златоустаго, и прочая іерейская служения.* – 1734. – [8], 190, 92 с., [3] арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич ², 1229; Максименко, 449; Петров, Бірюк, Золотарь, 544; Свінцицький, 205.

2. Служебник = *Лейтургікон, си ест Служебник, содержащ в себѣ по чину святой восточной церкви литургии, иже в святых отец наших Иоанна Златоустаго, Василия Великого и Григорія Двоеслова, с службами неделными, праздничными и общими.* – 1735. – [10], 190, 92 с., [3] арк. – 2°.

Бочковська, 1; Гончарук, 120; Запаско, Ісаєвич, 1236; Максименко, 450; Маслов, 78; Петров, Бірюк, Золотарь, 548; Свінцицький, 205.

3. Мінея святкова й загальна = *Мінея рочная или мало нечто сокращенный Трифологион, сиріч Цвітослов.* – 1737. – [4], 406 арк. – 2°.

Бочковська, 2; Запаско, Ісаєвич, 1273; Петров, Бірюк, Золотарь, 559.

4. Псалтир = *Псалтыр блаженного пророка и царя Давида с пѣсими, и припѣлы, и... избранными, на праздники господския, и богородичнія, и святых божіх: с канонем молебным и пасхалиєю.* – 1737. – [3], 231 арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 1277; Петров, Бірюк, Золотарь, 561.

¹ В основу списку покладено каталог стародруків Я. Запаска та Я. Ісаєвича. Див.: Запаско Я. П. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні: в 2-х кн., 3-х ч. / Яким Запаско, Ярослав Ісаєвич. – Л. : Вища школа, 1984. – Кн. 2, ч. 1–2. Повні описи решти використаних каталогів є в «Бібліографії публікацій про друкарню Почаївського Свято-Успенського монастиря та її видання».

В разі наявності у видання уніфікованої назви, у списку вона подається першою, прямим шрифтом сучасною українською мовою. Назва з титулу наводиться курсивом. Якщо видання має уніфіковану назву, назва з титулу подається після уніфікованої через знак «дорівнює». Прізвища авторів наводяться прямим шрифтом сучасною українською мовою.

«Псевдопочаївськими» називаються ті старообрядницькі видання, в яких у вихідних відомостях вказано в ролі місця видання Почаїв, але які насправді надруковані в інших друкарнях.

² Повні бібліографічні описи каталогів див. нижче у «Бібліографії публікацій про друкарню Почаївського Свято-Успенського монастиря та її видання».

5. Молитвослов = *Молитвослов полууставний ...* – 1739. – 488 арк. – 8°. Запаско, Ісаєвич, 1337.
6. *Вослѣдованія праздником пресвятой тайни евхаристіи, состраданія пресвятія Богородицы и блаженнаго священномученика Іосафата, от святого Собора Замоискаго преподанным.* – 1741. – [1], 25 арк. – 2°. Бочковська, 3; Гончарук, 121; Запаско, Ісаєвич, 1395; Максименко, 453; Петров, Бірюк, Золотарь, 580; Свінцицький, 298.
7. *Требник = Молитвослов, или Требник: имѣй в себѣ церковная различная послѣдованія іереом подобающая.* – 1741. – [7], 348, [11] арк. – 8°. Бочковська, 4; Запаско, Ісаєвич, 1399; Крейнін, Огнева, 67; Кубанська-Попова, 109; Максименко, 454; Маслов, 80; Петров, Бірюк, Золотарь, 583; Почаевский сборник, 2–4.
8. *Вослѣдованія праздником пресвятой тайни евхаристіи, состраданія пресвятія Богородицы и блаженнаго священномученика Іосафата, от святого Собора Замоискаго преподанным.* – 1742. – [1], 25 арк. – 2°. Запаско, Ісаєвич, 1421; Максименко, 455; Петров, Бірюк, Золотарь, 589.
9. *Гора Почаевская, стопою, чудеснѣ из нея истѣкающую чудодѣйственную воду имущую, и іконою чудотворною пресвятія Дѣвы Матере Божія Маріи почтена, всему міру ясна и явна.* – 1742. – 53 арк. – 4°. Запаско, Ісаєвич, 1422; Максименко, 456.
10. Псалтир. Вид. 2-е. – [1742]. – [2], 222 арк. – 4°. Запаско, Ісаєвич, 1426; Максименко, 457.
11. *Служебник = Леітургікон, си ест Служебник, содержащ в себѣ по чину святой восточной церкви литургіи, іже в святых отец наших Іоанна Златоустаго, Василія Великаго и Григорія Двослова с службами неделными, праздничными и общими.* Вид. 2-е. – 1744. – [8], 264, [10] с. – 2°. Бочковська, 5; Гончарук, 122; Запаско, Ісаєвич, 1479; Максименко, 458; Петров, Бірюк, Золотарь, 614; Свінцицький, 208.
12. *Требник = Молитвослов, или Требник, иміяй в себѣ церковная различная послѣдованія іереем подобающая.* – 1744. Запаско, Ісаєвич, 1481.
13. *Тріодь пісна = Тріодіон, сієсть Тріпѣснец святой великой Четырдесятницы.* – Вид. 1-е. – 1744. – [8], 745, [1] с. – 2°. Бочковська, 6–8; Гончарук, 123; Запаско, Ісаєвич, 1483; Крейнін, Огнева, 71–74; Максименко, 459; Маслов, 81; Петров, Бірюк, Золотарь, 619; Свінцицький, 88.
14. *Тріодь цвітна = Тріодіон, си єсть Тріпѣснец святія великія Пятдесятницы, Пентикостаріон, єже єсть Пятдесятница, нареченный.* – 1747. – [3], 410, [29] арк. – 2°. Бочковська, 9–10; Гончарук, 124; Запаско, Ісаєвич, 1594; Крейнін, Огнева, 77, 78; Максименко, 461; Петров, Бірюк, Золотарь, 647; Почаевский сборник, 5; Свінцицький, 101.
15. Буквар. – 1748. Запаско, Ісаєвич, 1624.
16. [Молитвослов]. – 1748. – [3], 432 арк. – 12°. Запаско, Ісаєвич, 1628; Максименко, 462; Свінцицький, 666.

17. *Послѣдованіе постригу двою. В искус, си есть в малый иноческій образ; и в великій чина, иже в святых отца нашего Васіліа Великаго, совершенный образ.* – 1750. – [2], 13, 9 арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 1704; Максименко, 464; Петров, Бірюк, Золотарь, 666.

18. Псалтир. – 1750. – [6], 236, [1] арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 1710; Крейнін, Огнева, 79; Максименко, 465; Петров, Бірюк, Золотарь, 668; Свінцицький, 64.

19. Часослов = *Часословець...* – 1750. – [2], 217 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 1717.

20. Євангеліє = *Євангелія воскресныи...* – [сер. XVIII ст.]. – 80, [32] с. – 16°.

Запаско, Ісаєвич, 1737; Максименко, 463; Свінцицький, 634.

21. *Богословіа правоучителная, содержащая в себѣ собраное вкратцѣ поученіе о святых тайнах, о добродѣтелях богословских, о заповѣдех Божіих, о заповѣдех церковных, о грѣхах, о казнях и карах церковных, с приложеніем обычн्या науки о догматах вѣры католическия, и лексікона славенско-полскаго, особам духовным, найпаче же пресвитером парохіалным, благопотребное.* – 1751. – Арк. [1], 1–89, 100–188, [53]. – 4°.

Бочковська, 11; Варварич, 249; Запаско, Ісаєвич, 1738; Максименко, 466; Маслов, 82; Петров, Бірюк, Золотарь, 671; Почаевский сборник, 6; Свінцицький, 539.

22. *Требник малий...* – 1752. – [1], 240, 8 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 1795.

23. Молитвослов. – 1755. – [8], 1088 с. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 1913; Максименко, 469.

24. Служебник = *Лейтургіаріон или Служебник...* Вид. 3-є. – 1755. – [8], 354, [10] с. – 2°.

Бочковська, 12–13; Варварич, 250; Гончарук, 125; Запаско, Ісаєвич, 1911; Крейнін, Огнева, 80–82; Максименко, 468; Почаевский сборник, 7; Свінцицький, 213.

25. *Акафісты различнии...* – 1756. – [6], 1067 с. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 1954; Кубанська-Попова, 129; Максименко, 470.

26. *Богословіа правоучителная содержащая в себѣ собраное в кратці поученіе о святых тайнах, о добродѣтелях богословских, о заповѣдех Божіих, о заповѣдех церковных, о грѣхах, о казнях и карах церковных, с приложеніем обычн्या науки о догматах віры католическия, и Лексікона славенско-полскаго.* – Вид. 3-є. – 1756. – [1], 156, [57] арк. – 4°.

Варварич, 251; Запаско, Ісаєвич, 1956; Максименко, 471; Петров, Бірюк, Золотарь, 710; Почаевский сборник, 8–11; Свінцицький, 540.

27. *Краткій катихізм історическій, от Писаній Ветхаго и Новаго Завста избраный, не токмо правовѣрным христіаном, но найпаче всѣм іересм парохіалным, обученія ради себе в історіах Писаній святых всепотребный...* – 1756. – 98, [4] арк. – 4°.

Варварич, 252; Запаско, Ісаєвич, 1960; Петров, Бірюк, Золотарь, 714; Максименко, 472; Маслов, 83; Свінцицький, 547.

28. Лубієнецькій-Рудницькій, Сильвестр. [Грамота церкви св. Георгія в с. Накваша на спорудження церкви і організацію братства, з уставом братства із 12 артикулів]. – 1756. – [4] с. – 2°.

Видання невідоме в бібліографії.

29. *Народовіщаніе или слово к народу кафолическому чрез монахов чина св. Василия Великого... в повіті Кременецком 1756 года проповіданное.* – [не раніше 1756].

Запаско, Ісаєвич, 1963.

30. Торжевський, Йосиф Т. *Образ примиренія грѣшнаго человека с Богом чрез десятидневное, и на всяк день по трикраты с ним же, и самим собою безпамятным о себѣ грѣшником разглаголтвіе, с размышленіем благодѣяній Божіих, злобы грѣха, нужд житія человеческого, Евхарістіи пресвятыя, смерти, суда, геенны, и блаженства вѣчнаго ...* – 1756. – 114, [2] арк. – 4°.

Варварич, 258; Запаско, Ісаєвич, 1970; Максименко, 474; Петров, Бірюк, Золотарь, 718; Свінцицький, 374.

31. Торжевський, Йосиф Т. *Образ примиренія грѣшнаго человека с Богом чрез десятидневное, и на всяк день по трикраты с ним же, и самим собою безпамятным о себѣ грѣшником разглаголтвіе, с размышленіем благодѣяній Божіих, злобы грѣха, нужд житія человеческого, Евхарістіи пресвятыя, смерти, суда, геенны, и блаженства вѣчнаго ...* – 1756. – [2], 111 арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 1971; Петров, Бірюк, Золотарь, 719.

32. *Вослѣдованія праздником пресвятыя тайны евхарістіи, состраданія пресвятыя Богородицы и блаженного священномученика Іосафата, от святого Собора Замойскаго преподаным.* – 1757. – [1], 18 арк. – 2°.

Бочковська, 14; Гончарук, 126; Запаско, Ісаєвич, 2001; Петров, Бірюк, Золотарь, 723.

33. *Гора Почаївська...* – 1757. – 35 арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 2002.

34. Мінея загальна = *Община, сирѣчь Службы общія святым.* – 1757. – Арк. [1], 405–492, [1]. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2008; Максименко, 475; Петров, Бірюк, Золотарь, 728.

35. Мінея святкова і загальна = *Празднѣя, дневнаго ради и ноцнаго церковнаго пѣнія, от святых отец составленая.* – 1757. – [3], 492, [1] арк. – 2°.

Бочковська, 15; Запаско, Ісаєвич, 2010; Крейнін, Огнева, 83; Максименко, 476; Петров, Бірюк, Золотарь, 728.

36. *Євангеліс через всю святу велику страсну седмицю... читане = Євангеліа чрез всю святую великую страстную седмицу на літургіях, страстех Христовых, и на часѣх царских чтомая.* – [до 05.04.1758]. – [2°].

Запаско, Ісаєвич, 2039.

37. *Молитвослов = Молитвослов... с тропарями и кондаками...* – 1758. – [9], 606 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2043; Максименко, 477.

38. Октоїх = *Октоих, сиссть Осмогласник. Твореніе преподобнаго отца нашего Іоанна Дамаскина и протчіих богодухновенных отец.* – 1758. – [1], 380 арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2044; Максименко, 478; Петров, Бірюк, Золотарь, 737; Свінцицький, 148.

39. Апостол = *Апостол, сиссть Книга дѣяній и посланій святых апостол.* – 1759. – [7], 237 арк. – 2°.

Бочковська, 16–17; Гончарук, 127; Запаско, Ісаєвич, 2077; Крейнін, Огнева, 84; Максименко, 479; Маслов, 84; Петров, Бірюк, Золотарь, 743; Свінцицький, 30.

40. Євангеліє = *Євангеліє, сирѣчь Благовѣстіє богодухновенных євангелістов.* – 1759. – [8], 268, [1], 44 арк. – 2°.

Бочковська, 18; Гончарук, 128; Запаско, Ісаєвич, 2079; Кубанська-Попова, 132; Максименко, 480; Петров, Бірюк, Золотарь, 749; Юріна, 208.

41. Євангеліє = [*Євангеліє в святой и великій четверг на литургіи и в пятницу на утрени*]. – [1759]. – [15] арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2080; Максименко, 481.

42. Євангеліє = *Євангелія чрез всю святую великую страстную седмицу...* – 1759 – [1], 44 арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2081; Максименко, 482.

43. Буквар = *Букварь языка славенскаго чести и писати учащимся в полезное руковождение.* – 1760.

Запаско, Ісаєвич, 2135.

44. *Такса книг в типографіи св. обители Почаевскія обретающихся.* – 1760. – [1] арк. – [2°].

Запаско, Ісаєвич, 2145.

45. Требник. – 1760. – 364 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2146.

46. Часослов = *Часослов, имѣяй в себѣ службу церковную, с мѣсяцословом и прочіими указаньми.* – 1760. – [2], 356 арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2147; Крейнін, Огнева, 85; Максименко, 484; Петров, Бірюк, Золотарь, 768; Почаевский сборник, 12.

47. [Ілюстрації до місячних міней, зшиті в один зошит. – 1761]. – [12] арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2199.

48. Мінея, вересень = *Минія, мѣсяц септемврій.* – 1761. – [4], 182 [тобто 181] арк. – 2°.

У кінці деяких примірників різних місяців Мінеї на арк. 1–10 або 1–8 додано «Богородичны воскресны на осмь гласов».

Бочковська, 19; Запаско, Ісаєвич, 2207; Крейнін, Огнева, 86; Максименко, 485; Петров, Бірюк, Золотарь, 774; Почаевский сборник, 13–15; Свінцицький, 116.

49. Мінея, жовтень = *Миніа, мѣсяц октоврій*. – 1761. – [1], 164 арк. – 2°.
Бочковська, 20; Запаско, Ісаєвич, 2207; Максименко, 486; Петров, Бірюк, Золотарь, 774; Почаевський збірник, 16–17; Свінцицький, 116.
50. Мінея, листопад = *Миніа, мѣсяц ноемврій*. – 1761. – [1], 186 арк. – 2°.
Запаско, Ісаєвич, 2207; Максименко, 487; Петров, Бірюк, Золотарь, 774; Почаевський збірник, 18–21; Свінцицький, 116.
51. Мінея, грудень = *Миніа, мѣсяц декемврій*. – 1761. – [1], 210 арк. – 2°.
Запаско, Ісаєвич, 2207; Максименко, 488; Петров, Бірюк, Золотарь, 774; Почаевський збірник, 22–24; Крейнін, Огнева, 87; Свінцицький, 116.
52. Мінея, січень = *Миніа, мѣсяц іаннуарій*. – 1761. – [1], 224 арк. – 2°.
Бочковська, 21–22; Гончарук, 129; Запаско, Ісаєвич, 2207; Крейнін, Огнева, 88; Максименко, 489; Петров, Бірюк, Золотарь, 774; Почаевський збірник, 25–26; Свінцицький, 116.
53. Мінея, лютий = *Миніа, мѣсяц февруарій*. – 1761. – [1], 122 [тобто 123] арк. – 2°.
Бочковська, 23; Запаско, Ісаєвич, 2207; Максименко, 490; Петров, Бірюк, Золотарь, 774; Почаевський збірник, 27–28; Свінцицький, 116.
54. Мінея, березень = *Миніа, мѣсяц март*. – 1761. – [1], 114 арк. – 2°.
Бочковська, 24; Запаско, Ісаєвич, 2207; Крейнін, Огнева, 89–91; Максименко, 491; Петров, Бірюк, Золотарь, 774; Почаевський збірник, 29–31; Свінцицький, 116.
55. Мінея, квітень = *Миніа, мѣсяц апрілій*. – 1761. – [1], 94 арк. – 2°.
Бочковська, 25; Запаско, Ісаєвич, 2207; Крейнін, Огнева, 89–91; Максименко, 492; Петров, Бірюк, Золотарь, 774; Почаевський збірник, 32–34; Свінцицький, 116.
56. Мінея, травень = *Миніа, мѣсяц май*. – 1761. – [1], 118 арк. – 2°.
Бочковська, 26; Запаско, Ісаєвич, 2207; Крейнін, Огнева, 92–94; Максименко, 493; Петров, Бірюк, Золотарь, 774; Почаевський збірник, 35–37; Свінцицький, 116.
57. Мінея, червень = *Миніа, мѣсяц іуній*. – 1761. – [1], 119 арк. – 2°.
Бочковська, 27; Запаско, Ісаєвич, 2207; Крейнін, Огнева, 92–93; Максименко, 494; Петров, Бірюк, Золотарь, 774; Почаевський збірник, 38–40; Свінцицький, 116.
58. Мінея, липень = *Миніа, мѣсяц іулій*. – 1761. – [1], 158 арк. – 2°.
Бочковська, 28; Запаско, Ісаєвич, 2207; Крейнін, Огнева, 95, 96; Максименко, 495; Петров, Бірюк, Золотарь, 774; Почаевський збірник, 41–44; Свінцицький, 116.
59. Мінея, серпень = *Миніа, мѣсяц август*. – 1761. – [1], 161 арк. – 2°.
Бочковська, 29; Запаско, Ісаєвич, 2207; Крейнін, Огнева, 95–96; Максименко, 496; Петров, Бірюк, Золотарь, 774; Почаевський збірник, 45–49; Свінцицький, 116.
60. *Вослѣдованія празником пресвятыя тайны евхаристіи, состраданія пресвятыя Богородици и блаженнаго священномученика Іосафата, от святого Собора Замойскаго преподаным*. – 1762. – [1], 18 арк. – 2°.
Запаско, Ісаєвич, 2241; Максименко, 497; Петров, Бірюк, Золотарь, 782; Почаевський збірник, 50; Свінцицький, 301.

61. [Збірник пісень з нотами про Богородицю в чудотворній почаївській іконі, про св. Варвару та ін. – бл. 1762]. – [16] арк. – 8°.
Запаско, Ісаєвич, 2243; Максименко, 499.
62. *Радости приношеніє силою вишняго осіненія...* [Три молитви]. – 1762. – [1] арк. – 2°.
Запаско, Ісаєвич, 2248.
63. *Седмодневник содержащ в себѣ службу всея святыхъ, свѣтлыя седмицы...* – 1762. – [1], 49 арк. – 8°.
Запаско, Ісаєвич, 2249.
64. *Книжица, содержащая в себѣ величанія, пѣваемая по полиелеахъ праздникомъ движимымъ и недвижимымъ, господьскимъ, богородичнымъ и нарочитыхъ святыхъ, коегождо года празднуемымъ.* – 1763. – Арк. [1], 176–203. – 4°.
Видання є частиною Псалтиря 1763 р.
Запаско, Ісаєвич, 2285; Кубанська-Попова, 146; Максименко, 500; Петров, Бирюк, Золотарь, 798; Почаевский сборник, 51.
65. Молитвослов. – 1763. – [6], 608 арк. – 8°.
Запаско, Ісаєвич, 2287; Максименко, 501; Свінцицький, 356.
66. Псалтир = *Псалтирь блаженнаго пророка и царя Давида с пѣснями, и припѣвы, и стіхи избранными, на праздники господьскіи, и богородичныи, и святыхъ божіихъ: с канонемъ молебнымъ и пасхалією.* – Вид. 4-е. – 1763. – [6], 226 арк. – 4°.
Бочковська, 30; Запаско, Ісаєвич, 2290; Петров, Бирюк, Золотарь, 804.
67. Тома Кемпійський. *Томы от Кемпіс о подражаніи Христа: Душеполезная книга, в четыри раздѣленная древле прежде лѣтъ ста и вяцше нѣжимъ трудолюбцемъ в славенскій языкъ от латинскаго преведена, нынѣ же прилѣжнѣе исправлена...* – 1764. – [10], 226, [1] арк. – 8°.
Варварич, 255; Запаско, Ісаєвич, 2329; Максименко, 502; Петров, Бирюк, Золотарь, 832; Почаевский сборник, 52; Свінцицький, 482.
68. Чин дияконського служіння... = [Чин діаконскаго служенія в священнодійствіи божественныхъ литургіи... от Службеника собран 1764]. – [1], 39 арк. – 8°.
Варварич, 254; Запаско, Ісаєвич, 2331; Максименко, 2331.
69. Буквар = *Букварь языка славенскаго.* – 1765. – [40] арк. – 8°.
Запаско, Ісаєвич, 2362; Почаевский сборник, 53.
70. Літургія... Іоанна Златоустого = *Літургія, иже в святыхъ отца нашего Іоанна Златоустаго, с службами Богородицы, и о усопшихъ, удобнѣйшаго ради употребленія при напечатаніи того же Літургіаріона изятая.* – 1765. – [4], 22, [4] арк. – 2°.
Є кілька варіантів цього видання.
Варварич, 256; Запаско, Ісаєвич, 2364; Крейнін, Огнева, 104; Максименко, 505; Петров, Бирюк, Золотарь, 838; Свінцицький, 218–219.

71. Слово к народу кафеоліческому чрез монахов чина святого Васілія Великаго в про-
вѣнціи Полской званію катихістичному прилежащих в повѣтѣ Кременецком року Слова
Божія в плоти к нам пришедшаго 1756 проповѣданое. – 1765. – [10], 263 арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 2369; Максименко, 506; Петров, Бирюк, Золотарь, 845.

72. Служебник = *Лейтургіаріон*, или Служебник, содержащ в себѣ по чину святыя вос-
точныя церкви литургіи, иже в святых отец наших Іоанна Златоустаго, Васілія Великаго
и Григорія Двоеслова папы Римскаго: со всѣми службами недѣльными, праздничными и об-
щими. – 1765. – [4], 22, [4] арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2363; Крейнін, Огнева, 100–103; Максименко, 504; Петров, Бирюк,
Золотарь, 839; Свінцицький, 217.

73. Ирмологіон = *Ирмологіон*: содержащ в себѣ различная пѣнія церковная Октоиха,
Миніи и Тріодіонов, ко совершенному тѣх разумѣнію и согласію, еже в пѣніи сличнѣйшему,
опасно по ексемплярем греческим исправленная. – 1766. – [8], 199, [11] арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2410; Крейнін, Огнева, 105; Максименко, 507; Маслов, 85; Петров,
Бирюк, Золотарь, 900; Почаевский сборник, 54–55.

74. Осмогласник з великаго Ирмологіона = *Осмогласник от великаго Ирмологіона вкратцѣ*
сбран, и ко удобнѣйшому хитрости ирмологісанія изучитися хотящым употребленію из-
дан. – 1766. – [88] арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 2416; Максименко, 508; Петров, Бирюк, Золотарь, 903.

75. Устав церковный = *Типикон си есть изображение чина церковнаго, зовамаго Ус-*
тав... – 1766. – [4], 64 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2420; Максименко, 509.

76. Лубенецький-Рудницький Сильвестр. [Грамота с уставами братскими из 13 артику-
лов]. – 1767. – [4] с. – 2°.

Запаско, Ісаєвич немає; Свінцицький, 601.

77. Тріодь пісна = *Тріодіон, си есть Тріпѣснец с Богом святым: обдержай подобающее*
ему послѣдованіе ... – 1767. – [3], 363, 36 арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2463; Крейнін, Огнева, 106; Максименко, 511; Петров, Бирюк, Золо-
тарь, 919; Свінцицький, 90.

78. Тріодь цвітна = *Тріодіон цвѣтный...* – 1767. – [1], 457, 16 арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2464.

79. Апостол = *Апостол, си есть Книга дѣяній и посланій святых апостол.* – 1768. –
[10], 383, 40 арк. – 8°.

Варварич, 258; Запаско, Ісаєвич, 2493; Кубанська-Попова, 151; Максименко, 515; Пет-
ров, Бирюк, Золотарь, 923; Половникова, 176.

80. Євангеліє = *Єваггеліє, сирѣчь Благовѣстіє богодухновенных євангелістов.* – 1768. –
[12], 358 арк. – 8°.

Варварич, 259; Запаско, Ісаєвич, 2494; Максименко, 514; Маслов, 86; Петров, Бирюк,
Золотарь, 924; Свінцицький, 16.

81. Молитвослов = *Молитвослов все пощнодневное послѣдованіе... с Тропарями и Кондаками...* – 1768. – [4], 384 арк. – 24°.

Запаско, Ісаєвич, 2495; Максименко, 512; Почаевский сборник, 56–57; Свінцицький, 358.

82. *Народовѣщаніе, или Слово к народу католическому чрез монахов чина святаго Васіліа Великаго в провѣнціи Полскої званію катихистичному прилежащих в повѣтѣ Кременецком 1756 года проповѣданое.* – 1768. – Арк. [1]–[9], 1–270, 71–119, 300–305. – 4°.

Варварич, 257; Запаско, Ісаєвич, 2497; Кубанська-Попова, 152; Максименко, 513; Петров, Бірюк, Золотарь, 928; Почаевский сборник, 58–60; Свінцицький, 549.

83. Тріодь цвітна = *Тріодіон цвѣтныи по началу от недѣли цвѣтоносіа зовомый. С пентикостаріоном, си есть пядесятницею: по древным ексемплярем греческим исправлен.* – 1768. – [2], 457, [16] арк. – 2°.

Бочковська, 31; Запаско, Ісаєвич, 2503; Крейнін, Огнева, 107–109; Максименко, 516; Петров, Бірюк, Золотарь, 933.

84. Акафіст непорочному зачаттю. – 1769. – 46 с., 16 арк. – 12°.

Запаско, Ісаєвич, 2529; Максименко, 517.

85. Ольшавський, Михаїл Мануїл. *Слово о святом между восточною и западною церковію соединеніи, имже Михаїл Мануїл Олсавикій, епископ Россенскій, Мунканскій и Марамароссенскій, славнаго царства Угорскаго и частей оному присовокупленых намѣстник апостолскій... и прочая...* – 1769. – 27 арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 2533; Максименко, 518; Петров, Бірюк, Золотарь, 937; Свінцицький, 689.

86. *Молитвенник. Умилителная нікая пінія и молитвы, наипаче зоключеніем различным прислушающая от великаго Требника изытая содержащій.* – 1770. – [2], 84 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2572; Максименко, 519.

87. *Начатки догмато-нравоучительнаго богословія образом народовѣщанія.* – 1770. – [22], 917 с. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 2573.

88. *Політика свіцкая от иностранных ауторов вкратці собранная, младым приличная всім же обще благопотребная.* – 1770. – [18] арк. – 12°.

Запаско, Ісаєвич, 2574; Максименко, 520; Свінцицький, 579.

89. Устав церковний = *Типікон, си есть изображение чина церковнаго, зовомаго: Устав, о стіхирах, тропарах, кондаках, и прочіих имнах, како поются в правилѣ церковном чрез весь год, сокращениѣ от Устава великаго церковнаго отчасти собран.* – Вид. 2-е. – 1770. – [8], 126 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2576; Максименко, 521; Петров, Бірюк, Золотарь, 944; Свінцицький, 233.

90. Басарабський, Феодор. *Письмена, си есть начатки догмато-нравоучительныя богословіи, образом народовѣщанія... іереем Феодором Басарабским составленная: Том 1.* – 1771. – [25] арк., 922, 2 с. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 2603; Максименко, 523; Маслов, 87; Петров, Бірюк, Золотарь, 957.

91. Євангеліє = *Євангеліє, сирѣч Благовѣстіє богодухновенных євангелістов.* – Вид. 2-е. – 1771. – [7], 272, 44 арк. – 2°.

Бочковська, 32; Гончарук, 130; Запаско, Ісаєвич, 2605; Крейнін, Огнєва, 111–112; Максименко, 524; Петров, Бірюк, Золотарь, 949.

92. Євангеліє через всю святу велику страсну седмицю... читане = *Єваггеліа чрез всю святую великую страсную седмицу на літургіях, страсных Христовых, и на часѣх царских чтомая.* – Вид. 2-е. – 1771. – [1], 47, [2] арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2606; Максименко, 525; Петров, Бірюк, Золотарь, 946; Почаевский сборник, 62.

93. Молитвослов = *Молитвослов, в нем же чин часов церковных и прочих спасительных моленіи, с тропарями и кондаками на весь год...* – 1771. – [12], 921 с. – 12°.

Запаско, Ісаєвич, 2608; Максименко, 527; Свінцицький, 359.

94. Молитвослов = *Молитвослова часть вторая, нікоторая временем прислушающая и иная благопотребная содержащая моленія.* – 1771. – [2], 452, [4] с. – 12°.

Останні нумеровані сторінки помилково позначені колонцифрами 500, 501, 502.

Запаско, Ісаєвич, 2609; Максименко, 528.

95. Требник = *Євхологіон, сієсть Молитвослов, или Требник: имѣяй в себѣ различная таин же святых и прочих благословеній церковных послѣдованія іерєем подобающая, от святых апостол и богоносных отц в различных временах преданная.* – 1771. – [14], 516, [16] арк. – 4°.

Варварич, 260; Запаско, Ісаєвич, 2607; Максименко, 526; Петров, Бірюк, Золотарь, 950; Почаевский сборник, 61; Свінцицький, 264.

96. *Чин в навечеріях рождєства Христова святых богоявленіи и в святой великій пяток часов, зовомых царских.* – 1771. – С. 139–449, 500–509. – 12°.

Запаско, Ісаєвич, 2613; Максименко, 529; Свінцицький, 171.

97. *Басни талмудовы от самих жидов узнанья и чрез нову ересь сятвсцієціухов или противо талмудистов откритый прежде в Кракові... на полском языкі в літо 1758 напечатанный нынї же на рускій язык... преведенныя.* – 1772. – [18] арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2645; Максименко, 530.

98. *Гора Почаевская, стопою, чудеснѣ истѣжающую чудодѣйственную воду имущую, и іконою чудотворною прєсвятыя Дѣвы Матере Божія Маріи почтена, всему миру ясна и явна.* – 1772. – [1], 116, [3] арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 2646; Кубанська-Попова, 155; Максименко, 531; Петров, Бірюк, Золотарь, 958.

99. Псалтир. – 1772. – [6], 317 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2648.

100. *Сѣмя слова Божія, на нивѣ сердец чєловѣческих сѣяннаго, си єсть Изряднѣйшая на недѣли всего лѣта и нѣкоторыя праздники поученія: от иноков Почаевскаго монастыра из различных авторов, давнѣйших же и настоящо проповѣдавших, собранная; таже благословенієм и повелѣнієм єго преосвященства кир Силвєстра Лубієнієцкаго Руднѣцка-*

го, ексарха митрополіи Київскія, Галицкія, и всея Россіи, Луцкаго и Острогскаго епископа, в душеспасительную чтущым и послушающим ползу типою изданная. – 1772. – [6], 643 с. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2649; Максименко, 533; Маслов, 88; Петров, Бирюк, Золотарь, 966; Свінцицький, 429.

101. [Кроковський, Іосафат]. *Акафіст святѣй великомученицѣ Варварѣ, ходатаицѣ благополучныя смерти: с приложеніем житія ея, такожде и свидѣтельств от священних соборов и богодухновенных учителей церковных, о почете святых и их мощей. К сему же с повѣстію о части мощей тояжде святыя великомученицы, хранимой и почитаемой в обители Почаевской чина святаго Васіліа Великаго.* – 1773. – [1], 44 арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 2681; Максименко, 534; Почаевский сборник, 72.

102. Любович, М. *Краткое потребнѣйших от грамматическаго художества вещей собраніе, ко изученію в пользу хотящих не только чести, но и разумсти от книг чтомая...* изданое. – 1773. – [30] арк. (без закінчення). – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2680; Максименко, 535; Петров, Бирюк, Золотарь, 971.

103. Мінея загальна = *Минеа общая, сіесть Службы общія единѣм же и многим, поемья по уставу, святым.* – 1773. – [1] 148 арк. – 2°.

Бочковська, 34; Гончарук, 131; Запаско, Ісаєвич, 2682; Максименко, 536.

104. Тріодь пісна. – 1773. – 400, 33 арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2684; Максименко, 573.

105. *Величанія по вся дни в праздники господьскія, Богородицы и нарочитых святых.* – 1774. – [1], 71 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2715; Петров, Бирюк, Золотарь, 977.

106. *Каноны Богородицы с малым повечеріем и канонами троичными осми гласов, в недѣли на полунощницѣ пѣваемыми: из Октоиха, благословеніем... Силвестра Лубіеніецкаго Руднѣцкаго, ексарха всея Россіи, епископа Луцкаго и Острогскаго, за державы... великаго короля Станислава Августа напечатаннаго, изъяты, и к благоугоднѣйшему употребленію особь изданы.* – 1774. – [1], 234 арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 2719; Максименко, 538; Петров, Бирюк, Золотарь, 982; Почаевский сборник, 63; Свінцицький, 312.

107. Місяцеслов. – [1774]. – Арк. 3–294. – 12°.

Старообрядницьке видання. Вознесенский, дод. 39; Запаско, Ісаєвич, 2721.

108. Октоїх = *Октоих, си есть Осмогласник, еллински же Параклитіки. Твореніе преподобнаго отца нашего Іоанна Дамаскина и прочіих богодухновенных отец.* – 1774. – [1], 400 арк. – 2°.

Бочковська, 35; Гончарук, 132; Запаско, Ісаєвич, 2722; Крейнін, Огнева, 113–118; Максименко, 539; Петров, Бирюк, Золотарь, 985.

109. Псалтир = *Псалтирь блаженнаго пророка и царя Давида: с пѣснями, и припѣвы, и стіхи избранными на праздники господьскія, и богородичныя, и святых божіих: с пасхалією.* – 1774. – [5], 230 [тобто 231], [13] арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 2724; Крейнін, Огнева, 119; Максименко, 540; Петров, Бирюк, Золотарь, 987.

110. *Егхїрїдїон о священствѣ: краткими от Священнаго Писанія и святых богодухновенных отец, купно же и прочих писателей, изыятыми словесы составленный, прежде из италійскаго на латїнскїй, ныне же на рускїй язык, тїцанїем... Силвестра Лубїенїецкаго Руднїцкаго, ексарха всея Россїи, Луцкаго и Острогскаго епископа, преведеный. – 1775. – [3], 153 арк. – 8°.*

Варварич, 263; Гончарук, 133; Запаско, Ісаєвич, 2765; Петров, Бірюк, Золотарь, 990.

111. *Ірмологїон = Ірмологїон: содержащ в себѣ различная пѣнія церковная Октоїха, Минїи и Трїодїонов, ко совершенному тѣх разумнїю и согласїю, еже в пѣнїи сличнїйшему, опасно по ексемплярем греческим исправленная. – 1775. – [7], 215, [8] арк. – 2°.*

Варварич, 262; Запаско, Ісаєвич, 2766; Крейнїн, Огнева, 120–123; Максименко, 542; Маслов, 89; Петров, Бірюк, Золотарь, 991; Почаевскїй сборник, 65.

112. *Октоїх = Октоїх, сїесть Осмогласник, еллински же Параклитїки: творенїе преподобнаго отца нашего Іоанна Дамаскина и прочїих богодухновенных отец. – 1775. – 8°.*

Ч. 1, четыре гласи содержащая [гласи 1–4]. – [2], 503, [24] арк.

Ч. 2, четыре гласи содержащая [гласи 5–8]. – [1], 482, [23] арк.

Бочковська, 37; Варварич, 264; Гончарук, 134; Запаско, Ісаєвич, 2767; Кубанська-Попова, 161; Максименко, 543; Петров, Бірюк, Золотарь, 992; Свїнцицькїй, 151.

113. *Псалтир. – 1775. – [6], 322 арк. – 24°.*

Запаско, Ісаєвич, 2768; Максименко, 544.

114. *Акафіст Честному и животворящему Кресту, Спаса нашего Іисуса Христа. – [1776]. – 259, [1]–[11] арк. – 4°.*

Запаско, Ісаєвич немає; Почаевскїй сборник, 69–70.

115. *Акафісты различныи по подобїю первообразнаго преславнаго во восточнѣй церкви Акафіста, сї ссть несѣдалнаго... Благовѣщенїю пресвятыя Богородицы, различными времени сложени, с прочими душеполезными моленїи. – Вид. 2-е, випр. – 1776. – [1], 259, [11], 14, [1], 44, 259–263, [6] арк. – 4°.*

Запаско, Ісаєвич, 2803; Максименко, 545; Петров, Бірюк, Золотарь, 999; Почаевскїй сборник, 66–67; Свїнцицькїй, 331.

116. *Алфавит словяно-рускїй в печатанїи и рукописных книгах употребляемый ради учащихя младых чтенїя писмене того удобнїе поразумїти жєлающих латино-полским абєцадлом толкованый с приложєнїем краткаго изясненїя ово силы в произношенїи, ово потребности ко употребленїю тїх же словако-русских букв ново издаи. – 1776. – [8] арк. – 8°.*

Запаско, Ісаєвич, 2802; Максименко, 546.

117. *Антоїне, Павел Гаврїїл. Богословіе правоучителное повсемственное: честным отцем Павлом Гаврїїлом Антоїне, пресвитером и учителем святаго Богословія, первѣ латїнским діалектом потонку исписанное, и многажды в ползу парохом и духовником типом издаваемое... Том. 1. – 1776. – [12], 236 арк. – 4°.*

Запаско, Ісаєвич, 2804; Максименко, 547; Петров, Бірюк, Золотарь, 1001; Свїнцицькїй, 541.

118. *Антоїне, Павел Гаврїїл. Краткое на краткія вопросы и отвїти способом катїхїзма, богословія правоучителнаго... собранїе из книги Антоїне пространно в ней и схола-*

стіческим художеством написаннаго во удобное всякому того поразумініе... – 1776. – [1], 167 с. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 2805; Максименко, 548; Свінцицький, 542.

119. Каноник. – 1776.

Старообрядницьке видання. Вознесенський, дод. 40; Запаско, Ісаєвич, 2807.

120. Молитвослов = *Молитвослов, в нем же чин часов церковных и прочих спасительных моленій...* – 1776. – [10], 565, 28 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2809; Максименко, 549; Свінцицький, 360.

121. Молитвослов = *Молитвослов, в нем же чин часов церковных и прочих спасительных моленій...* – 1776. – [4], 444 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2810; Максименко, 550.

122. Псалтир. – 1776. – [5], 317 арк. – 12°.

Запаско, Ісаєвич, 2813; Максименко, 551.

123. Требник. – 1776. – 225, [2] арк. – 12°.

Запаско, Ісаєвич, 2815.

124. *Чин іерейскаго наставленія в пути вѣчныя жизни болѣзнующих с приложеніем подробнаго по всѣм заповѣдем о грѣсѣх испытанія, вкупѣ же образ наставленія осужденных на смерть узников...* – 1776. – [2], 95 арк. – 8°.

Варварич, 265; Запаско, Ісаєвич, 2817; Максименко, 552; Петров, Бирюк, Золотарь, 1008; Почаевський збірник, 74–75; Свінцицький, 293.

125. *Зборник, или нікоторых на всяк день потрібных моленій собраніе.* – 1777. – [1], 188, [1] арк. – 24°.

Запаско, Ісаєвич, 2855.

126. Мінея святкова й загальна = *Трефологіон, сієсть Словопитаніє, гречески Анфологіон, сієсть Цвѣтословіє всего года, по Мѣсяцослову, господским, богородичным же и изящнѣйших святых праздником подобающая в себѣ послѣдованія обдержаш.* – 1777. – [3], 493, 2 арк., 34 с. – 2°.

Бочковська, 38; Запаско, Ісаєвич немає; Кубанська-Попова, 163; Петров, Бирюк, Золотарь, 1016.

127. Мінея святкова й загальна = *Трефологіон, сієсть Словопитаніє, гречески Анфологіон, сієсть Цвѣтословіє всего года, по Мѣсяцослову, господским, богородичным же и изящнѣйших святых праздником подобающая в себѣ послѣдованія обдержаш.* – 1777. – [4], 683, 2 арк., 34 с. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2860; Максименко, 554; Петров, Бирюк, Золотарь, 1017; Почаевський збірник, 77; Свінцицький, 127.

128. Мінея святкова = *Трефологіон, сієсть Словопитаніє, гречески Анфологіон, сієсть Цвѣтословіє, всего года, по Мѣсяцослову, господским, богородичным и изящнѣйших святых праздником подобающая в себѣ послѣдованія обдержаш.* – 1777. – [2], 361 арк. – 4°.

Бочковська, 39; Запаско, Ісаєвич, 2861; Максименко, 555; Петров, Бирюк, Золотарь, 1018; Почаевський збірник, 76; Свінцицький, 128.

129. Псалтир. – 1777. – 50, 25, [1], 368 арк. – 4°.

Папір датований 1783. Старообрядницьке видання. Варварич, 267; Вознесенський, 306; Емельянова, 96; Запаско, Ісаєвич, 2858.

130. Часослов = *Часослов, имѣяй в себѣ службу церковную, с Мѣсяцословом и прочими указаньми.* – 1777. – [2], 295, [16] арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2862; Крейнін, Огнева, 124; Максименко, 556; Петров, Бирюк, Золотарь, 1019; Почаевський збірник, 78–80; Свінцицький, 173.

131. Дорофей, авва. *Поученія.* – 1778. – 8°.

Старообрядницьке видання. Вознесенський, дод. 41.

132. Дорофей, авва. *Цвітник.* – 1778. – 9, 299, [1] арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. Вознесенський, 307; Емельянова, 94; Запаско, Ісаєвич, 2906; Свінцицький, 127.

133. *Народовѣщаніе, или Слово к народу католическому чрез монахов чина святаго Васіліа Великаго в провѣнціи Полской званію катихістическому прилежащих в повѣтѣ Кременецком 1756 года проповѣданое.* – 1778. – [8], 301, [2] арк. – 4°.

Бочковська, 40; Варварич, 268; Гончарук, 135; Запаско, Ісаєвич, 2910; Максименко, 558; Петров, Бирюк, Золотарь, 1024; Почаевський збірник, 81; Свінцицький, 550.

134. Платон [Левшин П. Є.]. *Началное ученіе человѣком хотящим учитися книг божественнаго писанія.* – 1778. – 8 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2913.

135. Службник = *Леітургікон, или Службник, содержай в себѣ по чину святых восточныхъ церкви літургіи, иже во святых отец наших Іоанна Златоустаго, Васіліа Великаго и Григоріа Двоеслова папы Римскаго: со всми чрез весь год на всяк день рядовыми, таже праздничными и общими службами.* – 1778. – [4], 307, [4] арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2908; Максименко, 557; Петров, Бирюк, Золотарь, 1023.

136. Требник = *Требник малій, от великаго Евхологіона собран и удобнаго ради в нужднѣйших іереем употребленія издан.* – 1778. – [1], 225 арк. – 12°.

Папір датований 1781 р.

Запаско, Ісаєвич, 2914; Максименко, 359; Петров, Бирюк, Золотарь, 1029.

137. *Часовник.* – 1778. – Арк. 1 нн. – 2 нн., 1–193; 1–164. – 8°.

Старообрядницьке видання. Вознесенський, 309; Емельянова, 98; Запаско, Ісаєвич немає; Почаевський збірник, 13.

138. *Часовник.* – 1778. – Арк. ?..., 8–175, ..., 177–193; 1–164, 1 пуста, 165–172. – 8°.

Старообрядницьке видання. Вознесенський, 310; Емельянова, 99; Запаско, Ісаєвич немає; Почаевський збірник, 131–132.

139. *Часовник.* – 1778. – [2], 276 арк. – 8°.

Старообрядницьке видання. Вознесенський, 308; Емельянова, 80; Запаско, Ісаєвич, 2915.

140. Часовник. – 1778. – 8°.

Папір датований 1781 р.

Емельянова, 81; Запаско, Ісаєвич немає.

141. Часослов = *Часослов: содержащ в себѣ чин моленій ноцных и дневных, по ряду часов.* – 1778. – [4], 217 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2916; Петров, Бірюк, Золотарь, 1030.

142. *Богословіе правоучительное из Богословія Антоіне, Турнели и Реіффенстуель, пространно римским діалектом о тайнах и ценсурах, сирѣчь казнях либо надзираніях церковных написаннаго, на русскій діалект вкратцѣ, по благоволенію и благословенію его преосвященства кир Кипріана Стецкаго, ексарха всея Россіи, Луцкаго и Острогскаго Епископа преведеное. Таже в ползу требующим о сих наставленія типом, по повелѣнію того же, изданое.* – Вид. 6-с. – 1779. – [2], 227 арк. – 4°.

Варварич, 266; Запаско, Ісаєвич, 2961; Максименко, 561; Петров, Бірюк, Золотарь, 1033; Почаевский сборник, 82.

143. Молитвослов = *Молитвослов в нем же чин часов церковных и прочих спасительных моленій с тропарями и кондаками...* – 1779. – [4], 300 арк. – 12°.

Запаско, Ісаєвич, 2966; Максименко, 563.

144. *Поученіе о обрядах христіанских: первѣе в книзѣ Народовѣщанія, или Слово к народу католическому зовомой, по благоволенію еще его преосвященства с. п. кир Силвестра Лубіеніецкаго Руднѣцкаго издаваемо: нынѣ же от тояже книги изъятое и особь по желанію нѣкоторих напечатано.* – 1779. – [1], 60 арк. – 4°.

Варварич, 270; Запаско, Ісаєвич, 2967; Максименко, 564; Петров, Бірюк, Золотарь, 1040; Свінцицький, 551.

145. Псалтир = *Давіда пророка и царя пѣсни, рекше псалми, со преложеніем на сообщій нам и обычный язык из Вульгаты давно преведеных псалмов: то же во увѣдомленіе нѣкоторих славенских реченій здешным неудобь разумителных: в пользу же сія благоговѣнно читати обыкшим.* – 1779. – [1], 261 арк. – 8.

Варварич, 269; Запаско, Ісаєвич, 2963; Максименко, 562; Петров, Бірюк, Золотарь, 1034.

146. Псалтир = *Давіда пророка и царя пѣсни, рекше псалми, со преложеніем на сообщій нам и обычный язык из Вульгаты давно преведеных псалмов: то же во увѣдомленіе нѣкоторих славенских реченій здешным неудобь разумителных: в пользу же сія благоговѣнно читати обыкшим.* – 1779. – [12], 307 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2968.

147. *Сѣмя слова Божія, на нивѣ сердец чловѣческих сѣяннаго, си есть Изряднѣйшая на недѣли всего лѣта и нѣкоторыя праздники поученія: от иноков Почаевскаго монастыра из различных авторов, давнѣйших же и настоящо проповѣдавших, собранная: таже благословеніем и повелѣніем его преосвященства кир Силвестра Лубіеніецкаго Руднѣцкаго, ексарха митрополіи Кіевскія, Галицкія, и всея Россіи, Луцкаго и Острогскаго епископа, в душеспасительную чтущым и слушающим ползу типом изданная.* – 1779. – Ч. 1: [3], 242 арк.; ч. 2: [1], 233, 4 арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2962; Свінцицький, 69.

148. *Вослѣдованіе погребанія иноческаго: из Евхологіона (єже єсть Требника) греческаго изъятое.* – 1780. – 60 с. – 4.

Запаско, Ісаєвич, 3006; Максименко, 565; Петров, Бірюк, Золотарь, 1045; Свінцицький, 291.

149. *Євангеліє = Еваггеліє, сирѣчь Благовѣстіє богодухновенных евангелістов.* – 1780. – [7], 257, 40 арк. – 2°.

Бочковська, 41–42; Гончарук, 136; Запаско, Ісаєвич, 3008; Крейнін, Огнева, 128–129; Максименко, 567; Петров, Бірюк, Золотарь, 1047; Почаевский сборник, 83.

150. *Євангеліє = Еваггеліє, сирѣчь Благовѣстіє благодухновенных евангелістов.* – 1780. – [8], 359 арк. – 2є.

Запаско, Ісаєвич, 3007; Крейнін, Огнева, 125–127; Кубанська-Попова, 167; Максименко, 566; Петров, Бірюк, Золотарь, 1046; Юріна, 209.

151. *Крижановский Амплій. Правило церковное о святой Пулхеріи...* – 1780. – 18 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3012; Максименко, 568.

152. *Устав церковного співу = Устав церковнаго пѣнія особеннаго правилочтенія зрячій, сирѣчь явѣ указующій како службы праздничныя со Тріодіоном и Пентикостаріоном сочиняти подобает...* – 1780. – [3], 185, [44] арк., 267 с. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3018; Максименко, 569; Маслов, 90; Петров, Бірюк, Золотарь, 052; Свінцицький, 234.

153. *Краткое на краткие вопросы и отвѣты... Собрание из книг Антоіне.* – 1781. – С. [2], 1–79, 60–90, 92–165, 162–167. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 3067.

154. *Краткое на краткія вопросы и отвѣты способом катихізма Богословія о тайнах церковных и ценсурах собраніе...* – [1781]. – 20 с. – 4°.

Видання невідоме в бібліографії.

155. *Псалтырь с возслѣдованіем.* – 1781. – [1], 687. – 2°.

Старообрядницьке видання. Варварич, 272; Вознесенский, 313; Емельянова, 101; Запаско, Ісаєвич, 3071; Почаевский сборник, 133.

156. *Сѣмя слова Божія, на нивѣ сердецъ чловѣческихъ ссяннаго, си єсть Изряднѣйшая на недѣли всего лѣта поученія: от иноковъ Почаевскаго монастыря из различныхъ авторов, давнѣйшихъ же и настоѣщо проповѣдавшихъ, прежде собранная, нынѣ же с приложеніем и на праздники обновленная...* – 1781. – [3], 242, [1], 233, 4 арк. – 2°.

Варварич, 271; Запаско, Ісаєвич, 3072; Максименко, 570; Петров, Бірюк, Золотарь, 1062; Почаевский сборник, 84; Свінцицький, 430.

157. *Каноник.* – 1782. – 34 арк. – 8°.

Емельянова, 84; Запаско, Ісаєвич немає.

158. *Каноник.* – 1782. – 95, [1] арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. Вознесенский, 295; Емельянова, 88; Запаско, Ісаєвич, 3114.

159. Каноник. – 1782. – 104 арк. – 8°.
Старообрядницьке видання. Вознесенский, 296; Емельянова, 86; Запаско, Ісаєвич, 3115.
160. Каноник. – 1782. – Арк. 1–18; 1–34. – 8°.
Старообрядницьке видання. Вознесенский, 293; Емельянова, 85; Запаско, Ісаєвич немає; Почаевский сборник, 134.
161. [Петро Могила]. *Собрание краткія науки о артикулах вѣры.* – 1782. – 8, 78 арк. – 8°.
Старообрядницьке видання. Варварич, 273; Вознесенский, 298; Емельянова, 83; Запаско, Ісаєвич, 3120; Максименко, 571; Почаевский сборник, 143; Свінцицький, 552.
162. *Скитское покаяніе...* – 1782. – 53 арк. – 8°.
Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського це видання іде під назвою «Каноник». Вознесенский, 294; Емельянова, 87; Запаско, Ісаєвич, 3119; Почаевский сборник, 135.
163. Соборник. – 1782. – [6], 881 арк. – 2°.
Старообрядницьке видання. Варварич, 274; Вознесенский, 297; Бочковська, 43; Гончарук, 137; Емельянова, 89; Запаско, Ісаєвич, 3121; Почаевский сборник, 137.
164. *Собрание краткія науки о артикулах вѣры.* – 1782. – Арк. 1–8; 1–41, 41, 43–55, 55, 57–72, 70, 74–78. – 8°.
Старообрядницьке видання. Вознесенский, 299; Емельянова, 82; Запаско, Ісаєвич, 3120; Почаевский сборник, 136; Свінцицький, 552.
165. Апостол = *Апостол, си есть Книга дѣяній и посланій святых апостол.* – 1783. – [6], 232 арк. – 2°.
Бочковська, 44; Гончарук, 138; Запаско, Ісаєвич, 3174; Максименко, 572; Петров, Бірюк, Золотарь, 1071; Почаевский сборник, 85.
166. Дорофей, авва. *Цвѣтник.* – 1783. – 9, 299 арк. – 4°.
Старообрядницьке видання. Вознесенский, дод. 42; Запаско, Ісаєвич, 3175.
167. Каноник (*О житии христианском*). – 1783. – 334 арк. – 4°.
Старообрядницьке видання. Варварич, 276; Вознесенский, 300; Емельянова, 95; Запаско, Ісаєвич, 3177.
168. *От завѣщанія святых апостол и от жительства святых отец о житіи христианском.* – 1783. – 20 арк. – 4°.
Старообрядницьке видання. Вознесенский, 301; Емельянова, 93; Запаско, Ісаєвич, 3181.
169. [Петро Могила]. *Собрание краткія науки о артикулах вѣры.* – 1783. – 8, 78 арк. – 8°.
Старообрядницьке видання. Варварич, 275; Вознесенский, 303; Емельянова, 91; Запаско, Ісаєвич, 3185; Петро, Бірюк, Золотарь, 1075; Почаевский сборник, 138–139.
170. [Петро Могила]. *Собрание краткія науки о артикулах вѣры.* – 1783. – 8, 78 арк. – 8°.
Старообрядницьке видання. Вознесенский, 304; Емельянова, 90; Запаско, Ісаєвич, 3185; Петров, Бірюк, Золотарь, 1075; Почаевский сборник, 140–141.

171. [Петро Могила]. *Собраніє краткія науки о артикулах вѣры.* – 1783. – Арк. 1–8; 1–78, 2 пустих. – 8°.

Старообрядницьке видання. Вознесенский, 305; Емельянова, 92; Запаско, Ісаєвич немає; Почаевский сборник, 142.

172. Псалтир. – 1783. – Арк. 1–50, 1–22, 1–3, [1], 1–368. – 4°.

Старообрядницьке видання. Вознесенский, 302; Емельянова, 97; Запаско, Ісаєвич, 3184; Петров, Бирюк, Золотарь, 1080.

173. Апостол з тлумаченням = *Апостол толковий.* – 1784. – [3], 1041 арк. – 2°.

Папір датований 1787 р. Старообрядницьке видання. Варварич, 277; Вознесенский, 317; Емельянова, 106; Запаско, Ісаєвич, 3225; Максименко, 573.

174. Псалтир = *Псалтырь с возсѣдованіем.* – 1784. – 15, 394 арк. – 2°.

Старообрядницьке видання. Варварич, 278; Вознесенский, 320; Запаско, Ісаєвич, 3227.

175. Служба у четвер п'ятого тижня посту. – [не раніше 1784]. – Арк. 1–30, 32–33. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 3228; Максименко, 574; Почаевский сборник, 86.

176. Соборник 12 місяців. – [1784]. – Арк. 204–394, [2]. – 4°.

Старообрядницьке видання. Вознесенский, дод. 44; Запаско, Ісаєвич, 3229.

177. Тріодь пісна = *Триодіон, си есть Тринѣснец с Богом святым: обдержай подобающее ему послѣдованіе; По древным экземплярем греческим исправлен.* – 1784. – [2], 239, 10 арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 3231; Петров, Бирюк, Золотарь, 1090.

178. Тріодь пісна = *Триодіон, си есть Тринѣснец с Богом святым постный: при печатаніи великаго Триодіона на малій прелагаемь издан.* – 1784. – Арк. [1], 1–409, 500–507, 33. – 4°.

Бочковська, 45; Гончарук, 139; Запаско, Ісаєвич, 3232; Максименко, 575; Петров, Бирюк, Золотарь, 1091; Почаевский сборник, 89–90.

179. *Часовник.* – [1784]. – 25–260 арк. – 8°.

Старообрядницьке видання. Вознесенский, дод. 45; Запаско, Ісаєвич, 3233.

180. Псалтир – [сер. 1780-х]. – Арк. ? ..., 2–15; 1–11, 13, 13–193, ...? – 4°.

Старообрядницьке видання. Вознесенский, 311; Емельянова, 100; Запаско, Ісаєвич немає.

181. Псалтир – [сер. 1780-х]. – Арк. ?..., 6–15; 1, ..., 3–87, 89–211, 215, 213–225, 225–234, 225, 236–298, 99, 300–388, ...? = [15; 389, ...?]. – 4°.

Старообрядницьке видання. Вознесенский, 318; Запаско, Ісаєвич немає; Почаевский сборник, 156.

182. *Чин како подобает пѣти дванадесять псалмов особь.* – [сер. 1780-х]. – Арк. 1–35, s., 37–64. – 8°.

Старообрядницьке видання. Вознесенский, 312; Емельянова, 102; Запаско, Ісаєвич немає.

183. *Собрание краткія науки о артикулах вѣры.* – 1785. – 120, 22 арк. – 8°. Старообрядницьке видання. Запаско, Ісаєвич, 3294.
184. *Акафіст Покрову Пресвятыя Богородицы.* – [не раніше 1786]. – Арк. 89, [1]–[16]. – 4°. Запаско, Ісаєвич немає; Почаевский сборник, 68.
185. *Акафіст святому Архістратигу Міхаїлу и Гавріїлу, и прочім.* – [не раніше 1786]. – Арк. 259, [1]–[11]. – 4°. Запаско, Ісаєвич немає; Почаевский сборник, 71.
186. Каноник. – 1786. – 96 арк. – 8°. Старообрядницьке видання. Варварич, 279; Вознесенский, 314; Емельянова, 103; Запаско, Ісаєвич, 3339; Почаевский сборник, 144.
187. *Послідованіе святых и спасительных страстей... Христа.* – [1786] – [2], Арк. 89–111. – 4°. Запаско, Ісаєвич, 3340; Максименко, 577.
188. Псалтир. – Вид. 2-ге. – 1786. – 33, 357 арк. – 4°. Старообрядницьке видання. Вознесенский, 315; Емельянова, 104; Запаско, Ісаєвич, 3341; Петров, Бирюк, Золотарь, 1113; Почаевский сборник, 145–147.
189. *Требник = Евхологiон, сієсть Молитвослов, или Требник: имѣй в себѣ различная таин же святых и прочих благословеній церковных послѣдованія іереем подобающая, от святых апостол и богоносных отц в различных временах преданная.* – 1786. – [16], 486, [16] арк. – 4°. Запаско, Ісаєвич, 3338; Кубанська-Попова, 175; Максименко, 576; Петров, Бирюк, Золотарь, 1107; Почаевский сборник, 91–96; Свінцицький, 267.
190. *Тріодь пісна = Тріодiон си ест Тріпіснец...* – 1786. – [3], 239, 10 арк. – 2°. Запаско, Ісаєвич, 3343; Крейнін, Огнева, 139.
191. *Тріодь цвітна = Тріодiон цвѣтныи, по началу от недѣли цвѣтоносія зовомый: с пентикостаріоном, си ссть пятдесятицею: по древным ексемплярем греческим исправлен.* – 1786. – [2], 275, 32 арк. – 2. Запаско, Ісаєвич, 3344; Крейнін, Огнева, 135–137; Максименко, 578; Маслов, 91; Петров, Бирюк, Золотарь, 1115; Свінцицький, 102.
192. *Тріодь цвітна = Тріодiон цвѣтныи со пятдесятицею: по древным ексемплярем греческим издан.* – 1786. – [1], 538 арк. – 4. Запаско, Ісаєвич, 3345; Крейнін, Огнева, 138; Максименко, 579; Петров, Бирюк, Золотарь, 1116; Свінцицький, 102.
193. *Богословія нравоучительная, содержащая в себѣ собраное вкратцѣ поученіе о святых тайнах, о добродѣтелях богословских, о заповѣдех Божіих, о заповѣдех церковных, о грѣхах, о казнях, сирѣчь карах церковных, с приложеніем обычн्या науки о догматах вѣры католическія и нѣкоторых вѣдомостей особам духовным, найпаче же пресвитером парохіалным благопотребное.* – 1787. – [2], 214, [14] арк. – 4°.

Бочковська, 46; Варварич, 280; Запаско, Ісаєвич, 3375; Максименко, 580; Петров, Бірюк, Золотарь, 1117; Половникова, 177; Почаевский сборник, 97–99; Свінцицький, 543.

194. Молитвослов = *Молитвослов все нощнодневное послідованіє, иноком же и мирским іереем прислушающее, с тропарями и кондаками...* – 1787. – [4], 380 арк. – 24°.

Бочковська, 47; Варварич, 281; Гончарук, 140; Запаско, Ісаєвич, 3378; Максименко, 581; Свінцицький, 361.

195. Соборник. – 1787. – [6], 881 арк. – 2°.

Старообрядницьке видання. Бочковська, 48; Вознесенский, 316; Гончарук, 141; Емельянова, 105; Запаско, Ісаєвич, 3388; Почаевский сборник, 148–150.

196. Псалтир. – [кін. 1780-х]. – Арк. 1–15; 1–11, 13, 13–22, г к, 24–156, 156, 158–225, 225–393, ...? = [15; 394, ...?]. – 4°

Старообрядницьке видання. Вознесенский, 319; Запаско, Ісаєвич немає; Почаевский сборник, 157.

197. [Кроковський, Іосафат]. *Акафіст святій великомучениці Варварі.* – [1788]. – [20] арк. – 4°.

Видання невідоме в бібліографії.

198. [Ленкевич, І. Книжниця для господарства] = *Książka lekarstw konskich, oraz sposoby ratowania w chorobach bydła, owiec etc.* – 1788. – 111 с. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3435; Максименко, 582; Петров, Бірюк, Золотарь, 1137.

199. Служебник = *Лейтургіаріон, или Служебник. Содержащ в себѣ по чину святых восточных церкве літургіи, иже в святых отец наших Іоанна Златоустаго, Васілія Великаго и Григорія Двоеслова, с службами недѣльными, праздничными, общими и прочими благопотребными.* – 1788. – [3], 114, 14 арк. – 2°.

Варварич, 282; Запаско, Ісаєвич, 3434; Максименко, 583; Петров, Бірюк, Золотарь, 1138; Почаевский сборник, 100–101.

200. Чин дияконського служіння = *Чин діаконскаго служенія, в священнодѣйствіи божественных літургіи на вечерни же и утрени іерееви: от Служебника собран.* – 1788. – [1], 35 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3440; Петров, Бірюк, Золотарь, 1144.

201. *Бесѣды парохіалнія на недѣли и нарочитіи свята всего лѣта, от Євангелій по обряду греческому расположенных, с приложеніем при концы бесѣды при шлюбѣ, такожде на пятки великаго Поста, о страстях Христовых...* – 1789. – [16], 589 с. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3475; Маслов, 92; Петров, Бірюк, Золотарь, 1145; Свінцицький, 675.

202. *Величанія праздником господским, богородичным и нарочитых святых, движимым и недвижимым, на утрени по поилелеах пѣваемыя с Євангеліями утреними* – 1789. – 100 с. – 4°.

Бочковська, 50; Запаско, Ісаєвич, 3476; Максименко, 585; Петров, Бірюк, Золотарь, 1146; Свінцицький, 304.

203. Псалтир з тлумаченням = *Псалтирь блаженнаго пророка и царя Давида: с толко-*

ванієм святих отец, с молитвами, пѣсньми, припѣвы и стіхи избранными на праздники господьскія, и богородичныя, и святих божіих: с пасхалією и канонем по исходѣ души. – 1789. – [3], 34, 252, [1] арк. – 2°.

Бочковська, 51; Запаско, Ісаєвич, 3481; Максименко, 586; Петров, Бірюк, Золотарь, 1152; Почаевский сборник, 102.

204. *Сборник поучений патриарха Иосифа и проч.* – [1789]. – 48 арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського описане як «псевдопочаївське» (№ 16). Надруковане в Клинцях у друкарні Ф. Карташева (кін. XVIII ст.) [поч. 1790-х]. Запаско, Ісаєвич, 3478.

205. *Часовник.* – 1789 – [2], 269 арк. – 8°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського описане як «псевдопочаївське» (№ 3). Надруковане в Клинцях у друкарні Ф. Карташева (кін. XVIII ст.). Запаско, Ісаєвич, 3483.

206. *Богогласник = [Богогласник: Пѣсни благоговѣиныя праздником господьским, богородичным и нарочитых святих чрез весь год приключаящимся, к сим же нѣкоторым чудотворным иконам служащия, таже различныя покаяныя и умилителныя содержащ: собран, по силѣ исправлен, четырьми частми опредѣлен, типом и чертами мусикійскими напечатана и изобразися].* – 1790. – [296] арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 3510; Крейнін, Огнева, 141; Максименко, 587; Петров, Бірюк, Золотарь, 1156; Почаевский сборник, 103.

207. *Послѣдованіе погребанія иноческаго.* – [1780–1790]. – 23 арк. – 4°.

Варварич, 261; Запаско, Ісаєвич, 3521; Максименко, 622; Свінцицький, 291.

208. *Поученіе христіанское, си есть Катехизм вкратцѣ собранный: преднѣйшія вещи к спасенію коемуждо благопотребныя в себѣ содержащ: на проповѣданіях или на мѣссіях чина святаго Васілія Великаго области Коронныя обычныя* – 1790. – [40] арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3522; Петров, Бірюк, Золотарь, 1161.

209. *Транквіліон-Ставровецький Кирило. Зерцало Богословіи: трудолюбіем приснопамятнаго пречестнаго отца кир Кирилла Транквиліона, ч. с. Васілія Великаго іеромонаха составленное: первіе року 1618 в обители Почаевской типом изданное: паки днесь второе на желаніе многих издася.* – 1790. – [12], 355 с. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3526; Кубанська-Попова, 180; Максименко, 588; Маслов, 93; Петров, Бірюк, Золотарь, 1162.

210. *Досифей, іером. Житіе блаженнаго отца нашего Іова Желѣза.* – [1791]. – [16] арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3571.

211. *Пѣснь пресвятѣй Дѣвѣ Богородицѣ Маріи...* – 1791. – [4] арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 3576; Максименко, 590.

212. *Служебник = Леітургікон, или Служебник, содержай в себѣ по чину святаго восточныя церкви літургіи, иже во святих отец наших Іоанна Златоустаго, Васілія Великаго и Григорія Двоеслова папы Римскаго: со всѣми чрез весь год на всяк день рядовыми, таже праздничными и общими службами.* – 1791. – [4], 347 арк. – 2.

Бочковська, 52–53; Варварич, 283; Запаско, Ісаєвич, 3573; Крейнін, Огнева, 146–150; Максименко, 589; Петров, Бірюк, Золотарь, 1166; Свінцицький, 221.

213. [Добриловський, Юліан]. *Науки парохіалнія на недѣли и свята урочистыя цѣлого року... повелѣніем и благословеніем... Стефана Левѣискаго... з славенско-рускаго на простый и посполитый язык рускій преложенія.* – 1792. – [12], 294 с. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 3628; Максименко, 592; Петров, Бірюк, Золотарь, 1178.

214. *Ірмологіон = Ірмологіон: содержащ в себѣ осми гласов догматы, сѣдална, степенна, прокімени воскресныя утрєннія, ірмоси воскреснія, на праздники нарочитыя господьскія и богородичныя, тропари пѣваемыя по тройчнах в недѣлю, и по непорочнах... – 1792. – [1], 167, [1] арк. – 8°.*

Запаско, Ісаєвич, 3629; Максименко, 591; Петров, Бірюк, Золотарь, 1177; Почаевский сборник, 104.

215. *Псалтир = Псалтирь блаженнаго пророка царя Давида: с пѣснми, и припѣвы, и стіхи избранными на праздники господьскія, и богородичныя, и святых божіих: с пасхалією.* – 1792. – [6], 202, 1 арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 3635; Крейнін, Огнева, 155; Максименко, 593; Петров, Бірюк, Золотарь, 1181.

216. *Требник = Требник малый, от великаго Евхологіона собран и удобнаго ради в нужднѣйших іреєсм [sic] употребленія типом издан.* – 1792. – [2], 240, [50] арк. – 8°.

Варварич, 284; Запаско, Ісаєвич, 3636; Максименко, 594; Петров, Бірюк, Золотарь, 1183; Почаевский сборник, 105.

217. *Акафісти = Акафісти, от великих Акафістов изытыя: на вся седмичныя дни расположенныя: Угоды же ради богомоліе любящих.* – 1793. – Арк. [1], 4–194. – 8°.

Бочковська, 55; Запаско, Ісаєвич, 3678; Максименко, 595; Петров, Бірюк, Золотарь, 1186; Свінцицький, 662.

218. *Богословіє нравоучителное з Богословія Антоіне, Турнели и Реіффенстуель, пространно римским діалектом о тайнах и ценсурах, сирѣчь казнях либо надзираніях церковных написаннаго, на русскій діалект вкратцѣ, по благоволенію и благословенію его преосвященства кир Кипріана Стецкаго, ексарха всея Россіи, Луцкаго и Острогскаго епископа преведеное... – 1793. – [2], 234 арк. – 4°.*

Запаско, Ісаєвич, 3670; Максименко, 596; Петров, Бірюк, Золотарь, 1188.

219. *Гора Почаевская, стопою, чудеснѣ из нея истѣжающую чудодѣйственную воду имущую, и іконою чудотворною пресвятыя Дѣвы Матере Божія Маріи почтена, всему міру ясна и явна.* – 1793. – 99 арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 3681; Петров, Бірюк, Золотарь, 1189.

220. *Літургія... Іоанна Златоустаго = Літургія, иже в святых отца нашего Іоанна Златоустаго, с службами Богородицы, и усопших, удобнѣйшаго ради употребленія из Літургіаріона при напечатаніи того же изытая.* – 1793. – Арк. [1]–[5], 150–171, [1]–[4]. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 3685; Максименко, 598; Петров, Бірюк, Золотарь, 1192.

221. *Молитва к распятому господу Иисусу Христу в іконі Зарваницької чудеси и благодатми сіяющому.* – [1793]. – [4] с. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3689; Максименко, 599.

222. [Молитвослов]. – [1793]. – [6], 349 арк. – 12°. – Датовано за пасхальною таблицею. Запаско, Ісаєвич, 3690; Максименко, 603; Почаєвський збірник, 107; Свінцицький, 362.

223. Молитвослов = *Молитвослов, в немже чин часов церковных и прочих спасительных моленій, с тропарами и кондаками, воскресными, дневными, святыя Четырдесятницы и Пятдесятницы, с Мѣсяцословом, и с приложеніем на кійждо день римскаго календара святых, восхода же и захода солнечнаго на весь год, с пасхалією зрячою, по екземплярем, изданным лѣта 1776.* – 1793. – [16], 548 арк. – 8°.

Варварич, 285; Запаско, Ісаєвич, 3691; Максименко, 600; Петров, Бірюк, Золотарь, 1195; Половникова, 178; Свінцицький, 363.

224. Молитвослов = *Молитвослов, в немже чин часов церковных и прочих спасительных моленій, с тропарами и кондаками, воскресными, дневными, святыя Четырдесятницы и Пятдесятницы, с Мѣсяцословом, и с приложеніем на кійждо день римскаго календара святых, восхода же и захода солнечнаго на весь год, с пасхалією зрячою, по екземплярем, изданным лѣта 1776.* – 1793. – [16], 548 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3692; Максименко, 601; Петров, Бірюк, Золотарь, 1195; Почаєвський збірник, 106; Свінцицький, 365.

225. Осмогласник з великого Ірмологіона = *Осмогласник от великаго Ірмологіона... вкратцѣ собран.* – 1793. – [92] арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 3695.

226. Осмогласник з великого Ірмологіона = *Осмогласник от великаго Ірмологіона... вкратцѣ собран.* – 1793. – [88] арк. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 3694; Максименко, 604; Маслов, 94; Петров, Бірюк, Золотарь, 1197; Почаєвський збірник, 108.

227. *Послѣдованіе постригу двою в искус, си есть в малый иноческій образ и великій, чина, иже в святых отца нашего Васіліа Великаго, совершенный образ: сже есть к обѣтов иноческих нищети, послушанія, чистоти самовольное усердіе.* – 1793. – [1], 7 арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 3696; Петров, Бірюк, Золотарь, 1198.

228. *Сын церковный.* – 1793. – 60 арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. Вознесенський, дод. 48; Запаско, Ісаєвич, 3701.

229. Часослов = *Часослов содержащ в себѣ чин моленій ноцных и дневных порядку часов...* – 1793. – [2], 160 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3702; Максименко, 605; Половникова, 179.

230. *Чин како подобает пѣти двонадесять псалмов.* – [1793]. – 48 арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського це видання описане як «псевдопochaївське» (№ 19). Надруковане у Клинцях в друкарні Ф. Карташова (кін. XVIII ст.). Варварич, 287; Запаско, Ісаєвич, 3703.

231. *Басни талмудовы от самих жидов узанныя и чрез нову ересь сянвсціеціухов или противо талмудистов откритый прежде в Кракові... на полском языке в літо 1758 напечатанный ныні же на рускій язык... преведенныя.* – Вид. 2-е. – 1794. – 18 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3737; Максименко, 606; Почаевский сборник, 109.

232. Григорій Мних. *Книга житія и отчасти чудес повѣданіе преподобнаго и богоноснаго отца нашего Василя Новаго списано Григорієм Мнихом, учеником его.* – 1794. – 164 арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського це видання описане під назвою «Житие Василя Нового» як «псевдопочаївське» (№ 34). Надруковане в Клинцях (друкарня Ф. Карташова кін. XVIII ст.).

Варварич, 289; Запаско, Ісаєвич, 3739; Максименко, 607.

233. [Добриловський, Юліан]. *Науки парохіалнія на недѣли и свята урочистыя цѣлого року, з Євангелій подлуг обряду греческаго расположенных, з приданіем при конци науки при шлюбѣ, двох наук при погребеніи, и на пятки святаго великаго поста, о страстех Христовых: з славенско-рускаго на простый и посполитый язык рускій преложенія.* – 1794. – [10], 284 с. – 4°.

Бочковська, 56; Варварич, 288; Запаско, Ісаєвич, 3738; Максименко, 608; Маслов, 96; Петров, Бирюк, Золотарь, 1213; Почаевский зборник, 110–111; Свінцицький, 431.

234. *Дорофей, авва. Цвітник.* – 1794. – 60, 91 арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського це видання описане як «псевдопочаївське» (№ 35). Надруковане в Клинцях (друкарня Ф. Карташова кін. XVIII ст.). Запаско, Ісаєвич, 3757.

235. *Зонар, со богом правила святых отец и апостол, собор о єпископіях и о мнисіх, и о мирских человекѣх.* – [1794]. – 56, 90 арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. Вознесенський, дод. 50; Запаско, Ісаєвич, 3742; Максименко, 609.

236. *Ірмологіон = Ірмологіон: содержащ в себѣ различная пѣнія церковная Октоиха, Миніи и Тріодіонов, к совершенному тѣх разумѣнію и согласію, єже в пѣніи сличнѣйшему, опасно по екземплярем греческим исправленая: тцаніем же и иждивеніем монахов чина святаго Василя Великаго, в святой чудотворной лаврѣ Почаевской, прилѣжнѣ по новопечатаным книгам церковным исправлен.* – Вид. 3-є. – 1794. – [7], 216, [8] арк. – 2°.

Бочковська, 57; Варварич, 286; Гончарук, 142; Запаско, Ісаєвич, 3743; Крейнін, Огнева, 157; Максименко, 610; Петров, Бирюк, Золотарь, 1209; Почаевский сборник, 112–113; Свінцицький, 159.

237. *Каноник.* – 1794. – 640 арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського це видання описане як «псевдопочаївське» (№ 25). Надруковане в Клинцях (друкарня Ф. Карташова кін. XVIII ст.). Запаско, Ісаєвич, 3744.

238. [Місяцеслов]. – [1794]. – Арк. 3–196. – 8°.

Старообрядницьке видання. Вознесенський, дод. 51; Запаско, Ісаєвич, 3745.

239. *Псалтир.* – 1794. – 33, 363 арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенський це видання описане як «псевдопочаївське» (№ 27). Надруковане в Клинцях (друкарня Ф. Карташова кін. XVIII ст.). Запаско, Ісаєвич, 3751.

240. *Сын церковный*. [Видання «А»]. – 1794. – 51 арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. Вознесенський, дод. 52; Запаско, Ісаєвич, 3753.

241. *Сын церковный*. [Видання «Б»]. – 1794. – 44 арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. Вознесенський, дод. 53; Запаско, Ісаєвич, 3754.

242. *Устав о Христіанском житіи...* – 1794. – 120 арк. – 8°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського це видання описане як «псевдопочаївське» (№ 56). Надруковане в Клинцях (друкарня Ф. Карташова кін. XVIII ст.). Запаско, Ісаєвич, 3755.

243. *Часовник*. – 1794. – 206, 56, [2] арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського це видання описане як «псевдопочаївське» (№ 31) та зафіксоване як Часовник. Надруковане в Клинцях (друкарня Ф. Карташова кін. XVIII ст.). Запаско, Ісаєвич, 3759; Маслов, 95.

244. *Шестодневец*. – 1794. – 4, 333 арк. – 2°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського це видання описане як «псевдопочаївське» (№ 36). Надруковане в Клинцях (друкарня Ф. Карташова кін. XVIII ст.). Запаско, Ісаєвич, 3760.

245. Житіє Василя Нового = *Книга житія и от части чудес сказаніе... Василя Нового...* – 1795. – 164 арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського це видання описане як «псевдопочаївське» (№ 41). Надруковане в Клинцях (друкарня Ф. Карташова кін. XVIII ст.). Запаско, Ісаєвич, 3797.

246. *История о отцѣх и страдалцах соловецких... [Сборник]*. – [1795]. – 204 арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського це видання описане як «псевдопочаївське» (№ 38). Надруковане в Клинцях (друкарня Ф. Карташова кін. XVIII ст.). Запаско, Ісаєвич, 3794.

247. Іоанн Златоуст. *Поученія*. – 1795. – 8, 353 арк. – 2°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського це видання описане як «псевдопочаївське» (№ 47). Надруковане в Клинцях (друкарня Ф. Карташова кін. XVIII ст.). Варварич, 291; Запаско, Ісаєвич, 3793.

248. *Каноник*. – 1795. – 2, [1], 637 арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського це видання описане як «псевдопочаївське» (№ 42). Надруковане в Клинцях (друкарня Ф. Карташова кін. XVIII ст.). Запаско, Ісаєвич, 3796; Половникова, 180.

249. *Молитовник*. – 1795. – 242 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3805.

250. *Наставленіе от архіпаствыря священнику.* – [1795]. – 16 арк. – 4°. Запаско, Ісаєвич, 3806.

251. Никон Черногорець. Пандекти = *Книга преподобнаго и богоноснаго отца нашего Никона, игумена Черныя Горы: написана во святѣй обители Густинѣ, в монастырѣ Прилуцком, святыя живоначальныя Троицы, при отцу Авксентіи, игумену Густинском, в лѣто 7178, а от Рождества Христова 1670, мѣсяца іюня, 14 дня.* – 1795. – [16], 576 арк. – 2°.

Старообрядницьке видання. Бочковська, 58; Варварич, 290; Вознесенский, 321; Гончарук, 143; Емельянова, 107; Запаско, Ісаєвич, 3798; Маслов, 97; Петров, Бирюк, Золотарь, 1230; Почаевский сборник, 154–155.

252. Никон Черногорець. Тактикон = *Никон Черногорець. Тактикон, еже есть Чиновная.* – 1795. – 11, 211, [1] арк. – 2°.

Старообрядницьке видання. Вознесенский, 322; Емельянова, 108; Запаско, Ісаєвич, 3807; Максименко, 611; Петров, Бирюк, Золотарь, 1232; Почаевский сборник, 151–153.

253. *Страсти Христовы.* – 1795. – 186 арк. – 4°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського це видання описане як «псевдо-почаївське». Надруковане в Махнівці чи Янові (друкарня П. І. Селєзньова та І. К. Количова перші два десятиліття ХІХ ст.) (№ 173). Гончарук, 144; Запаско, Ісаєвич, 3813.

254. *Устав о христіанском житіи...* – 1795. – 120 арк. – 8°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського це видання описане як «псевдо-почаївське». Надруковане у Клинцях (друкарня Ф. Карташова кін. ХVІІІ ст.) (№ 43). Запаско, Ісаєвич, 3814; Максименко, 612.

255. *Часовник.* – 1795. – 264, [2] арк. – 8°.

Старообрядницьке видання. Вознесенский, дод. 56; Запаско, Ісаєвич, 3816.

256. Вітошинський Ігнатій. *Проповѣдь при нарочитом обхожденіи именованіи ся превысочайшаго и непреодоленнаго величества... імператрицы всея Россіи Екатеріны вторыя... чрез Ігнатіа Ветошинскаго проповедника... в Каменцы Подолском в церкви кафедральной обряду римскаго повествованна. На славенско-рускій діалект преведенная ісромонахом Валеріаном Сієніцким...* – 1796. – [16] арк. – 4°.

Шрифти: гражданський і латинський.

Запаско, Ісаєвич, 3848; Максименко, 613.

257. *Акафісты различныи...* – 1798. – [1], 287, [9] арк. – 4°. – Друкування книги розпочато у 1793 р.

Бочковська, 59; Запаско, Ісаєвич, 3970; Максименко, 614.

258. Біблія = *Біблія, сирѣчь Книги Священнаго Писанія Ветхаго завѣта, греческому богумудрих седмидесяти двоих толковников: новаго же самоначалному святых апостол писмени: тщательно и вѣрно от прежде печатанной в царствующем градѣ Москвѣ 1663 года, и в преславном градѣ Кіевѣ, на славенском языкѣ, в всем соглашенная и исправленная в чем бѣ потреба: днесъ же по тѣмжде екземплярем напечатана в Почаевѣ первѣе.* – 1798. – Т. 1–5. Т. 1: [4], 157 арк.; Т. 2: [1], 151 арк.; Т. 3: [1], 126 арк.; Т. 4: [1], 204 арк.; Т. 5: [1], 188 арк. – 2°.

Варварич, 292; Запаско, Ісаєвич, 3971; Кубанська-Попова, 185; Максименко, 616; Маслов, 98; Петров, Бирюк, Золотарь, 1256; Свінцицький, 4.

259. *Благодарственное к Господу пѣнѣ, совершаемое нояврія 6 и апріліа 5 дня.* – 1798. – 47 с. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 3972; Максименко, 617.

260. Буквар. – 1798. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3974.

261. Іоанн Златоуст. [Збірник повчань]. – 1798. – 8, 334 арк. – 2°.

Старообрядницьке видання. Варварич, 293; Вознесенский, дод. 58; Гончарук, 145; Запаско, Ісаєвич, 3982.

262. *Послідованіє молебного пѣнѣ... к пресвятой Богородиці.* – 1798. – [10] арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3991.

263. Псалтир = *Давіда пророка и царя пѣсни, рекше псалми: с преложенієм на сообщій нам и обычный язык из вульгаты давно преведених псалмов: то же в увѣдомленіє нѣкоторих славенских реченій неудобь разумителных: в пользу же сія благоговѣно читати обыкшим.* – 1798. – [1], 262 арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3977; Максименко, 618; Петров, Бирюк, Золотарь, 1258.

264. Часослов. – 1798. – [1], 319, 22 арк. – 2°.

Старообрядницьке видання. У каталозі Вознесенського це видання описане як «псевдопочаївське». Надруковане у Махнівці чи Янові (друкарні перших два десятиліття ХІХ ст.) (№ 204). Запаско, Ісаєвич, 3996.

265. Буквар = *Буквар для обученія юношества читать на російском и польском. Elementarz dla uczenia mlodziezy czytac po rosyjsku i polsku.* – 1799. – [64] с. – 8°.

Шрифти: гражданський та латинський.

Запаско, Ісаєвич, 4039; Максименко, 619.

266. Мінея загальна = *Минеа общая, си есть Службы общія единѣм же и многим святым, поємая по уставу.* – 1800. – [1], 206 арк. – 4.

Запаско, Ісаєвич, 4091; Крейнін, Огнева, 162; Максименко, 620; Петров, Бирюк, Золотарь, 1276; Почаевский сборник, 116–117; Свінцицький, 129.

267. Октоїх = *Октоих, си есть Осмогласник, еллински же Параклитіки: твореніє преподобнаго отца нашего Іоанна Дамаскіна и прочіих богодухновенных отец.* – 1800. – [2], 296, 279, [2], 11 арк. – 2°.

Запаско, Ісаєвич, 4093; Крейнін, Огнева, 161; Максименко, 621; Петров, Бирюк, Золотарь, 1280; Почаевский сборник, 115.

268. *Образ обновленія иноческих обѣтов...* – [ІІ пол. ХVІІІ ст.].

Окреме аркушеве почаївське видання, невідоме в бібліографії.

269. *Чин малаго одѣянія монахом.* – [ІІ пол. ХVІІІ ст.]. – [9] арк. – 2°.

Видання невідоме в бібліографії.

270. *Євангелія Оутрення...* – [кін. XVIII ст.] – 2°.

Видання невідоме в бібліографії.

271. *Піснь пресв. Богородиці почаївській.* – [кін. XVIII ст.] – [2] арк. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 4095; Почаевский сборник, 127–129.

272. Устав церковний = *Типікон...* – [1801]. – 2°.

Крейнін, Огнева, 167.

273. Часослов. – 1801. – 2°.

Головацкий, 206; Крейнін, Огнева, 163–166; Крыловский, 4216; Сіцинський, 174.

274. *Житія неких святих...* – 1802. – 8°.

Ундольский, 3224.

275. *Гора Почаевская...* – 1803. – 4°.

Ундольский, 3263.

276. *Євангеліє Страстей Христових...* – 1803. – 2°.

Бочковська, 60; Головацкий, 207.

277. *Лексиконъ сирѣчь словесник славенский.* – 1804. – 12°.

Почаевский сборник, 118–119; Ундольский, 3290.

278. *Оглашение си есть катехизм...* – 1804.

Видання невідоме в бібліографії.

279. *Богогласник пѣсни благоговѣйна праждником Господьским, Богородичным, и нарочитых святих... содержаш.* – 1805. – [285] арк. – 4°.

Головацкий, 209; Крейнін, Огнева, 168.

280. *Песни благоговейныя, вкратці собранія. Поємія при божественной литургии...* – 1806. – 8°.

Головацкий, 209; Сіцинський, 177; Ундольский, 3330.

281. Псалтир. – 1806. – 4°.

Головацкий, 211.

282. *Седмодневник.* – 1806. – 8°.

Головацкий, 212.

283. Акафісти. – 1808. – 4°.

Головацкий, 214.

284. *Акафисты различіе...* – 1809. – 4°.

Бочковська, 61; Почаевский сборник, 120; Ундольский, 3377.

285. Псалтир. – 1809. – 4°.

Видання невідоме в бібліографії.

286. Служебник. – 1809. – 4°. Видання невідоме в бібліографії.
287. *Зборник, содержащ в себе некая моленія.* – 1810. – 8°. Крыловский, 4703.
288. Часослов. – 1811. – 8°. Головацкий, 221; Крыловский, 2417; Свінцицький, 176.
289. *Молитва о победе...* – 1812. – [8°]. Свінцицький, 643.
290. [*Сказание о явлении чудотворниія Пресвятыя Богородицы иконы, нарицаемыя Почаевская*]. – 1812. – 4°. Почаевский сборник, 121.
291. Часослов. – 1812. – [8°]. Свінцицький, 177.
292. *Чин діаконского служения.* – 1812. – 12°. Головацкий, 222.
293. *Богомолія собраніе краткое...* – 1813. – 8°. Ундольский, 3408.
294. Молитвослов. – 1813. – 12°. Головацкий, 223; Свінцицький, 368; Ундольский, 223.
295. *Чин общих и собственніх намерений...* – 1813. – 12°. Головацкий, 224; Ундольский, 224.
296. *Житія неких святых...* – 1814. – 8°. Головацкий, 225.
297. Канонник. – 1816. – 16°. Головацкий, 229.
298. Молитвослов. – 1816. – 16°. Каталог КПЛ, 2536.
299. Псалтир. – 1816. – 4°. Головацкий, 230.
300. *Послѣдованіе благодарственнаго и молебнаго пенія ко Господу...* – 1817. Крыловский, 4505.
301. Устав о христіанском житиі. – 1817. – 8°. Варварич, 294.

302. Буквар. – 1818. – 8°.
Головацкий, 239.
303. *Величания праздником Господьским, Богородичным, и нарочитых святых...* – 1818. – 4°.
Головацкий, 238; Крыловский, 4694; Почаевский сборник, 122–123.
304. Євангеліє. – 1818. – 2°.
Головацкий, 239.
305. *Акафіст преподобным отцем Антонію и Феодосію Печерским.* – [не раніше 1819]. – [20] арк. – 4°.
Видання невідоме в бібліографії.
306. *Житія неких святых...* – 1819. – 8°.
Свінцицький, 384.
307. Катехізм. – 1819. – 12°.
Головацкий, 243.
308. Молитвослов. – 1820. – 8°.
Крейнін, Огнесва, 184.
309. *Наука христіанская...* – 1821. – 8°.
Головацкий, 244; Свінцицький, 558.
310. Псалтир. – 1822. – 4°.
Почаевский сборник, 124.
311. *Акафісты различными по подобію преславного в Восточнѣй Церкви Акафіста.* – 1823. – 316 арк. – 4°.
Ундольский, 3532.
312. Молитвослов. – 1824. – 16°.
Сіцинський, 182.
313. *Богогласник пѣсни благоговѣйныя праздником Господьским, Богородичным, и нарочитых святых... содерѣжащ.* – 1825. – [298] арк. – 4°.
Головацкий, 248; Крыловский, 4193; Сіцинський, 183.
314. *Чин Благодарственнаго к Господу Богу молебнаго пения...* – 1825. – 4°.
Почаевский сборник, 125–126.
315. *Милостивое лѣто...* – 1826. – [28] арк. – 8°.
Видання невідоме в бібліографії.
316. *Собрание благодарственных моленій к душеполезному літа...* – 1726. – 12°.
Видання невідоме в бібліографії.

317. Григорій Мних. *Книга життя и от части чудес поведаніе Василя Новаго...* – 1827. – 4°.

Крыловский, 31719.

318. Псалтир. – 1827. – 4°.

Видання невідоме в бібліографії.

319. Октоїх = *[Осмогласник от великаго Ирмологіона]*. – Б. р. – 4°.

Видання невідоме в бібліографії.

320. Молитвослов. – [I чв. XIX ст.]. – 8°.

Свінцицький, 373.

321. Мінея святкова = *Анфологіон ...* – [I чв. XIX ст.]. – 2°.

Крейнін, Огнева, 193.

Юлія Рудакова,

молодший науковий співробітник відділу стародруків та рідкісних видань
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**ПОЧАЇВСЬКІ ВИДАННЯ ЛАТИНСЬКИМ ШРИФТОМ
АБО З ВИКОРИСТАННЯМ ЛАТИНСЬКОГО ШРИФТУ
(1730-ті – 1830 рр.)***

1730–1740

1735

Leitourgikon si est Служебник. – [Почаев] : В Обители Успенія, Пресвятыя, Богородици Почаевской, 1735. – [10], 190, 92, [5] с.: грав.; 2°.

Латинський напис під гербом на звороті титульного аркуша.

Запаско, Ісаєвич, 1236.

НБУВ

1739

[Fałęcki], Hilarion

Woysko serdecznych nowo rekrutowanych na większą chwałę Boską affektów, pod kommendą Jaśnie Oświeconego xiążęcia de Primis Principibus, bo Michała, w którego imieniu Bog całej

* До покажчика увійшли почаївські стародруки, видані латинським шрифтом або з використанням латинського шрифту до 1830 р., виявлені за такими бібліографічними покажчиками, каталогами та іншими джерелами (у дужках – скорочена форма, в якій видання наводиться у посиланні):

Estreicher K. Bibliografia Polska. T. 1–35. – Kraków, 1872–2007. (Estreicher);

Білик В. Волинські видання в бібліотечній збірці Кременецького василіанського монастиря станом на 1823 рік // Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування : наук. зб. – Острого, 2005. – Вип. 1. – С. 23–29. (Білик);

Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні : у 2-х кн., 3-х ч. – Л. : Вища школа, 1981–1984. (Запаско, Ісаєвич);

Маслов С. І. Етюди з історії стародруків. XI–XII. – К., 1928. – С. 25–51. (Маслов);

Петрушевич А. С. Историческое известие о древней Почаевской обители чину Св. Василия Великого и типографии ее, с росписью в той печатаным книгам // Галичанин: литературный сборник, издаваемый Б. А. Дидецким. – Л., 1863. – Кн. 1, вып. 3, 4. – С. 158–181. (Петрушевич);

Почаевский сборник / отв. ред. Н. В. Колпакова. – СПб: Альфарет, 2007. – 216 с. (Почаевский сборник);

Ціборовська-Римарович І. О. Щодо колекції Ф. Мікошевського НБУВ (видання друкарень, що діяли в українських землях у XVI–XVIII ст.) // Бібл. вісн. – 1999. – № 2. – С. 21–24. (Ціборовська-Римарович).

Наявність примірників видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського позначено аббревіатурою бібліотеки (НБУВ).

oyczyzny, honor sławę, y całość konserwuje; bo Serwacego, Korybuta Wisniowieckiego wojewody wileńskiego, Wielkiego Xięstwa Litewskiego hetmana, ale jeszcze większego przed Bogiem, niebem y całym polskim światem, wysokich zasług, prerogatyw, honorów, wodza, ciągnieniem idące, za wyciągnięciem na krzyżu Jesusem, trzema kolumnami: wiary, nadziei, miłości. – [Poczajów] : W Drukarni Poczajowskiej WW. OO. Bazylianów Unitów, 1739. – [24], 1–224, 224–268 [i. e. 269] k.: grav.; 4°.

Текст титулу на титульному аркуші та його звороті.

Estreicher, t. 16, s. 163; Запаско, Ісаєвич, 1349; Почаевский сборник, 158.

НБУВ

1740

[Basilius Magnus] (329–379)

Ustawy Świętego Oycy naszego Bazylego Wielkiego w krótkce zebrane, w konwencie poczajowskim, zakonu tegoż, w roku tysiąc siedmset czterdziestym przedrukowane. – [Poczajów] : W Drukarni Poczajowskiej WW. OO. Bazylianów], 1740. – [31] k.: grav.; 8°.

Гравюра з зображенням Богоматері.

Estreicher, t. 12, s. 402.

НБУВ

Karliński, Isaak

Brama tryumfalna zwycięscy Boga po krwawey batalii, z szczęśliwym rokiem, z pod śmiertelności aresztu powracającemu rodowitych kleynotów Jaśnie Wielmożnych Alexandra y Róży z Siemiałkowskich Gurowskich stolników drohickich domów, na powinną tegoż festu gratulacya, wystawiona i doskonale w pańskim respekcie ufundowana przez x. Izaaka Karlińskiego Prov. Ruskiey dominikana s. th. s. fizyki Profes. w konwencie Góry Różańcowey roku P. 1740. dnia 17. Kwietnia. – W Poczajowie : W Drukarni WW. OO. Bazylianów Unitów, 1740. – [6] k.: grav.; 2°.

Estreicher, t. 19, s. 114; Запаско, Ісаєвич, 1382.

1741–1750

1741

[Radziwiłł, Udalryk]

Opisanie ludzkiego utrapienia, od którego człowiek żyjąc nigdy uniknąć niepotrafi, chyba śmiercią zgładzi. Wydane przez autora w wierszu wyrażonego. W roku 1741. miesiąca Februarij dnia 26. – [Poczajów] : W Drukarni OO. Bazylianów], 1741. – [20] s.; 8°.

Інша назва за Estreicherem: Opisanie пędzy ludzkiego żywota we wszystkich stanach.

Estreicher, t. 26, s. 96; Маслов, с. 34, 39: Такса книг... ; Почаевский сборник, 159.

1744

Manni, Johan Baptista (1606–1682)

Axiomata albo sentimenta z rozważania czworakiey wieczności, wybrane, z włoskiego ięzyka Jana Bap. Manni na łaciński od Idziego Estrixa obudwu kapłanów Soc. Jesu przełożone. Na polski ięzyk także od iednego teyże Soc. Jesu kapłana wytłumaczone, a teraz świeżo przedrukowane. – W Poczajowie : W Drukarni WW. OO. Bazylianów Unitów, 1744. – [28] k.; 12°.

Estreicher, t. 22, s. 126; Маслов, с. 34, 39: Такса книг... : ... 8°.

Bractwo miłosierdzia zdawna w Łucku przy kościele katedralnym przez różne czasów rewolucye zgasłe, roku 1745. Dnia 13. Czerwca, za Benedykta XIV. Augusta Trzeciego P. N. M. widomym dla sierot, osobliwie nawróconych do wiary S. J. W. J. X. Franciszka na Dmeninie Kobielskiego biskupa łuckiego y brzeskiego, N. Królowey kanclerza miłosierdziem wzniecone y objaśnione, na cześć P. Bogu, y rozmnożenie miłosiernych uczynków, z powinnościami tegoż Bractwa, reflexyami o miłosierdziu, y jałmużnię z Pisma S. Doktorów y z Żywotów SS. przez jednego z prałatów prześwietney kapituły łuckiey, z pozwoleniem pasterskim do druku podane. – W Poczajowie : W Drukarni WW. OO. Bazylianów, 1745. – [11], 70 k.; 8°.

Estreicher, t. 13, s. 308; Запаско, Ісаєвич, 1518.

НБУВ

Giżycki, Paweł (?–1762)

Relacya apparencyi, y samego aktu pogrzebowego ostatniego z domu S. P. J. O. xiążęcia Jmci Wiśniowieckiego Michała Serwacego Korybuta, na Dolsku, Dąbrowicy, Brahinii, y Komarnie hrabi, wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego W. X. Litewskiego, gliniańskiego, tucholskiego, wilkowskiego, wilkiskiego, wilkowskiego, kirsnieńskiego, simnieńskiego, metelskiego, mereckiego, etc. starosty, a w nim y całej J. O. xiążąt Wiśniowieckich familii, w kościele gniazdowego miejsca swoiey fundacyi IchMciow X. X. karmelitów bossych wiśniowieckim R. P. 1745. zacząwszy dnia 6. Octobris czterodniową znacznych y wielu gości pobożnością, nieporównanym ku zbudowaniu affektem, żalem y kosztem J. O. xiężny Jeymci Wiśniowieckiey Tekli Rozalii z xiążąt Radziwiłłów y Sanguszków Korybutowiy, wojewodziny wileńskiej, hetmanowiy wielkiej W. X. Litewskiego etc. odprawionego przy inwencyi, pracy, y staraniu, y ostatniey przez wdzięczność ku fundatorowi przysłudze xiędza Pawła Giżyckiego, Societatis Jesu, na rekwizycyą wielu zacnych Ich MCIow gości, aktowi temu przytomnych, luci publicæ, superiorum permissu, komunikowana. – [Poczajów] : W drukarni WW: OO: Bazylianów Poczajowskich, [1745]. – [24] k.: graw.; 2°.

Estreicher, t. 17, s. 155; Запаско, Ісаєвич, 1525.

НБУВ

Isakowicz, Józefat

Iosaphatidos, sive de nece B. Iosaphat Kuncewicz Archiepiscopi Polocensis Ritûs Græci, pro Unione et Sancta Sede Apostolica Romana, Vitebsci à schismaticis cæsi, libri tres, olim Anno M. DC. XX. VIII. à Fre: Iosaphat Isakowicz Ordinis Divi Basilii Magni, elucubrati et typo mandati. Nunc repetitô prælô, Illustrissimo Excellentissimo et Reverendissimo Dno Dno, Iosepho Comiti in Bychow, Zaslav, et Dąbrowna, Sapieha Dei et Apostolicæ Sedis gratiâ episcopo diocæsariensi, coadjutori cum successione episcopatûs vilmensis, referendario. M. M. D. Litt. à Provincia Lithvana Ord: Divi Basilii Magni, [cum facultate superiorum] dedicati. – [Poczajoviæ : Typis S. R. M. Conventus Poczajoviensis O. S. Basilii M.], 1748. – [6], 40 f.: grav.; 4°.

Два варіанти видання з одного року. У другому варіанті на титульному аркуші не зазначено місце видання; після присвяти немає «Praeambulum ad lectorem» на двох аркушах; наприкінці є «Imprimatur» та «Errata typi»; пагінація: [4], 40, [1] f.: grav.; 4°.

Estreicher, t. 18, s. 647; Запаско, Ісаєвич, 1639; Пochaевский сборник, 160.

НБУВ

Meta trojstrzelistych affektów Boskiey, blizniego y własnego zbawienia miłości, w gorliwym nabożeństwie do przedziwnego pustelnika S. Onufryusza krolewica perskiego, exemplarnym

zapędem troygrotnego herbownego Jelity J. W. Jmci P. Franciszki z Romerów Giżyckiey kasztelanowey wyszogrodskiey, osobliwą ku tey dewocyi munificencyą, wszystkim w niey ubiegaiącym się klientom ku zrównaniu w chrześcijańskiej doskonałości kandorze z Liliowym J. Wielmożnych Giżyckich Gozdawą desygnowana od zobligowanego dobrodzieyce swoiey konwentu luborskiego Z. S. B. W. za cel wdzięczności wzięta y pod umbrą pras drukarskich świata całemu okazana. – [Poczajów] : W drukarni Poczajowskiey WW. OO. Bazylianów, 20.05.1748. – 45 k.: grav.; 8°.

Estreicher, t. 23, z. 2, s. 353–354.

1749

Filipowicz, Augustyn

Kazanie w oktawę solenney koronacyi cudownego N. Maryi Panny obrazu w kościele łuckim wielebnych oyców dominikanów Prowincyi Polskiey, Wielnożnemu Jmci Panu Józefowi Walentemu, na Potuturowie y Wołkowcach z Pielechowa, y Zagorzyc, Zagorskiemu podstolicowi wołyńskiemu od konwentu S. Góry Rożancowey, tegoż zakonu ofiarowane, miane zaś przez x. Augustyna Filipowicza, Świętey Theologii Prezentata, Regenta Studium Generalnego, na S. Górze Rożańcowey, Zakonu Kaznodzieyskiego, Prowincyi Ruskiey, roku 1749. dnia 15. Września. Za pozwoleniem przełożonych. – [Poczajów] : Drukowane w Typografii Jego Królewskiey Mci WW. OO. Bazylianów Konwentu Poczajowskiego, 1749. – [6], 24 s.: graw.; 2°.

Estreicher, t. 16, s. 219; Запаско, Ісаєвич, 1676.

1750

Rzewuski, Wacław

Siedm kazań pokutnych. – Poczajów, 1750.

Estreicher, t. 9, s. 237.

Żagielski, Józef Antoni

Professio Orthodoxae Fidei, ab Orientalibus facienda. – Poczajoviae : Typis Ord. Basilian., 1750. – 6 f.; 4°.

Estreicher, t. 34, z. 1, s. 78.

1751–1760

1751

[Basiliius Magnus] (329–379)

Summariusz reguł świętego oycy naszego Bazylego Wielkiego, z reguł obszerniejszych y krótszych, z konstytucyi mniskich, y nauk iego zakonnych, w krótkce zebrany. – [Poczajów] : W Typografii J. K. Mości Poczajowskiey, u WW. OO. Bazylianów, 1751. – [6], 173, [4] s.; 8°.

Зміст: Summariusz reguł (s. 1–17); Nauki zakonne, z Nauki o wyrzeczeniu się świata wybrane (s. 117–130); Nauka o ćwiczeniu mniskim (s. 131–139); Clemens VIII. Dekreta dla reformacyi zakonney (s. 139–166); Dekret Clemensa VIII o reserwacyi kazusów (s. 167–173).

Estreicher, t. 12, s. 402, t. 30, s. 54; Запаско, Ісаєвич, 1751.

НБУВ

Богословія правоучителная, содержащая в себе собраное в кратце поучение о святых тайнах, о добродетелех богословских, о заповедех божіих, о заповедех церковных, о грехах, о казнях и карах церковных, с приложением обычныя науки о догматах веры кафолическія, и лексікона славенско-полскаго, особам духовным, наипачеже пресвитером парохіалным благопотребное. – [Почаев] : В Монастире Почаевском, Чину Святаго Васілія Великаго типом издана, 1751. – [1], [178], [53] л.; 4°.

Польський текст паралельно зі старослов'янським на зворотах арк. 175–185. Лексикон – арк. 205 зв. – 236 зв.

Estreicher, t. 13, s. 232; Запаско, Ісаєвич, 1738; Почаевский сборник, 6.
НБУВ

Formula congregationis provincialis. – Poczajoviae, 1751.

Держ. архів Волин. обл. – Ф. 382. – Оп. 1. – Спр. 76 (Див.: Білик, с. 26).

1752

Cursus astrorum et armorum, in avito et infulato zodiaco... Sylvestri Łubieniecki Rudnicki... circa... suae cathedrae ingressum... a dioecesano collegio hoscensi... observatus. – Poczajoviae, [1752]. – [12] f.: grav.; 2°.

Запаско, Ісаєвич, 1803.

1753

Synodus Ruthenorum Provincialis, quam Josephus Velaminus Rudzki D. G. archiepiscopus kiioviensis ac metropolita totius Russiae, una cum aliis archiepiscopis et episcopis metropoliae kiioviensi subiectis A. MDCXXVI die VI Septembris in civitate kobrynensi celebravit. – Poczajoviae : Typis PP. Basilian, 1753. – 4°.

Estreicher, t. 30, s. 165; Запаско, Ісаєвич, 1857.

1754

Droga na niebie y na ziemi szczęśliwa cudotwórca Antoni Padewski jasnymi cnót życia gwiazdami y łask świadczeniem etc. – [Poczajów : W drukarni Poczajowskiej], 1754. – [28] k.; 8°.

Estreicher, t. 12, s. 174; Запаско, Ісаєвич, 1884.

Kazanie na uroczystość zesłania ducha przenajświętszego przy szczęśliwym ingressie do katedry swojej Jaśnie Wielmożnego y Nayprzewielebniejszego Jmci xiędza Sylwestra Łubienieckiego Rudnickiego exarchi metropolii kiiowskiej halickiej y Caley Rusi, biskupa łuckiego y ostrońskiego, w roku pańskim 1752. miane, potym zaś temuż Jaśnie Wielmożnemu pasterzowi przy dorocznych imieninach S. Sylwestra papieża w roku pańskim 1755. (!) dedykowane. Przez pewnego zakonnika Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego, prowincyi pod tytułem protekcyi Nayświętszey Maryi Panny, na ten czas w Monasterze Poczajowskim rezydującego, z pozwoleniem starszych. – [Poczajów] : W Drukarni J. K. Mci Poczajowskiej, u WW. OO. Bazylianów, 1754. w miesiącu Grudniu. – [13] k.: graw.; 2°.

У передмові автор підписався X. T. P. Z. S. B. W.

Запаско, Ісаєвич, 1891.

НБУВ

Pietkiewicz, Józef (1646–1708)

Medytacye albo rozmyślania na Ewangelie przypadające na wszystkie niedziele, dni, y święta uroczyste całego roku według obrządku Świętej Wschodniej Cerkwie; z przydatkiem na końcu Rozmyślania dla kapłanów tak zakonnych, iako y świeckich, na zabawę ośmiodziennej Bogomyślności rozdzielonego, przez wielebnego x. Józefa Pietkiewicza Zakonu Świętego Bazylego W. niegdy konsultora ordinis, y starszego byteńskiego, zebrane y spisane, a teraz z tychże Medytacyi reiestrami: pierwszym na dni wielkopostne, święta uroczyste etc: według obrządku świętej wschodniej cerkwie; drugim na niedziele y święta według obrządku świętego kościoła rzymskiego, nie tylko Bogomyślnością się bawiącym, ale y kaznodziejom potrzebnych

wydrukowane pierwszy raz z zezwoleniem starszych. – [Poczajów] : W Typografii J. K. Mości Poczajowskiej, u WW. OO. Bazylianów, 1754. – [7], 1–130, 151–488 [i. e. 468] s.; 2°.

Estreicher, t. 24, s. 268; Запаско, Ісаєвич, 1897.

НБУВ

1755

Bongiochius, Joannes Aloisius

In funere reverend. patris Antonini Bremondii general. praedicator. ordinis magistri oratio habita XVIII. kalend. quinctl. anno 1754. a Joanne Aloisio Bongiochio cler. reg. Schol. Piarum, in Novo Collegio Calasactio Eloquentiae Professore. – Romae, ex typogr. Hieronymi Mainardi Superiorum facultate. – Reimpressum [Poczajoviae] : In typographia S. R. M. Monasterij Poczajow. Ord. S. Basilii M. Cura Conventus S. Montis Rosariani Ordin. Praedicatorum, [1755]. – 19, [1] s.; 4°.

Estreicher, t. 13, s. 262; Запаско, Ісаєвич, 1924.

1756

Akathist do Najśw. Bogarodzicy pięćdziesięciodniowemi... – W Poczajowie, 1756. – 8°.

Estreicher, t. 12, s. 86; Маслов, с. 34, 39: Такса книг...

Богословія нравоучителная, содержащая в себе собраное в кратце поучение о святых тайнах, о добродетелех богословских, о заповедех божіих, о заповедех церковных, о грехах, о казнях и карах церковных, с приложением обычнїя науки о догматах веры кафолическія, и лексікона славенско-полскаго, особам духовным, наипачеже пресвитером парохіалным благопотребное. – [Почаев] : В Монастире Почаевском, Чина Святаго Васілія Великаго типом изданая, 1756. – [1], [156], [57] л.; 4°.

Польський текст паралельно зі старослов'янським на зворотах арк. 141–153. Лексикон – арк. 170 зв. – 211 зв.

Estreicher, t. 13, s. 232; Запаско, Ісаєвич, 1956; Почаевский сборник, 8.

НБУВ

Grzesznik przymuszony albo sposób do pojednania się z Bogiem przez dziesięciodniową, a na każdy dzień po trzy razy przez półkwadransową z Nimże y z samym sobą rozmowę, zapamiętałym grzesznikom, prezentuiący się. Niegdy przez godnego opata zakonu S. Benedykta, potym znowu przez iednego z franciszkanów kapłana, z włoskiego ięzyka na polski przetłumaczony. – Przedrukowany z dozwoleń zwierzchności. – [Poczajów] : W Typografii J. K. Msci Poczajowskiej WW. OO. Bazylianów, 1756. – [52] k.; 8°.

Імовірний перекладач – Вуліński Ізидор.

Estreicher, t. 21, s. VI; Запаско, Ісаєвич, 1981.

НБУВ

Jerzy od S. Hieronima

Droga do Boga naupewnieysza y nauprościeysza, życie bez krzywdy ślubów zakonnych, na solenney professyi Wielebney J. M. Panny Łucyi Strutyńskiej w starozapustną niedzielę w kościele łuckim WW. Panien Brigittanek kaznodzieyskim stylem pokazana a wielkiemi imieniowi y honorowi W. J. Mci księdza Ignacego na Strutyńie Strutyńskiego kanonika kat. łuckiego proboszcza zbarazkiego z bliskiey do rodzoney synowicy relacyi przez zwykłą dedykacyą poświęcona, od autora tey pracy x. Jerzego od S. Hieronima kaznodziei ordynaryusza konwentu beresteckiego zakonu Troycy Najśw. od wykupienia niewolników za pozwoleniem przełożonych. – [Poczajów] : W Drukarni J. K. M. WW. OO. Bazylianów monastera poczajowskiego, 1756. – [11] k.; 2°.

Є примірники з різними варіантами присвяти (Луції Струтинській або її матері Юліанні, дядькові Ігнатієві).

Estreicher, t. 18, s. 536; Запаско, Ісаєвич, 1982.

Неронович, Макарій

Краткій катихієм історическій, от писаній Ветхаго и Новаго Завета избранный, не токмо правоверным христіаном, но наипаче всем іереєм парохіалным, обученія ради себе в історіях писаній святых всепотребный, от многих зводов послежде на діалект славенскій трудом честнаго отца Макарія Нероновіча Чина Святаго Васілія Вел. инока провенціи полскія богослова преведеный, благословеніем преосвященнаго Сілвестра Лубієнієцкаго Руднецкаго єпіскопа луцкаго и острогскаго, екзарха Митрополіи Кієвскія, Галіцкія и всея Россіи, типом изданный. – [Почаєв] : В Обители Почаевской, Чина С. Васілія Великаго, 1756. – 98, [4] л.; 4°.

На звороті титульного аркуша польською мовою: Krótki katechizm historyczny z Pisma świętego tak Starego iako y Nowego Zakonu wybrany, nie tylko prawowiernym chrześcianom, lecz osobliwie wszystkim kapłanom parochialnym, dla ćwiczenia się w historyi Pisma Bożego wielce potrzebny, z różnych języków na ostatku teraz na język słowieński pracą W. O. Makarego Neronowicza, reguły S. Bazylego W. zakonnika Prowincyi Polskiej theologa przetłumaczony, a za błogosławieństwem Jaśnie Wielmożnego Nauprzewielebniejszego Sylwestra Łubienieckiego Rudnickiego, biskupa łuckiego y ostrogińskiego, exarchy Metropolii Kiiowskiej, Halickiej, y Całej Rusi do druku podany. – [Poczajów] : W Monasterze Poczajowskim Zakonu S. Bazylego W., 1756.

Текст паралельно слов'янський і польський.

Estreicher, t. 23, z. 1, s. 83–84; Запаско, Ісаєвич, 1960; Почаевский сборник, 10.

НБУВ

[Rzewuski, Wacław] (1706–1779)

Myśli w terazniejszych okolicznościach Rzeczypospolitey. Przez S[tanisława] R[zewuskiego] S[tarostę] C[helmskiego] R[otmistra] P[ancernego] W[ojsk] K[oronnych] J[ego] K[rólewskiej] M[ości]. – [Poczajów] : W drukarni Poczajowskiej, 1756. – [23] k.; 4°.

Два видання, різняться набором на останній сторінці.

Estreicher, t. 26, s. 565; Запаско, Ісаєвич, 1990; Почаевский сборник, 161.

НБУВ

1757

Rzewuski, [Wacław] (1706–1779)

Monumentum Doloris Divae Memoriae Serenissimae Mariae Josephae Poloniarum Reginae cum lacrymis dedicatum plangente Stanislao Rzewuski capitaneo chelmsensi praefecto cohortis loricatae S. R. M. in exercitu regni. – [Poczajowiae] : Typis Sacrae R. M. Monasterii Poczajoviensis O. S. B. M., 1757. – [7] k.; 2°.

Estreicher, t. 26, s. 563–564; Запаско, Ісаєвич, 2033.

Tabula wschodu y zachodu słońca każdego dnia na cały rok, do nakręcania zegarów y zegarków służąca. – W Poczajowie : Typis Monast: Poczaj:, 14.11.1757. – [14] k.; 8°.

Estreicher, t. 31, s. 8; Запаско, Ісаєвич, 2034.

Zegar czyścowy za dusze zmarłych. – Przedtym w Lwowie r. 1756 drukowany. – [Poczajów] : W Drukarni J. K. M. Poczajowskiej u WW. OO. Bazylianów, 1757. – 8, 137 s.; 8°.

Estreicher, t. 35, s. 201; Запаско, Ісаєвич, 2036.

Konfraternia wielkiego Korony Polskiej doznanego w każdej potrzebie patrona Onufrego S., krylewica perskiego odpustami od Oycy Świętego Benedykta IV. utwierdzona, przez staranie y gorliwość większej Chwały Boskiej, y pomnożenia czci patrona w łaskach doświadczonego, do cerkwie wsi Kapustyna dóbr swoich nowo dnia 22. Czerwca, roku 1758. wprowadzona, różnym do tegoż Świętego nabożeństwem, y życiem cudownym ozdobiona. – [Poczajów] : W Drukarni J. K. M. WW. OO. Bazylianów Poczajowskich, [ca. 1758]. – [44] k.: graw.; 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2064.

Quadrius, Stephanus a S. Carolo

In funere reverendiss[im]i p. magistri fr. Vincentii Mariae Ferretti procuratoris generalis Ordinis Praedicatorum oratio habita in Templo S. Mariae supra minervam kalendis septembribus a Stephano Quadrio a S. Carolo cler. reg. scholarum piarum. – Romae MDCCLVII. Excudebant Joachimus, et Joannes Josephus Salvioni Typographi Vaticani, et Archilycei Romani. – Superiorum permissu. – Reimpressa [Poczajoviae] : Typis S. R. M. Monasterii Poczajoviensis Ord. S. Basilii M., Diebus Januarii 1758. – XXVII p.; 8°.

Estreicher, t. 16, s. 201; Запаско, Ісаєвич, 2071.

НБУВ

Antonin, kapucyn

Siedm kazań pokutnych, które też namiast rozmyślenia na siedm dni tygodniowych przydatne być mogą przez ks. Antoniego kapucyna za pozwoleniem starszych do druku podane. – W Poczajowie : W Drukarni JKM. OO. Bazylianów, 1759. – [74] k.; 4°.

Estreicher, t. 12, s. 177; Запаско, Ісаєвич, 2094.

НБУВ

Kulczyński, Ignacy (1707–1747)

Appendix ad Specimen ecclesiae Ruthenicae, in qua duo officia, unum de S. Vladimiro, alterum de SS. Romano et Davide: item Constitutiones Sancti Vladimiri, Jaroslai ejus filii, et Basilii, magnorum russiae ducum: demum synodi kioviensis, novogradensis, kobrynensis; ac nonnulla alia plane nova, et hucusque nondum edita in lucem, continentur. Auctore Ignatio Kulczyński Rutheno, Ord. S. Basilii Magni proc. gen. et rect. SS. Sergii et Bacchi ad Montes. – Romae MDCCXXXIV. ex typographia Hieronymi Mainardi. Superiorum permissu. – Poczajoviae, 1759. – 30, 237 p.; 8°.

Estreicher, t. 20, s. 370–371 (інше видання); Запаско, Ісаєвич, 2109.

НБУВ

Kulczyński, Ignacy (1707–1747)

Specimen Ecclesiae Ruthenicae ab origine susceptae fidei ad nostra usque tempora in suis capitibus seu primatibus Russiae cum S. Sede Apostolica Romana semper unitae per Ignatium Kulczyński monachum Ord. S. Basilii M. ruthenum procurat. gener. et rectorem SS. Sergii et Bacchi ad Montes exhibitum. Quod primo nonnullas sanctarum indigenarum vitas ac elogia; dein in Moscoviticis pepebrochii ephemeridas, notabiliores quasdam animadversiones, ac tandem succinctam Archiepiscoporum Kiioviensium Totiusque Russiae Metropolitanarum chronologiam breviter complectitur. – Romae MDCCXXXIII. typis Hieronymi Mainardi. Superiorum permissu. – Reimpressum [Poczajoviae]: Typis Sacrae Regiae Majestatis Monasterii Poczajoviensis apud PP. Ord. S. Basilii M. Provinciae Poloniae, 1759. – 26, 254 p.; 8°.

Estreicher, t. 20, s. 370; Запаско, Ісаєвич, 2108.

НБУВ

Decus et gloria orthodoxorum cæsarum in D. Constantino Magno olim magna fide, pietate, atque virtute commendato, erga augendam gloriam D. T. O. M. cum singulari solatio ecclesiæ militantis spectata; nunc vero publicis actibus ad majus ejusdem christianæ veræ fidei, pietatis, aliarumque virtutum augmentum explicata, a perillustri ac magnifica oratoria juventute, scholas Potoccianas noviter erectas Buczacii frequentante, sub regimine Ordinis Sancti Basilii Magni Provinciæ Lithuanæ // Illustrissimo et Excellentissimo Domino Domino Nicolao... Potocki capitaneo canioviensi etc. gratiosissimo suo fundatori et protectori Scholæ Buczacenses... – [Poczajoviæ] : Typis S. Regiæ Maiestatis Monasterii Poczajoviensis, Ordinis S. Basilii Magni, 1759. – [5] f.; 2°.

П'еса, присвячена М. Потоцькому (імовірний автор – С. П. Важинський). Другий титул польський:

Ozdoba y sława prawowiernych cesarzów niegdyś w Konstantynie Wielkim, żywą wiarą, pobożno[ś]cią, y cnotą zaleconym, dla pomnożenia chwały Pana Boga w Troycy Świątey iedynego z osobliwszą kościoła wojującego pociechą widziana; a teraz dla większego teyże chrześcijańskiej wiary, pobożności, y innych cnot świętych pomnożenia, w aktach publicznych przelożona, od prześwietney krasomowskiej młodzi, przystoyną należycie edukacyą maiącey w szkołach Buczackich pod rządem Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego Prowincyi Litewskiej przez Jaśnie Wielmożnego JMCi Pana Mikołaiia Potockiego starostę kaniowskiego nie dawno fundowanych.

Текст паралельно латинською та польською мовами.

Див.: [Ważyński S. P.] Illustrissimo et Excellentissimo Domino Domino Nicolao in Potok... – [Poczajoviæ], 1759.

[Rzewuski, Waclaw] (1706–1779)

Natręt. Komedia. Przez J[ózefa] R[zewuskiego] S[tarostę] D[rohobyskiego] G[enerała] L[eutenanta] W[ojsk] K[oronnych]. – [Poczajów] : W Drukarni J. K. Mci Monasteru Poczajowskiego u WW. OO. Bazylianów Prowincyi Polskiej, 1759. – [26] k.; 4°.

Estreicher, t. 26, s. 567; Запаско, Ісаєвич, 2123; Почаевский сборник, 162.

[Ważyński, Skarbek Porfiry] (?–1814)

Illustrissimo et Excellentissimo Domino Domino Nicolao in Potok, Buczacz, Horodenka, et Gologury Potocki capitaneo canioviensi etc. gratiosissimo suo fundatori et protectori Scholæ Buczacenses cum adjuncto pro duodecim personis convictu sub regimine Ordinis Sancti Basilii Magni Provinciæ Lithuanæ a serenissima Augusti III. Regis Poloniarum majestate per speciale privilegium firmatæ et approbitæ, in vim debitæ, perennaturæ gratitudinis hanc sinopsim rectefactorum Constantini Magni cæsaris magnam similitudinem sibi in præsentiarum tenore explicantes D. D. D. Anno æræ Christianæ MDCCLIX. Mense Februario Die XXIV. – [Poczajoviæ] : Typis S. Regiæ Maiestatis Monasterii Poczajoviensis, Ordinis S. Basilii Magni, 1759. – [26] f.; grav.; 2°.

Зміст: Панегірик-присвята М. Потоцькому та п'еса «Ozdoba y sława prawowiernych cesarzów niegdyś w Konstantynie Wielkim... widziana; a teraz dla większego... cnot świętych pomnożenia... przelożona od młodzi... edukacyą maiącey w szkołach Buczackich...», присвячена М. Потоцькому (імовірний автор п'еси – також С. П. Важинський). П'еса паралельно латинською та польською мовами.

Estreicher, t. 23, z. 2, s. 542, t. 25, s. 151, t. 32, s. 268; Запаско, Ісаєвич, 2102, 2114.

НБУВ

Rzewuski, [Wacław] (1706–1779)

Mens humana immortalis. Canente Severino Rzewuski praefecto dolinensi, generali majori in exercitu Regis Poloniae. – [Poczajoviae] : Typis S. R. Majestatis Monasterii Poczajoviensis O. S. B. M., 1760. – [6] f.; 4°.

Estreicher, t. 26, s. 563; Запаско, Ісаєвич, 2186.

Sieciński, Jan Nepomucen

Brama niebieskiej chwały przez proces, z światem, świętej świętego zakonu gorliwości, dla J. W. Imci Panny Maryanny hrabianki Krasickiej chorążanki nadworney W. X. L. wstępującej do klasztoru najprzewielebniejszych w Bogu Ichmościów Panien wizytek, przy solennym obłuczyn akcie, otworzona, pilną przeświecney familij strażą, obwarowana, a na honor J. W. Iana hrabi de Biberszteyn z Siecina na Krasieczynie Krasickiego, chorążego nadworneho W. X. L. godney godnego oycy córę, samym nieśmiertelności wiekom, w Lublinie w kościele tychże W. W. Panien, kaznodziejską pracą wystawiona. Przez W. X. Iana Nepomucena Siecińskiego Prowincyi Polskiej dominikana, S. T. lektora, naten czas przeora konwentu Kamienia Koszerskiego, roku Pańskiego 1760. Dnia... Miesiąca... z pozwoleniem starszych do druku podana. – [Poczajów] : W Drukarni J. K. Mci Monastera Poczajowskiego Z. S. Bazylego W., 1760. – [25] k.; grav.; 2°.

Estreicher, t. 28, s. 11; Запаско, Ісаєвич, 2191.

НБУВ

Такса книг в Типографії святия обители Почаевскія обретающихся (!). Р. Г. 1760. 16 мар. = Таха ksiąg łacińskich u polskich w drukarni I. K. M. Poczajowskiej WW. OO. Basilianów. A. D. 1760. – [Почаев], 16.03.1760. – [1] арк.; 2° (41 x 34,8 см).

Запаско, Ісаєвич, 2145; Маслов, с. 33–43.

1761–1770

1761

Rzewuski, Wacław (1706–1779)

Mowy y listy I. P. Wacława Rzewuskiego, Woiewody Podolskiego, H[etmana] P[olnego] K[oronnego] zebrane przez S[eweryna] R[zewuskiego] S[tarostę] D[olińskiego] G[enerała] M[ajora] W[ojsk] K[oronnych] I[ego] K[rólewskiej] M[oś]ci. – [Poczajów] : W Drukarni J. K. Mci Poczajowskiej, 1761. – [3], 167 k.; 4°.

Два видання.

Estreicher, t. 26, s. 564–565; Запаско, Ісаєвич, 2228; Почаевский сборник, 164; Ціборовська-Римарович, с. 23.

НБУВ

1762

Hymn akathist do Przeczystey Bogarodzicy Maryi Panny, na pierwszej karcie polskimi literami po rusku, na wtorey po łacinie wyłożony. – [Poczajów] : Wydany w Drukarni J. K. Mci. Poczajowskiej, u WW. OO. Bazyljanów Prowincyi pod tytułem Protekcyi N. Maryi Panny, 1762. – [2], 112, [6] s.; grav.; 8°.

Гравюра з зображенням Богоматері (на звороті титульного аркуша).

Estreicher, t. 18, s. 328; Запаско, Ісаєвич, 2263.

Kulczycki, Pantaleon

Nauka Chrześcijańska o Bogu, stworzeniu świata i człowieka / przez x. Pant. Kulczyckiego. – Poczajów, 1762. – 8°.

Петрушевич, с. 178.

Markowski, Aloisy Bartłomiej

Propositiones philosophicae, de triplici cogitationis specie, ex libris elementorum desumptae, Artis Logicae. Quas E. M. D. Aloysius Bartholomaeus Szeliga Markowski, in scholis publicis Vlodimiriensibus, ordinis sancti Basilii Magni, philosophiae auditor, praeside, A. R. P. D. Laurentio Rymaszewski O. S. B. M. AA. LL. et philosophiae doctore ejusdemque professore publico, ac scholarum praefecto, facta omnibus argumentandi potestate, propugnandas suscepit. Anno Domini 1762. – [Poczajoviae] : Typis S. R. M. Poczajoviae, [1762]. – [13] f.; 4°.

НБУВ

Rzewuski, Seweryn [Wacław?]

Supplex libellus populorum ad reges Scriptore Severino Rzewuski, praefecto dolinensi, generali maiori, in exercitu Regis Poloniae. – [Poczajoviae] : Typis S. R. Maiestatis Monasterii Poczajoviensis, 1762. – [6] f.; 4°.

Estreicher, t. 26, s. 556, 563; Запаско, Ісаєвич, 2276.

Rzewuski, [Wacław] (1706–1779)

Zabawki wierszopiskie y krasomowskie przez Józefa Rzewuskiego starostę drohobyskiego, generała leytenanta. – Przedrukowanie wtóre, poprawne y przyczynione. – W Poczajowie : W Drukarni J. K. Mci y Rzpltey XX. Bazyliańów, 1762. – [2], 227 s.; 4°.

Estreicher, t. 26, s. 569; Запаско, Ісаєвич, 2277.

НБУВ

1763

Via per omnem campum honorum summorum, virtutum ac meritorum protrita, nec non religionis orthodoxæ et libertatis ecclesiasticæ vigilantissimis pastoribus szeptyccianis ampliata in ipso infulati honoris ascensu Illustrissimo Excellentissimo et Reverendissimo Domino Domino Athanasio in Szeptyce Szeptycki Dei et Apostolicæ Sedis gratia Episcopo Premisliensi, Samboriensi et Sanocensi, ex intima cordis propensione erga mecænatem suam amplissimum à Monasterio Szarogrodensi Or. S. B. M. officiosa panegyri aperta, Anno apertæ in carne humana salutis 1763. – [Poczajoviae] : Typis S. R. M. Monasterii Poczajoviensis O. S. B. M., 1763. – [31] f.: grav.; 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2318.

НБУВ

1764

Epitome præceptorum rhetoricorum selectissimis exemplis distinctorum in gratiam et commodiorem usum iuventutis Scholarum Ordinis S. B. M. facta atque cum licentia suorum superiorum typis mandata. – Poczajoviae : [Typis Monasterii O. S. B. M.], 1764. – [1], 133, [4] f.; 12°.

Estreicher, t. 16, s. 79; Запаско, Ісаєвич, 2343.

Nereziusz, Jan Hieronim

Kazanie w dzień wniebowzięcia Najświętszey Maryi Panny w kościele farnym buczackim pod tytułem teyże uroczystości nowo wspaniale wymurowanym na zaiutrz po poświęceniu, na

summie przez Jaśnie Wielmożnego J. M. C. J. xiędza Wacława z Bogusławiec Sierakowskiego, arcybiskupa lwowskiego celebrowaney miane. Za rozkazaniem Jaśnie Wielmożnego JMC. Pana Mikołaja Potockiego, wojewodzica belzkiego, rotmistrza J. K. Mści woysk koronnych, wspomnionego kościoła y klasztoru buczackiego zakonników reguły S. Bazylego W. prowincyi litewskiej fundatora a pozwoleniem zwierzchności do druku podane y temuż Jaśnie Wielm. Panu y fundatorowi od x. Jana Hieronima Nereziusza Z. S. B. W. rektora Buczackiego ofiarowane. – W Poczajowie : W drukarni J. K. Mci WW. XX. Bazyliańów, 15.02.1764. – [14] k.: graw.; 2°.

Estreicher, t. 23, z. 1, s. 82–83; Запаско, Ісаєвич, 2353.

[Rzewuski, Wacław] (1706–1779)

Myśli o mądrych uwagach, naganiających niezawodny sposob, utrzymania seymów, y liberi veto. R. P. 1764. – [S. l., 1764]. – [3] k.; 2°.

Можливо видано в Почаєві (визначено за шрифтом).

Estreicher, t. 22, s. 663 (інше видання: ... [6] k.; 4°), t. 26, s. 566–567.

НБУВ

Sierakowski, Wacław Hieronim (1699–1780)

Kazanie w dzień wniebowzięcia Najświętszey Maryi Panny w kościele farnym buczackim na summie przez Jaśnie Wielmożnego Jmci x. W. Sierakowskiego miane, za rozkazaniem Jaśnie Wielmożnego Pana Mikołaja Potockiego podane do druku i temuż Jaśnie Wielmożnemu fundatorowi ofiarowane. – W Poczajowie : W Drukarni J. K. Mci WW. XX. Bazyliańów, 1764. – [14] k.: graw.; 2°.

Estreicher, t. 28, s. 70; Запаско, Ісаєвич, 2356.

1765

Kędzierski, Barnaba (?–1803)

Godność przełożonych w zachodzących różnicach między zaszczyconemi zwierzchnością y zostającemi pod nią pod czas konwokacyi prowincyalney Prowincyi Ruskiej Zakonu S. O. Franciszka Minorum Conventualium kaznodziejską mową w kościele parafialnym krzemienieckim franciszkańskim pokazana przez x. Barnabę Kędzierskiego tegoż zakonu w konwencie kustodyalnym międzyrzeckim filozofii Professora, y kaznodzieię ordynariusza. Roku, iak naywyższy wszystkich rzeczy Rządca poddał się pod zwierzchność ludzką 1765. w miesiącu Styczniu. – [S. l., 1765]. – [11] k.: grav.; 2°.

Можливо видано в Почаєві (визначено за шрифтом і заставками).

Estreicher, t. 19, s. 225.

НБУВ

1766

Irmologion parvum, seu ratio canendi in ecclesia diebus dominicis jussu Sylv. Lubieniecki Rudnicki epis. ostrogiensis. – Poczajoviae, 1766. – 4°.

Estreicher, t. 18, s. 646.

Ірмологіон [нотний]. – [Почаїв], 1766. – [8], 199, [11] арк.; 2°.

Латинська та польська мови в передмові.

Запаско, Ісаєвич, 2410; Почаєвський збірник, 54.

НБУВ

Bullæ et Brevia Summorum Pontificum Sacrarum Congregationum decreta nec non Serenissimorum Poloniæ Regum diplomata Congregationem Ruthenorum O[rдинis] S[ancti] B[asilii] M[agni] concernentia, vel eidem opportuna, jussu generalis consultationis, cum interventu provincialium officiorum, sub annum millesimum septingentesimu[m] sexagesimum quartum celebratæ, typis Poczajoviensibus, edita. – [Poczajoviæ : Typis Monasterii Poczajoviensis], 1767. – [67], 1–34, A*–K* [i. e. 1–10], 35–72, [2], 1–94, [2], 95–147, 149–150, 1–8, [8], 11–16, [42] p.; 8°.

Текст на с. 3–10 останньої пагінації – кириличним шрифтом українською мовою.
Estreicher, t. 13, s. 446–447; Запаско, Ісаєвич, 2467; Почаевский сборник, 166.
НБУВ

Góra Poczaiowska słodką cudownie z niey wypływaiącą wodę i Obraz Cudowny Maryi Panny. – W Poczajowie, 1767. – 4°.

Estreicher, t. 24, s. 385.

Kazanie na pogrzebie J. O. xiężney z xiążąt Sanguszków Jabłonowski[ej] wojewodziny poznanskiey w Niżniowie. – W Poczajowie : W drukarni J. K. M. XX. Bazylianów, 1767. – [34] k.; 4°.

Вихідні дані – наприкінці проповіді.
Estreicher, t. 18, s. 335; Запаско, Ісаєвич, 2471.

Mier, Albert

Ode... starościca buskiego. Do matki. – W Poczajowie, 1769. – [2] k.
Запаско, Ісаєвич, 2557.

Olsavszky, Michael Manuel (1743–1767)

Sermo de sacra Occidentalem inter, et Orientalem Ecclesiam unione, quo Michael Manuel Olsavszky, episcopus Rossensis, Munkacsiensis, Maramarossiensis, per inclytum Regnum Hungariae, et partes illi annexas vicarius apostolicus, sacratissimae caes. reg. apost. majest. consiliarius, etc. Occasione suae, cum regio decreto visitationis, comitatus szatthmariensis populum, per sarabaitam quendam, qui Sophronium se nominabat, ad schisma concitatum, et relapsum, Anno M.DCC.LXI. Ad reassummendam Sacram Unionem, cum optato successa, exhortatus est. Vindobonæ, Typis Aghelenianis, M.DCC.LXV. – Cum licentia superiorum reimpressum. – Poczajoviæ, 1769. – 27 k.; 4°.

Другий титульний аркуш: Слово о святом между восточною и западною Церковію соединеніи имже Міхаил Мануил Олсавшкій єпископ россенский, мунканский, и марамароссенский славнаго Царства Оугорскаго и частей оному присовокупленых наместник апостолскій Стеш: Кесар: Царс: Апт: Прет: советник и прочая: виною своего с царским повеленіем посещения, людей в повете Шатхмаринском сущих, чрез сарабанту некоего именем Софронія, к расколу возмущенных и отпадших года 1761 к воспріятію святаго соединенія, с благополучіем тогожде, наказоваше. По повеленію пречестнейшаго во отцех Іпатія Беленскаго, Чина Святаго Васілія великаго прото-архімандрита, архімандрита оуже тогда лавровскаго, из латинскаго славенски преведеное, благословеніем же его пресвященства кир Сілвестра Лубієнієцкаго Руднецкаго екзарха Митрополіи Кієвскія, Галицкія, и всея Россіи, луцкаго и острогскаго єпископа. – Типом изданое в Почаеве, 1769.

Текст паралельно латинський і слов'янський. Посторінкові примітки латинською мовою.
Estreicher, t. 23, z. 2, s. 335–336; Запаско, Ісаєвич, 2533.
НБУВ

Jan Złotousty pokoy z wygnania niesie do Konstantynopolskiej stolice. Tragedya... Józefowi Cieszkowskiemu... od prześwieatney młodzi szkół włodzimierskich przypisany... – W Poczajowie, 1770. – 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2582.

Powszyński, Leon

Elegia de Passione Christi, cum inductione ad eadem tragica. Ab. A. R. P. Leone Powszyński Ordinis S. Basilii M. elucubrata anno 1770. – [Poczajoviae], 1770. – 12 p.; 8°.

Estreicher, t. 25, s. 197; Запаско, Ісаєвич, 2594.

Snopek mirry gorzkiego rozpamiętywania męki Jezusowej, na passyach dyscyplin postnych w kościele wiśniowieckim WW. OO. Karmelitów Bosych, przy licznyim zgromadzeniu, zebrany... – W Poczajowie, 1770. – 8°.

Estreicher, t. 28, s. 340; Запаско, Ісаєвич, 2596.

НБУВ

Szczurowski, Tymoteusz (1740–1812)

Poesis didactica totius regni naturae divitiarum delineatrix atq[ue] magistra perillustris ac magnifici domini Michaelis Gurowski capitanei zwinogradensis maecenatis amplissimi, et plurimis gratiis, et nominis splendore ad nobillissimae juventutis scholarum vladimiriensium sub umbra Basilianae tutelae commorantis, majus emolumentu[m], et patriae decus, suumq[ue] perenne obsequium insignita. Authore p. Thimotheo Schzurowski hieromonacho basiliano. – [Poczajoviae]: Edita Typis Poczajoviensibus, 1770. – [3], 29, [2] f.; 8°.

Estreicher, t. 30, s. 231; Запаско, Ісаєвич, 2598.

1771–1780

1771

Басарабский, Феодор

Писмена си есть начатки догмато-нравоучительныя богословіи образом народовещанія високоповелительным настояніем его преосвященства кир Силвестра Лубієнієцкаго Руднецкаго екзарха Митрополіи Кієвскія, Галицкія, и всея Россіи, луцкаго и острогскаго епіскопа. Яко прочіих оученій сице найпаче божественнаго, еже есть богословія (в своей епархіи) тщаливейшаго защитника іереєм Феодором Басарабским составленная. Т. 1. – [Почаев]: Типом издадеся в Святой Чудотворной Обители Почаевской, Чина Святаго Васілія Великаго, 1771. – [50], 917, [2] с.; 4°.

Кінцеві (після розділів) примітки латинською мовою.

Estreicher, t. 9, s. 399; Запаско, Ісаєвич, 2603 (=2573).

НБУВ

Cicero, Marcus Tullius (106–43 до н. е.)

Mowy Cucerona przeciwko Katyline i za Markiem Marcellem. Przekładania x. Ignacego Nagurczewskiego Professora Retoryki in Collegio Nobilium Vars. S. I. – W Warszawie r. 1763 drukowane, teraz z przyłożeniem do nich textu łacińskiego przedrukowane. – [Poczajów]: W Drukarni J. K. M. Poczajowskiej, 1771. – [33], 275 [i. e. 273] s.; 8°. – Остання колонцифра помилкова.

Estreicher, t. 14, s. 256; Запаско, Ісаєвич, 2616.

НБУВ

Epitome præceptorum rhetoricorum selectissimis exemplis distinctorum in gratiam et commodiorem usum iuventutis scholarum Ordinis S. B. M. facta atque cum licentia suorum superiorum secundo typis mandata. – Poczajoviæ : [Typis Monasterii O. S. B. M.], 1771. – [1], 124, [2] f.; 12°.

Estreicher, t. 16, s. 79; Запаско, Ісаєвич, 2620.

НБУВ

Kleczewski, Stanisław (?–1799)

Laudetur Jesus Christus. Soliloquium octiduanum, tempore annui recessus pia consuetudine practicandum usui fratrum religiosorum Sancti Patris Nostri Francisci, nec non aliorum religiosorum accommodatum prædicatoribus quoq[ue], confessariis, ac exhortatoribus ad conferentias spirituales utile a religioso patre Stanislao Kleczewski reformatæ Provinciæ Russiæ sacerdote conscriptum. – [Poczajoviæ] : Typis S. R. Majestatis Poczajovien:, 1771. – [10], 1–143, 146–210 [i. e. 208] p.; 8°.

Estreicher, t. 19, s. 275–276; Запаско, Ісаєвич, 2628.

НБУВ

Młodziejowski, Andrzej Mikołaj Stanisław Kostka (1717–1780)

List pasterski J. W. Jmci xiędza Młodziejowskiego biskupa poznańskiego, kanclerza wielkiego koronnego. – Reimprimatur in Typographia O. S. B. M. Poczajov: Sylvester Łubieniecki Rudnicki, Eppus Luceorien: et Ostrogien: – [Poczajów, 1771]. – [2] k.; 2°.

НБУВ

[Szczurowski, Tymoteusz] (1740–1812)

Widok mądrości w obrazach od pogan wyśmiany, od Leona Izawryka cesarza zdeptany, od Jana Damascena wsławiony. I świeżo z popiołów starożytności w szkołach włodzimierskich odnowiony y otarty. Roku 1771. m[iesią]ca... dnia... Jan Damascen Obrońca Obrazów Tragedya. – [Poczajów] : W Drukarni Poczajowskiej, [1771]. – [58] s.; 8°.

Estreicher, t. 30, s. 231; Запаско, Ісаєвич, 2643.

Światło myśli pobożnych z których uwag niby świerk wzniecone przez mgły doczesne do wiecznej jasności dążącym dla łatwego przejścia w ręce podane, jasnymi cnotami jawnymi nieba, i zakonowi Wielmożnego, najprzewielebniejszego w Bogu Jmci x. Hypacego Bilińskiego Zakonu S. Bazylego W. kongregacyi ruskiej proto-archimandryty opata ławrowskiego pomnożone, roku od potłumienia grubych ciemności piekła 1771. – [Poczajów] : W Drukarni J. K. M. Poczajowskiej, [1771]. – 96 s.; 12°.

Estreicher, t. 13, s. 135; Запаско, Ісаєвич, 2642.

1772

Carmen Lugubre Perpefforum sub Cruce Trina Illustrissimæ Domus Potoccianæ Dolorum in funere Illustrissimi Excellentissimi Domini, Domini Francisci Salesii à Potok Potocki Palatini, Generalis Terrarum Kijoviensium, Rubiszovien. Robczynen. Sokalen. etc. etc. capitanei fundatoris munificentissimi amaris lachrymis decantatum à Scholis Umanensibus Ord. S. B. M. – [Poczajoviæ] : Typis S. R. M. Monasterii Poczajoviensis, 1772. – [9] f.: grav.; 2°.

Estreicher, t. 25, s. 136; Запаско, Ісаєвич, 2652.

НБУВ

Constitutiones examinandæ et seligendæ in futuris Capitulis Provincialibus, tum denique generali Ord[ini]s S[ancti] B[asilii] M[agni] patribus et fratribus ejusdem Ordinis ad meliorem usum

prius lecturis, et suum votum, quod in Domino cuique visum fuerit, propriis locis pro addendo vel minuendo quo, proposituris exhibitæ. – Typis Sæ R. M. Poczajoviæ, 1772. – [2], 283 p.; 8°.

Estreicher, t. 14, s. 376; Запаско, Ісаєвич, 2657; Почаевский сборник, 167.

НБУВ

Гора Почаевская стопою чудесне из нея истекающую чудодейственную воду имущую и иконою чудотворною пресвятыя Девы матери Божія Маріи почтена, всему міру ясна и явна. – [Почаев] : Типом привілегами Его королевскія милости оутвержденным, в Святой Обители Почаевской, Чина Святаго Васілія Великаго, Провенціи Полскія, изображена, 1772. – [1], 116, [3] л.: грав.; 4°.

Текст латинським шрифтом: арк. 50 зв. – 52 зв., 63–64 зв., 79 зв. – 81, 109–109 зв. Гравюра з зображенням стопи Почаївської Божої Матері.

Estreicher, t. 24, s. 385–386; Запаско, Ісаєвич, 2646.

НБУВ

Kazanie pogrzebowe. – Poczajów, 1772.

Держ. архів Волин. обл. – Ф. 382. – Оп. 1. – Спр. 76 (Див.: Білик, с. 27).

Lewicki, Gimnazy

Kazanie na nawiedzenie Najświętszey Maryi Panny przy założeniu pierwszego kamienia na kościół WW. OO. Dominikanów Prowincyi Ruskiej, pod tytułem Niepokalanego Poczęcia w Morachwie, dobrach Jaśnie Wielmoznego Jego Mci Pana Joachima Potockiego podczaszego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, generała lieutenanta (!), y rot-mistrza woysk koronnych, trębowelskiego etc. starosty, temuż J. W. Joachimowi Potockiemu podczaszemu litewskiemu, y J. W. Teodorowi Potockiemu staroście smotryckiemu, półkownikowi artyleryi koron: oraz całej familii Jaśnie Wielmożnych Potockich, panom, fundatorom, y dobrodziejom z naygłębszym uszanowaniem poświęcone, dnia 2. Lipca, roku 1772. w Morachwie miane przez x. Gymnazego Lewickiego Z. S. B. W. Professora filozofii y prefekta szkół szarogrodzkich Prowincyi Polskiej. – [Poczajów] : W Drukarni Poczajowskiej J. K. Mci, XX. Bazylianów, 1772. – [19] k.: grav.; 2°.

Estreicher, t. 21, s. 246; Запаско, Ісаєвич, 2666.

НБУВ

Laudetur Jesus Christus [...]. – Poczajoviæ, 1772.

Держ. архів Волин. обл. – Ф. 382. – Оп. 1. – Спр. 76 (Див.: Білик, с. 26).

Надруковано з помилками: Saudetur tezus ohristus solitegrum. Можливо це твір С. Клечевського «Laudetur Jesus Christus. Soliloquium octiduanum...», 1771 р.

[Sroczyński, Cornelius]

Katechizm krótko o zebrany (!): Przednieysze wiadomości do zbawienia potrzebne w sobie zawieraiący na missyach Zakonu S. Bazylego Wielkiego Prowincyi Koronney zwyczajny. – Za dozwoleнием zwierzchności do druku podany. Pierwiey w Lwowie w Drukarni J. K. M. Bractwa SSS. Troycy, roku P. 1768, a teraz znowu odnowiony. – [Poczajów] : W Drukarni J. K. M. Poczajowskiej WW. OO. Bazylianów, 1772. – K. 84–115, [3]; 8°.

Складова частина видання «[Sroczyński, Cornelius]. Methodus Peragendi Missiones Apostolicas...», має власний титульний аркуш.

Запаско, Ісаєвич, 2672; Почаевский сборник, 169.

НБУВ

[Sroczyński, Cornelius]

Methodus Peragendi Missiones Apostolicas in Provincia Ruthena O. S. Basilii Magni, a quoda[m] ejusdem ordinis et provinciae, p. missionario longa praxi hac in re versato collecta et de mandato speciali suorum superiorum in commodum pp. hujusce provinciae missionariorum, praesertim incipientium proposita. – [Poczajovia] : Typis S. R. M. Monast: Poczajov: O. S. B. M., 1772. – [2], 1–91, 82–83 [i. e. 93], [2] f.; 8°.

Автор вказаний у цензурному дозволі. Текст латинською та польською мовами, окремі слова та цитати церковно-слов'янською мовою.

Запаско, Ісасвич, 2673; Почаевский сборник, 168.

НБУВ

Szczurowski, Tymoteusz (1740–1812)

Ethologia czyli nauka dla młodzi szkolney... – Poczajów, 1772. – [4], 50 s.; 4°.

Estreicher, t. 16, s. 105; Запаско, Ісаєвич, 2675.

Szczurowski, Tymoteusz (1740–1812)

Gospodarz chrześcijański dom swój według przykazań Boskich rządzący, pod zaszczytem Józefa Ossolińskiego sandomir. y chmielnick. starosty wydany przez x. Tymoteusza Szczurowskiego Z. S. B. W. – W Poczajowie, 1772. – [6], 116 s.; 4°.

Estreicher, t. 30, s. 230; Запаско, Ісаєвич, 2676.

[Szczurowski, Tymoteusz] (1740–1812)

Wzór doskonałości panieńskiey... pannom Z. S. B. W. w klasztorze włodzimierskim... przy weyściu do nowego klasztoru ofiarowany. – W Poczajowie, 1772. – [2], 64 k.; 4°.

Estreicher, t. 33, s. 487 (відсилка на прізвище); Запаско, Ісаєвич, 2677.

[Turkiewicz, Grot]

Informacya o zapisywaniu metryki chrzczonych... szlubnych... zmarłych. Dan dnia 1. Miesiąca Maja w. s. k. 1772 roku w Ostrogu. – [Poczajów, 1772]. – [2] k.; 2°.

Текст польський і слов'янський. Місце друку визначено за шрифтом і оформленням.

Запаско, Ісасвич, 2661.

НБУВ

1773

Catalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae protectionis beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis religiosus patribus et fratribus : Ex anno 1773 a mense septembro ad septembrem 1774 anno. – [Poczajovia] : Typis S. R. M. Monasterii Poczajoviensis, [1773?]. – [20] f.; 4°.

Склав Корнелій Срочинський.

Estreicher, t. 14, s. 86–87; Запаско, Ісаєвич, 2686.

Jerlicz, Jan

Arka przymierza między Bogiem a narodami chrześcijańskimi Nayśw. Marya Panna na Jasney Górze Poczajowskiej ustawicznemi cudami słynąca za zezwoleniem zwierzchności powszechnemu widokowi wierszem przez W. Jana Jerlicza skarbnika drochickiego w krótkości okazana. – W Poczajowie, 1773. – 4°.

Estreicher, t. 18, s. 533; Запаско, Ісаєвич, 2698.

Lewicki, Gimnazy

Kazanie pogrzebowe przy ostatniej usłudze Wielmożney s. p. Helenie z Studzińskich Iwaszkow[e]y czesnikow[e]y owruckiey dla nieśmiertelney pamięci godnych czynności tey Pani, przyiętey do zasług zakonnych. Miane w cerkwi szarogrodzkiey przez xiędza Gymnazego Lewickiego Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego, profesora filozofii y prefekta szkół szarogrodzkich, roku 1772 dnia 24 Apryla w. s. k. we wtorek po przewodney niedzieli. Roku zaś 1773 przez tegoż xiędza świętey teologii profesora w klasztorze trembowelskim, imieniem pomienionego klasztoru trembowielskiego obowiązanego prześwietnemu domowi Iwaszków, Wielmożnemu, Jegomci Panu Bazylemu Iwaszkowi woyskiemu czerniechowskiemu, bratu osierocałemu po s. p. Helenie dla ulżenia pańskich żalów, z naygłębszym uszanowaniem poświęcone. – [Poczajów] : W Drukarni Poczajowskiey J. K. Mci XX. Bazylianów, [1773]. – [28] k.; 8°.

Estreicher, t. 21, s. 246; Запаско, Ісаєвич, 2703.

[Любович М.]

Краткое потребнейших от грамматическаго художества вещей собрание, ко изучению в ползу хотящих не только чести, но и разумети от книг чтомая, трудолюбных Обители Почаевскія Ч. С. В. В. монахов тцаніем и иждивеніем изданое. – [Почаев] : В Типографіи Почаевской, 1773. – [32] л.; 8°.

Окремі фрази та слова латинською мовою.

Запаско, Ісаєвич, 2680.

НБУВ

Opisanie faierwerku z swoją okazałością w czasie koronacyi cudownego obrazu Nayświętszey Maryi Panny w Poczajowie roku 1773. dnia 8. Septembra v. s. – [Poczajów : W Drukarni J. K. M. Poczajowskiey WW. OO. Bazylianów, 1773]. – [1] k.; 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2705.

НБУВ

Opisanie faierwerku drugiego z swoją okazałością w czasie koronacyi cudownego obrazu Nayświętszey Maryi Panny w Poczajowie roku 1773. dnia 15 septembra v. s. – [Poczajów : W Drukarni J. K. M. Poczajowskiey WW. OO. Bazylianów, 1773]. – [1] k.; 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2706.

НБУВ

Wiersz żalośny na pogrzeb w sokalskim WW. OO. Bernardynów kościele odprawiony serca sławney pamięci Jaśnie Wielmożnego JMCi Pana Franciszka Salezego na Złotym Potoku Potockiego woiewody y generała ziem kijowskich, kawalera Orderu Białego Orła, sokalskiego, rubieszowskiego etc. etc. starosty, w Umaniu, Krystynopolu, y Strusowie nayłaskawszego fundatora, z powinney, Pańskiemu jego sercu, wdzięczności napisany, imieniem szkół umańskich Z. S. B. W. – [Poczajów] : W Drukarni J. K. M. Poczajowskiey WW. OO. Bazylianów, 1773. – [10] k.: grav.; 2°.

Estreicher, t. 25, s. 137; Запаско, Ісаєвич, 2713.

НБУВ

1774

Catalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae protectionis beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis religiosis patribus et fratribus : Ex anno 1774 in annum 1775. – [Poczajoviae] : Typis S. R. M. Monasterii Poczajovien[is] O. S. B. M., [1774?]. – [14] f.; 8°.

Estreicher, t. 14, s. 86–87 (інше видання).
НБУВ

Kański, Stanisław

Mowa na przywitanie sądów ziemskich krzemienieckich, przez Wielmożnego Stanisława Kańskiego pisarzewicza grod: krzem: miana w Krzemieńcu. Die 14. Julii 1774. Anno. – [S. l., 1774]. – [2] k.; 2°.

Можливо видано в Почаєві (визначено за шрифтом і кінцівкою).

НБУВ

[Soroczyński, Nicanor]

Calliope ad amaenos fontes Szreniavae festivos agens concetus sub diem divinissimo Antonio Paduano sacram nomini vero Illustrissimi Excellentissimi Domini Domini Antonii Wenglenski capitanei chelmensis illustrissimi excellentissimi castellani chelmensis dignissimi filii devotam a monasterio bialystoscensi p. p. Ordinis Divi Basilii Magni expedita ac per V. A. R. P. Nicanorem Soroczyński ejusdem monasterii superiorem in testimonium debiti obsequii erga amplissimum mecoenatem oblata anno domini 1774to. die 13tia Junii. – Poczajoviae, 1774. – 17 f.; 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2760.

1775

Brigitta Sancta (1302–1372)

Orationes quindecim Sanctæ Brigittæ de passione Domini. Ad vetustissima exemplaria diligenter correctæ, cum aliis quibusdam piissimis precibus / Sumptibus Perillris Mgfcī Generosi Dni Petri Kłodnicki camerarii terrestris Camenec. Podoliæ reimpressæ. – Poczajoviæ: Typis S. R. M. in Monaste: O. S. B. M., 1775. – 156 s.; 12°.

У друкованій пагінації є помилки, які не впливають на кінцеву нумерацію.

Estreicher, t. 13, s. 383; Запаско, Ісаєвич, 2774.

НБУВ

Catalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae protectionis beatissimæ Virginis Mariæ cum residentibus in iis religiosis patribus et fratribus : Ex anno 1775 in annum 1776. – [Poczajoviae] : Typis S. R. M. Monasterii Poczajoviensis O. S. B. M., [1775?]. – [25] f.; 4°.

Estreicher, t. 14, s. 87; Запаско, Ісаєвич, 2776.

Dzieło uroczystego uwieńczenia rzymskimi watykańskimi koronami cudownego poczaiowskiego obrazu Przeczystey Bogarodzicy Maryi Panny, Nayświętsze Niemowle Jezusa na Łonie swym piastującey, szczodrotą Jaśnie Wielmożnego Mikolaia Potockiego wojewodzica bełzkiego kawalera maltańskiego; czynnością J. W. Sylwestra Łubienieckiego Rudnickiego Exarchi całej Rusi, łuckiego y ostrog[skiego] biskupa, kawalera orderu Ś. Stanisława, w roku 1773 w dzień nayświętszego Jey Narodzenia szczęśliwie wykonane, kazaniami znamienitych różnych kaznodzieiów przez całą oktawę w cerkwi monasteru poczaiowskiego Z. S. B. W. wysławiane, na publiczny widok światu wydane za dozwołeniem zwierzchności. – [Poczajów] : W Drukarni J. K. Mci Monasteru Poczaiowskiego, 1775. – [4], 1–101, 111–129 [i. e. 120] k.: grav.; 2°.

Зміст:

– Brodowicz, Teodozy. Kazanie na niesporze w wigilię koronacyi cudownego obrazu Nayświętszey Maryi Panny poczaiowskiego, odprawioney w dzień Narodzenia Jey, miane przez J. X. Teodozego Brodowicza ekleziarchę katedralnego ruskiego, parocha cerkwi Świętego Dymitra, y dziekana łuckiego dnia 7. Septembra w. s. k. 1774. roku. – K. 1–7 zw.;

– Podhorodeński, Jan Kanty Bożydar. Kazanie na uroczystość Narodzenia Przczystey Bogarodzicy Panny, w sam pierwszy dzień solemney koronacyi cudownego Jey obrazu poczaiowskiego, na summie od J. W. J. X. Sylwestra Łubienieckiego Rudnickiego exarchi Caley Rusi, biskupa łuckiego y ostrońskiego, koronatora, pontyfikalnie śpiewaney, miane przez J. W. J. X. Jana Kantego Bożydara Podhorodeńskiego, oboygą prawa doktora, archidyakona katedralnego, y officiała generalnego łuckiego, dnia 8. Września s. k. 1773. – K. 7 zw. – 12.

Estreicher, t. 24, s. 406;

– Nereziusz, Jan Hieronim. Kazanie w dzień koronacyi Nayświętszey Maryi Panny w obrazie poczaiowskim cudowney, na niesporze pontyfikalnie od J. W. X. Maxymiliana Ryły biskupa chełmskiego y bełzkiego celebrowanym, miane przez W. J. X. Jana Hieronima Nereziusza Zakonu S. Bazylego Wielkiego, archimandrytę brasławskiego, roku 1773. miesiąca Września dnia 8. s. k. – K. 12 zw. – 17;

– Koziorowicz, Alexander. Wdzięczność albo Troiaka wdzięczności korona od sług wieczystych dziedzicney Pani, a od Pani sługom, cudami sławney w poczaiowskim obrazie WW. OO. Bazylianów Maryi solennie ukoronowaney ogłoszona przez x. Alexandra Koziorowicza s. t. prezentata przeora jezopolskiego wikarego prowincialskiego klasztorów pokuckich Zakonu Kaznodzieyskiego, nazaiutrz po koronacyi na summie przez J. W. Maxymiliana Ryłę biskupa chełmskiego y bełzkiego pontyfikalnie śpiewaney, dnia 9. Września s. k. 1773 roku. – K. 17–22 zw.;

– Kędziński, Barnaba. Korona we wszystkich Świata całego obrazach przyzwoita Maryi, przyzwoitsza we wszystkich w Polsce wizerunkach, nayprzyzwoitsza w poczaiowskim obrazie, pokazana między oktawą koronacyi w kazaniu mianym przez x. Barnabę Kędzińskiego, nauk y ś. teologii doktora, protonotariusza apostolskiego, regenta y definitora z prowincyi ruskiej franciszkańskiej, roku od przyścia na świat Króla Chwały 1773. dnia 9. Września s. k. – K. 22 zw. – 28 zw.;

– Biegański, Aleksy. Kazanie między oktawą koronacyi Nayświętszey Maryi Bogarodzicy Panny w obrazie poczaiowskim nieprzeliczonemi cudami uwielbioney, pod strażą Wielebnych Imść xięży Bazylianów zostaiącym, przez x. Alexego Biegańskiego Zakonu S. O. Franciszka Obserwantów, kaznodzieię ordynariusza konwentu lwowskiego, miane dnia 10. Septembra s. k. 1773. roku. – K. 28 zw. – 36 zw.;

– Horn, Rychard. Kazanie na dniu trzecim między oktawą koronacyi Nayświętszey Maryi Panny w cudownym obrazie poczaiowskim, miane przez J. xiędza Rycharda Horna ex-prowincyała prowincyi ruskiej WW. OO. Reformatów, Dnia 10. Septembra s. k. 1773. roku. – K. 36 zw. – 44 zw.;

– Hynek, Wojciech. Kazanie między oktawą Nayświętszey Maryi Panny Narodzenia, cudowney, y nowo-koronowaney w poczaiowskim obrazie miane roku 1773. Dnia 11. Września v. s. przez x. Wojciecha Hynka karmalitę dawney obserwacyi, definitora, świętey theologii magistra. – K. 45–49;

– Marcellian od S. Henryka, karmelita. Prawo troiste Maryi do korony kazaniem mianym między oktawą Narodzenia Nayświętszey Maryi Panny, podczas uroczystey ley koronacyi, w obrazie poczaiowskim cudami słynącey, pokazane przez x. Marcelliana od S. Henryka, karmelitów bossych kaznodzieię ordynariusza lwowskiego, roku Pańskiego 1773. Dnia 11. Września w. s. k. – K. 49–58 zw.;

– Michałowski, Józef. Chwała Bogarodzicy w przymiotach wiary, miłości y nadziei godnych zamknięta, przy koronacyi poczaiowskiego obrazu Nayświętszey Maryi Panny łaskami słynącey, kazaniem o dobroci, wielkiej władze, y miłosierdziu, mianym przez J. X. Józefa Michałowskiego Z. S. B. W. klasztoru y szkół buczackich rektora, na niesporach we czwartek ciągnącey się oktawy dnia 12. Września w. s. k. roku 1773. na widok odkryta. – K. 58 zw. – 64;

– Filipecki, Stanisław. Kazanie pod czas koronacyi wślawionego cudami obrazu Nayświętszey Maryi Panny, Królowy nieba y ziemi w kościele poczaiowskim WW. xięży Bazylianów

osobliwszemi łaskami słynącego, przez x. Stanisława Filipeckiego kapucyna lektora ś. theologii na niesporze miane roku 1773. Dnia 13. Września w. s. k. – K. 64–74 zw.;

– Krownicki, Bonifacy. Kazanie w dzień 6. koronacyi obrazu Nayświętszey Maryi Panny poczajowskiego, przypadający w dzień uroczystości podwyższenia Ś. Krzyża, miane na summie przez J. X. Bonifacego Krownickiego Z. S. Bazylego W. prowincyi polskiej konsultora, 1773. Die 14. 7bris v. s. – K. 74 zw. – 77 zw.;

– Lewicki, Gimnazy. Kazanie między oktawą uroczystey koronacyi Nayświętszey Maryi Panny przez Nayświętszego Oyca Klemensa XIV. Papieża, w precudownym obrazie poczajowskim na Wołyniu w powiecie krzemienieckim pod strażą WW. OO. Bazylianów prowincyi polskiej zostającym, w dzień Narodzenia Iey 8. 7bra w. s. k. 1773. roku odprawioney, dnia siódmego oktawy na niesporach miane przez x. Gimnazego Lewickiego Z. S. B. W. prowincyi polskiej, na ten czas ś. teologii w klasztorze trębowelskim Professora. – K. 77 zw. – 88 zw.

Запаско, Ісаєвич, 2787;

–Daniel od B. Jozafata Zakonu Ś. Trójcy. Troista korona łaski od Boga, wdzięczności od Prześwieczonego Zakonu S. Bazylego W. przyzwoitey czci, y godnego nabożeństwa od wszystkich wierności chrześcijańskich, w cudownym poczajowskim obrazie od Klemensa XIV. złotemi koronami przyozdobionym, Królowy nieba y ziemi P. Pannie Maryi udzielona, mową kaznodziejską przez x. Daniela od B. Jozafata ś. theologii lektora kaznodzieję ordynariusza rezydencyi krzemienieckiey Zakonu S. Trójcy od wykupienia niewolników chrześcijańskich, w oktawę Narodzenia Nayświętszey Maryi Panny y solennego aktu koronacyi na summie zapowiedziana roku 1773. miesiąca Września dnia 15. według dawnego kalendarza. – K. 89–98;

– Krzyżanowski, Onufry. Kazanie na oktawę koronacyi cudownego obrazu Matki Boskiej, w cerkwi monasteru poczajowskiego Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego prowincyi polskiej, na ostatnich niesporach, dnia 15. Września w. s. k. roku 1773. miane przez x. Onufrego Krzyżanowskiego tegoż zakonu, świętey theologii w monasterze kamienieckim aktualnego Professora. – K. 98 zw. – 101, 111–114 zw.;

– Sienicki, Walerian. Kazanie na koronacyą Matki Boskiej w obrazie poczajowskim cudownym, dla zastąpienia przypadkowego obcych kaznodzieiów niedostatku, przez W. X. Waleriana Sienickiego Z. S. B. W. Professora ś. teologii na ten czas trębowelskiego, napisane roku Pańskiego 1773. miesiąca Września. – K. 115–122;

– Szubowicz, Adrian. Korona wszelkiej szczęśliwości od ukoronowania obrazu Nayświętszey Maryi Panny w cerkwi poczajowskiej WW. OO. Bazylianów, dla wołyńskiego, y przyległych powiatów, spodziana, albo Kazanie na koronacyą Matki Boskiej, dla zastąpienia przypadkowego obcych kaznodzieiów niedostatku, przez W. X. Adriana Szubowicza Z. S. B. W. filozofii zakonney trębowelskiej korrepetytora napisane roku Pańskiego 1773. miesiąca Września. – K. 122–129 zw.

Інше видання (різниться титульним аркушем): Kazania na uroczyste watykańskiemі koronami cudownego poczajowskiego obrazu nieba y ziemi królowy Maryi Przczystey Bogarodzicy Panny uwieńczenie... – Poczajów, [1776].

Estreicher, t. 15, s. 454; Запаско, Ісаєвич, 2779.

НБУВ

Historiae epitome de opere coronationis beatissimae Virginis Mariae. – Poczajoviae, 1775.

Див.: Dzieło uroczystego uwieńczenia... – Poczajów, 1775.

= Запаско, Ісаєвич, 2779.

Lewicki, Gimnazy

Kalendarz polski y ruski, co do świąt nieruchomych polskich, y ruskich, z okazaniem godzin y minut codziennego wschodu y zachodu słońca na zawsze. Co zaś do świąt ruchomych, lat

przestępnych y przybyszowych dalekości Wielkieynocy ruskiej od polskiej, co do nowiów, kwadr y pełni prawdziwych na lat 231. w Poczajowie roku 1775 pilnie wyrachowany. Przez x. Gimnazego Lewickiego Z. S. B. W. kaznodzieię ordynaryusza. Na tablic 4 z informacją na swoim miejscu o łatwym używaniu każdej, podzielony. – [Poczajów] : W drukarni Poczajowskiej WW. OO. Bazylianów prowincyi polskiej, 1775. – [60] k.; 4°.

Estreicher, t. 19, s. 35, t. 21, s. 246; Запаско, Ісаєвич, 2786.

Lewicki, Gimnazy

Kazanie między oktawą uroczystey koronacyi Nayświętszey Maryi Panny przez Nayświętszego Oyca Klemensa XIV. w przecudownym obrazie poczajowskim na Wołyniu, w powiecie krzemienieckim, pod strażą WW. OO. Bazylianów zostaiącym, w dzień Narodzenia Iey 8. 7bra w. s. k. 1773. roku odprawioney, dnia siódmego oktawy miane y Wielmożnemu Nayprzewielebnieyszemu Jmci xiędzu Onufremu Bratkowskiemu Z. S. B. W. opatowi uniowskiemu, prowincyałowi Prowincyi Pol: w czasie najszcześniejszych rządów swoich, przy własnychże iego pracach, y staraniach na dowód szczegulnieyszego do tey Królowy przychylenia się, nawet y nayuroczystszytm, od tak wielu żądanym, a niezyskanym do tych czas uwieńczenia Maryi dziełem zaszczyconemu, z oświadczeniem wszelkiej wdzięczności y od szczegulnych serc zakonnych tym upragnionym dziełem uspokoionych, przy naygłębszym uszanowaniu w czasie dorocznych mianowin dnia 12. Junia w. s. k. 1775. poświęcone przez x. Gymnazego Lewickiego Z. S. B. W. prowincyi polskiej, na ten czas w klasztorze trębowelskim ś. teologii lektora. – W Poczajowie : W Drukarni J. K. M. y Rzeczy-Pospolitey WW. OO. Bazylianów, 1775. – [5], 11 k.: grav.; 2°.

Запаско, Ісаєвич, 2787.

НБУВ

[Łubieniecki-Rudnicki, Sylwester] (?–1778)

Kazanie na uroczystość zesłania Ducha przenayświętszego przy szczęśliwym ingressie do katedry swoiey... Sylwestra Łubienieckiego Rudnickiego. – W Poczajowie, 1775.

Помилковий рік видання? Див.: Kazanie na uroczystość zesłania... – Poczajów, 1754.

Запаско, Ісаєвич, 2795 [=1891?].

Officium y summaryusz wierszopiski przedziwnego żywota J. O. Onufryusza królewicza perskiego y wielkiego pustelnika. – [Poczajów] : W drukarni OO. Bazylianów Poczajowskich, 1775. – [3], 23 k.; 8°.

Estreicher, t. 23, z. 1, s. 283; Запаско, Ісаєвич, 2791.

[Paślawski, Michał]

Illustrissimum Excellentissimum ac Reverendissimum Dominum Dominum Felicem Paulum Turski, luceoriensem et brestensem sacrorum antistitem literarum liberaliumque artium patrocinio patriæ christianæque religionis studio spectatissimum recens excitata in seminario luceoriensi ab eodem studia auctorem suum oratione hac, et publica ex theologia disputatione, id est grati animi maximæq; venerationis suæ significatione prosequuntur. Anno ab instaurata humani generis salute. MDCCLXXV. – [Poczajoviæ] : Typis S. R. M. Monaste: Poczajovien: O. S. B. M., 1775. – [6] f.; 2°.

Автор вказаний наприкінці.

Estreicher, t. 24, s. 104.

НБУВ

Propositiones philosophicae ex logica et metaphysica Quas in Collegio Luceoriensi Ord. SSS. Trinitatis Redempt. Cap. Biennio studiorum suorum exeunte, religiosi ejusdem Ordinis Propugnandas suscipiunt. – Poczajoviae, 1775. – [6] f.; 4°.

Запаско, Ісаєвич, 2792.

Sława prześwietnych w Polsce imion po zjednoczeniu ślubnym Jaśnie Wielmożnego Stanisława na Chrystynopolu, Tartakowie, Warężu, Mohylowie, Brahylowie, Umaniu, etc. Potockiego chorążego wielkiego koronnego, bełzkiego, sokalskiego, rubieszowskiego etc. starosty z Jaśnie Oświeconą Józefą Mniszchówną, Kasztelaną Krakowską, generalówną wielkopolską etc. wesołe ogłaszająca okrzyki w dzień dorocznych imienin teyże jaśnie Wielmożney Pani z wdzięczności ku fundatorskiemu imieniowi od najobowiązańszego klasztoru Umańskiego Z. S. B. W. na widok wydana. – [Poczajów] : W Typografii J. K. M. Monasteru Poczajowskiego Z. S. B. W., 19.03.1775. – [18] k.; 4°.

Титул на титульному аркуші та звороті.

Estreicher, t. 25, s. 170–171; Запаско, Ісаєвич, 2799.

[Strzelecki, Hieronim?]

Epitome historica de origine, antiquitate, ac praesertim de celebratissimo opere coronationis thaumaturgae in Poczajoviensi Monte imaginis B. V. Mariae Sanctissimum Puerum Jesum materno sinu suo complectentis, A. D. 1773 VI. idus Septembris impendio Illustrissimi Excellentissimi Domini Domini Nicolai comitis Potocki palat. bełzen. ord. Melitensium equitis, fundatoris longe munificentissimi peractae, sub ejusdem auspiciis in lucem publicam edita. – [Poczajoviæ] : Typis S. R. M. in Monast. Poczajovien. O. S. B. M., 1775. – [4], 1–84, 81–84 [i. e. 88] f.; 4°.

Estreicher, t. 24, s. 385; Запаско, Ісаєвич, 2735.

НБУВ

[Sulżyński, Lucas]

Propositiones ex universa philosophia disceptationibus solitis in monasterio luceoriensi Ordinis S. Basilii Magni ad Aedes S. Crucis expositae. Defendentur publice a R. F. Luca Sulżyński monacho, praeside A. R. Leone Powszyński hieromonacho basiliano, actuali philosophiae professore. Anno 1775. mense Julio, die [13]. – Poczajoviae, [1775]. – [15] f.; 4°.

Запаско, Ісаєвич, 2800.

Szaszkiewicz, Florian

Propositiones ex universa philosophia perillustri R[evere]nd[issi]mo D[omi]no D[omino] Josaphat Janczycki Ord. S. Basilii M. abbati Owrucensi mecaenati amplissimo a studio luceoriensi basiliano dedicatae. Defendentur publice in monasterio luceoriensi S. Crucis O. S. B. M. a R. Fr. Floriano Szaszkiewicz monacho, praeside A. R. Leone Powszyński hieromonacho basiliano, actuali phi[losophi]ae professore A° 1775 m. Julio die... – Poczajoviae, [1775]. – [14] f.; 4°.

Estreicher, t. 30, s. 214; Запаско, Ісаєвич, 2801.

[Tomiszewski, Stanisław?]

Mowa y wiersze na powitanie Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Mikołaja na Ledochowie Ledochowskiego starosty włodzimirskiego podczas uroczystego wiazdu jego dnia 11. miesiąca Września roku 1775. – Imieniem klasztoru i szkół włodzimirskich... – W Poczajowie, 1775. – [8] k.; 4°.

Estreicher, t. 21, s. 141 (відсилка на прізвище); Запаско, Ісаєвич, 2789.

Alfabet słowako-ruski w drukowaniu i w rękopisach używający się dla szkolney młodzi znanie pisma tego łatwiey poiąć żądaiącey łacino-polskim obiecadłem wyłożony z przyłożeniem krótkiego objaśnienia owo siły w wymawianiu, owo potrzeby ku używaniu tychże słowako-ruskich liter nowo wydany. – [Poczajów] : W Typografii Poczajowskiej u WW. XX. Bazyljanów, 1776. – [8] k.; 8°.

Паралельний титул (на звороті титульного аркуша): Алфавит словяно-руській в печатанні і рукописних книгах употребляемый ради учащихя младых чтенія писмене того удобніе поразуміти желающих латино-полским абецадлом толкованый, с приложеніем краткаго изясненія ово силы в произношеніи, ово потреби ко употребленію тіхже словако-руских букв ново издан.

Запаско, Ісаєвич, 2802.

Антоіне, Павел Гавриіл

Богословие нравоучительное повсемственное честным отцем Павлом Гавриілом Антоіне пресвитером и оучителем с. богословія, первее латінским діалектом потонку исписанное и многажды в ползу парохом и духовником типом издаваемое, ново монахами Чина Святого Васілія Великаго на русскій діалект преведеное, и во оудобное наставитися от него хотящим оупотребленіе, по засвидетельствованію богословов, и произволенію началствующих. Таже по благословенію его преосвященства кир Сілвестра Лубіеніецкаго Руднецакаго екзарха всея Россіи, луцкаго и острогскаго епіскопа, ордіна Святаго Станіслава кавалера, напечатаное. Т. 1. – [Почаев] : В Типографіи Монастира Почаевскаго Ч. С. В. В., 1776. – [12], 236 л.; 4°.

Посторінкові примітки латинською мовою.

Запаско, Ісаєвич, 2804.

НБУВ

Антоіне Павел Гавриіл

Краткое на краткія вопросы и ответы способом катихізма, богословія нравоучительнаго... собраніе из книги Антоіне пространно в ней и схоластическим художеством написаннаго во удобное всякому того поразуменіе... – Почаїв, 1776. – [1], 167 с.; 4°.

С латинський шрифт.

Запаско, Ісаєвич, 2805.

Bari, Thomas

Rhetorica ecclesiastica ad tyronum institutionem. Auctore D. Thoma Bari sacerdote campiensi. – Concinnata olim Neapoli 1724. typis data nunc superiorum permissu reimpressa. – Poczajoviae : Typis S. R. M. apud PP. O. S. B. M., 1776. – [8], 1–128, 124–248 [i. e. 253], [13] p.; 8°.

Estreicher, t. 12, s. 373; Запаско, Ісаєвич, 2820.

НБУВ

Catalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae protectionis beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis religiosis patribus et fratribus : Ex anno 1776 in annum 1777. – Poczajoviae : [Typis S. R. M. monasterii Poczajoviensis, 1776?]. – [8°].

Estreicher, t. 9, s. 441, t. 14, s. 86–87 (інше видання); Запаско, Ісаєвич, 2821.

Kazania na uroczyste watykańskimi koronami cudownego poczajowskiego obrazu nieba y ziemi królowy Maryi Przczystey Bogarodzicy Panny uwieńczenie w r. 1773 w dzień nayświętszego Jey narodzenia szczęśliwie odprawione, od znamienitych różnych kaznodzieiów przez całą oktawę w cerkwi monasteru poczajowskiego miane, Jaśnie Wielmożnemu Janowi Amor

na Tarnowie, Kazangrodku, Murowaney, Ośmianie, Hołubiowicach, Harklowy, Kozinie, Poczajowie, hrabi Tarnowskiemu graffowi z Czobonu, kasztelanowi konarskiemu, łęczyckiemu, kawalerowi orderu Sw. Michała y Lwa złotego, rotmistrzowi pancernemu kawaleryi narodowej, generałowi woysk koronnych etc. Panu fundatorowi y dobrodzieiowi w dzień uroczystych pańskich jego imienin ofiarowane od nayobowiązańszego zgromadzenia poczajowskiego Z. S. B. W. dnia 24 czerwca 1776 r. – [Poczajów] : W Drukarni Monasteru Poczajowskiego, [1776]. – [4], 129 k.: grav.; 2°.

Інше видання (різниться титульним аркушем): Dzieło uroczystego uwieńczenia rzymskiemi watykańskimi koronami cudownego poczajowskiego obrazu Przeczystey Bogarodzicy Maryi Panny... – Poczajów, 1775.

Estreicher, t. 19, s. 199, t. 24, s. 386; Запаско, Ісаєвич, 2835.

Pius VI (1717–1799)

Allocutio habita in consistorio secreto die 13 Novembris 1775, de pretiosa morte Hyacinthi Castanedae Hispani et Vincentii a Pace Tonquiniensis ord. praed. missionarior. apostolicor. in Regno Tonquini... – Reimpressa [Poczajoviae] : In monasterio Poczajoviensi, 1776. – [3] f.; 2°.

Estreicher, t. 24, s. 339; Запаско, Ісаєвич, 2844.

Sallustius, Caius Crispus (86–34 до н. е.)

Kaja Krispa Sallustiusza historia o woynie z Katyliną przekładania x. Dawida Pilchowskiego Soc. Jesu. – W Wilnie pierwey w Drukarni J. K. M. y Rzeczypospol: Akademickiey Soc. Jesu roku 1767. Teraz z przyłożeniem oraz łacińskiego textu, dla pożytku dwojakiego szkolney młodzi przedrukowana. – W Poczajowie : W Drukarni J. K. M. także y Rzeczpospolitey Monasteru Z. S. B. W., 1776. – [9], 207 s.; 8°.

Estreicher, t. 27, s. 35; Запаско, Ісаєвич, 2850.

НБУВ

Требник. – Почаїв, 1776. – 225, [2] арк.; 12°.

Є латинський шрифт.

Запаско, Ісаєвич, 2815.

Wiadomość o odpustach y o jubileuszu z przydanemi aktami... – W Poczajowie, 1776. – 46 s.; 8°.

Запаско, Ісаєвич, 2854.

1777

Augustinus, Aurelius (354–430)

Ś[więtego] Augustyna hypponeńskiego biskupa Rozmyślania nabożne; Mowy tajemne do P[ana] Boga; Broń duchowna; O skrusze serca y marności świata. Przez Jego Mci P. Piotra Tryznę na polskie przełożone. – W Krakowie w Drukarni Andrzeia Piotrkowczyka roku 1644 przedrukowane. A teraz dla mało wiedzanej tey xiążki za pozwoleniem starszych ku zbawieniu dusz ludzkich expensem pewnego, na nowo znowu przedrukowane. – W Poczajowie : W Drukarni J. K. Mci u WW. OO. Bazyljanów, 1777. – [2], 1–46, 50–408 [i. e. 405], [9] s.; 8°.

Estreicher, t. 12, s. 297; Запаско, Ісаєвич, 2864.

НБУВ

Bernacki, Antoni

Kazanie podczas uroczystego wprowadzenia do wielkiego ołtarza na nowo wystawionego, obrazu Nayświętszey Maryi Panny w kościele Zasławskim oo. bernardynów rozlicznemi łaskami

sławnego. Przez Jmci xiędza Antoniego Bernackiego teologii profesora domu Zasławskiego JJ. XX. Missionarżów superiora miane. Przy solemnych imieninach Jaśnie Wielmożnemu Jmci Panu Ignacemu Malczewskiemu regentowi koronnemu, który się po większey części przyłożył tak do ołtarza, iako też do tey uroczystości aktu tego, na znak niewygasley wdzięczności ofiarowane od konwentu Zasławskiego zakonu Ś. Franciszka regularney obserwancyi w Polsce Bernardynami nazwanego, roku 1777. dnia 31. lipca. – [Poczajów] : W Drukarni J. K. Mci. Monasteru Poczajowskiego Z. S. B. W., [1777]. – [6], 15 s.; 2°.

Estreicher, t. 12, s. 499–500; Запаско, Ісаєвич, 2866.

Catalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae protectionis beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis religiosis patribus et fratribus : Ex anno 1777 in annum 1778. – Poczajoviae : [Typis S. R. M. monasterii Poczajoviensis, 1777?]. – 4°.

Estreicher, t. 14, s. 86–87 (інше видання); Запаско, Ісаєвич, 2868.

Cathalogus Professorum Ord. S. Basilii Magni : Ex anno 1777–1778. – [Poczajoviae, 1777?]. – 4°.

Видавався також у 1779 та інших роках.

Estreicher, t. 14, s. 91; Петрушевич, s. 180.

Jaskólski, Franciszek Borgia

Idea verissima Sacro-sanctae humilitatis ac divinae sapientiae Thomas divinissimus doctor angelicus seu oratio laudes illius complectens illustri magnifico Domino Leoni Michaeli Junosza Piaskowski camerario granitali luceoriensi, viro insigni eruditione et prudentia, fortitudine animi ac iustitia, caeterisq; virtutibus ac amplissimis in religionem et patriam meritis clarissimo in testimonium grati animi consecrata. Per me vero M. Franciscum Borgiam a Leszczyc Jaskólski philofophiae doctorem, poeseos in Academia Olycensi professorem, ad aedes Divae Mariae Sacerrimi ordinis Praedicatorum redeunte festiva doctoris sanctissimi solemnitate, coram numerosa illustrissimorum hospitem corona luceoriae recitata. – [Poczajoviae] : Typis in Poczajoviensi Monasterio O. S. B. M., 1777. – [24] f.; 8°.

Estreicher, t. 18, s. 506; Запаско, Ісаєвич, 2883.

Jaskólski, Franciszek Borgia

Majestas gloriae Dei, utilitatis nostrae ecclesiae, in Thoma divinissimo doctore angelico relucens, augustissima, seu oratio laudes ejus complectens... recitata an. 1777 nonis martii. – Poczajoviae, 1777.

Estreicher, t. 18, s. 506; Запаско, Ісаєвич, 2884.

НБУВ

Rozmyślania. – Poczajów, 1777.

Держ. архів Волин. обл. – Ф. 382. – Оп. 1. – Спр. 76 (Див.: Білик, с. 26).

Wdzięczność przez powinszowanie dorocznych imienin JO. Xiążęciu Jmci Adamowi Czartoryskiemu ziem podolskich generałowi, wielu orderów kawalerowi, szkół departamentu województw ruskich kommissarzowi. W szczególności od szkół województwa wołyńskiego oświadczona: D. 24. grudnia 1777. – Poczajów : W typografii JKMcI u WW. OO. Bazyljanów, 1777. – [16] k.; 4°.

Estreicher, t. 14, s. 539; Запаско, Ісаєвич, 2903.

Catalogus professorum Ordinis S. Basilii Magni provinciae protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta ordinem alphabeticum monasteriorum : Ex anno 1778 in annum 1779. – [Poczajoviae, 1778?]. – [12] f.; 4°.

Estreicher, t. 14, s. 91; Запаско, Ісаєвич, 2920.

Instructiones tyronibus pro Sodalitio Beatissimae Virginis Mariae certantibus ad ediscendum propositae. – [Poczajoviae] : Typis S. R. M. in Monasterio Poczajoviensi O. S. B. M., 1778. – [2], 45 p.; 12°.

Estreicher, t. 18, s. 586–587 (інше видання); Запаско, Ісаєвич, 2931.

НБУВ

Kostkiewicz, Andrzej Gabryel

Pewna wiadomość obrazu niepokalanego poczęcia Maryi Panny w kościele parafialnym tartakowskim. – W Poczajowie, 1778. – [8], 394, [1] s.: graw.; 8°.

Estreicher, t. 20, s. 154; Запаско, Ісаєвич, 2934.

[Lubowicz M.]

Grammatyka Rossyiska. – W Poczajowie : U WW. OO. Bazylianów, 1778. – [8], 1–48, 48–193 [i. e. 194], [3] s.: graw.; 4°.

Шрифти латинський, гражданський, кириличний.

Estreicher, t. 17, s. 328, t. 21, s. 486; Запаско, Ісаєвич, 2941.

НБУВ

Przesławna Góra Poczajowska dawnością cudów Przenajczystszej Bogarodzicy Panny, od cudotwornego Jey obrazu wynikających jaśniejąca, tak z wyrażeniem niektórych Jey łask, iako też z opisaniem uroczystego tegoż cudotwornego obrazu uwięczenia w roku 1773. Za zezwoleniem Nayśw. Oycza Klemensa XIV. za panowania w Królestwie Polskiem N. Krył. Pol. i W. X. L. Stanisława Augusta dnia 8. Września szczęśliwie wykonanego krótkim opisaniem do wiadomości świata za zezwoleniem zwierzchności podana. – W Poczajowie : W uprzywiliowaney drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey u WW. OO. Bazylianów, 1778. – [1], XX k., 254 s.: graw.; 4°.

Частина тексту (с. 212–219) кирилицею. Гравюра.

Estreicher, t. 24, s. 385; Запаско, Ісаєвич, 2949.

Summula præceptorum rhetoricorum selectissimis exemplis distinctorum in gratiam et commodiorem usum juventutis scholasticæ facta. – Poczajoviae : [Typis Monasterii O. S. B. M.], 1778. – [3], 80 f.; 8°.

Estreicher, t. 30, s. 55; Запаско, Ісаєвич, 2955.

НБУВ

[Turski, Felix Paweł] (1729–1800)

Communicatio facultatis impertiendi Benedictionem cum indulgentia plenaria in articulo mortis : Pro diaecesi Luceorien[sis] et Bresten[sis]. – Poczajoviae : Typis S. R. M. in Monasterio O. S. B. M., 1778. – [2], 20 p.; 12°.

НБУВ

Turski, Felix Paweł (1729–1800)

Duodena czyli Wigilia do SS. apostołów Piotra y Pawła, przez dwanaście medytacyi do pobożnego ich uroczystości schodzenia lub wierny sposobiąca z przydanemi aktami, do których

chrześcianin jak najczęściej w życiu swoim jest obowiązany. Na dyecezyą łucką y brzeską z wierności pasterskiej do druku podana przez x. Felixa Pawła Turskiego bisk. łuck. y brzesk. Ord. B. O. y S. St. Kaw. – [Poczajów] : W Drukarni Poczajowskiej Z. S. B. W., 1778. – [8], 122 s.; 8°. Estreicher, t. 15, s. 414, t. 31, s. 416; Запаско, Ісаєвич, 2927.

1779

Assertiones ex universa philosophia quae in scholis Ostrogiensibus Patrum Basilianorum Provinciae protectionis Beatissimae Virginis Mariae navantibus operam facultati philosophicae, tradebantur et variis adnotationibus tum praviis tum subunctis explanatae sunt. Saelestae. In iisdemque scholis publicis disputationibus expositae : Anno salutis 1779. Diebus Julii. – [Poczajoviae] : Typ. S. R. M. in Monasterio Poczajoviensi O. S. B. M., 1779. – [14] f.; 4°.

Estreicher, t. 12, s. 252; Запаско, Ісаєвич, 2970 (помилково під іншою назвою, див.: Алфавітний покажчик стародруків, с. 99).

Богословіе правоучителное из Богословія Антоіне, Тоурнели и Реіффенстуель, пространно римским діалектом о тайнах и ценсурах сиречь, казних либо надзираніях церковных написаннаго, на русскій діалект вкратце, по благоволенію и благословенію его преосвященства кир Кипріяна Стецкаго екзарха всея Россіи, луцкаго и острогскаго епископа преведеное. Таже в ползу требующым о сих наставленія типом по повеленію тогоже изданое. – [Почаев] : В Святой и Чудотворной Обители Почаевской, Чина Святаго Васілія Великаго, 1779. – [2], 227 л.; 4°.

Примітки в тексті та посторінкові латинською та польською мовами.

Запаско, Ісаєвич, 2961; Почаевский сборник, 82.

НБУВ

Bieg roku przez codzienny obrot łask quae in scholis Ostrogiensibus Patrum Basilianorum... tradebantur. – Poczajoviae, 1779. – [14] k.; 4°.

Запаско, Ісаєвич, 2970 (початок назви помилково, має бути «Assertiones ex universa philosophia quae in scholis...»), див.: Алфавітний покажчик стародруків, с. 99).

Давіда пророка и царя песни рекше псалми со преложением на сообщій нам и обычный язык, из вулгаты давно преведених псалмов: то же во оуведомленіе некоторых славенских реченій здешным неудобь разумителных: в ползу же сія благоговейно читати обыкшим. – [Почаев] : Издани в святой Лавре Почаевской, Ч. С. В. В., 1779. – [1], 261 л.; 8°.

Текст паралельно церковно-слов'янською і польською мовами.

Estreicher, t. 15, s. 62, 84; Запаско, Ісаєвич, 2963; Почаевский сборник, 114.

НБУВ

Doświadczenie roczne z nauk: chrześciańskiey, moralney, prawa, polityki, historyi, geografii, logiki, metafizyki, fizyki, geometryi, algebry, arytmetyki, retoryki, poezyi, historyi poetyczney, języków: łacińskiego, francuzkiego, niemieckiego. Zaszczyczone imieniem JW. Nayprzew. Symeona Młockiego z zak. bazyliansk. biskupstw włodzimirskiego y brzeskiego nominata, w szkołach J. K. Mci woiewodzkich włodzimiersk. r. 1779. w dniach... mies. lipca. – Poczajów : W Drukarni OO. Bazylianów, [1779]. – [22] k.; 4°.

Estreicher, t. 15, s. 295; Запаско, Ісаєвич, 2979.

Świeżawski, Tadeusz

Prawdy geometryczne z przystosowaniem do nich służącey praktyki. Pod wysokim zaszczytem W. Józ. Konstantego Iwanickiego sędziego ziemskiego włodzimirskiego ułatwiane y

obiańiane w szkoł. J. K. Msci włodzim: woiewodz: przez Tadeusza Świeżawskiego sędzica ziemskiego belzk. filozofii y geometryi uczącego się r. 1779 mies. lipca. – W Poczajowie, [1779]. – [5] k.; 4°.

Estreicher, t. 30, s. 99; Запаско, Ісаєвич, 3001.

1780

Bogucki, Henryk (?–1782)

Theologia dogmatica, critica et speculativa menti divi Thomæ Aquinatis ecclesiae v. doctoris accommodata, per r. p. Henricum Bogucki sacrae theologiae praesentatum, ordinis praedicatorum Provinciae Russiae sancti hyacinthi, collecta. – [Poczajoviae] : Typis Sæ. Reg. M. ac Reip. in Monasterio Poczajovien: O. S. B. M., 1780–[1782]. – 4°.

T. 1 : Continens tractatum ex prima parte summæ S. Thomæ Aquinatis: De sacra doctrina cum quaestionibus praëmbulis de locis theologicis. – 1780. – [13], 234, [4] p.

T. 2 : Continens tractatus de attributis divinis et de visione beatifica. – 1780. – [1], 194, [5] p.

T. 3 : Continens tractatus de scientia Dei, de providentia, de prædestinatione. – 1780. – [1], 1–40, 50–69, 80–137, 139–329, 340–374 [i. e. 344], [9] p.

Два набори третього тому, різняться помилками у друкованій пагінації; 2-й варіант: ...139–332, 343–374...

Estreicher, t. 13, s. 213; Запаско, Ісаєвич, 3019.

НБУВ

Doświadczenie roczney korzyści z nauk: chrześcijańskiej, moralney, prawa naturalnego, historyi świętey, naturalney, geografii polityczney, logiki, metafizyki, fizyki, geometryi, algiebry, rachónków, retoryki, poezyi, języka łacińskiego, francuzkiego, niemieckiego etc. pod zaszczytem JW. Ludwika Wilgi starosty grabowieckiego orderu S. Stanisława kawalera, czynione w szkołach J. K. Mci woiewódzkich włodzimirskich w dniach Lipca 1780 r. – [Poczajów, 1780]. – 4°.

Estreicher, t. 15, s. 295; Запаско, Ісаєвич, 3028.

Idzellewicz, Michał

Zakonnicy nie potrzebują świata. Świat potrzebuie zakonników : Kazanie podczas uroczystego ogłoszenia beatyfikacyi błogosławionego Michała de Sanctis, Zakonu Trojcy Przenajświętszey, od wykupienia niewolników miane w kościele lwowskim tegoż zakonu przez W. J. X. Michała Idzellewicza proboszcza kościoła zamkowego, nauk y filozofii profesora roku 1779 dnia 10 października. – W Poczajowie : W typografii J. K. Mci u WW. OO. Bazylianów, [1780]. – 31 s.; 8°.

Estreicher, t. 18, s. 521; Запаско, Ісаєвич, 3037.

Institutiones logicæ seu dialecticae alumnis philosophicæ pernecessaria brevissime collecta Anno Domino 1780. Superiorum permissu mandata. – [Poczajoviae] : Typis Sac: Reg: Maj: et Reip: Mon: Poczajovien. O. S. B. M., 1780. – [4], 1–62, 73–93 [i. e. 83] p.: grav.; 8°.

Estreicher, t. 18, s. 583; Запаско, Ісаєвич, 3038.

НБУВ

Officium Rakoczianum, sive varia pietatis exercitia cultui divino, magnæ matris Mariæ, sanctorumque patronorum honori debita. – Olim Tyrnaviæ 1749. – Nunc Poczajoviae : Typis Sæ R. M. et Reip. apud PP. Ord. S. B. M., 1780. – [24], 528 p.; 12°.

У друкованій пагінації є помилки, які не впливають на кінцеву нумерацію.

Estreicher, t. 23, z. 1, s. 283; Запаско, Ісаєвич, 3050.

НБУВ

Pasterz w powinnościach urzędu swego objaśniony, albo nauka o sakramentach kapłanowi staraniem dusz ludzkich obowiązany, i innym ludziom wielce pożyteczna, z francuzkiego na oyczysty język przelożona. T. 1. – [Poczajów] : W Drukarni I. K. Mści Poczajowskiej Z. S. B. W., 1780. – [12], 1–169, 190–214 [i. e. 194] s.; 8°.

Інше видання (різниться титульним аркушем): Zbiór wiadomości o sakramentach śś. y innych powinnościach kapłanów... – W Poczajowie, 1781.

Estreicher, t. 24, s. 108; Запаско, Ісаєвич, 3113.

НБУВ

Wiersz z okoliczności wspaniałego wiazdu na starostwo krzemienieckie J. O. xiążęcia Jmci Janusza Sanguszka, starosty krzemienieckiego, od szkół powiatowych krzemienieckich powińszowanie wyrażający. – [W Poczajowie], 1.08.1780. – 20 s.; 8°.

Estreicher, t. 27, s. 71; Запаско, Ісаєвич, 3063.

НБУВ

1781–1790

1781

Kratкое на краткія вопросы и ответы, способом катихізма, Богословія о тайнах церковных и ценсурах собраніе на экзамен готовящимся потребное со отсыланіем к пространному описанію техже тайн в книзе нареченной: Богословіе нравоучительное. – [Почаев, 1781]. – 24 л.; 4°.

Окремі слова, примітки в тексті латинською та польською мовами. Датовано за філігранями.

НБУВ

Zbiór wiadomości o sakramentach śś. y innych powinnościach kapłanów służenie dusz powierzone mających, z francuzkiego na oyczysty język przelożony. T. 1. – W Poczajowie : W Typograffii J. K. Mści u WW. OO. Bazilianów, 1781. – [12], 1–169, 190–214 [i. e. 194] s.; 8°.

Інше видання (різниться титульним аркушем): Pasterz w powinnościach urzędu swego objaśniony, albo nauka o sakramentach... – [Poczajów], 1780.

Estreicher, t. 35, s. 102, t. 24, s. 108; Запаско, Ісаєвич, 3113.

НБУВ

1782

Alvarez, Emmanuel (1526–1582)

R. P. Emmanuelis Alvari è S. J. De institutione grammatica libri tres, ad preces plurimorum, præsertim vero nostre religiosæ juventutis, hoc eodem modo et ad literam, uti Anno 1773 Calissii impressi fuere, reimpressi. – Poczajoviæ : Typis Sac: Reg: Maj: Monaster: O. S. B. M., 1782. – Lib. 1. – 322, [30] p.: 1 grav.; 8°.

Видання складалося ймовірно лише з книги 1. Наприкінці додано: Zaręawa gramatyczna. Гравюра Стопи Почаївської Божої Матері (на звороті титульного аркуша) [Б. м. і р., тобто Почаїв, 1782?].

Estreicher, t. 12, s. 126–129 (інше видання); Запаско, Ісаєвич, 3124.

НБУВ

Bogucki, Henryk (?–1782)

Theologia dogmatica, critica et speculativa menti divi Thomæ Aquinatis ecclesię v. doctoris accommodata, per p. Henricum Bogucki sacre theologię præsentatum, ordinis prædicatorum

Provinciae Russiæ sancti hyacinthi, collecta. – [Poczajoviæ] : Typis Sæ. Reg. M. ac Reip. in Monasterio Poczajovien: O. S. B. M., [1780]–1782. – 4°.

T. 4 : Continens tractatum de trinitate, de Deo creatore et de angelis. – 1782. – [1], 496, [14] p.

У друкованій пагінації є помилки, які не впливають на кінцеву нумерацію.

T. 10 : Continens tractatum de jure et justitia. – 1782. – [11], 231 p.

Estreicher, t. 13, s. 213; Запаско, Ісаєвич, 3126.

НБУВ

Broszniowski, Edmund

Kazanie na pogrzebie W. J. Mci Pani Karoliny z Bogatków Bobrownicki szambelanowey J. K. Mci miane przez W. J. x. Edmunda Broszniowskiego, prefekta szkół łuckich, w Mielnicy r. 1782 dnia 14 Maja. – W Poczajowie : W Typografii J. K. Mci i Rplitey, u WW. OO. Bazylianów, 1782. – [19] k.; 8°.

Estreicher, t. 13, s. 369; Запаско, Ісаєвич, 3128.

НБУВ

[Jełowicki, Jan Bożeniec]

Źródło łask niebieskich albo tajemnica otwarcia przez instrument włoczni Boku i Serca Jezusowego. Kazanie... wydane przez... Jełowickiego. – W Poczajowie, 1782. – 11 k.; 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3139.

Krupiński, Andrzej

Wiadomości o gościakach w powszechności, w szczególności zaś o wodzie mineralney kozińskiej przez J. P. Andrzeia Krupińskiego proto-medyka cesarskiego napisana a na żądanie J. W. Amor Jana hrabi Tarnowskiego, kasztelana konarskiego, łęczyckiego, kawalera Orderu S. Michała, i Lwa złotego, rothmistrza znaku pancyrnego kawaleryi narodowey, generała majora woysk koronnych etc. do druku podana. – W Poczajowie : W Drukarni uprzywileiowaney J. K. Mci y Rzeczyplitey u WW. OO. Bazylianów, 1782. – [9], 299 s.: [1] tab., il.; 8°.

Estreicher, t. 20, s. 303; Запаско, Ісаєвич, 3146.

НБУВ

Nabożeństwo do Pana Jezusa Boremelskiego wielkimi słynącego cudami dla udających się pobożnie do tego obrazu dostatecznie zebrane i do druku podane roku Pańskiego 1776. – Powtórnie przedrukowane. – W Poczajowie : W drukarni J. K. Mci u WW. OO. Bazylianów, 1782. – [48] k.: grav.; 8°.

Estreicher, t. 23, z. 1, s. 5; Запаско, Ісаєвич, 3152.

Na pogrzeb Jaśnie Wielmożnego Mikołaja Potockiego wojewodzica bełzskiego, kawalera maltańskiego, w Poczajowie dnia 17 Czerwca roku 1782. – [Poczajów, 1782]. – [8] k.: grav.; 4°.

Запаско, Ісаєвич, 3153.

Perillustri ac Reverendissimo Domino Domino Josepho Morgulec Ordinis Sancti Basilii Magni Congregationis Ruthenorum protoarchimandritæ abbati Mielcensi viro literarum liberaliumque artium patrocínio spectatissimo die festa S. Josephi indigetis in perpetuum gratitudinis ac obsequii monumentum sua vota Scholæ tam religiosæ quam sæculares Provinciae Polonæ dedicant et offerunt : Anno salutis 1782 die 4 Aprilis v. s. – [Poczajoviæ] : Typis S. R. M. in Monasterio Poczajoviensis O. S. B. M., [1782]. – [28] f.; 4°.

Запаско, Ісаєвич, 3157.

НБУВ

Powinności chrześcijańskie albo katechizm misyjny. – W Poczajowie : W Drukarni WW. OO. Bazylianów, [1782]. – [24] k.; 8°.

Estreicher, t. 25, s. 185; Запаско, Ісаєвич, 3160.

Ważyński, Skarbek Porfiry (?–1814)

Kazanie na pogrzebie IW. IP. Mikołaja Potockiego w[o]je[w]o]dzica belzk. kawal. maltańsk. podczas mszy ś. uroczyste śpiewane przez JW. Cypriana Steckiego exarchi całej Rusi łuck. i ostrogojsk. biskupa, testamentu tegoż Pana exekutora w Poczajowie r. 1782. d. 17. czerwca odprawionym miane przez x. Porfirego Skarbka Ważyńskiego zak. S. Bazył. W. kongregacji ruskiej exgenerała, opata żydyczyńskiego. – W Poczajowie, [1782]. – 60 s.; 8°.

Estreicher, t. 32, s. 269; Запаско, Ісаєвич, 3169.

Żurawski, Alexander

Przemowa miana przy szkół otwarciu przez Alexandra Żurawskiego nauczyciela wymowy, w szkołach włodzimierskich. R. 1782. Dnia 30. Września. – W Poczajowie, [1782]. – [5] k.; 4°.

Estreicher, t. 9, s. 509; Запаско, Ісаєвич, 3172.

1783

Kazanie w czasie obchodzenia pamiętki kanonizacji S. Jana Kantego na konkluzji trzydniowego nabożeństwa w Koll. Zamojskiej r. 1775 miane przez J. W. J. X. J. K. B. P. O. P. D. A. K. O. G. L. na T. G. K. S. D. a przez jednego z kapłanów diecezji łuckiej za pozwoleniem zwierzchności r. 1783 do druku podane. – W Poczajowie : W drukarni uprz. J. K. M. y Rzp. WW. OO. Bazylianów, 1783. – [2], 41 s.; 8°.

Estreicher, t. 18, s. 419; Запаско, Ісаєвич, 3206.

Massillon, [Jean Baptist] (1663–1742)

Kazanie x. Massillona biskupa klermonckiego o poście, z francuskiego na polski język przetłumaczone przez J[aśnie] W[ielmożną] J[ejmość] P[ani] K[unegundę] z X[iążąt] L[ubartowiczów] S[anguszków] C[zacką] S[trażnikową] W[ielką] K[oronną], dla pożytku chrześcijańskiego do druku podane roku 1783. – W Poczajowie : W Drukarni Uprzywilejowanej J. K. Mci i Rzeczyplitey WW. OO. Bazylianów, 1783. – [8], 54 s.; 8°.

Присвята кн. К. Чацькій підписана X. J. K. B. P. A. K. O. G. L.

Estreicher, t. 22, s. 218; Запаско, Ісаєвич, 3210.

НБУВ

Popis roczny szkół włodzimierskich pod zaszczytem... Porfirego Skarbka Ważyńskiego... odprawowany w miesiącu Lipcu roku 1783. – W Poczajowie, 1783. – [30] k.; 4°.

Запаско, Ісаєвич, 3218.

Reguły nowiciackie : Dotąd pisane, a roku 1783 z przydanym instruktarzem wydrukowane. – [Poczajów] : W Drukarni Poczajowskiej WW. OO. Bazylianów, 17.01.1783. – [12], 40 s.; 4°.

Текст польський, окремі слова кирилицею.

НБУВ

1784

Apollo z orszakiem muz Jaśnie Wielmożnemu Jmci Xu Józefowi Morgulcowi Protoarchimandrycie czyli generałowi kongregacji ruskiej L. S. B. W. opatowi Mieleckiemu w czasie solennych imienin roku 1784. dnia 4. Kwietnia s. k. w Poczajowie wieszający. – [Poczajów, 1784]. – [12] k.; 8°.

Estreicher, t. 22, s. 562; Запаско, Ісаєвич, 3236.

Applausus Ill[ustrissi]mo Excell[entissi]mo ac R[evere]nd[issi]mo D[omi]no Theodosio Rostocki episcopo chełmensi, coadjutori metropoliae totius Russiae occasione felicissimae suae in hierarchia Ruthena exaltationis per Provinciam Lithvanam Divi Basilii Magni exhibitus A. 1784. – Poczajoviae, 1784. – 2°.

Estreicher, t. 26, s. 384; Запаско, Ісаєвич, 3237.

Vociański, Florentinus

Theses theoretico-dogmaticae... a... theologiae classe ac studio formali conventus luceoriensis Ordinis Praedicatorum... defendentur... sub assistentia Alani Kiliański et Augustini Niedziałkowski. – Poczajoviae, [1784]. – 4°.

Запаско, Ісаєвич, 3240.

Gratulatio Ill[ustrissi]mo Excell[entissi]mo ac R[evere]nd[issi]mo D[omino] D[omino] Joacimo Daszkiewicz Horbacki episcopo pinscensi ac turoviensi suum in hierarchia ecclesiae Ruthenae gradum faustissime auspicienti a provincia Lithuana Ordinis S. Basili Magni. – Poczajoviae, 1784. – [4] f.; 2°.

Estreicher, t. 18, s. 270; Запаско, Ісаєвич, 3254.

[Ohilewicz, Pachomius]

Ecphonemata liturgii greckiey albo tego wszystkiego, co przy liturgii, to iest, mszy świętey, kapłan, i dyakon, i chor w głos śpiewają, wykład ze mszy S. Bazylego Wiel. y S. Iana Chryzostoma wyięte, i ięzykiem słowieńskim, a charakterem polskim, z nowym na ięzyk polski przelożeniem dla informacyi przytomnych, dawno przez WW. OO. Bazylianów sporządzone i za pozwoleniem starszych znowu do druku podane. – [Poczajów] : W drukarni Poczajowskiey, 1784. – 40 k.; 12°.

Автора вказано у бібліографії.

Estreicher, t. 23, z. 1, s. 302 (рік помилковий); Запаско, Ісаєвич, 3270.

НБУВ

1785

Nabożeństwo do S. Onufrego officium i litania z przyłożeniem summariusza życia tegoż S[więtego] na żądanie wielu wydane. – W Poczajowie : W Drukarni J. K. Mci i Rzplitey u WW. OO. Bazylianów, 1785. – 61 s.; 8°.

Запаско, Ісаєвич, 3315.

НБУВ

Podhorodeński, Jan Kanty Bożydar

Kazanie na konsekracyę cerkwi Boromelskiey, do bardzo licznego zgromadzenia miane przez J. W. Jmci xiędza Jana Kantego Bożydara Podhorodyńskiego officiała diecezji łuckiey i archidiakona: w Boremlu die 4. Augusta 1785. – W Poczajowie : Uprzywiliowaney Drukarni J. K. Mci i Rplitey, u WW. OO. Bazylianów, [1785]. – [11] k.; 4°.

Estreicher, t. 24, s. 406; Запаско, Ісаєвич, 3320.

1786

Decretum in causa execrandorum criminum sacrilegii et blasphemiae contra Deum: A° 1785. d. 14 Sept. prolatum. – [Poczajoviae] : Typis Mon. Poczajov. O. S. B. M., 1786. – [11] f.; 2°.

Estreicher, t. 15, s. 111.

Podhorodeński, Jan Kanty Bożydar

Kazanie na poświęcenie cerkwi Boromelskiej do bardzo licznego zgromadzenia miane przez J. X. Jana Kantego Podhorodyńskiego w Boremlu die 4. Augusta 1785. – W Poczajowie, 1786. – [11] k.; 4°.

Estreicher, t. 24, s. 406.

1787

Богословія правоучителная, содержащая в себе собраное в кратце поучение о святых тайнах, о добродетелех богословских, о заповедех божіих, о заповедех церковных, о грехах, о казнях сиречь карах церковных, с приложением обычнїя науки, о догматах веры кафолическія, и некоторых ведомостей, особам духовным, наипаче же пресвитером парохіалным благопотребное. – Типом издадєся второе. – [Почаев] : В Святой и Чудотворной Обители Почаевской, Чину Святаго Васіліа Великаго, 1787. – [2], 214, [14] л.; 4°.

Польський текст паралельно зі старослов'янським на арк. 203–215.

Запаско, Ісаєвич, 3375; Почаевський збірник, 97.

НБУВ

In Natali Christi perillustri r[everendissi]mo d[omi]no generali ac simul r[evere]nd[issi]mis patribus universi ordinis consultoribus carmen heroicum. – Poczajoviae, 1787. – [3] f.; 4°.

НБУВ

Iwanowski

Exhorta na pogrzebie Franciszka Czackiego strażnika w. kor. w kościele farnym poryckim miana przez Imci xiędza Iwanowskiego, kanonika łuckiego, proboszcza poryckiego... – W Poczajowie, 1787. – [4] k.; 8°.

Estreicher, t. 18, s. 700–701; Запаско, Ісаєвич, 3401.

Kulczycki, Pantaleon

Treść teologiczney nauki obyczajney z autorów klassycznych Antoine i innych łacińskich przez rozmowy na kształt katechizmu dla łatwiejszego uczenia się i pojęcia osobom duchownym oyczystym ięzykiem od J. X. Pantaleona Kulczyckiego, Zakonu S. Bazylego W. teologa, typografii Poczaiowskiej korektora, bywszego dyccezalnego ksiąg censorsa wybrana i za pozwoleniem zwierzchności do druku podana. – [Poczajów] : W Drukarni Poczajowskiej WW. OO. Bazylianów za Przywilejem J. K. Mci, 1787. – [2], 1–29, 1–591, 591–644 [i. e. 645], [6] s.: 1 il.; 4°.

У друкованій пагінації є інші помилки, які не впливають на кінцеву нумерацію. Текст польською, окремі слова латинською та церковнослов'янською мовами.

Estreicher, t. 20, s. 369; Запаско, Ісаєвич, 3404.

НБУВ

Podhorodeński, Jan Kanty Bożydar

Kazanie na pogrzebie ś. p. JWP. Franciszka Czackiego strażnika wielkiego koronnego w kościele farnym poryckim miane przez x. Jana Kantego Bożyda[ra] Podhorodeńskiego archidyakona katedralnego i officyała generalnego łuckiego d. 8. Marca r. 1787. – W Poczajowie : W Drukarni uprzywilejowanej J. K. Mci WW. OO. Bazylianów, [1787]. – [2], 36 s.; 8°.

Estreicher, t. 24, s. 406; Запаско, Ісаєвич, 3413.

Popis szlachetney młodzi edukującej się w szkołach publicznych szarogrodzkich zgromadzenia xx. bazylianów, z nauk w ciągu roku dawanych, pod zaszczytem Jaśnie Wielmożney Tekli Sosnowskiej wojewodziny połockiej, starościny ratenskiej, naylaskawszey fundatorki

odprawiony w roku 1787. miesiącu Lipcu. – W Poczajowie : W Drukarni XX. Bazylianów za przywileciem J. K. Mci, [1787]. – [29] k.; 4°.

Estreicher, t. 25, s. 75; Запаско, Ісаєвич, 3414.

[Turski, Felix Paweł] (1728–1800)

Recens excitata in seminario luceoriensi studia. – Poczajoviae, 1787.

Estreicher, t. 31, s. 418; Запаско, Ісаєвич, 3422.

Wiersz Wielmożnemu Nayprzewielebnieyszemu Jmci xiędzu Jaroteuszowi Korczyńskiemu św. theologii dokt. Zakonu S. Bazylego w kongregacyi ruskiej wikaremu generali w dzień jego imienin 4. Października 1787. roku. W dowód wdzięczności ofiarowany. – W Poczajowie, [1787]. – [10] s.; 4°.

Estreicher, t. 20, s. 87; Запаско, Ісаєвич, 3427.

Zabawy. Quaeramus seria ludo. Cz. 1–2. – W Poczajowie : W drukarni XX. Bazylianów, 1787–1788. – [22], 204, 11 s.; 8°.

Estreicher, t. 9, s. 799, t. 34, s. 7; Запаско, Ісаєвич, 3428.

НБУВ

1788

Apteka domowa dla poratowania zdrowia potrzebna z autorów różnych zebrana tak też lekarstwa dla koni, bydła i innego drobiu. Z przydatkiem ciekawych wiadomości za pozwoleniem zwierzchności do druku podana. – W Poczajowie : W Drukarni XX. Bazylianów, 1788. – [16], 270, 32, [31] s.; 8°.

Estreicher, t. 12, s. 193–194; Запаско, Ісаєвич, 3443.

Indulgentiæ brevia, decreta Summorum Pontificum et SS. Congregationum, nec non Sancita Regni Poloniæ et Magni Ducatus Lithuaniae, Regnante Serenissimo Stanislao Augusto Poloniarum Rege, Magnoque Duce Lithuaniae lata Clerum Sæcularum et regularem utriusque ritus Latini et Græci concernentia, compendio collecta : [Pars 1–2]. – [Poczajoviæ] : Typis Poczajoviensibus edita, 1788. – [2], 184, [16], 1–23, 23–31, 24–142 [i. e. 151] p.; 8°.

Estreicher, t. 18, s. 567; Запаско, Ісаєвич, 3453; Почаевский сборник, 170.

НБУВ

Kasparowicz, Gabriel Andrzej (1717–1788)

Źródło ogrodów, studnia wód żywych, które płyną impetem z Libanu to iest Officium albo godzinki o Nayświętszey Maryi Pannie na Górze Jasney Poczajowskiej... – W Poczajowie, 1788. – [24] k.; grav.; 12°.

Запаско, Ісаєвич, 3455.

[Lenkiewicz I.]

Książka lekarstw końskich, oraz sposoby ratowania w chorobach bydła, owiec etc. – W Poczajowie : W Typografii WW. OO. Bazylianów za Przywileciem J. K. Mci., 1788. – 111 s.; 8°.

Інша назва: Книжиця для господарства.

Титульний аркуш і передмова польською мовою, основна частина тексту (с. 9–97) – українською мовою кириличним шрифтом, с. 97–111 – українською мовою латинським шрифтом.

Estreicher, t. 20, s. 345; Запаско, Ісаєвич, 3435.

НБУВ

Meletius Pigas (1535/1540–1601)

List Melecjusza Patriarchy Alexandryjskiego do Hipacjusza Pocieia, biskupa włodimirskiego i brzeskiego, protothroniego metropoliey całej Rusi pisany [r. 1599] // Pocij, Hipacy Adam. Kazania i homilie od niedzieli przedzapustney do niedzieli i poniedziałku zesłania Ducha S. ... z listem i odpowiedzią do Melecjusza... – W Poczajowie : W Drukarni J. K. Mci i Rzplitey u XX. Bazylianów, 1788. – 27 s.; 4°.

Estreicher, t. 24, s. 380–381; Почаевский сборник, 171.

НБУВ

Pocij, Hipacy Adam (1541–1613)

Kazania i homilie od niedzieli przedzapustney do niedzieli i poniedziałku zesłania Ducha S. męża nieśmiertelney pamięci Hupacjusza Pocieia z kasztelana brzeskiego litt: mnicha Z. S. Bazylego W. biskupa włodzimierskiego brzesk: oraz metropolity Całej Rusi w r. 1714 z listem i odpowiedzią do Melecjusza, przez J. W. Leona Kiszkę biskupa włodzimierskiego w Supraślu do druku podane. Na dalsze zaś niedziele przez pewnych zakonu S. Bazylego W. prowincyi koronney teologów i kaznodzieiów przydane, i tak na wszystkie niedziele całego roku, w niniejszym 1788. nowo wydrukowane. – W Poczajowie : W Drukarni J. K. Mci i Rzplitey u XX. Bazylianów, 1788. – [6], 1–120, 113–233, 334–487, 489–659, 659–789, 789–943, 924–943, 946–1009, 10010–10024, 1005, 10026–10031, 10031–10039, 1040–1042, 1045–1073, 1075–1155, 1146–1245 [i. e. 1180], 1–81 s.; 4°.

У друкованій пагінації є інші помилки, які не впливають на кінцеву нумерацію. Примірники в один том і у два томи з окремими титульними аркушами.

Estreicher, t. 24, s. 380–381; Запаско, Ісаєвич, 3464, 3456; Почаевский сборник, 171.

НБУВ

Podhorodeński, Jan Kanty Bożydar

Kazanie na pogrzebie serca s. p. J. W. Jmci Pana Franciszka Czackiego, strażnika wiel[kiego] koronnego, kawalera orderów Orła Białego, i Ś. Stanisława. W cerkwi Boremelskiej miane przez Wiel. J. x. Jana Kantego Bożydar Podhorodeńskiego archidiakona katedralnego i officiala generalnego łuckiego dnia 13tego m[iesią]ca Lutego 1788 roku. – W Poczajowie : W Drukarni Uprzywilejowanej J. K. Mci i Rzeczpltey WW. OO. Bazylianów, [1788]. – [1], 48 s.; 8°.

Estreicher, t. 24, s. 406; Запаско, Ісаєвич, 3465.

НБУВ

Świątobliwość kapłańska w Piotrze S. apostołów i kapłanów książęciu... / tłum. z lat. – W Poczajowie, 1788. – 8, 512, 2 s.; 8°.

Estreicher, t. 30, s. 82 (без титульного аркуша).

Theologia. – Poczajoviae, 1788.

Держ. архів Волин. обл. – Ф. 382. – Оп. 1. – Спр. 76 (Див.: Білик, с. 26).

Źródła od rodów. – Poczajów, 1788.

Проповіді.

Держ. архів Волин. обл. – Ф. 382. – Оп. 1. – Спр. 76 (Див.: Білик, с. 27).

Можливо це «Źródło ogrodów» Г. А. Каспаровича?

Kulczyński, Ignacy (1707–1747)

Menologium Bazylikańskie, to iest Żywoty Świętych Bożych oboiey płci Bazylikańskiego zakonu na każdy dzień w roku rozłożone. – Przedruk z wileńskiego wyd. 1771 r. – Poczajów, 1789.

Петрушевич, с. 179; Estreicher, 20, s. 369–370 (інше видання: ... Wilno, 1771).

Богогласник песни благоговейныя праздником Господьским, Богородичным, и нарочитых святых чрез весь год приключаяющимся, к симже некоторым чудотворным иконам служащия, таже различныя покаяныя и оумилителныя содержащ. Собран, по силе исправлен, четырьми части определен, типом и чертами мусикійскими напечатана и изобразися. – [Почаев] : В Святей Чудотворней Лавре Почаевской, Тщанием Иноков Чину С. Васіліа Великаго, 1790. – [296] л.; 4°.

Латинським шрифтом (польською та латинською мовами): арк. 19 зв. – 24 зв., 56–57, 117–117 зв., 137 зв. – 138 зв., 141 зв. – 142, 144 зв. – 145 зв., 148–149, 151–152 зв., 153 зв. – 154, 155–155 зв., 178 зв. – 181, 194 зв. – 195, 205 зв. – 206, 221–222, 234–237, 249–251, 253–257 зв., 265–267, 268 зв. – 269, 270–270 зв., 273 зв. – 277, 290 зв. – 291 зв.

Запаско, Ісаєвич, 3510; Почаевский сборник, 103.

НБУВ

Ewangelie na święta i niedziele / tłum. Jakub Wujek. – W Poczajowie, 1790. – 12°.

Estreicher, t. 33, s. 386; Запаско, Ісаєвич, 3566.

Hessel, Ignacy Benedykt

Wolne myśli nad nowo ułożonym urbaryalnym podatkiem w krajach Cesarsko Królewskich podług dwóch patentów pod dniem 20 kwietnia 1785 i 10 lutego 1789, wydane w Wiedniu 1789 w niemieckim języku przez Ignacego Benedykta Hessla a dla ciekawości na polski język przełożone. – W Pocięowie (!), 1790. – IV, 100 s.; 8°.

Estreicher, t. 18, s. 170.

НБУВ

Pinamonti, Giovanni Pietro (1632–1703)

Drzewo żywota albo Szacunek i pożytki Mszy Świętey wraz z sposobem obfitego z tychże korzystania wystawione dla każdego chcącego tey słuchać z nabożeństwem przez x. Jana Piotra Pinamonti Towarzystwa Jezusowego. Dzieło z włoskiego na polski język przełożone od iednego bazyliana, za zezwoleniem zwierzchności wydrukowane. – W Poczajowie : W Drukarni J. K. Mci. i Rzeczypospolitey, WW. XX. Bazylianów, 1790. – [1], 99 s.; 12°.

Estreicher, t. 24, s. 284; Запаско, Ісаєвич, 3554.

НБУВ

Pinamonti, Giovanni Pietro (1632–1703)

Krzyż ulżony albo Pobudki do znoszenia mężnie przykrości, przełożone w siedmiu uwagach podzielonych na każdy dzień w tygodniu, przez x. Jana Piotra Pinamonti S. J., a z włoskiego na polski język przez iednego bazyliana przetłomaczone, za zezwoleniem zwierzchności wydrukowane. – W Poczajowie : W Drukarni J. K. Mci. i Rzeczypospolitey, WW. XX. Bazylianów, 1790. – [1], 117 s.; 12°.

Estreicher, t. 24, s. 284; Запаско, Ісаєвич, 3555.

НБУВ

Pinamonti, Giovanni Pietro (1632–1703)

Piekło otwarte chrześcianinowi ażeby nie wchodził do niego albo Uwagi o karach piekielnych, rozłożone na każdy dzień w tygodniu przez x. Jana Piotra Pinamonti Towarzystwa Jezusowego. Na polski ięzyk przełożone przez iednego bazyliana, za zezwoleniem zwierzchności wydrukowane. – W Poczajowie : W Drukarni J. K. Mci. i Rzeczypospolitey, WW. XX. Bazylianów, 1790. – [1], 120 s.; 12°.

Estreicher, t. 24, s. 284; Запаско, Ісаєвич, 3556.

НБУВ

[Pinamonti, Giovanni Pietro] (1632–1703)

Serce skruszone albo Pobudki dla wzbudzenia skruchy, przełożone w siedmiu uwagach, podzielone na każdy dzień tygodnia od iednego zakonnika Towarzystwa Jezusowego. Na polski ięzyk z włoskiego przez iednego bazyliana przetłomaczone, za zezwoleniem zwierzchności wydrukowane. – W Poczajowie : W Drukarni J. K. Mci. i Rzeczypospolitey, WW. XX. Bazylianów, 1790. – [1], 96 s.; 12°.

Запаско, Ісаєвич, 3557.

НБУВ

Pinamonti, Giovanni Pietro (1632–1703)

Zwierciadło niezdradzające albo Nauka rozum oświecająca i dzieło wzbudzająca poznania siebie samego. Wyłożona w siedmiu uwagach i podzielona na każdy dzień w tygodniu. Przez Jana Piotra Pinamonti Towarzystwa Jezusowego po włosku napisana, w roku 1769. iuz dwudziesty pierwszy raz na świat z druku wydana, a od iednego bazyliana na polski ięzyk przełożona, za zezwoleniem zwierzchności wydrukowana. – W Poczajowie : W Drukarni J. K. Mci. i Rzeczypospolitey, WW. XX. Bazylianów, 1790. – [1], 110 s.; 12°.

Запаско, Ісаєвич, 3558.

НБУВ

1791–1800

1791

Codex Constitutionum Ordinis S[ancti] Basilii M[agni] ex Sancitis antiquiorum Capitulorum Congregationis Ruthenorum et Decretorum Sanctæ Sedis collectarum, ad textum Regulæ S[ancti] Patris nostri exactus et conformatus. – [Poczajoviæ] : Typis S. Reg. M. Monasterii Poczajovien. O. S. B. M., 1791. – [1], 1–245, 247–262 [i. e. 261], [2] p.; 2°.

Estreicher, t. 14, s. 314; Запаско, Ісаєвич, 3591.

НБУВ

Różne nabożeństwo od świętych oyców złożone, na polski ięzyk przetłumaczone teraz dla pożytku dusz, polskim liter ułożeniem, też i posłowieńsku i popolsku wydrukowane. – W Poczajowie : W Drukarni J. K. Mci. i Rzeczypospolitey, WW. OO. Bazylianów, 1791. – 351 s.; 8°.

Текст паралельно церковнослов'янською мовою латинським шрифтом і польською мовою.

Estreicher, t. 23, z. 1, s. 6 (неточний опис); Запаско, Ісаєвич, 3619.

НБУВ

Песнь пресвятей Деве Богородице Маріи на пренесеніе чудотворнія, народно оувенчання Ея иконы, от притвора в новую церковь, благодатне наданим от Святаго Апостолскаго

Престола осмодневным отпусом почтенное, благословением же его милости господина діецезалнаго пастыря бывшее : Во С. Обители Почаевской Ч. С. В. В. дня 8 септемврія в лето 1791 воспета = Piesn do Nays: Panny Bogarodzicy Maryi w czasie przenosin cudotwornego ukoronowanego Jey obrazu z kaplicy do nowej bazyliki, łaskawym nadaniem od Świętey Stolicy Apostolskiey zupełnego przez całą oktawę odpustu upoważnionych, za błogosławieństwem J. W. diecezalnego pasterza nastąpionych : W Monasterze Poczaiewskim Z. S. B. W. Dnia 8. Września s. k. 1791. roku śpiewana. – [Poczajów, 1791]. – [4] k.: 1 grav.; 4°.

Гравюра – ікона Божої Матері з Немовлям. Нотодрок. Текст паралельно церковнослов'янською і польською мовами.

Запаско, Ісаєвич, 3576.

НБУВ

1792

Filipowicz, Ignacy

Kazanie na uroczystość narodzenia... Maryi panny... w Poczajowie. – W Poczajowie, [1792]. – [10] k.; 4°.

Запаско, Ісаєвич, 3649.

Kulczycki, Pantaleon

Treść teologiczney nauki obyczajney z autorów klassycznych Antoine i innych łacińskich przez rozmowy na kształt katechizmu dla łatwiejszego uczenia się i pojęcia osobom duchownym oyczystym językiem niegdyś od s. p. J. X. Pantaleona Kulczyckiego, Zakonu S. Bazylego Wielkiego, teologa, typografii Poczaiewskiej korektora, oraz bywszego diecezalnego ksiąg censorsa wybrana, a teraz odnowiona i za pozwoleniem zwierzchności powtóre do druku podana. – [Poczajów] : W Drukarni Poczaiewskiej, J. K. Mci. i Rzplitey, u WW. XX. Bazyliańców, 1792. – [2], 1–262, 270–331, 331–435 [i. e. 429], [4] s.: 1 grav.; 4°.

У друкованій пагінації є інші помилки, які не впливають на кінцеву нумерацію. Текст польською, окремі слова латинською та церковнослов'янською мовами.

Estreicher, t. 20, s. 369; Запаско, Ісаєвич, 3660.

НБУВ

Pinamonti, Giovanni Pietro (1632–1703)

Synagoga z błędu wyprowadzona, czyli Droga ułatwiona do przekonania każdego Żyda o fałszu sekty żydowskiej i razem o prawdzie religii chrześcijańskiej niegdyś w włoskim języku napisana przez x. Jana Piotra Pinamonti Towarzystwa Jezusowego, a teraz przez Porfiriusza Skarbka Ważyńskiego biskupa chełmskiego i bełzkiego na polski język przełożona, i dla pożytku niemniej Żydów polskich iako i prawowiernych katolików do druku podana. – W Poczajowie : Uprzywiliowanej Drukarni Jego K. Mci i Rzplitey, u WW. XX. Bazyliańców, 1792. – 1–41, 43–113, 116, 116, 118–135 [i. e. 132] k.; 4°.

Estreicher, t. 24, s. 284; Запаско, Ісаєвич, 3667.

НБУВ

Требник малый от Великаго Евхологіона собран и оудобнаго ради в нужнейших ірееем (!) оупотребленія типом издан. – [Почаев] : В Святой чудотворной Лавре Почаевской Чина Святаго Васілія Великаго, 1792. – 1, 240, [48] л.; 8°.

Текст польською мовою на арк. 239–239 зв.

Estreicher, t. 9, s. 654; Запаско, Ісаєвич, 3636; Почаевский сборник, 105.

НБУВ

[Ważyński, Skarbek Porfiry] (?–1814)

Katechizm albo Krótkie zebranie nauki chrześcijańskiej, dla pożytku dusz ludzkich spisane, do druku podane i na dwie klasy podzielone. – W Poczajowie : W Drukarni Uprzywileiowanej J. K. Mci i Rzeczypospolitey u WW. XX. Bazylianów, 1792. – [3], 4–208 s.: grav.; 8°.

Автор вказаний у вступі. Гравюра (на звороті титульного аркуша) «S. Mikołaj Biskup Mirenski Cudotworca».

Estreicher, t. 32, s. 267, t. 19, s. 186; Запаско, Ісаєвич, 3673.

НБУВ

1793

Богословіе правоучителное з Богословія Антоіне, Тоурнели и Реіффенстувель, пространно римским діалектом о тайнах и ценсурах сиречь, казних либо надзираніях церковных написанного, на русскій діалект вкратце, по благоволенію и благословенію его преосвященства кир Кипріяна Стецкаго екзарха всея Россіи, луцкаго и острогскаго епіскопа преведеное. Таже в ползу требующым о сих наставленія типом второе с исправленіем изданое. – [Почаев] : В Святей и Чудотворней Обители Почаевской, Чина Святаго Васіліа Велик., 1793. – [2], 234 л.; 4°.

Примітки в тексті та посторінкові латинською та польською мовами.

Запаско, Ісаєвич, 3679.

НБУВ

[Hymnus Acathistus]. Przetłumaczenie i ułożenie w wierszach łacińskich hymnu akafist N. M. P. przez x. Ignacego Filipowicza. – [Poczajovia], 1793. – 4°.

Estreicher, t. 16, s. 221; Запаско, Ісаєвич, 3719; Петрушевич, с. 179.

Instructiones tyronibus pro Sodalitio Beatissimæ Virginis Mariæ certantibus ad ediscendum propositæ. – [Poczajovia] : In Typographia Poczajoviensi O. S. B. M., 1793. – [2], 45 p.; 12°.

Estreicher, t. 18, s. 586–587 (інше видання).

НБУВ

Leopold od św. Awertana

Kazanie w dzień uroczystości wniebowzięcia Maryi Najczystszej Panny, w obecności celebrującego JW. Jmci x. Stefana Lewińskiego bis. etc. przez x. Leopolda od S. Awertana karm. bosych klasztoru wiszniowieckiego kaznodzieję w kościele Poczaiow. nauprzewielebniejszych xx. bazylianów powiedziane. Temuż JW. Panu przypisane r. 1793 dnia według kalendarza starego 15 sierpnia do druku podane. – W Poczajowie, 1793. – [8] k.: grav.; 4°.

Estreicher, t. 21, s. 180; Запаско, Ісаєвич, 3723.

НБУВ

Молитвослов в немже чин часов церковных и прочих спасителных моленій, с тропарами, и кондаками, воскресными, дневными, святыя чотыредесятницы, и пядесятницы, с місяцословом, и с приложеніем на кійждо день римскаго календара святых, восхода же и захода сонечнаго на весь год, с пасхалією зрячою, по екземплярем изданным лета 1776. – Типом издан [в Почаеве] : В Монастире Почаевском Ч. С. В. В., 1793. – [16], 548 л.; 8°.

Латинський шриффт в Місяцеслові на арк. 351–534.

Estreicher, t. 22, s. 520; Запаско, Ісаєвич, 3691.

НБУВ

Молитвослов в немже чин часов церковных и прочих спасительных моленій, с тропарами, и кондаками, воскресными, дневными, святя четыредесятницы, и пятидесятницы, с месяцословом, и с приложеніем на кійждо день римскаго календара святых, восхода же и захода солнечнаго на весь год, с пасхалиєю зрячою, и настатіем лунным, по екземплярем изданным лета 1776. – Типом издан [в Почаеве] : В Монастире Почаевском Ч. С. В. В., 1793. – [8], 400, [32] л.; 8°.

Латинський шрифт в Місяцеслові на арк. 215–398.

Запаско, Ісаєвич, 3692; Почаевский сборник, 106.

НБУВ

Sienicki, Walerjan

Kazania na święta całego roku, które święta wschodnia cerkiew, uroczystym święci obchodem, i uroczystym upoważa nabożeństwem. Napisane i miewane przez xiądza Waleriana Sienickiego, Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego, na dwie xiążki rozdzielone, a teraz za zezwoleniem władzy i zwierzchności do druku podane. – W Poczajowie : [W Drukarni Monasteru Poczajowskiego], 1793. – 4°. – Т. 1. – [6], 200 к.; Т. 2. – [1], 1–72, 72–204 [i. e. 205] к.

Два набори другого тому, різняться помилками у пагінації.

Estreicher, t. 28, s. 35; Запаско, Ісаєвич, 3732.

НБУВ

Sobkiewicz, Bazyli

Kazanie w dzień 7. kwietnia 1792. przez przewielebnego I. X. Bazylego Sobkiewicza O. G. U. dziekana Kochmanowskiego prob. miane. – W Poczajowie, 1793. – 5 к.; 4°.

Estreicher, t. 28, s. 374; Запаско, Ісаєвич, 3733.

1794

Медитацие. – Poczajów, 1794.

Держ. архів Волин. обл. – Ф. 382. – Оп. 1. – Спр. 76 (Див.: Білик, с. 26).

1796

Witoszyński, Ignacy (1746–1809)

Kazanie przy uroczystym obchodzie imienin Nayiaśnieyszey i Naypotężnieyszey Monarchini Katarzyny Wtorey Imperatorowy Całey Rossyi przez I. X. Ignacego Witoszyńskiego, kaznodzieie Nayiaśnieyszego Króla IMCi Polskiego Stanisława Augusta, kanonika katedralnego kamienieckiego w Kamieńcu Podolskim w kościele katedralnym obrządku łacińskiego dnia 5. Grudnia nowego kalendarza roku Pańskiego 1795. mówione. – Wydrukowane w Poczajowie, 1796. – [16] к., grav.; 4°.

Другий титульний аркуш: Проповедь при нарочитом обхождені именованіи Ея Превысочайшаго и Непреодоленнаго Величества Великія Самодержицы и Государыне, Императрицы Всея Россіи, Екатерины Вторья. В день святя великомученицы Екатерины. Чрез пречестнаго отца кир Ігнатія Ветошинскаго, проповедника Пресветлейшаго Его Величества Короля Полскаго Станеслава Августа, каноника кафедральнаго каменецкаго, в Каменці Подолском в церкви кафедральной обряду римскаго повествованная, на славенско рускій діалект преведенная іеромонахом Валеріаном Сіенецким, чина Святаго Василія Великаго. – Напечатанная в Почаеве, 1796.

Другий титульний аркуш і текст на звороті кириличним шрифтом. Текст проповіді паралельно польською та російською мовами у дві колонки.

Estreicher, t. 33, s. 128; Запаско, Ісаєвич, 3848.

НБУВ

Давіда пророка и царя песни рекше псалми со преложением на сообщій нам и обычный язык, из вулгаты давно преведених псалмов: то же в оуведомление некоторых славенских речений здешным неудобь разумителных: в ползу же сія благоговейно читати обыкшим. – [Почаев] : Издани в святой Чудотворной Лавре Почаевской, Ч. С. В. В., 1798. – [1], 262 арк.; 4°.

Текст паралельно церковнослов'янською та польською мовами.

Estreicher, t. 15, s. 62, 84; Запаско, Ісаєвич, 3977.

НБУВ

Zabawa ogrodowa. – W Poczajowie : W Drukarni WW. OO. Bazylianów, 1798. – [6], 119 s.; 8°.

Автор – Czarniecki Ignacy? (Див.: Запаско, Ісаєвич).

Estreicher, t. 14, s. 522, t. 34, z. 1, s. 6 (рік помилковий); Запаско, Ісаєвич, 4006; Почаевский сборник, 172.

НБУВ

Букварь для обучения юношества читать по російском и польском = Elementarz dla uczenia młodzieży czytać po rosyjsku i polsku. – W Poczajowie, 1799. – [64] s.; 8°.

Запаско, Ісаєвич, 4039.

Phaedrus (бл. 20 до н. е. – бл. 50 н. е.)

Bajki Fedra z księgi III. w texcie łacińskim. – W Poczajowie, 1799. – 8°.

Estreicher, t. 24, s. 217; Запаско, Ісаєвич, 4071.

Różne nabożeństwo od świętych oyców złożone, na polski ięzyk przetłumaczone teraz dla pożytku dusz, polskim liter ułożeniem, też i posłowieńsku, i popolsku wydrukowane. – W Poczajowie : W Drukarni WW. OO. Bazylianów, 1800. – 351 s.; 8°.

Передрук видання 1791 р. Текст паралельно церковнослов'янською мовою латинським шрифтом і польською мовою.

Estreicher, t. 3, s. 195, t. 6, s. 535 (неточні описи); Запаско, Ісаєвич, 4124.

1801–1810

Cztery Ewangelie po sławiańsku. – W Poczajowie, 1801.

Estreicher, t. 1, s. 478.

Ewangelie i Epistoły na niedziele, na święta uroczyste, które w kościele katolickim według sporządzenia rzymskiego, na cały rok czytają. Wszystkim prawowiernym duchownym y świeckim, ku nauce zbawienney wielce pożyteczne y potrzebne. Z dokładem artykułów i aktów do wiary najpotrzebniejszych. – W Poczajowie : W Drukar: Jego Imperatorskiej Mci. u WW. XX. Bazylianów, 1801. – [2], 1–17, 17–29, 31–302, 304–533, 535–544 [i. e. 542], [6] s.: grav.; 12°.

НБУВ

[Skrzetuski, Wincenty] (1745–1791)

Historia powszechna dla szkół narodowych. Na klasę IV. Dzieie greckie zawierająca. – W Poczajowie: W Drukarni Jego Imperatorskiej Mci u XX. Bazylianów, 1801. – [3], 109, [3] s.; 8°.

Автора визначено за бібліографією.
Estreicher, t. 4, s. 272 (інше видання).
НБУВ

Nauka moralna dla szkół na III. klasę. – W Poczajowie, 1801.
Estreicher, t. 3, s. 214.

Officyum codzienne, z różnemi nabożeństwami, ku większej czci Boga, i Matki Jego niepokalanie poczętej, także inszych śś. patronów krótko zebrane, a dla wygody chrześcijańskiej nowemi przydatkami rozszerzone, za pozwoleniem zwierzchności przedrukowane. – W Poczajowie, 1801. – 430, 24 s.; 8°.

Estreicher, t. 6, s. 560.

1802

Lhuillier Szymon (1750 – бл. 1810)

Arytmetyka dla szkół narodowych. – Przedrukowana w Poczajowie, 1802. – 259 s.; 8°.

Estreicher, t. 2, s. 594.

1804

Лексікон, сиречь словесник славенскій, имеющ в себе словеса первее славенская азбучная, посем же полская благопотребный к виразумению словес славенских обретающихся в книгах церковных. – [Почаев] : Типом издан в Святой и Чудотворной Лавре Почаевской, Ч. С. В. В., 1804. – [88] л.; 8°.

Текст церковнослов'янською та польською мовами.

Почаевский сборник, 118.

НБУВ

1805

Богогласник песни благоговейныя праздником Господьским, Богородичным, и нарочитых святых чрез весь год приключаящимся, и к симже некоторым чудотворным иконам служащия, таже различныя покаянныя и оумилителныя содержащ. Собран, по силе исправлен, четырьми части определен, типом и чертами мусикійскими напечатана и изображена. – [Почаев] : В Святей Чудотворней Лавре Почаевской, Тщанием Иноков Чину С. Васіліа Великаго, 1805. – [298] л.; 4°.

Латинським шрифтом (польською та латинською мовами): арк. 20 зв. – 25 зв., 57–58, 118–118 зв., 136 зв., 137 зв. – 139 зв., 142–143, 146–146 зв., 149–150, 152 зв. – 153 зв., 155 зв. – 157, 158–158 зв., 159 зв. – 160, 183 зв. – 186, 199 зв. – 200, 210 зв. – 211, 226–227, 239–242, 254–256, 258–262 зв., 270–272, 273 зв. – 274, 275–275 зв., 278 зв. – 282, 295 зв. – 298 зв.

Estreicher, t. 1, s. 128.

НБУВ

Jarkowski, Antoni

Przemowa do uczniów przy rozpoczęciu swej lekcyi (Prawa) d. 3 Października 1805 r. przez prefekta Gimn. wołyńs. i Prof. prawa w tymże gimn. – W Poczajowie, 1805. – [20] s.; 4°.

Estreicher, t. 2, s. 204.

НБУВ

Jarkowski, Wojciech

Mowa Wojciecha Jarkowskiego, Prof. matematyki elementarnej w Gimnaz. wołyńs. i jeometry królewskiego przysięgłego, do uczniów przy rozpoczęciu kursu w d. 2 Października 1805 w Krzemieńcu miana. – W Poczajowie, 1805. – 8 s.; 4°.

Estreicher, t. 2, s. 204.

НБУВ

1806

Katechizm rzymski : Z wyroku Synodu Trydentskiego ułożony, z rozkazu Piusa V papieża po łacinie wydany, na różne języki w różnych krajach przełożony, potem od Klemensa XIII osobliwie zalecony dla iednostayney nauki chrześcijańskiej, wydrukowany w Przemyślu roku 1763, a teraz przedrukowany w Poczajowie. – Poczajów : W Drukarni WW. OO. Bazylianów, 1806. – [7], 1–115, 114–206, 210–265, 259–266, 275–276, 276–297, 299–407 [i. e. 404], [58] s.; 4°.

Estreicher, t. 2, s. 365 (інше видання), t. 19, s. 182 (інше видання).

НБУВ

Песны благоговейныя в кратце собранныя, поемья при Божественной Літургії чтенной. К симже праздником Господским, Богородичным, и некоторым святым: Таже различныя покаяныя рускія и полскія. Типом изданныя. – [Почаев] : В святой и чудотворной Лавре Почаевской чина святого Васілія Великаго, 1806. – [2], [10], 11–39, [2], 40–88, 68, 100–129, [2] л.: грав.; 8°.

Фоліація арабськими та кириличними цифрами.

Латинським шрифтом (польською та латинською мовами): арк. 11–16 зв., 24–25 зв., 40–43, 118 зв. – 128 зв.

НБУВ

1807

Instructiones tyronibus pro Sodalitio Beatissimæ Virginis Mariæ certantibus ad ediscendum propositæ. – [Poczajoviæ] : In Typographia Poczajoviensi O. S. B. M., 1807. – [2], 58 p.: 1 grav.; 12°.

Estreicher, t. 6, s. 296 (інше видання), t. 18, s. 586–587 (інше видання).

НБУВ

Nauki powszechnie w sposób katechizmowy, w których tłumacza się krótko z pisma i z tradycyi historia, fundamenta religii, obyczajność chrześcijańska, sakramenta, modlitwy, ceremonie, i zwyczaje kościoła. Napisane po francuzku niegdyś na rozkaz ś. p. Karola Joachima Kolberta biskupa montpelliańskiego do uzycia tak dawnych, iak nowotnych katolików, a oraz i dla tych, którzy są obowiązani do nauczania; z dwoma katechizmami skroconymi dla dzieci przez bazyliana prowincyi ruskiej na polski język przełożone. – [Poczajów] : W Drukarni XX. Bazylianów Poczajowskiej, 1807. – 8°.

Cz. 1. – [16], 1–101, 103–113, 111–227, 227–317, 317–345, 345–459, 500–502, 502–671, 671–684 [i. e. 651], [9] s.

Cz. 2. – [2], 1–71, 71–78, [1], 81–186, 188–281, 283–409, 500–508, 508–509, 600–609, 700–707 [i. e. 436], [5] s.

Cz. 3. – [2], 1–86, 67–206, 306–318, 309–372, 372–467, 467–488, 479 [i. e. 417], [9] s.

У друкованій пагінації всіх частин є багато інших помилок, які не впливають на кінцеву нумерацію.

Estreicher, t. 3, s. 217.

НБУВ

Przesławna Góra Poczajowska dawnością cudów Przenayświętszey Bogarodzicy Panny, od cudownego Jey obrazu wynikających jaśnieiąca, tak z wyrażeniem niektórych Jey łask, iakoteż i opisaniem uroczystości tegoż cudotwornego obrazu uwieńczenia w roku 1770 (?) za zezwol. św. Oycy Klemensa XIV za panowania w Król. Polskiem i W. X. L. Stanisława Augusta d. 8 września wykonanego, krótkiem opisaniem do wiadomości świata za zezwoleniem zwierzchności podana, przedrukowana. – W Poczajowie : W Drukarni WW. OO. Bazylianów, 1807. – 176 s.; 4°. Estreicher, t. 3, s. 426.

Tydzień opatrności Boskiej ze dniem dobrej śmierci złączony, świętym na każdy dzień patronem w rzeczach różnych od opatrności Boskiej nadanym opatrzony. – Przedrukowany w Poczajowie : W Drukarni J. Imperatorskiej Mci WW. OO. Bazylianyw, 1807. – [113] k.: grav.; 8°. НБУВ

1808

Historya powszechna. – Poczajów, 1808 [?].

Держ. архів Волин. обл. – Ф. 382. – Оп. 1. – Спр. 76 (Див.: Білик, с. 27).

Можливо помилковий рік, повинно бути 1801?

Wybór pism Starego i Nowego Testamentu. – Poczajów, 1808.

Держ. архів Волин. обл. – Ф. 382. – Оп. 1. – Спр. 76 (Див.: Білик, с. 25).

Можливо це є видання «Magazyn duchowny ku zasilaniu duszy dążącej do wieczności, złożony z pism Starego i Nowego testamentu... – Poczajów, 1810»?

Zabawa ogrodowa. – [Poczajów], 1808. – 8°.

Estreicher, t. 5, s. 216.

1809

Butowski, Michał

Грамматика російскаго языка в пользу польскаго юношества в Волынской гимназии изданная Михаилом Бутовским = Grammatyka języka rossyyskiego dla użytku młodzi polskiej w Gymnazyum Wołyńskiem wydana przez Michała Butowskiego. – W Poczajowie : W Drukarni XX. Bazylianów, 1809. – [16], [4], 5–342, [9] s.; 8°.

Текст паралельно російською та польською мовами, є кириличний шрифт.

Estreicher, t. 1, s. 171.

НБУВ

1810

Kazanie na wroczystą konsekracją Martusiewicza Biskupa. – Poczajów, 1810.

Держ. архів Волин. обл. – Ф. 382. – Оп. 1. – Спр. 76 (Див.: Білик, с. 27).

Можливо помилковий рік і це є проповідь А. Тупальського 1820 р.?

Magazyn duchowny ku zasilaniu duszy dążącej do wieczności, złożony z pism Starego i Nowego testamentu, doktorów kościelnych, autorów klassycznych, katechizmu. – Poczajów : W Drukarni XX. Bazylianów, 1810. – 105, 78 s.; 8°.

Estreicher, t. 3, s. 36.

Różne nabożeństwo od świętych oyców złożone, na polski ięzyk przetłumaczone teraz dla pożytku dusz, polskim liter ułożeniem, też i posłowieńsku, i popolsku wydrukowane. – W Poczajowie : W Drukarni WW. OO. Bazylianów, 1810. – 419, [1] s.; 8°.

Текст паралельно церковнослов'янською мовою латинським шрифтом і польською мовою.

Estreicher, t. 6, s. 535 (неточний опис).

Thomas a Kempis (1380–1471)

Nauki zbawienne o naśladowaniu Chrystusa Pana, z ksiąg wielebnego Tomasza z Kempis, także O świętobliwości i obowiązkach kapłanów, z włoskiego na polski język od kapłana teologa bazyliana przetłumaczone. – W Poczajowie : WW. XX. Bazylianów, 1810. – [2], 1–6, 9–107 [i. e. 105], [4], 1–109, [2] s.; 8°.

НБУВ

1811–1820

1811

Instructiones tyronibus pro Sodalitio Beatissimæ Virginis Mariæ certantibus ad ediscendum propositæ. – [Poczajoviæ] : In Typographia Poczajoviensi O. S. B. M., 1811. – [2], 58 s.: 1 grav.; 12°.

Estreicher, t. 6, s. 296.

НБУВ

1812

Zegarek czyścowy albo za dusze w Czyściu cierpiące codzienne godzinki, na dostąpienie w ostatniej godzinie życia, świętego w Bogu dokonania wybiłaiący wierny pektoralik od iedney pobożnością znaczney Pani złożony, używany, i dla wszystkich na śmierć pamiętnych publikowany. A potrzebie z przydaniem modlitw za konaiących, nabożeństwa do Swietey (!) Tekli, Świętego Erazma przedrukowany. – W Poczajowie, 1812. – 1–143, 145–158, 179–310 [i. e. 289], [3] s.: grav.; 8°.

У друкованій пагінації є інші помилки, які не впливають на кінцеву нумерацію.

НБУВ

1813

Narolski, Józef

Teologia moralna albo do obyczajów ściągająca się, przez x. Józefa Narolskiego Z. S. Bazylego W. S. T. Doktora y jey niegdyś profesora, pod ów czas konsultora Prowincyi Lit. zebrana, na dwie części podzielona. A teraz potrzebnemi na wielu mieyscach do pierwszey części przydatkami od autora powiększona, z pozwolenia J. W. Metropolity Greko-Unitskich Cerkwi, biskupa łuckiego i kawalera Grzegorza Kochanowicza przedrukowana. – W Poczajowie : W Drukarni XX. Bazylianów, 1813. – 8°.

Cz. 1 : O prawach Boskich y kościelnych. – [2], 1–143, 143–276 [i. e. 277], [3] s.

Cz. 2 : O sakramentach. – [2], 1–132, 123–276, 278–309, 400–401 [i. e. 320], [4] s.

У друкованій пагінації другої частини є багато інших помилок, які не впливають на кінцеву нумерацію.

Estreicher, t. 3, s. 206.

НБУВ

1815

Букварь для обучения юношества чтению по російски, по польски и по славенски. – Почаев, 1815. – 8°.

Тернопільський обл. держ. архів. – Ф. 258. – Оп. 3. – Спр. 12. – Арк. 10.

Katechizm mały dla dzieci. – [Poczajów] : W Drukarni XX. Bazyljanów Poczajowskiej, 1815. – [32] k.; 8°.

НБУВ

1816

Apteka domowa dla poratowania zdrowia potrzebna z autorów różnych zebrana tak też lekarstwa dla koni, bydła i innego drobiu z przydatkiem ciekawych wiadomości za pozwoleniem zwierzchności do druku podana. – W Poczajowie : Drukarni WW. OO. Bazyljanów, 1816. – [5], 1–243, 243–257 [i. e. 258], 1–10, 12–32, 34–46 [i. e. 44], [28] s.; 8°.

Estreicher, t. 1, s. 37 (інше видання).

НБУВ

Psalterz wydany po słowiańsku. – Poczajów, 1816.

Estreicher, t. 3, s. 592.

1817

[Marczyński, Wawrzyniec] (1779–1845)

Dzieie od stworzenia świata aż do roku 1816. czyli rys historyi powszechny wszystkich narodów, chronologicznie ułożony, z przydatkiem wynalazków uczonych ludzi i opisaniem dokładnem batalii w ostatniey epoce zaszłych. – W Poczajowie, 1817. – [8], 1–209, 300–304 [i. e. 215] s.; 8°.

Автор вказаний наприкінці присвяти.

Estreicher, t. 3, s. 68, t. 6, s. 493.

НБУВ

Różne nabożeństwo od świętych oyców złożone, na polski ięzyk przetłumaczone teraz dla pożytku dusz, polskim liter ułożeniem, też i posłowieńsku, i popolsku wydrukowane. – W Poczajowie : W Drukarni WW. OO. Bazyljanów, 1817. – 1–120, 122–137, 137–337, 339–419 [i. e. 418], [1] s.; 8°.

У друкованій пагінації є інші помилки, які не впливають на кінцеву нумерацію. Текст паралельно церковнослов'янською мовою латинським шрифтом і польською мовою.

Estreicher, t. 3, s. 195 (неточний опис).

НБУВ

1818

Szemega, Jędrzej

Rysunki topograficzne, przez Jędrzeja Szemegę, nauczyciela Gimnazjum Wołyńskiego, kolegijskiego assessora. – Poczajów : W Drukarni XX. Bazyljanów, 1818. – 86 s.: 3 tabl.; 8°.

Estreicher, t. 4, s. 443.

НБУВ

1819

Mszal świeckim osobom służący 40. modlitw pod czas mszy ś. pobożnych i skutecznych zamykający, a iako kapłan wedle różności Tajemnic Boskich, różność mszy ś. czyta i ofiaruje, podobnie osoby świeckie mszy ś. słuchające aby oneż swoim sposobem czytali i ofiarowali, sposób okazujący. Po niemiecku nauprzód przez x. Kochenensa napisany, potym po polsku wytłumaczony i po siódmy raz na żądanie wielu osób przedrukowany. – W Poczajowie : W Drukarni u XX. Bazyljanów, 1819. – 1–96, 95–151, 151–262, 267–310 [i. e. 309], [3] s.; 12°.

У друкованій пагінації є багато інших помилок, які не впливають на кінцеву нумерацію.
НБУВ

Psalterz, albo Księga psalmów Dawidowych z Biblii Polskiej przez d. Jakuba Wuyka z Wągrowca theologa Soc: Jezu w Krakowie r. p. 1599. wydanej r. 1777 w Warszawie na żądanie wielu osobno wybrany, zaś dla pożytku czytelników za pozwoleniem zwierzchności przedrukowany. – W Poczajowie : W Drukarni XX. Bazylianów, 1819. – [3], 1–55, [1], 56–71, 62–68, 71, 71–83, 83, [8], 93–110, 112–154, 153, 153–157 [i. e. 169] k.: grav.; 8°.

Гравюра з зображенням царя Давида.
НБУВ

Strumień ognisty z gorejących (!) miłością Boską serc Giertrudy i Mechtyldy SS. wysączony, y na zapalone do podobneyże miłości Boskiej, powtórnie na widok wydany, to iest: Modlitwy Giertrudy Świętey. Przez iednego brata z Zakonu Braci Mnieyszych S. O. Franciszka Regul. Obser. Prowincyi Ruskiey, z przydatkiem wielu różnego nabożeństwa na tydzień dysponowane 1758 we Lwowie, a teraz odnowione. – W Poczajowie : W Drukarni OO. Bazylianów, 1819. – [2], 1–152, 154–161, 160–191, 182–238, 259, 230–298, 296–299, 301–403, 403–410, 501–509, 420–423, 524, 426–481, 481–582, 563–628, 614–669, 760–764 [i. e. 733], [10] s.: grav.; 8°.

У друкованій пагінації є інші помилки, які не впливають на кінцеву нумерацію.
НБУВ

Uldyński, Józef (1792–1813)

Geografia starożytna stosowana do dzisiejszej, z krótką wiadomością o chronologii podług przedniejszych w tym względzie wzorów, dla pożytku uczącej się młodzi, ięzykiem polskim ogłoszona przez Józefa Uldyńskiego. – Drukowana w Poczajowie i Krzemieńce, 1819. – [20], 1–90, 100–329, 329–415, 417–418, 418–419, 421–422, 422–423, 425–467 [i. e. 458], [79] s.; 8°.

Estreicher, t. 4, s. 598.
НБУВ

1820

Kancyonał pieśni nabożnych według obrządku kościoła ś. katolickiego na uroczystości całego roku. Z przydatkiem wielu nowych o różnych Świętych Pańskich. Za pozwoleniem starszych przedrukowany. – W Poczajowie : [W Drukarni XX. Bazylianów], 1820. – [2], 1–98, 100–193, 193–497, 493, 500–543, 453, 535–553, 454 [i. e. 563], [18] s.: grav.; 9 x 10 sm.

У друкованій пагінації є багато інших помилок, які не впливають на кінцеву нумерацію.
НБУВ

Tupalski, Antoni Nałęcz

Kazanie na uroczystość konsekracyi Jaśnie Wielmożnego Imci xiędza Jakóba Adama Okiełło Martusewicza, prałata kanclerza łuckiey katedry, ś. teologii i oboyga praw doktora, łuckiey rzymsko-unitskiey dyecezyi administratora, na dyecezalnego teyże dyecezyi biskupa, exarchę metropolii roku 1820. Mca Februarii dnia 1. spełnionej przez JW. rzymsko unitskich w Rossyi cerkwiów metropolitę, biskupa brzeskiego, rzymsko-katolickiey duchowney kollegii 2go departamentu prezydenta, opata onufreyskiego, orderu S. Anny Iszey klasy kavalera Jozafata Bułhaka w assystencyi JJWW. Jana Damascena Jastrzębiec Krassowskiego, Arcy Biskupa Połockiego, i Adryana Hołowni, suffragana wileńskiego, miane w Katedrze Połockiey przez JW. JX. namiestnika w rzeczach duchownych i officiała brzeskiey dyecezyi, prałata scholastyka, ś[wię]tey teologii i praw kościoła doktora, orderu S. Włodzimierza 4 kl. kavalera Antoniego

Nalęcz Tupalskiego. – W Poczajowie : W Drukarni XX. Bazylianów, [1820]. – [4], 20 s.: grav.; 4°.

Estreicher, t. 4, s. 542.

НБУВ

Złoty ołtarzyk wonnego kadzenia przed stolicą Bożą to iest modlitwy rozmaite które duch gorący na wonność Panu Bogu słodkości chwały Jego ofiarować może, za pozwoleniem zwierzchności duchowney z przydatkiem nabożeństwa i pieśni nabożnych przedrukowany. – W Poczajowie : W Drukarni W. O. B., 1820. – [21], 1–92, 82, 93–116, 118–123, 123–252, 258, 284, 254–763 [i. e. 765], [6] s.; 12°.

У друкованій пагінації є багато інших помилок, які не впливають на кінцеву нумерацію.

НБУВ

1821–1830

1821

Officium codzienne, z różnemi nabożeństwami ku większej czci Boga i Matki Jego niepokalanie poczętej, także inszych S.S. Patronów krótko zebrane, a dla wygody chrześcijańskiej nowemi przydatkami rozszerzone, za pozwoleniem zwierzchności przedrukowane. – W Poczajowie, 1821. – 12°.

Estreicher, t. 3, s. 280.

НБУВ

1822

Kasparowicz, Gabriel Andrzej (1717–1788)

Źródło ogrodów, studnia wód żywych, które płyną impetem z Libanu to iest Officium albo godzinki o Nayświętszey Maryi Pannie na Górze Jasney Poczajowskiey u XX. Bazylianów Prowincyi Polskiey, przez J. X. Gabriela Andrzeia Kasparowicza, proto notariusza apostolskiego etc. złożone. – Przedrukowane w Poczajowie : [W Drukarni XX. Bazylianów], 1822. – [36] k.: grav.; 12°.

Гравюра з зображенням Почаївської Богоматері.

НБУВ

1823

Nabożeństwo rozmaite krótko zebrane ku pożytkowi wiernych. – Poczajów, 1823. – 203 s.; 16°.

Петрушевич, s. 180.

Złoty ołtarzyk wonnego kadzenia przed stolicą Bożą to iest modlitwy rozmaite które duch gorący na wonność Panu Bogu słodkości chwały Jego ofiarować może, za pozwoleniem zwierzchności duchowney z przydatkiem nabożeństwa i pieśni nabożnych przedrukowany. – W Poczajowie : W Drukarni W. O. B., 1823. – [21], 1–99, 99–116, 118–123, 123–253, 282, 254–457, 470–493, 482–745, 757–774 [i. e. 765], [6] s.; 12°.

У друкованій пагінації є багато інших помилок, які не впливають на кінцеву нумерацію.

НБУВ

1824

Martusewicz, Jakób Adam Okiello

Akt poświęcenia cerkwie poczajowskiey zakonu S. Bazylego W. w dzień jmienin nayłaskawiey

nam panującego manarchi Alexandra I. Imperatora i Samowładcy Wszech Rossyi, Króla Polskiego przez Jaśnie Wielmożnego Jakóba Adama Okiello Martusewicza exarchę metropolii cerkiewi rzymsko-unitskich w gubernijach Wołyńskiej, Podolskiej i Kijowskiej, dyecezalnego biskupa łuckiego, roku 1822 dnia 30 Augusta przy liczne zgromadzeniu ludu stanu duchownego obywatelskiego i pospolitego odbyty. – [Poczajów ?, non ante 1824]. – [2], 46 s.; 8°.

У примірнику зрізано низ титульного аркуша. Рік видання – з цензурного дозволу.

НБУВ

1825

Богогласник песни благоговейныя праздником Господьским, Богородичным, и нарочитых святых чрез весь год приключаяющимся, и к симже некоторым чудотворным иконам служащия, таже различныя покаяныя и оумилительныя содержащ. Собран, по силе исправлен, четырьми части определен, типом и чертами мусикійскими напечатася и изобразися. – [Почаев]: В Святей Чудотворней Лавре Почаевской, Тщанием Иноков Чину С. Васіліа Великаго, 1825. – [298] л.; 4°.

Латинським шрифтом (польською та латинською мовами): арк. 20 зв. – 25 зв., 57–58, 118–118 зв., 136 зв., 137 зв. – 139 зв., 142–143, 146–146 зв., 149–150, 152 зв. – 153 зв., 155 зв. – 157, 158–158 зв., 159 зв. – 160, 183 зв. – 186, 199 зв. – 200, 210 зв. – 211, 226–227, 239–242, 254–256, 258–262 зв., 270–272, 273 зв. – 274, 275–275 зв., 278 зв. – 282, 295 зв. – 298 зв.

НБУВ

1826

Korzeniowski, Józef (1797–1863)

Próby dramatyczne przez J. Korzeniowskiego. – W Poczajowie: W Drukarni XX. Bazylianów, 1826. – 199, [6] s.; 8°.

Estreicher, t. 2, s. 438–439.

НБУВ

1828

Bieg roku całego na chwałę, i cześć Boga w Tróycy jedynejo, i Matki Najswiętszey, i wszystkich SS. przepędzony. Albo Modlitwy na wszystkie śś. uroczyste, i niektóre kościelne od nabożnych obserwowane, iako też i na inne czasy, i dni osobliwsze w roku przypadające. Przy tym modlitwy poranne i wieczorne, i modlitwy przy mszy ś., przy spowiedzi i komunii ś., modlitwy w potrzebach różnych duszy i ciała. Za dozwoleń zwierzchności duchowney przedrukowana. – W Poczajowie: W Drukarni u WW. OO. Bazylianów, 1828. – [2], 1–434, 436–447 [i. e. 446], [8] s.: grav.; 12°.

НБУВ

Букварь для обученія юношества чтенію по російски, по польски и по славенски, с присовокупленіем наставленія, как учить вместе читать и писать: также молитв, правоученія, басен, слов и проч. = Elementarz dla uczenia młodzi czytać po rossyysku, po-polsku i po słowieńsku; z dodaniem przepisu, iak łatwiey iest nauczać razem czytać i pisać: tudzież modlitw, nauki obuczajowej, baiek, wokabuł, i t. d. – В Почаеве, 1828. – [2], 71 [i. e. 70] s.; 8°. – Остання колонцифра помилкова.

Текст паралельно російською та польською мовами, церковнослов'янською та польською мовами.

Estreicher, t. 6, s. 90.

НБУВ

Kulikowski, Jan (1798–?)

Katechizm początkowy dla młodzi chrześcijańsk. rzymsko-katolick. kościoła ułożony przez Jana Kulikowskiego kanonika łuckiego, nauczyciela religii w Liceum Wołyńskim. T. 1. – W Poczajowie, 1828. – 86 s.; 8°.

Estreicher, t. 2, s. 524.

НБУВ

1830

Nauka czytania pisma polskiego dla małych dzieci z różnym nabożeństwem i katechizmem katolickim, krótko zebrana niegdyś, i powielokrotnie drukowana, znowu przedrukowana. – W Poczajowie : W Drukarni XX. Bazylianów, 1830. – [20] k.; 8°.

НБУВ

Officium codzienne z różnemi nabożeństwami ku większej czci Boga, i Matki Jego Niepokalanie Poczętej, także i innych śś. patronów krótko zebrane, a dla wygody chrześcijańskiej nowemi przydatkami rozszerzone. Za pozwoleniem łuckiej dyecezalnej zwierzchności przedrukowane. – W Poczajowie : [W Drukarni XX. Bazylianów], 1830. – [20], 1–292, 292–435 [i. e. 436], [4] s; 12°.

НБУВ

**Видання з невідомим роком друку,
а також можливо видані у Почаєві**

Akathist do Najświętszey Maryi Panny. – Poczajów, [не пізніше 03.1760]. – 8°.

Текст латинською та польською мовами.

Estreicher, t. 12, s. 86 [?]; Маслов, с. 34, 39: Такса книг...

Elementa puerilis institutionis pluribus in locis reformata, piisq[ue] orationibus ac Doctrina Christiana aucta. – [Poczajoviæ] : Typis Sac: Reg: Maj: Mo: Pocz: O. S. B. M., [S. a.]. – [42] f.: 1 grav.; 8°.

Видання XVIII ст.

Estreicher, t. 16, s. 39 (інше видання); Запаско, Ісаєвич, 4147.

НБУВ

Elementarz... – Poczajów, [не пізніше 03.1760]. – 8°.

Маслов, с. 34, 39: Такса книг...

Можливо це є «Букварь языка славенскаго. – Почаев, 1760. – 8°». Див.: Estreicher, t. 13, s. 444; Запаско, Ісаєвич, 2135.

Jarkowski, Antoni

Mowa JMci P. Antoniego Jarkowskiego, prefekta Gimn. wołyńs., przy odebraniu monarszego dyplomu dla tegoż Gimnazjum wydanego, d. 1 Października 1805 r. w Krzemieńcu miana. – [S. l., S. a.]. – 2 k.; 4°.

Можливо видана в Почаєві, близько 1805 р.

Estreicher, t. 2, s. 204.

Karpiński, Hilarion (перед 1709 – перед 1765)

Lexykon geograficzny dla gruntownego pojęcia gazet i historyi z różnych autorów zebrany, przetłumaczony i napisany przez x. Hilaryona Karpińskiego Z. S. Bazylego w prowincyi litewskiej kapłana i teologa. Po śmierci jego z przydatkiem odmian, które zaszły, z wykładem na początku

terminów geograficznych, i słownikiem nazwisk łacińskich na końcu położonym, do druku podany [przez Herakliusza Karpińskiego]. – W Wilnie : W drukarni J. K. M. XX. Bazylianów, 1766. – [22], 684 s., 2 k. grav.; 4°.

За «Систематическим каталогом книг библиотеки Императорской Киевской духовной академии», складеним А. С. Криловським (К., 1913. – Т. 4, вип. 12. – № 29446; примірник без титульного аркуша), вихідні дані (помилково): Poczajow, 1765.

Estreicher, t. 19, s. 146.

НБУВ

Kazanie o miłości i szacunku kapłanów na rocznicę pięćdziesiąt letnią kapłaństwa JMC x. Dołęgi Cieszkowskiego miane w Włodzimierzu Dnia 23 Września roku 1790. – [S. l., 1790].

Видано в Бердичеві або Почаєві (за бібліографією).

Запаско, Ісаєвич, 3542.

Лексікон сиречь словесник славенский имеющ в себе словеса первее славенския азбучныя посемже польския благопотребный к виразумению словес славенских обретающихся в книгах церковных. – Почаев, [Б. г.]. – 4°.

Видання XVIII ст.

Estreicher, t. 21, s. 248.

Ministrantura do służby Bożej. – [S. l., S. a.]. – 12°.

Петрушевич, с. 180.

Moralna nauka na klasę drugą. – [Poczajów] : Druk Bazylikańskiej Poczajowskiej typografii, [S. a.]. – 55, 16 s.; 8°.

Видання XVIII ст.

Estreicher, t. 23, z. 1, s. 64.

Officium y życiu S. Onufrego... – Poczajów, [не пізніше 03.1760]. – 8°.

Маслов, с. 34, 39: Такса книг...

Можливо це видання 1758 р.: «Konfraternia wielkiego Korony Polskiej doznanego w kaźdey potrzebie patrona Onufrego S.»?

[Parnicki, Gracyan]

Illustrissimo Excellentissimo Domino Domino Severino Rzewuski Illustrissimi Excellentissimi Domini Domini Venceslai Rzewuski palatini cracoviensis et cāpestris exercituū Rni Poloniarū Ducis Magni Patris Magno Filio præfecto dolinensi generali majori in exercitu Regni Poloniæ patrono suo et protectori amplissimo propositiones ex theologia dogmatico-liturgico-scholari [i. e. morali] selectas et publicæ disceptationi expositas monachi S. Basili M. monasterij ad Podhorce, in addictissimorum animorum significationem D. D. D. : Tutabitur adsertiones propositas hieromonachus Gratianus Parnicki sæ theologiæ auditor, adsistentibus hieromonachis Gabriele Kozicki et Hieronymo Strzelecki in monasterio ad Podhorce sæ theologiæ præceptoribus. – [Poczajoviæ] : Typis Poczajovien:, [S. a.]. – [14] f.; 4°.

Автора вказано на останньому аркуші. Рік видання – між 1762 і 1768 (за біографічними відомостями про меценатів), можливо 1765 (з напису на книзі). У примірнику на титульному аркуші у назві слово *scholari* виправлено на слово *moralis*.

Estreicher, t. 26, s. I–II; Запаско, Ісаєвич, 2782.

НБУВ

Propositiones ex universa recenti eclecticica philosophia selectæ quas Illustrissimo Excellen-
tissimo Domino Domino Josepho Rzewuski drohobycensi, nowosielicensi ect: præfecto generali
lieutenant in exercitu Regni Poloniæ equiti Ordinis Sancti Stanislai, patrono et protectori
amplissimo. Monachi Sancti Basilii Magni Monasterii Podhorcensis addictissimorum animorum
contestationem D. D. D. : Propugnabuntur in Monasterio Podhorcensi O. S. B. M. a monachis
ejusdem ordinis, philosophis absolutis Anno D. 1780 Die 12 Mai v. s. – [S. l., S. a.] – [32] f.; 4°.

Вірогідно видано в Підгірцях або Почасві, не раніше 1780 р.

Запаско, Ісасвич, 3052.

НБУВ

Przesławna Góra Poczajowska dawnością cudów Przenauczystszej Bogarodzicy Panny
iaśnicia. – W Poczajowie : W Drukarni OO. Bazylianów, [S. a.] – 350 s.; 4°.

Можливо видана до 1760 р.

Estreicher, t. 24, s. 385; Маслов, с. 34, 39: Такса книг...

Przygotowanie do śmierci... – Poczajów, [не пізніше 03.1760]. – 8°.

Маслов, с. 34, 39: Такса книг...

Reverendissimum atque religiosissimum patrem Dominum Iosephum Morgulec Ord. S. Basilii
Magni provinciae sub titulo protectionis B. M. Mariae superiorem provincialem studiu[m]
philosophicum eiusdem ordinis luceoriense protectorem suum publica ex expositis universae
philosophiae propositionibus disputatione seu grati animi ac debitae venerationis significatione
prosequitur. – [Poczajoviae?], 1777. – [15] f.

Запаско, Ісасвич, 2897.

Sława zacnego narodu polskiego nigdyś w Ianie III... widziana, a teraz znowu na publiczny
widok okazana od... młodzi krasnomowskiey szkół włodzimierskich... – [Poczajów?], 1754.

Запаско, Ісасвич, 1904.

Sporek mirgu... – Poczajów, [не пізніше 03.1760]. – 8°.

Маслов, с. 34, 40: Такса книг...

Stoletni kalendarz od roku 1800 aż do 1900. – Wydany roku 1799 w Krakowie. –
Przedrukowany w Poczajowie : W Drukarni WW. OO. Bazylianów, [S. a.] – 8°.

ІР НБУВ, фонд Маслова.

Strzelecki, [Antoni?]

Gramatyka (ruska) krótka / przez Strzeleckiego. – [S. l., S. a.] – 8°.

Видання початку ХІХ ст.?

Петрушевич, с. 180.

Strzelecki, Antoni

Mowa Antoniego Strzeleckiego nauczyciela języka rosyjskiego przy rozpoczęciu nauk w
gimnazjum wołyńskim d. 2. Października 1805 r. do uczniów miana. – [S. l.], 1805. –
[6] s.; 4°.

Можливо видано в Почасві. Ця промова витримала три видання.

Estreicher, t. 4, s. 398.

Szczurowski, Tymoteusz (1740–1812)

Głos pochwalny nieba i ziemi rymotwórkim pieniem Naywyższej i Nayświętszey Stolicy mądrości, przy radośnem zwiastowania od poetów włodzimierskich z wotami serc swoich ofirowany roku 1770 Die 25 Martii. – [W Poczajowie?, 1770]. – [18] k.; 8°.

Estreicher, t. 30, s. 228, t. 9, s. 392; Запаско, Ісаєвич, 2597.

Textus Scripturae sacrae veteris ac Novi Testamenti, sanctorum patrum, nec non variorum auctorum ordine alphabetico collecti. – [Poczajoviae, 1780?]. – 292, [1] p.; 8°.

Місце та рік видання – за бібліографією.

Запаско, Ісаєвич, 4173.

Tydzień opatrności Boskiej z rozrywkami historycznemi... – Poczajów, [не пізніше 03.1760]. – 8°.

Маслов, с. 34, 40: Такса книг...

Wollowicz, Antoni Erazm (?–1770)

Jubileusz uniwersalny na uproszenie Boskiej pomocy... w Rzymie roku pańskiego 1758 obchodzony... pozwolony y rozszerzony w mieście Łucku y dyecezyi łuckiej y brzeskiej w roku MDCCLIX... – [Poczajów?, 1759]. – [6] k.; 2°.

Місце та рік видання – за бібліографією.

Запаско, Ісаєвич, дод. 18.

Zamoyski, Andrzej (1717–1792)

Mowa J. W. IMci Pana Andrzeia Zamoyskiego wojewody inowrocławskiego na Senatus Consilium po zerwanym seymie, roku 1762. ultimis Octobris miana. – [S. l., S. a.]. – [2] k.; 2°.

Можливо видано в Почаєві (визначено за шрифтом і художнім оформленням), не раніше жовтня 1762 р.

Estreicher, t. 34, z. 2, s. 312.

НБУВ

Олена Железняк,

молодший науковий співробітник відділу стародруків та рідкісних видань
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**БІБЛІОГРАФІЯ ПУБЛІКАЦІЙ
ПРО ДРУКАРНЮ ПОЧАЇВСЬКОГО СВЯТО-УСПЕНСЬКОГО МОНАСТІРЯ
ТА ЇЇ ВИДАННЯ**

1. Абросимова С. В. Старопечатные кириллические издания в Днепропетровском историческом музее: 1574–1800 гг.: каталог. / С. В. Абросимова. – Днепропетровск, 1988. – 44 с.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. – СПб, 1865. – Т. 1. – 288 с.
3. Алфавит поименный и предметный архива Почаевской Успенской лавры за время с 22 сентября 1557 года по 10 октября 1831 года, то есть до присоединения Почаевской Успенской лавры к православию (по делу № 1540 включительно): к 75-летию возвращения Почаевской лавры : Тип. Почаево-Успенской лавры, 1906. – 200 с.
4. Амвросий [Лотоцький Афанасий]. Сказание историческое о Почаевской Успенской Лавре бывшего наместника Лавры архимандрита Амвросия, с дополнительными главами о позднейших покойных священно-архимандритах лавры, архиепископах: Агафангеле, Димитрии и Тихоне / Архимандрит Амвросий. – 3-е изд.: Тип. Почаево-Успенской лавры, 1886. – 320 с.
5. Амвросий [Лотоцький Афанасий]. Сказание о Почаевской Успенской Лавре архимандрита Амвросия, на основании документов, хранящихся в Лаврском архиве / Архимандрит Амвросий // Волин. епарх. ведом. – 1870. – № 13–24.
6. Амвросий [Лотоцький Афанасий]. Сказание о Почаевской Успенской Лавре архимандрита Амвросия, на основании документов, хранящихся в Лаврском архиве / Архимандрит Амвросий // Волин. епарх. ведом. – 1871. – № 1–6.
7. Антоний (архиепископ). Архив Почаевской лавры // Волин. епарх. ведом. – 1910. – № 15. – С. 286–289.
8. Антонович С. Короткий історичний нарис Почаївської Успенської лаври / С. Антонович. – Крем'янець, 1938 – 52 с.
9. Барановский С. Г. Краткие исторические сведения о бывших на Волыни православных типографиях / С. Г. Барановский // Волин. епарх. ведом. – 1877. – Ч. неофиц. – № 18. – С. 763–787.
10. Батюшков П. Н. Волынь. Исторические судьбы Юго-Западного края / П. Н. Батюшков. – СПб, 1888. – 288 с.
11. Безсонов П. Богогласник, его значение и употребление в народе / П. Безсонов // Виленский Вестник. – Вильна, 1866. – № 127. – С. 16–18.

12. Березин В. Описание рукописей Почаевской лавры, хранящихся в Библиотеке Музея при Киевской духовной академии / сост. студент II курса Церковно-практич. отд-ния Василий Березин. – К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1881. – 83 с.
13. Білик В. Волинські видання в бібліотечній збірці Кременецького василіанського монастиря станом на 1823 рік / Вікторія Білик // Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування : наук. зб. – Острог, 2005. – Вип. 1. – С. 23–29.
14. Богогласник // Бібл. вісн. – 1993. – № 3–4. – С. 48–49.
15. Бойко М. Книгодрукування в Почаєві і Крем'янці та мандрівні друкарі / Максим Бойко. – Блумінгтон : Т-во «Волинь» в Торонто, 1980. – 162 с.
16. Бойцун Л. Духовний Собор Почаївської Лаври (ф. 258, оп. 1-3, спр. 8213) / Любомир Бойцун // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1998. – Т. 3. – С. 115–119.
17. Бондар Н. П. Видання Апостола в українських та білоруських землях упродовж XVI–XVIII ст. та їх примірники у зібранні НБУВ / Наталія Бондар // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2000. – Вип. 4. – С. 13–26.
18. Бочковская В. Г. Создание каталогов старопечатных книг Музея книги и книгопечатания Украины / В. Г. Бочковская, Л. В. Хауха // Федоровские чтения. – М. : Наука, 2007. – С. 285–296.
19. Бочковська В. Г. Історія Почаївського монастиря у візитаціях XVIII – першої чверті XIX ст. / В. Г. Бочковська // Рукописна і книжкова спадщина України. – К. : НБУВ, 2009. – Вип. 12. – С. 70–79.
20. Бочковська В. Г. Каталог видань Почаївського та Унівського монастирів XVIII–XX ст. з колекції Музею книги і друкарства України / В. Г. Бочковська, Л. В. Хауха, В. А. Адамович. – К. : Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2008. – 360 с.
21. Бочковська В. Г. Книга як чинник культурної єдності (на прикладі почаївських і львівських друків) / В. Г. Бочковська // Український досвід спільного згуртування : матеріали міжнарод. наук. конф. – К., 2006. – С. 270–276.
22. Бочковська В. Г. Поведінка духовенства та підданих Почаївської лаври в контексті переходу монастиря з унії в православ'є 1831 р. / В. Г. Бочковська // Поведінкові типи в українському соціо-культурному середовищі: історичний досвід та аналіз тенденцій : зб. наук. праць за результатами міжнарод. наук. конф. – К., 2007. – С. 139–145.
23. Бочковська В. Г. Почаївський духовний осередок в історії та культурі українського народу / В. Г. Бочковська // Вісн. Київськ. Нац. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Серія: українознавство. – К. : КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2008. – Вип. 13. – С. 21–25.
24. Бочковська В. Г. Рідкісна гравюра на шовку «Почаївська Богородиця з чудами» в збірці Музею книги і друкарства України / В. Г. Бочковська // Волинська ікона: дослідження та реставрація: матеріали 15 міжнарод. наук. конф. Луцьк, 25–26 вересня 2008 року. – Луцьк, 2008. – С. 152–154.
25. Бочковська В. Г. Створення каталогів друкарень Почаївського Успенського й Унівського монастирів за колекцією стародруків музею книги і друкарства України: проблеми, завдання, перспективи / Валентина Бочковська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2007 – Вип. 19. – С. 230–241.
26. Бочковська В. Г. Століття почаївського друку (до 275-річчя виходу першої книги Почаївської уніатської друкарні) / В. Г. Бочковська // Українознавство – 2009: Календарщорічник / Упорядник В. Піскун, А. Ціпка, О. Щербатюк. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – С. 134–139.
27. Буланин Д. М. «Пандекты» и «Тактикон» Никона Черногорца / Д. М. Буланин // Словарь книжников и книжности Древней Руси: XI – первая половина XIV в. / Академия наук СССР Институт русской литературы (Пушкинский дом); отв. ред. Д. С. Лихачов. – Ленинград: Наука, – 1987. – Вип. I. – С. 292–294.

28. Булига О. С. Друкарня Почаївського монастиря в період його юрисдикційної належності уніатській церкві (1730–1831) / Олександр Булига // Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування : наук. зб. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2005. – Вип. 1. – С. 45–50.
29. Булига О. С. Друкарня Почаївського Святоуспенського монастиря. Аналіз видань із збірки Рівненського краєзнавчого музею / Олександр Булига // Роль християнства в утвердженні освіти, науки та мистецтва: історія, уроки, перспективи : матеріали наук. конф. – Рівне, 2000. – С. 23–29.
30. Булига О. С. Зв'язки та взаємини Волинських Афін та Волинського Афона / О. С. Булига // Актуальні питання культурології: альм. наук. то-ва «Афіна» каф. культурології РДГУ : Вип. 9. – Рівне : О. Зень, 2010. – С. 37–40.
31. Ваврик М. Нововідкриті почаївські друки 18 сторіччя / М. Ваврик // АOSBM. – 1979. – Vol. 10 (16). – С. 48–60.
32. Варварич Г. Е. Славянские книги кирилловской печати XVI–XX вв.: каталог книг, хранящихся в Государственной исторической библиотеке УССР / Г. Е. Варварич. – К. : Гос. истор. б-ка УССР, 1985. – 138 с.
33. Вітчизняні стародруки у зібранні державного музею книги і друкарства УРСР: каталог / сост. Гончарук Василь Мусійович. – К. : Час, 1991. – С. 20–23.
34. Вознесенский А. В. Древнерусская книжность и типографская деятельность старообрядцев в конце XVIII – начала XIX в. / А. В. Вознесенский // Вестн. Санкт-Петербургского ун-та : сер. 2. – СПб, 1992. – Вып. 1. – № 2. – С. 85–88.
35. Вознесенский А. В. Кириллические издания старообрядческих типографий конца XVIII – начала XIX века : каталог / А. В. Вознесенский. – Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1991. – 160 с.
36. Вознесенский А. В. та ін. Книгоиздательская деятельность старообрядцев / А. В. Вознесенский, П. И. Мангилев, И. В. Починская. – Екатеринбург, 1996. – С. 11, 19–20.
37. Вознесенский А. В. Предварительный список старообрядческих кириллических изданий XVIII века / сост. А. В. Вознесенский. – СПб : Хронограф, 1994. – 78 с.
38. Вознесенский А. В. Старообрядческие издания XVIII – начала XIX века: Введение в изучение / А. В. Вознесенский. – СПб : Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 1991. – 160 с.
39. Возняк М. Два почаївські стародруки: «Книжиця для господарства» (1788) та «Политика свецкая» (1770 / 1790) / М. Возняк. – Мюнхен, 1985. – С. 33–35.
40. Возняк М. До історії почаївських видань XVIII ст. / Михайло Возняк // ЗНТШ. – Л., 1920. – Т. 130. – С. 107–119.
41. Возняк М. З культурного життя України XVII–XXIII вв. / Михайло Возняк // ЗНТШ. – Л., 1912. – Т. 108. – С. 57–102.
42. Возняк М. Матеріали до історії української пісні і вірші. Тексти й замітки / М. Возняк // Українсько-руський архів. – Л., 1913–1914, 1925. – Т. 9–10.
43. Возняк М. Український господарський порадник з 1788 року / Михайло Возняк // ЗНТШ. – Л., 1915. – Т. 122. – С. 37–78.
44. Возняк М. Український «savoigr vivre» / Михайло Возняк // Україна. – 1914. – № 3. – С. 35–55.
45. Галанин Д. Краткое известие о Почаевской лавре / Д. Галанин // Журнал Министерства Народного Просвещения. – СПб, 1845. – № 1.
46. Галішевська Н. Почаївський «Богогласник» у контексті розвитку української духовної пісні / Н. Галішевська // Мистецтво у духовному відродженні України: традиції, новації і перспективи. – [Рівне, 2004]. – С. 6–12.
47. Гнатюк О. «Богогласник» як антологія духовної поезії XVII–XVIII століть / О. Гнатюк // ЗНТШ. – Л., 1995. – Т. 229 : Праці Філологічної секції. – С. 7–15.

48. Гнатюк О. Сторінка з історії української духовної поезії – почаївський Богогласник / О. Гнатюк // Варшавські українознавчі записки. – Варшава, 1989. – Зошит 1. – С. 121–133.
49. Голицин Н. С. Почаевская Успенская лавра в конце июля 1855 года / Н. С. Голицин // Киевская старина – 1882. – Т. 2. – № 6. – С. 23–25.
50. Головацкий Я. Дополнение к очерку славяно-русской библиографии В. М. Ундольского / Я. О. Головацкий // Приложение к 24-му тому записок Императорской академии наук № 3. – СПб, 1874. – 96 с.
51. Гонтар М. І. Почаїв / М. І. Гонтар, А. В. Савенко // Історія міст і сіл УРСР: Тернопільська область / Нечай С. П., Андреев В. П., Глинський М. П. та ін. – К. : Інститут історії Академії наук УРСР, 1973. – С. 383.
52. Гончарук В. М. Гравюри Адама і Йосипа Гочемських у фондах Києво-Печерського історико-культурного заповідника / В. М. Гончарук // Могилянські читання 2007: зб. наук. праць. – К., 2008. – С. 253–260.
53. Гордеева М. Ю. К вопросу о реализации проекта описания почаевских изданий в фондах БАН и НБУВ / М. Ю. Гордеева, А. А. Романова // Бібл. вісн. – 2006. – № 2. – С. 17–20.
54. Гордеева М. Ю. Проблемы создания схемы описания для совместного российско-украинского каталога кириллических почаевских изданий / М. Ю. Гордеева // Петербургская библиотечная школа. – 2005. – № 3–4. – С. 71–75.
55. Грамота Анни Гойської // Галичанин. – 1863. – Кн. 1, вип. 3–4. – С. 161–163.
56. Грамота Анни Гойської // Девятисотлетие православия на Волыни. – Житомир, 1892. – Ч. 1. – С. 75, 237.
57. Грамота Анни Гойської // Пам'ятники временной комісії. – К., 1859. – Т. 4. – С. 39–55.
58. Грималовський І. Мова української духовної поезії XVIII – початку XIX століття : Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Грималовський Ігор Станіславович. – Чернівці : Вид-во Чернів. нац. ун-ту ім. Ю. Федьковича, 2006. – 20 с.
59. Гринчишин Д. Політика свецкая – унікальна Почаївська пам'ятка кінця XVIII століття / Д. Гринчишин // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. – Л. : 2003. – Т. 246. – С. 246–263.
60. Гусева А. А. Идентификация экземпляров украинских изданий кирилловского шрифта второй половины XVI–XVIII вв. : метод. рекомендации / А. А. Гусева. – М. : РГБ, 1997. – 140 с. – Работа с редкими и ценными изданиями (книжными памятниками).
61. Гусева А. А. Украинский переплет XVII–XVIII вв. / А. А. Гусева // Книга : Исследования и материалы. – М., 1997. – Сб. 74. – С. 143–154.
62. Доброчаев М. Игумен Почаевского, а потом Георгиевского Козелецкого монастыря Иосиф Исаевич (1708–1731) / М. Доброчаев // Волын. епарх. ведом. – Почаев, 1909. – № 42. – С. 888–891.
63. Дубилко І. Почаївський монастир в історії нашого народу / І. Дубилко. – Вінніпег : Інститут дослідів Волині, 1986. – 114 с.
64. Дятлов В. Успения Пресвятой Богородицы Почаевская Лавра / Владислав Дятлов // Монастыри украинской православной церкви : энциклопедический справочник. – К. : Киев. митрополия Укр. православ. церкви, 2007. – С. 66–74.
65. Емельянова Е. А. Старообрядческие издания кирилловского шрифта конца XVIII – начала XIX в. / Е. А. Емельянова. – М. : Пашков дом, 2010. – С. 131–173.
66. Железняк О. О. Старообрядницькі видання друкарні Почаївського Успенського монастиря / Олена Железняк // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2010. – Вип. 27. – С. 342–352.
67. Жолтовський П. М. Художне життя на Україні в XVI–XVIII ст. / П. М. Жолтовський. – К. : Наук. думка, 1983. – 178 с.
68. Заболотна Н. В. Видання почаївського Требника 1771 р. у відділі стародруків та

рідкісних видань НБУВ / Наталія Заболотна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського – К. : НБУВ, 2006. – Вип. 16. – С. 331–335.

69. Заболотна Н. В. Побутування почаївських кирилических стародруків на Волині XVIII – початку XIX ст. за покрайніми записами (на матеріалах фондів Відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського) / Н. В. Заболотна // Актуальні питання культурології: альм. наук. то-ва «Афіна» каф. культурології РДГУ : Вип. 9. – Рівне : О. Зень, 2010. – С. 22–27.

70. Заболотна Н. В. Почаївські видання Акафістів у XVIII ст.: приклад компонування видавничих конволютів / Н. В. Заболотна // Рукописна і книжкова спадщина України – К., 2009. – Вип. 13. – С. 152–168.

71. Заболотна Н. В. Почаївські Трефологіони 1777 р. у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ / Н. В. Заболотна // Рукописна і книжкова спадщина України – К., 2007. – Вип. 12. – С. 70–79.

72. Заболотна Н. В. Маргіналії у почаївських кирилических стародруках (на матеріалах фондів відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) / Н. В. Заболотна // Українська історична та діалектна лексика : зб. наук. праць. – Л., 2007. – Вип. 5. – С. 100–110.

73. Заболотна Н. В. Почаївський проект у 2006 р.: знахідки у фондах відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ / Наталія Заболотна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського – К., 2010. – Вип. 27. – С. 284–303.

74. Заболотна Н. В. Почаївський проект: робота над каталогом / Наталія Заболотна, Роман Кисельов // Бібл. вісн. – 2006. – № 2. – С. 21–23.

75. Заболотная Н. В. Варианты изданий и типографские дополнения как свидетельства корректорской и редакторской работы в типографии Почаевского Успенского монастыря XVIII ст. (на материалах фондов отдела старопечатных и редких книг Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского) // Федоровские чтения 2009. – М. : Наука, 2010 (друкується).

76. Запаско Я. П. Мистецтво книги на Україні / Я. П. Запаско. – Л. : Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – 311 с.

77. Запаско Я. П. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні: в 2-х кн., 3-х ч. / Яким Запаско, Ярослав Ісаєвич. – Л. : Вища школа, – 1984. – Кн. 2, ч. 1–2.

78. Зінченко А. Л. Акти візитацій монастирів і костьолів XVIII – першої половини XIX ст. як історичне джерело / А. Л. Зінченко // Подільська старовина: зб. наук. праць / Відп. ред. В. А. Косаківський. – Вінниця, 1993. – с. 213.

79. Известия церковно-археологического Общества при Киевской духовной академии за м. январь 1880 г. // Труды КДА. – К., 1880. – № 4. – С. 679–682.

80. Исаевич Я. Д. Кирилловские старопечатные книги в коллекциях польской народной республики (Варшава, Краков, Вроцлав) / Я. Д. Исаевич // Книга. Исследования и материалы. – М., 1963. – Сб. 8. – С. 291–296.

81. Истомин П. М. Наброски по иконографии Волынского Древлехранилища в г. Житомире / П. М. Истомин // Волын. историко-археолог. сб. – Почаев, Житомир, 1900. – Вып. 2. – С. 1–18.

82. Ісаєвич Я. Д. Почаївська друкарня / Я. Ісаєвич // Довідник з історії України. – К. : Генеза, 1995. – Т. 2. – С. 416–417.

83. Ісаєвич Я. Д. Словарь-справочник о книгопечатании на Украине в XVI–XVIII вв. / Я. Д. Исаевич // Книга. Исследования и материалы. – М., 1961. – Сб. 5. – С. 363–371.

84. Ісаєвич Я. Д. Українські монастирські друкарні Правобережжя: Унів і Почаїв // Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Л. : Світ, 2002. – С. 276–285.

85. Історія української культури / Александрович В. С., Борисенко В. Й., Виврот Т. М. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 3. – С. 777–783.
86. Карашевич П. Очерк истории православной церкви на Волыни / П. Карашевич. – СПб, 1855. – 140 с.
87. Каталог видань кириличного друку в установах Волині, 1600–1825 / упоряд. С. Н. Крейнін, О. Д. Огнєва – Луцьк, 2001. – 132 с.
88. Каталог збережених пам'яток Київського Церковно-археологічного музею 1872–1922 рр. – К., 2002. – 120 с.
89. Каталог книг бібліотеки Імператорського університету Св. Володимира – К., 1854–1858. – Т. 1–5.
90. Каталог книг и листов издания Почаево-Успенской лавры и других издателей и типографий, продающихся в книжных лавках Почаевской лавры – Почаев, 1907. – 32 с.
91. Каталог книг и листов издания Почаево-Успенской лавры и других издателей и типографий, продающихся в книжных лавках Почаевской лавры – Почаев, 1911. – 30 с.
92. Каталог книг, напечатанных в святой Успенской Лавре Почаевской чина св. Василия Великого. Для употребления греческо-униатских церквей и духовенства / сост. Дымет М. – Л. : Тип. М. Дымета, 1861. – 4 с.
93. Каталог ювілейної виставки українського друкарства / склав. проф. С. І. Маслов. – К. : Державне видавництво України, 1925. – С. 21–23.
94. Кивлицкий Е. А. Почаевская Успенская лавра / Е. К. // Энциклопедический словарь / изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб : Тип. И. А. Ефрона, 1898. – Т. 24. – С. 767.
95. Киреева Г. В. Евангелия Почаевской типографии в собрании Национального художественного музея Республики Беларусь / Г. В. Киреева, Н. Я. Трифонова // Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі. – Мінск, 2006. – Вип. 8. – С. 92–96.
96. Киреева Г. В. Старообрядческая книга в фонде Национальной библиотеки Беларуси / Г. В. Киреева // Международная электронная конференция «Книжная культура пограничья Славии Восточной и Западной» [Электронный ресурс]. – М., 2007. – Режим доступа : www.knizhkult.narod.ru/Kireeva.htm.
97. Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках (1574–1800) / укл. Ф. П. Максименко. – Л., 1975. – С. 69–91.
98. Киселев Р. Е. Издания Почаевского Успенского монастыря в отделе старопечатных и редких книг Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского / Р. Е. Киселев // Федоровские чтения 2005. – М. : Наука, 2005. – С. 380–387.
99. Киселев Р. Е. Создание каталога кириллических изданий Почаевского Успенского монастыря в Национальной библиотеке Украины им. В. И. Вернадского / Р. Е. Киселев // Книга в России. – М., 2006. – Сб. 1. – С. 71–78.
100. Кисельов Р. Є. Вірш Івана Величковського у почаївському молитвослові 1755 р. / Роман Кисельов // Український археографічний щорічник. – К. – Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8/9. – С. 774.
101. Кисельов Р. Є. Діалектна лексика у «Книжиці для господарства» (Почаїв, 1788) / Роман Кисельов // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика. – К. : Київський університет, 2001. – Вип. 3. – С. 87–98.
102. Кисельов Р. Є. Жанровий репертуар україномовних видань Почаївського Успенського монастиря XVIII – першої третини XIX століття / Роман Кисельов // Вісн. Львів. ун-ту ім. Івана Франка. – Л., 2006. – Вип. 1. – С. 72–88.
103. Кисельов Р. Є. Лексика української мови в почаївських виданнях XVIII – першої третини XIX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Кисельов Роман Євгенович. – К., 2005. – 20 с.
104. Кисельов Р. Є. Почаївські видання II пол. XVIII ст. у світлі праць М. О. Максимово-

веча про староукраїнську літературну мову / Р. Є. Кисельов // Актуальні проблеми укр. лінгвістики. Теорія і практика. – К., 2001. – Вип. 4. – С. 47–57.

105. Кисельов Р. Є. Специфічні особливості розкриття фондів стародруків (на прикладі варіантів почаївського Трефологіона 1737 р.) / Роман Кисельов // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського – К., 2002. – Вип. 9. – С. 290–294.

106. Кисельов Р. Є. Україномовні катехізиси почаївського друку та їх лексика / Р. Є. Кисельов // Актуальні проблеми української лінгвістики. Теорія і практика. – К., 2002. – Вип. 6. – С. 64–74.

107. Кисельов Р. Є. Українська мова в кириличних стародруках: до проблем створення українського бібліографічного репертуару (на прикладі почаївських видань) / Роман Кисельов // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського – К., 2004. – Вип. 13. – С. 179–194.

108. Клепиков С. А. Из истории украинского переплета XVII–XVIII вв. / С. А. Клепиков // История книги и издательского дела. – Л., 1977. – С. 52–61.

109. Книга Белоруссии. 1517–1917: Сводный каталог / сост. Г. Я. Голенченко и др. / Государственная библиотека БССР имени В. И. Ленина – Минск : Белорусская советская энциклопедия имени Петруся Бровки, 1986. – 615 с.

110. Книги из библиотеки польского короля Сигизмунда II Августа : каталог / сост. Е. А. Савельева. – СПб, 1994. – С. 5–7.

111. Книгодрукування в Унівському та Почаївському монастирях // В. Овчинников. Історія книги: Еволюція книжкової структури. – Л. : Світ, 2005. – С. 383.

112. Ковальчук Г. И. «Почаевский проект»: деятельность НБУВ по исследованию почаевских старопечатных книг / Г. И. Ковальчук, Н. В. Заболотна // Библиотеки НАН: проблемы функционирования, тенденции развития. – К., 2007. – Вып. 5. – С. 341–355.

113. Ковальчук Г. И. Совместный «Почаевский проект» академических библиотек России и Украины: продолжение работы / Г. И. Ковальчук // Федоровские чтения. – М. : Наука, 2007 – С. 357–362.

114. Ковальчук Г. И. Электронная коллекция старопечатных книг Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского / Г. И. Ковальчук, Е. В. Лобузина // Машиночитаемая каталогизация старопечатной книги : материалы обучающих семинаров, прошедших в Рос. нац. б-ке в рамках сотрудничества с Консорциумом европ. науч. б-к (CERL) в 2006 – 2008 гг. – СПб : РНБ, 2009. – С. 130–137.

115. Ковальчук Г. І. Створення електронних колекцій книжкових пам'яток у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (на прикладі почаївських стародруків) / Г. І. Ковальчук, К. В. Лобузін, Н. В. Заболотна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського – К., 2009. – Вип. 24. – С. 145–153.

116. Коляда Г. І. Друкарство на західноукраїнських землях у XVIII ст. Почаївська друкарня / Г. І. Коляда // Книга і друкарство на Україні. – К., 1965. – С. 66–68.

117. Колядина А. М. Украинские кириллические издания XVI–XVIII вв. в Самарской областной универсальной научной библиотеке / А. М. Колядина // Федоровские чтения 2007. – М. : Наука, 2007. – С. 297–303.

118. Костюк С. Стародруки Свято-Успенської Почаївської лаври у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї / С. Костюк // Актуальні питання культурології: альм. наук. то-ва «Афіна» каф. культурології РДГУ : Вип. 9. – Рівне : О. Зень, 2010. – С. 35–37.

119. Кравців Б. Почаївська друкарня // Енциклопедія українознавства. – Л., 1996. – Т. 6. – С. 2287–2288.

120. Кралюк П. Почаїв – місце святості: славетна обитель віри на Тернопільській землі / Петро Кралюк // День. – 2005. – № 193. – С. 6–7.

121. Кралюк П. Почаївська лавра очима Шевченка / Петро Кралюк // Релігія і церква в історії Волині: зб. наук. праць. – Кременець : Астон, 2007. – С. 152–160.

122. Крыжановский Г. Историческое и общественное значение Почаевской Лавры / Г. Крыжановский. – Почаев, 1899. – 116 с.
123. Крип'якевич І. З історії української графіки. Никодим Зубрицький / І. Крип'якевич // Світ. – Л., 1917. – Ч 4. – С. 62.
124. Круминг А. А. Распространение в России румыно-славянского издания книги Фомы Кемпийского «О подражании Христу» / А. А. Круминг // Федоровские чтения. 1979. – М., 1982. – С. 158, 164, 183, 184.
125. Кубанська-Попова М. М. Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник: Стародруки XVI – XVIII ст.: каталог / М. М. Кубанська-Попова // К. : Мистецтво, 1971. – 79 с., 30 арк. іл.
126. Левицкий В. Игумен Иосиф Саевич и переход Почаевской лавры в унию / В. Левицкий // Труды КДА. – 1916. – Кн. 7–8. – С. 199–236.
127. Левицкий В. Материалы по истории Почаевской Лавры / В. Левицкий. – Почаев, 1912. – Т. 1. – 240 с.
128. Леонов В. П. Совместный российско-украинский проект «Кириллические издания типографии Почаевского монастыря XVIII – первой трети XIX в. : Историко-книговедческое исследование»: этапы и перспективы / Леонов В. П., Багажков А. К., Гордеева М. Ю., Романова А. А., Савельева Е. А. // Роль книгоиздания в развитии международных научных и культурных контактов: материалы Междунар. науч. конф. (Москва, 23 – 24 сент. 2005 г.). – М., 2005. – С. 178–181.
129. Литвиненко О. О. Мовні особливості почаївського стародруку «Книжиця для господарства» 1788 р. (Фонетика. Морфологія) : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Литвиненко Ольга Олександрівна – Х., 2003. – 16 с.
130. Литовченко А. Гравюри Почаївської друкарні з бібліотеки Київського Церковно-археологічного музею в збірці Національного музею історії України / А. Литовченко // Могилянські читання 2002. – К., 2003. – 288–293.
131. Лихачев Н. П. Палеографическое значение бумажных водяных знаков / Н. П. Лихачев. – СПб : тип. В. С. Балашова и К°, 1899, – Ч. 1 : исследование и описание филигранных. – С. 512.
132. Лобанов В. В. Славянские книги кирилловской печати XVI–XVIII веков / В. В. Лобанов. – Томск : Изд-во Томского университета, 1975. – 91 с.
133. Логвин Г. Н. З глибин. Гравюри українських стародруків. XVI–XVIII ст. / Г. Н. Логвин. – К. : Дніпро, 1990. – С. 106–110.
134. Лось В. Е. Уніатська церква Правобережної України кінця XVIII – початку XIX століття: історіографія проблеми / В. Е. Лось // Рукописна та книжкова спадщина. – К., 2007. – Вип. 11. – С. 151–170.
135. Лауцявичюс Э. Бумага в Литве XVI–XVIII вв. Атлас / Э. Лауцявичюс. – Вильнюс : Минтис, 1979. – 577 с.
136. Максименко Ф. П. Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках (1574–1800) / Ф. П. Максименко. – Л. : Вища школа, 1975. – 127 с.
137. Максимович М. А. Собрание сочинений / М. А. Максимович. – К. : Тип. Е. Т. Керер, 1880. – Т. 3. – С. 674–676.
138. Маслов С. Друкарство на Україні в XVI – XVIII ст. / С. Маслов // Бібліолог. віст. – 1924. – С. 42–43.
139. Маслов С. І. «Такса книгъ в Типографіи святия обители Почаевскія обретающихся», 1760 р. / С. І. Маслов // Етюди з історії стародруків. – К., 1928 (Відбитка з Записок Історико-філологічного відділу [ВУАН], Кн. 20, С. 45–93) : XII. До історії книготорговельних реєстрів XVIII ст. – С. 25–51.
140. Маслов С. І. Курсивний шрифт почаївських видань з другої половини XVIII ст. /

С. І. Маслов // Етюди з історії стародруків. Р. I–VIII. – К., 1925. – Відбитка з кн. : Труды УНІК, т. 1 : VIII. – С. 78–80.

141. Маслов С. І. Українська друкована книга XVI–XVIII вв. / С. І. Маслов. – К. : ДВУ, 1925. – С. 16–18.

142. Матіяш Д. Особливості поезики української барокової духовної пісні: (на матеріалі покаянних пісень) / Дзвенислава Матіяш // Магістеріум. – К. : Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», 2000. – Вип. 4 : літературознавчі студії. – С. 23–30.

143. Медведик Ю. «Богогласник» – визначна пам'ятка української музичної культури XVII–XVIII століть / Юрій Медведик // ЗНТШ. – 1996. – Т. 232. – С. 59–80.

144. Микитась В. Л. Давні книги Закарпатського державного краєзнавчого музею / В. Л. Микитась. – Ужгород : Видавництво Львівського університету, 1964. – С. 53–84.

145. Микитась В. Л. Давні рукописи і стародруки: опис і каталог / В. Л. Микитась. – Ужгород : Видавництво Львівського університету, 1964. – С. 62–69.

146. Миловидов А. И. Старопечатные славяно-русские издания, вышедшие из западно-русских типографий XVI–XVIII веков. / А. И. Миловидов. – М., 1908. – 160 с.

147. Мирович Н. Библиографическое и историко-литературное исследование о Богогласнике / Н. Мирович. – Вильно, 1876. – С. 200.

148. Муравьев А. Н. Почаевская Лавра и Острожское братство. С приложением / Андрей Муравьев. – К., 1871. – 74 с.

149. Огієнко І. Життєписи великих українців / Іван Огієнко. – К. : Либідь, 1999. – С. 90–125.

150. Огієнко І. Історія українського друкарства / Іван Огієнко. – Л., 1925; Передрук. – К., – 1994. – С. 217–230.

151. Огієнко І. Свята Почаївська лавра / Іван Огієнко – К. : Вид. проект Фундації ім. митрополита Іларіона (Огієнка) «Запізніле вороття», 2004. – 440 с.

152. Огнева О. З історії друкованої Біблії України другої половини XVIII ст. / О. Огнева, О. Златогорський // Сакральне мистецтво Волині. Матеріали 9 міжнародної наукової конференції. – Луцьк, 2002. – С. 117–118.

153. Описание славяно-русских старопечатных книг Виленской публичной библиотеки (1491–1800 гг.) / сост. А. И. Миловидов. – Вильна : Тип. А. Г. Сыркина, 1908. – 160 с.

154. Описание старопечатных и церковно-славянских книг / сост. Алексей Родосский. – СПб : Тип. А. Катанского и К°. – 1894. – Вип. 2 (XVIII–XIX ст.) – 506 с.

155. Описание старопечатных книг. Древнехранилище Подольского епархиального историко-статистического комитета / священника Е. Сицинского. – Каменец-Подольский : Тип. С. П. Киржацкого, 1902. – С. 96.

156. Описание старопечатных книг. Музей Подольского церковного историко-археологического общества / сост. протоиерей Е. Сицинский. – Каменец-Подольский : Тип. С. П. Киржацкого, 1904. – С. 107.

157. Описание церковно-богослужбных книг, принадлежащих комитету для историко-статистического описания Подольской епархии / сост. Т. И. Беленький. – Каменец-Подольск : Тип. наследников Д. Крайзера. – 1876. – С. 14.

158. Осипов С. Почаевская типография до начала XVIII века / С. Осипов // ВЕВ. – 1907. – Ч. неоф. – № 25–29. – С. 737–857.

159. Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе. – К., 1859. – Т. 4, отд. 1. – С. 38–55.

160. Перетц В. Н. Отчет об экскурсии семинария русской филологии в г. Житомир: 21–26 октября 1910 года / проф. В. Н. Перетц. – К. : Тип. Императорского Университета св. Владимира, 1911. – С. 150.

161. Перлштейн А. Очерки истории типографии на Волыни / А. Перлштейн // Волын. губерн. ведомости. – 1855, 22 января. – № 4 – С. 18–21; 29 января. – № 5 – С. 16–20.
162. Перлштейн А. Очерки истории типографии на Волыни / А. Перлштейн // Журн. М-ва народ. просвещения. – 1855. – Ч. 87. – С. 22–26.
163. Петров Н. Старинные южнорусские гравированные доски типографий Киево-Печерской, Ильинской Черниговской и Почаевской / Н. Петров // Искусство в Южной России. – К., 1914. – Кн. 3–4. – С. 95–96.
164. Петрушевич А. С. Историческое известие о древней Почаевской обители чину св. Василия Великого и типографии ее, с росписью в той печатанным книгам / А. С. Петрушевич // Галичанин: литературный сборник, издаваемый Б. А. Дидецким. – Л., 1863. – Кн. 1, вып. 3, 4. – С. 158–181.
165. Пилипович В. Невідомий український богослов XVIII ст. Теодозій Рудницький-Любенецький, єпископ Луцький та Острозький / В. Пилипович // Каллофонія. – Л. : УКУ, 2008. – 2–4. – С. 149–153.
166. Питання про перехід Унівської друкарні до Почаєва // Волын. епарх. ведом. – 1909. – № 5 – С. 729–731.
167. Пісні до Почаївської Богородиці: перевидання друку 1773 року. / Транскрипція, коментарі і дослідження Юрія Медведика. Редактор і вступне слово Ю. Ясіновського Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України: історія української музики, вип. 6. – 2000. – 148 с.
168. Позіховська С. До історії створення і комплектування книжкової колекції Музею книги та друкарства в Острозі / Світлана Позіховська // Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 3. – Луцьк : 2004. – с. 366.
169. Позіховська С. Іконографія образу Богородиці на прикладі колекції українських кириличних стародруків XVII–XVIII ст. у збірці Музею книги та друкарства м. Острога / С. Позіховська // Волинська ікона: дослідження та реставрація: наук. зб. Вип. 11 : матеріали 11 міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 3–4 листопада 2004 року. – Луцьк, 2004. – С. 152–160.
170. Половникова С. О. та ін. Колекція кириличних стародруків із зібрання Чернігівського історичного музею ім. В. В. Тарновського: каталог / Половникова С. О., Ситий І. М. – К., 1998. – С. 126–129.
171. Попов П. М. Ксилографічні дошки Лаврського музею / П. М. Попов. – К., 1927 – С. 10–12.
172. Попов П. М. Матеріали до словника українських граверів / П. М. Попов. – К., 1926. – 141 с.
173. Почаевская типография до начала XVIII в. // Волын. епарх. ведом. – 1907. – № 25. – С. 737–741; № 29. – С. 847–857.
174. Почаевская типография и братство Львовское в XVIII веке // Волын. епарх. ведом. – 1909. – № 35–38.
175. Почаевский сборник / отв. ред. Н. В. Колпакова. – СПб : Альфарет, 2007. – 216 с., ил. – (Серия «Мемориальный проект»).
176. Почаївські стародруки в фондах НБУВ : електронний каталог / каталогізація та бібліографічний опис стародруків – Н. В. Заболотна (к. філол. н.), підготовка онлайн-публікації електронного каталогу – К. В. Лобузін (к. техн. н.) // Нац. бібл. України ім. В. І. Вернадського [електронний ресурс]. – К., 2008. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/divisions/vsd/pochajiv/ec.html>.
177. Починская И. В. Старообрядческое книгопечатание XVIII – первой четв. XIX в. / И. В. Починская. – Екатеринбург, 1994. – С. 45–49, 123–137.

178. Православныя Русскія обители / Сост. П. П. Сойкин. – СПб : Книгоиздательство П. П. Сойкина, 1910. – С. 550–554.
179. Путро О. І. Розвиток книгодрукування в Україні в XVIII ст. / О. І. Путро // Питання історії культури України. – К. : Інститут культури, 1995. – С. 28–31.
180. Ричков П. А. Почаївська Свято-Успенська лавра / П. А. Ричков, В. Д. Луц. – К. : Техніка, 2000. – 135 с., іл. – (Національні святині).
181. Ровинский Д. А. Русские народные картинки / Д. А. Ровинский. – СПб, 1881. – Т. 1–4.
182. Ровинский Д. А. Подробный словарь русских граверов XVI–XIX веков / Д. А. Ровинский. – СПб, 1895. – Т. 1–2.
183. Рожко В. Українське православне книгописання і книгодрукування на Волині (XI–XX ст.) / В. Рожко. – Луцьк, 2005. – С. 165–166.
184. Романова А. А. Книгоиздательская деятельность Почаевского монастыря (1732–1830) // Почаевский сборник / отв. ред. Н. В. Колпакова. – СПб, 2006. – С. 8–14.
185. Романова А. А. Почаевские и псевдопочаевские издания в фондах БАН / А. А. Романова // Книга в России. – М., 2004. – Вып. 1. – С. 51–62.
186. Руссов С. Волынские записки / С. Руссов. – СПб, 1809. – 196 с.
187. Сахаров И. П. Обзорение славяно-русской библиографии / Сахаров И. П. – СПб : Тип. Имп. Акад. наук, 1849. – Т. 1, кн. 2. – 184 с.
188. Свенцицкая В. И. Народная украинская гравюра XVIII в. на меди / В. И. Свенцицкая // Федоровские чтения 1980. – М., 1984. – С. 26–31.
189. Свинцицкий И. Каталог книг церковно-славянской печати / д-р Иларион Свинцицкий. – Жовква, 1908. – 213 с.
190. Свідерський Ю. Почаївське видання початку XVII ст. / Ю. Свідерський // Почаївський монастир в контексті історії та духовності українського народу : тези наук. конф. – Тернопіль, 1995. – С. 71–75.
191. Свінцицький І. Деяко про печатню Успенського Братства у Львові / Іл. Свінцицький // Збірник львівської Ставропигії. – Л., 1921. – С. 328–329 : скарга почаївських василіан на братську львівську друкарню 1732 р. і процес Ставропигії з Почаївською друкарнею (по документах КДА: рукоп. № 108 і № 155).
192. Свінцицький І. Початки книгопечатання на землях України / Іл. Свінцицький. – Жовква, 1924. – 86 с.
193. Сводный каталог книг на иностранных языках, изданных в России в XVIII веке / сост. Е. А. Савельева, Т. П. Щербакова. – СПб : Изд. отд. БАН, 2004. – Т. 4, вып. 1. – 644 с.
194. Сводный каталог книг на иностранных языках, изданных в России в XVIII веке / сост. Е. А. Савельева, Т. П. Щербакова. – СПб. : Изд. отд. БАН, 2006. – Т. 4, вып. 2. – 282 с.
195. Сендульский А. Преподобный Иов игумен Почаевский / А. Сендульский // Волын. епарх. ведом. – 1875. – № 22, 23.
196. Сеньків І. Лікарська книжка з 1778 р. оо. Василіян у Почаєві. Унікальна бібліографічна рідкість / Іван Сеньків // Америка. – Philadelphia, 5–6.01.1984. – Ч. 3. – С. 4–6.
197. Сидор О. Ф. Мистецтво книги в друкарні Почаївської Святоуспенської Лаври / О. Ф. Сидор // Історія релігій в Україні: науковий щорічник. – Львів, 2008. – Книга II. – С. 574–581.
198. Сидор О. Ф. Станкова гравюра друкарні Почаївського монастиря XVIII – початку XIX століття / О. Ф. Сидор // Буття в мистецтві. Збірник наукових праць і матеріалів на пошану Степана Костюка (до 80-ти річчя) / наук. ред. і упор. Л. Купчинська, відпов. ред. М. Романюк. – Львів, 2007. – С. 318–335.
199. Систематический каталог книг библиотеки Императорской Киевской духовной академии / сост. А. С. Крыловский. – К., 1890–1915. – Т. 1–5, вып. 1–13.

200. Систематический каталог книг библиотеки Киево-Печерской лавры. – К. : Типография Киево-Печерской Успенской Лавры, 1908. – Т. 1. – 327 с.
201. Січинський В. Архітектура в стародруках / В. Січинський. – Л., 1925. – 20 с.
202. Січинський В. Історія українського граверства / В. Січинський. – Л., 1937. – 65 с.
203. Славянские книги кирилловской печати XVI–XX вв.: каталог книг, хранящихся в Государственной исторической библиотеке УССР / сост. Г. Е. Варварич. – К., 1985. – С. 82–98.
204. Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII вв. : описание книг, хранящихся в Гос. публ. б-ке УССР / сост. : С. О. Петров, Я. Д. Бирюк, Т. П. Золотарь; отв. ред. П. Н. Попов. – К. : Изд-во АН УССР, 1958. – 264 с.
205. Словарь исторический о писателях духовнаго чина / [Евгений (Болховитинов Е.)]. – СПб, 1818. – С. 361; изд. 2-е. – СПб, 1827. – Т. 1. – С. 335; Т. 2. – С. 36.
206. Собчук В. Почаївська лавра і народна освіта / Володимир Собчук // Релігія і церква в історії Волині: зб. наук. праць. – Кременець : Астон, 2007. – С. 117–151.
207. Сопиков В. Предупреждение // Опыт российской библиографии СПб : Тип. Имп. театра, 1813. – Ч. 1. – С. 13–43.
208. Степовик Д. В. Українська графіка XVI–XVIII століть. Еволюція образної системи / Д. В. Степовик. – К. : Наук. думка, 1982. – 332 с.
209. Строев П. М. Обстоятельное описание старопечатных книг славянских и российских, хранящихся в библиотеке Ф. А. Толстова / П. М. Строев. – М. : Тип. С. Селивановского, 1829. – 592 с.
210. Строев П. М. Описание старопечатных книг славянских, находящихся в библиотеке московского ... купца... Ивана Никитича Царского / П. М. Строев. – М. : Тип. С. Селивановского, 1836. – 454 с.
211. Такса книг в типографии св. обители Почаевскія обретающихся. – Почаїв : Друкарня Почаївського Успенського монастиря, 1760. – 16 с.
212. Теодорович Н. И. Волянь в описаниях городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и других отношениях: историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии / Н. И. Теодорович. – Почаев : Тип. Почаево-Успен. Лавры, 1899. – 350 с.
213. Теодорович Н. И. Инвентарь Почаевского монастыря... 17. IX. 1736 г. / Н. И. Теодорович // Волин. епарх. ведом. – 1905. – № 3–5, 9, 16, 17, 19, 28, 31.
214. Тимошик М. Історія видавничої справи / Микола Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2003. – С. 157–159.
215. Тиховский Ю. Мнимая типография Почаевского монастыря (с к. XVI до 1-й четв. XVIII в.) / Ю. Тиховского. – К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1895. – 68 с. – Оттиск из журн.: Киевская старина. – 1895. – № 7. – С. 1–35; № 9. – С. 248–281.
216. Требин А. А. Славяно-русские старопечатные книги древлехранилищ г. Житомира / А. А. Требин. – СПб. : Типография Императорской академии наук, 1913. – 28 с.
217. Трипольский Н. Древние волыньские православные типографии и их издания / Н. Трипольский. – Житомир, 1892. – С. 237–239.
218. Туркевич В. Из истории Почаевской обители / В. Туркевич // Волин. епарх. ведом. – 1897. – № 33–35.
219. Указатель музея церковно-археологического общества при Киевской духовной академии – К., 1880. – С. 12–16, 24–25.
220. Українські письменники : біо-бібліографічний словник – К., 1960. – Т. 1. – С. 247–250.
221. Ундольский В. М. Каталог славяно-русских книг церковной печати библиотеки А. Н. Кастерина, составленный библиотекарем и действительным членом Общества В. Ундольским / В. М. Ундольский. – М., 1848. – Отд. 4. – С. 1–8, 97–141, 1–5.

222. Ундольский В. М. Очерк славяно-русской библиографии В. Ундольского, с дополнениями А. Бычкова и А. Викторова / В. М. Ундольский. – М., 1871. – [4], 4 с., 388 стб.
223. Успенская Почаевская лавра, в Кременецком уезде // Православные русские обители: полное иллюстрированное описание всех православных русских монастырей в Российской империи и на Афоне. – СПб : Книгоиздательство П. П. Сойкина, 1910. – С. 550–554.
224. Факсимільна публ.: Пісні до Почаївської Богородиці. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2000. – 34 с.
225. Федак С. А. До історії українського книгодрукування на Волині у XVIII столітті / С. А. Федак // Мандрівець. – 2003. – № 6. – С. 20–27.
226. Федак С. А. Морфонологічні риси української літературної мови на Волині XVIII ст. (на матеріалі Почаївських друків) / С. А. Федак // Сьома наукова конференція Терноп. держ. техн. ун-ту (22 – 24 квітня 2003 року). – Тернопіль, 2003. – С. 212.
227. Федак С. А. Пам'ятка мови волинян XVIII ст. / С. А. Федак // Мандрівець. – 2003. – № 1. – С. 18–24.
228. Федак С. А. Почаївське видання «Политика свецкая» (1770) про мовний етикет / С. А. Федак // П'ята наукова конференція Терноп. держ. техн. ун-ту (24 – 26 квітня 2001 року). – Тернопіль, 2001. – С. 185.
229. Федак С. А. Прислівники у почаївських друках середини – кінця XVIII ст. / С. А. Федак // *Ucrainistica*. – Кривий Ріг, 2003. – С. 116–124.
230. Федак С. А. Склад та граматична структура прислівників у стародруках Почаївської лаври XVIII ст. / Федак С. А. // *Studia methodologica*. – Тернопіль, 2003. – С. 11–19.
231. Федак С. А. Спостереження над сакральною лексикою у Почаївському збірнику «Науки парохіальній» (1794) / Федак С. А. // Наукова конференція «Християнство й українська мова» (Київ, 5–6 жовт. 2000 р.). – Л. : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 2000. – С. 157–164.
232. Федак С. А. Українська літературна мова на Волині у XVIII ст. (фонетика та морфологія почаївських стародруків) : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Федак Софія Андріївна. – К., 2004. – 20 с.
233. Флегонтова Н. І. Видання кириличного друку : 1581–1916 / Н. І. Флегонтова / Нац. парламент. б-ка України. – К., 2005. – 44 с.
234. Фотопередрук почаївських стародруків «Книжиця для господарства» (1778) та «Політика свіцкая» (1770, 1790) / післяслово О. Горбача. – Мюнхен, 1985. – С. 21–48.
235. Франко І. Я. Галицко-русский «savoig vivre» / І. Я. Франко // Киевская старина. – К., 1891. – Кн. 2. – С. 282–289.
236. Франко І. Я. Духовна й церковна поезія на Сході й на Заході : вступ до студій над «Богогласником» / Іван Франко // Зібр. творів у 50-ти томах. – К., 1983. – Т. 39. – С. 126–143.
237. Хойнацкий А. Ф. Западнорусская церковная уния в ее богослужении и обрядах / А. Ф. Хойнацкий. – К., 1871. – С. 31–38, 391–399.
238. Хойнацкий А. Ф. Описание Почаевской Успенской лавры / Андрей Хойнацкий. – Почаев, 1892. – 79 с.
239. Хойнацкий А. Ф. Очерки из истории Православной церкви и древнего благочестия на Волини / А. Ф. Хойнацкий. – Житомир, 1878. – С. 167–173, 183–185.
240. Хойнацкий А. Ф. Почаевская Успенская лавра. Историческое описание / Труд... А. Ф. Хойнацкого, испр. и доп. Г. Я. Крыжановским. – Почаев, 1897. – 116 с.
241. Хойнацкий А. Ф. Православие на западе России в своих ближайших представителях или Патерик Воыно-Почаевский / А. Ф. Хойнацкий. – М., 1888. – С. 161–163.
242. Хойнацкий А. Ф. Путеводитель по горе Почаевской / А. Ф. Хойнацкий. – Почаїв, 1895. – 212 с.

243. Ціборовська-Римарович І. О. Видання друкарень, що діяли в українських землях у XVI – XVIII ст., у бібліотеці Вишневецького замку / І. О. Ціборовська-Римарович // Бібл. вісн. – 1998. – № 6. – С. 12–15.
244. Ціборовська-Римарович І. О. Щодо колекції Ф. Мікошевського НБУВ (видання друкарень, що діяли в українських землях у XVI – XVIII ст.) / І. О. Ціборовська-Римарович // Бібл. вісн. – 1999. – № 2. – С. 21–24.
245. Чернышева Н. Ф. Каталог русских книг кирилловской печати XVI – XVIII вв. / Н. Ф. Чернышева. М. : Государственная публичная историческая библиотека, 1972. – С. 136.
246. Чернихівський Г. Богогласник (1790) / Г. Чернихівський // Русалка Дністрова. – Тернопіль, 1995. – № 9. – С. 18–21.
247. Чернихівський Г. Почаївська Свято-Успенська Лавра : ілюстр. нарис / Г. Чернихівський, В. Балюх. – Т. : Збруч, 2006. – 47 с.
248. Чернихівський Г. Почаївські стародруки / Г. Чернихівський // Почаївський монастир в контексті історії та духовності українського народу : тези наук. конф. – Тернопіль, 1995. – С. 104–109.
249. Шайдакова М. Я. Описание книг кириллической печати XVI–XX вв. / М. Я. Шайдакова. – Горький, 1975. – 120 с.
250. Шевчук В. Почаївський культурний осередок XVIII – початку XIX століття / Валерій Шевчук // Україна. Наука і культура. – К. : Знання, 1996. – Вип. 29. – С. 149–156.
251. Шкраб'юк П. В. Монаший Чин отців василіян у суспільно-культурному житті України : Автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / П. В. Шкраб'юк; НАН України. Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознав. – Л., 2007. – 36 с.
252. Шпак О. Почаївські ксилографічні естампи середини XVIII – початку XIX ст. у київських збірках / О. Шпак // Волинська ікона: дослідження та реставрація: матеріали 10 міжнар. наук. конф. – Луцьк, 2003. – С. 25–28.
253. Щеглова С. А. «Богогласникъ». Историко-литературное исследование / С. А. Щеглова. – К. : Тип. ун-та Св. Владимира, 1918. – 347 с.
254. Щураг В. Із студій над почаївським Богогласником / В. Щураг. – Л., 1908. – С. 23–24.
255. Щуровский А. До питання про початки Почаївської друкарні / А. Щуровский // ЗНТШ. – Л., 1895. – Т. 7. – С. 2–3.
256. Юріна Л. Напрестольні Євангелії XVI–XVIII століть у зібранні Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника: каталог / Л. Юріна. – К. : «КВЦ», 2005. – 196 с.
257. Юхимець Г. Мідьорити Йосипа Гочемського / Г. Юхимець // Відлуння віків. – № 1. – 2006. – С. 61–64.
258. Ясиновський Ю. П. Українські нотні видання XVIII ст. / Ю. П. Ясиновський // Бібліографія українознавства. – Л., 1994. – Вип. 2. – С. 129.
259. Baliński M. Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym / opisana przez Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego. – Wydanie 2. – Warszawa : Nakład i druk S. Orgelbranda synów, 1886. – Т. 3, cz. 1. – S. 84–87.
260. Bandtke J. S. Historia drukarń w Krolewstwie Polskiem i Wielkiem Xęstwie Litewskiem / Jerzy Samuel Bandtke. – Kraków : W Drukarni Józefa Mateckiego, 1826. – Т. 2. – S. 54–59.
261. Cyrilské a hlaholské staré tisky v českých knihovnách: katalog / zpracovala Františka Sokolová. – Praha, 1997. – s. 428.
262. Drukarze Dawnej Polski od XV do XVIII wieku / oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski. – Wrocław; Kraków : Wydawnictwo PAN, 1960. – Zesz. 6 : Małopolska – Ziemia Ruskie. – S. 59–64.

263. Estreicher K. Bibliografia Polska / przez K. Estreichera. T. 1 – Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1872–2007.
264. Horbatch O. Die Ukrainische Sprache im Počajiver Druck «Książka lekarstw konskich» aus dem Jahre 1788 / O. Horbatch. – München, 1985. – 171 s.
265. Horbatch O. Zwei počajiver altdrucke: «Knyžycja dlja hospodarstva» (1778) und «Polityka svickaja» (1770/1790) / Olexa Horbatsch. – München, 1985. – 42 s.
266. Hystoryczne Badania o drukarniach Ruskosłowiańskich w Gahicyi. – Lwow, 1836. – S. 85–102.
267. Katalog druków cyrylickich XV–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej / opr. Zofia Żurawińska, Zoja Jaroszewicz-Pieresławcew. – Warszawa : Biblioteka Narodowa. – 2004. – 364 s.
268. Klasztor w Poczajowie // Tygodnik ilustrowany. – 1862. T. 5, № 124. – S. 60.
269. Nieć J. Drukarnia klasztoru oo. bazylianów w Poczajowie / J. Nieć // Przegląd biblioteczny. – 1936. – IX. – S. 229–234.
270. Nieć J. Drukarstwo na Wołyniu / J. Nieć // Oriens. – 1936. – 4. – S. 147–150.
271. Ojtozi E. A Máriapócsi Baziliták cirillbetűs könyvei / Ojtozi Eszter. – Debrecen, 1982. – 136 old.
272. Pidłypczak-Majerowicz M. Bazylianie w Koronie i na Litwie. Szkoły i książki w działalności zakonu / M. Pidłypczak-Majerowicz. – Warszawa, Wrocław, 1986. – 77 s.
273. Słownik rytowników polskich / Edw. Rastawieckiego. – Poznań, 1886. – S. 117.
274. Tylavskiy I. Monasterio di Počaiv. La sua tipografia e le sue edizioni / I. Tylavskiy // AOSBM. – 1983. – Vol. 4 (10). – S. 239–249.
275. Wawryk M. De studiis philosophico-theologicis in provincia Rutheno-Ukraina ord. Basiliani s. XVIII eorumque manualibus / M. Wawryk // Analecta Ordinis s. Basilii Magni, 1971. – Sect. 2, vol. 7 (13). – S. 85–113.
276. Wiszniewski M. Historya literatury polskiej / Michała Wiszniewskiego. – Kraków : w Drukarni uniwersyteckiej, 1851. – T. 8. – S. 429–431.
277. Witkowski W. Uwagi o poezji Ukraińców i o Bohohłasnyku z r. 1790 / W. Witkowski // Zeszyty Naukowe KUL. – Lublin, 1982. – № 2–4. – S. 212.
278. Zubrzycki D. Historyczne badania o drukarniach rusko-słowiańskich w Galicyi / Dyonizego Zubrzyckiego. – Lwów : w Drukarni Instytutu Stauropigianskiego, 1836. – S. 33–36, 52, 55.

ЗМІСТ

Передмова	5
Ісаєвич Я. Книговидання і друкарство в Почаєві: ініціатори та виконавці	7
Ковальчук Г. Дослідження почаївських стародруків у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: традиції, стан і перспективи	23
Заболотна Н. Почаївські кириличні стародруки з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії редакційно-видавничої та друкарської діяльності	33
Романова А. Книги и судьбы: издания Почаевского монастыря в собрании Отдела редкой книги Библиотеки Российской академии наук	56
Цинковська І., Юхимець Г. Художнє оздоблення почаївських стародруків	62
Гордеева М. Старообрядческие издания типографии Почаевского монастыря и их орнамента	95
Кисельов Р. Лексика української мови в почаївських стародруках	105
Бочковська В. Малодосліджені сторінки в історії Почаївського монастиря XVIII – початку XIX ст. (за матеріалами візитаційних описів)	125
Рудакова Ю. Репертуар видань Почаївської друкарні латинським шрифтом та їх репрезентативність у НБУВ	139
Железняк О. Єдине видання Біблії в жанровому репертуарі друкарні Почаївського Успенського монастиря XVIII – першої третини XIX століття	151
Почаївські видання кириличним шрифтом (1734–1830) (уклад. О. Железняк)	162
Почаївські видання латинським шрифтом або з використанням латинського шрифту (1730-ті – 1830 рр.) (уклад. Ю. Рудакова)	193
Бібліографія публікацій про друкарню Почаївського Свято-Успенського монастиря та її видання (уклад. О. Железняк)	247

Наукове видання

**ДРУКАРНЯ
ПОЧАЇВСЬКОГО УСПЕНСЬКОГО МОНАСТИРЯ
ТА ЇЇ СТАРОДРУКИ**

Збірник наукових праць

Науковий редактор

Г. І. Ковальчук

Літературна редакція, художнє оформлення та обкладинка

Н. В. Заболотної

Технічний редактор *Н. М. Маслакова*

Комп'ютерна верстка *Л. С. Климової*

Підп. до друку 26.10.11. Формат 70x100 /16. Папір офс.

Друк офс. Ум. друк. арк. 17,0. Обл-вид. арк. 17,76.

Наклад 400 прим. Зам. № 24.

Віддруковано у Національній бібліотечі України імені В. І. Вернадського.
пр-т 40-річчя Жовтня, 3, Київ 03039

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

63-10

00

BC 52205 ⁴

34

10

12